

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV · ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

ROMERSKA RIKETS

FÖRFATTNINGSHISTORIA

FRÅN AUGUSTUS TILL VESTROMERSKA RIKETS FALL

AF

S. F. HAMMARSTRAND

UPSALA
ESAIAS EDQUIST

ROMERSKA RIKETS FÖRFATTNINGSHISTORIA

FRÅN AUGUSTUS TILL VESTROMERSKA RIKETS FALL

AF

S. F. HAMMARSTRAND

FÖRRA AFDELNINGEN

UPSALA 1882
ESAIAS EDQUISTS BOKTRYCKERI

Printed in Sweden

Förord.

Det gamla Romerska kejsardömet, isynnerhet dess senare tidskifte från Diocletianus till det Vestromerska rikets fall, utgör i flera hänseenden ett vigtigt skede i den allmänna verldshistoriska utvecklingen. Det bildar öfvergången från den Gamla tiden till den oegentligt så kallade Medeltiden, på hvars samhällsinrättningar det Diocletiansk-Constantinska kejsardömet ej obetydligt inverkat. I hvilka fall detta skett, är en omtvistad fråga, som i främsta rummet förutsätter en noggrann kännedom om det Romerska rikets inre förhållanden under ifrågavarande tid. Det sjunkande Romerska kejsardömets historia har ock blifvit utförligt skildrad i Gibbons berömda arbete, *The history of the decline and fall of the Roman empire.* Men detta mot slutet af förra århundradet skrifna och för sin tid utmärkta verk är numera till stor del föråldradt, isynnerhet i hvad som rör författningen och förvaltningen. Mommsens epokgörande arbete *Römisches Staats-Recht,* 2 delar, Leipzig 1874—1876, 8. och Marquardts *Römische Verwaltung,* 2 delar, 2:dra uppl., Leipzig 1873—1876, 8. äfvensom Madvigs på grundlig källforskning hvilande och från vågade förslagsmeningar fria arbete, *Den Romerske Stats Forfatning og Forvaltning,* 2 delar, Köpenhamn 1881—1882,

8. afse egentligen blott tiden före Diocletianus och gå blott undantagsvis och för jämförelsens skull utöfver denna gräns. Walters *Geschichte des Römischen Rechts* omfattar visserligen äfven den senare kejsartidens samhälls- och rättsförfattning, men lemnar af densamma blott en mycket sammanträngd öfversigt, som dessutom i flera fall behöfver beriktigas. Bethmann-Hollweg har i sin *Civilprocess des gemeinen Rechts* (B. III) gifvit en förträfflig öfversigt äfven af den senare kejsartidens författning och förvaltning, men enligt detta arbetes plan, blott så till vida, som de sammanhänga med domstolsväsendet och rättsskipningen.

Att i någon mån söka fylla denna ännu för hand varande lucka i den historiska litteraturen är närvarande arbetes egentliga uppgift. Författarens ursprungliga afsigt var att gifva en kort öfversigt af det Diocletiansk-Constantinska kejsardömets författning och förvaltning såsom inledning till ett större arbete rörande de Europeiska staternes författning under Medeltiden; men han fann sig snart af flera skäl föranlåten att egna förstnämda ämne en utförligare behandling och utgifva sin framställning däraf såsom en särskild bok.

I den inledande första afdelning, som nu framlägges för allmänheten, har författaren först och främst meddelat en öfversigt af de allmänna grunddragen af den af Augustus införda dyarkiska författningen. I en därpå följande historisk skildring har han sökt visa, huru denna författning efter hand och under flera vexlingar utbildade sig till det oinskränkta envälde, som fann sitt fullständiga uttryck i den Diocletiansk-Constantinska för-

fattningen. Däremot förutsätter han hos läsaren kännedomen om den republikanska författningens allmänna grunddrag [1]).

Den senare afdelningen, hvartill omfattande förberedelser redan äro gjorda, kommer att innehålla arbetets hufvuduppgift, den Diocletiansk-Constantinska författningen med de förändringar den undergick till det Vestromerska rikets fall.

Detta arbetes närmaste syfte är att utgöra en handbok för akademiska studier, men tillika är det beräknadt för en större krets af bildade läsare. Denna med många svårigheter förenade dubbla uppgift har förf. trott sig bäst kunna lösa genom att i texten blott framställa de allmänna grunddragen af ämnet och i noterna under densamma meddela enskildheterna, jämte de utdrag ur källorna, som synts honom nödiga dels för att närmare belysa de i texten framstälda åsigterna, dels för att sätta den vetenskapligt bildade läsaren i bättre tillfälle att sjelf pröfva dem. Härigenom har visserligen med hänsyn till den yttre anordningen det missförhållandet uppstått, att noterna erhållit ett större omfång än sjelfva texten; men blott på detta sätt har det synts förf. möjligt att lösa den nämda dubbla uppgiften, och hvarje läsare kan ju efter eget behag »beqvämligen eller obeqvämligen» förfara med dem. Vidare har han ansett det lämpligare att till bilagorna förlägga de kritiska special-

[1]) Härtill erbjuda Lyths och Weisses läroböcker i Romersk fornkunskap (den förra på svenska, den senare på norska) användbara hjelpmedel. Dessutom är ett utförligare, med illustrationer försedt arbete i Romersk fornkunskap af Centervall under utgifvande.

undersökningar, hvilka synts honom af behofvet påkallade, än att såsom afbrytande »exkurser» infläta dem i den fortgående framställningen af det hela. Såsom bilagor bilda de nu sjelfständiga afhandlingar, till hvilka hänvisas i texten.

I afseende på namnens stafning har förf. varit mycket tveksam, men slutligen funnit lämpligast att följa det latinska stafningssättet, då det eljes ofta hade blifvit svårt nog att iakttaga följdriktighet.

Upsala i Augusti 1882.

FÖRFATTAREN.

Första hufvudstycket.

Grunddragen af principatets ursprungliga författning[1]).

Det romerska kejsardömet framgick ur de borgerliga oroligheter, som sedan Gracchernes reformförsök skakade den romerska fristaten och förberedde dess undergång. För att leda oss till en riktig uppfattning af kejsardömet måste vi derföre kasta en blick på dessa hvälfningar.

Sedan den långvariga striden mellan patricier och plebeier var utkämpad och de senare erhållit full politisk likställighet med de förre, började småningom bilda sig en ny patricisk-plebeisk ämbetsmannaadel, *(nobilitas)*, beroende på härkomst från dem, hvilka beklädt sådana högre statsämbeten, som gåfvo anspråk på säte och stämma i senaten. Visserligen stod det hvarje oförvitlig romersk medborgare fritt att söka dessa ämbeten i den genom sed eller lag (isynnerhet genom *lex Villia annalis* af år 180 f. Chr.) faststälda ordningen; men genom det inflytande, som fäderneärfdt anseende och rikedom medförde, hade det med tiden lyckats vissa slägter att tillförsäkra sig en sådan häfdvunnen företrädesrätt till de högre statsämbetena, att blott undantagsvis en »uppkomling» *(novus homo)* kunde bana sig väg till en dylik plats och därmed till senaten, i hvars händer styrelsens

---

[1]) Denna framställning grundar sig hufvudsakligen på Mommsens, Marquardts och Madvigs redan i förordet omnämda arbeten, jämförda med källorna.

och förvaltningens tyglar småningom allt mera blifvit samlade. Denna nya senators- eller ämbetsadel införlifvade med sig folktribunatet, som ursprungligen blifvit skapadt till ett värn *(auxilium)* för menigheten *(plebs)* mot de patriciska ämbetsmännens och den patriciske senatens magtmissbruk och förtryck, men hvilket nu ofta blef ett lika verksamt redskap i den nya senatsstyrelsens hand, som det förr hade varit ett fruktansvärdt vapen mot den patriciska adelns välde och företrädesrättigheter.

Men detta nya adelsvälde gräfde småningom sin egen graf. Det urartade allt mer och mer till ett fåvälde, som i främsta rummet afsåg egna fördelar och för dem uppoffrade det allmänna bästa. Liksom fordom patricierne slogo desse patricisk-plebeiske nobiles under sig statsjorden och samlade sig med lofliga eller olofliga medel vidsträckta besittningar *(latifundia)*, som småningom uppslöko den mindre jordegendomen. Som ståthållare i provinserna begagnade de med framgång tillfället att rikta sig genom utpressningar, och såsom fältherrar, sändebud eller inflytelserika medborgare i det verldsbeherskande Rom försmådde de icke att taga mutor af främmande förstar och stater, stundom till och med af den romerska statens uppenbara fiender. Den numidiske konungen Jugurthas historia lemnar talande exempel härpå.

Vid sidan af denna isynnerhet på jordbesittning rika senatorsadel stod en annan samhällsklass, som företrädde penningens, det rörliga kapitalets intressen, och hvars medlemmar, ofta förenade i bolag, sökte förränta sina penningar genom grosshandel, bankir- och låneaffärer, men framför allt genom förpaktningar af statsinkomsterna eller öfvertagande af leveranser och bygnadsarbeten för statens räkning; hvarvid förpaktningarna isynnerhet blefvo vinstgifvande genom prejerier på de skattskyldiges, och entreprenaderna genom underslef på statens bekostnad.

Men det fria bondestånd, som fordom utgjort det romerska folkets egentliga kärna, de djupa lederna af de legioner, med hvilka Rom slutligen gått segrande ur hvarje krig och efter hand uppstigit till en verldsherskande magt, detta vigtiga, konservativa lifselement i det romerska samhället sammansmälte med fruktansvärd hastighet och syntes just vid den tid, då Korinths och Karthagos fall fulländade Roms verldsherravälde, hotas med en snart förestående undergång. Och i samma mån som den fria jordbrukande befolkningen undanträngdes eller sammansmälte för att på de stora herregodsen ersättas af trälar, i samma mån växte däremot proletariatet i Rom. Detta var en kräftskada, som allt mer frätte omkring sig, tärande på den romerska statens lifskraft.

De båda bröderne Gracchus insågo det onda och sökte bot däremot; den äldre, Tiberius, härvid så vidt möjligt anlitande laglighetens väg, den yngre, Gaius, utan tvekan beträdande omstörtningens, sedan hans brors öde öfvertygat honom om omöjligheten att på annat sätt uppnå målet. För öfrigt är ovisst, huru omfattande den uppgift var, som G. Gracchus föresatt sig. En våldsam död afbröt för tidigt hans stormiga lefnadsbana, för att man med säkerhet skulle kunna bedöma hela omfånget af hans planer och det slutliga mål, till hvilket han sträfvade. Mommsen antager, att han från början för sig utstakat ett politiskt system, och att monarkien redan hägrat för hans blick, liksom sedan för Cæsars; men med större sannolikhet torde väl kunna antagas, att han i början gjort till sin hufvuduppgift att genomdrifva åkerlagens fullständiga genomförande, ehuru hans lidelsefulla natur af det motstånd, han rönte, drefs allt längre och längre på en väg, som slutligen måste leda till hela statsskickets omdaning — eller hans egen undergång.

Det var såsom folktribun som Tiberius Gracchus (133 f. Kr.) hade framkommit med sin åkerlag, åsyftande att återskänka den Romerska staten ett fritt bondestånd genom att från de rika adlige possessorerne

indraga den statsjord, de i strid med den Licinisk-Sextiska lagen af år 367 f. Kr. hade slagit under sig, och i smärre lotter utdela denna jord åt fattiga plebeier, som mot en ringa årlig afgift till statskassan skulle besitta och bruka den och lemna den i arf åt sina efterkommande, men ej fingo föryttra den, på det den ej åter måtte uppslukas af de stora herregodsen. Det var likaledes såsom folktribun, som Gaius Gracchus tio år senare (123 f. Kr.) återupptog striden med ämbetsmannaadeln. För att fullfölja sina planer lät han omvälja sig till folktribun för följande år och eftersträfvade detta ämbete äfven för det därpå följande, ehuru motpartiet då lyckades omintetgöra hans afsigt och bereda honom brodrens öde. Sålunda började under Graccherne folktribunatet åter spela en rol, påminnande om dess forna inflytelserika opposition mot de maktegande. Desse utgjordes numera af den patricisk-plebeiska ämbetsadeln. Men, liksom fordom den patriciske adeln, hade äfven denna nya adel sin sköldborg i senaten. Med denna trädde alltså folktribunatet såsom folkpartiets ledare ännu en gång i en fruktansvärd kamp.

I denna strid sökte G. Gracchus en bundsförvandt i riddarståndet, eller måhända rättare sagdt i den förutnämda inflytelserika samhällsklass, som företrädde det rörliga kapitalets intressen. Åt denna penningaristokrati, som sannolikt först af G. Gracchus förvandlades till ett på census grundadt stånd, en *ordo equester*, inrymde han flera vigtiga företrädesrättigheter. Följdrikast i detta hänseende var den lag, som han under sitt andra tribunat (122 f. Kr.) föreslog och genomdref, i kraft hvaraf de årligen valde edsvurne domarne (*iudices selecti*) hädanefter icke såsom förr skulle tagas bland senatorer, utan ur riddarståndet. Härigenom blefvo detta stånds medlemmar bisittare i de fasta brottmålsdomstolar (*quæstiones perpetuæ*), som vid denna tid börjat inrättas, och till hvilka folkförsamlingarnas domsrätt i brottmålssaker småningom öfvergick. Den äldsta

af dessa domstolar var den år 149 f. Kr. inrättade *quæstio perpetua de repetundis,* som egde ransaka och döma rörande provincialers klagomål öfver utpressningar från de romerske ämbetsmännens och förpaktarnes sida; och då denna domstol genom nämda lag kom i riddarståndets händer, blefvo provinsståthållarne, som tillhörde nobiliteten, beroende af förutnämda stånd och de detsamma tillhörande förpaktarebolagen. Härigenom utsådde G. Gracchus med afsigt ett frö till långvarig söndring mellan de båda stånden.

Proletariatet i Rom drog han på sin sida icke blott genom åkerlagen, utan äfven genom förslaget att i Italien anlägga nya kolonier af romerske medborgare [1]) och genom utdelningar af spanmål till lågt pris på statskassans bekostnad.

Men ännu en bundsförvandt var G. Gracchus betänkt på att förvärfva. Han väckte nämligen förslag om att gifva de latinske bundsförvandterne romersk medborgarrätt och de öfriga italiska bundsförvandterne latinsk rätt. Härigenom gaf han uppslaget till en fråga, som i en ej aflägsen framtid skulle frambesvärja en bland de mest hotande faror för det romerska väldets fortfarande bestånd.

Men oaktadt alla dessa och andra mot det herskande stormannapartiet och dess regeringssystem riktade åtgärder dukade dock G. Gracchus, liksom förut hans äldre broder, under för sina motståndares ränker och öppna våldsbragder. Det blef nu reaktionens vidare uppgift att igensopa spåren efter den gracchiska reformrörelsen, och i sjelfva verket lyckades det ock att genom trenne kort efter hvarandra utfärdade lagar af 121, 118 och 111 f. Kr. fullständigt utplåna de nyttiga verkningarna

---

[1]) En af hans anhängare, folktribunen Rubrius, hade kort förut (123 f. Kr.) genomdrifvit en lag om anläggningen af en sådan koloni på Karthagos forna grund, och G. Gracchus var en af de män, åt hvilka detta besluts verkställighet uppdrogs.

af de gracchiska åkerlagarne [1]. Det visade sig sålunda, att folktribunatet ensamt, äfven i förbund med riddarståndet och proletariatet, icke var ett nog starkt anfalls- och skyddsvapen i striden med senaten och ämbetsmannaadeln; det hade blifvit tydligt, att blott den, som äfven kunde stöda sig på den väpnade styrkan, egde utsigt att gå segrande ur denna strid. Folkpartiet behöfde sålunda framför allt en bepröfvad fältherre och en pålitlig här.

Det dröjde ej heller länge innan det fann båda i bondesonen Marius och hans nyinrättade, till stor del af värfvade proletärer bestående här, som var villig att följa sin befälhafvare hvart helst han förde den till seger och byte. Också såg det för ett ögonblick farligt nog ut för den bestående ordningen, då Marius förband sig med tvenne djerfve folkledare, folktribunen Saturninus och prätorn Glaucia. Men i det afgörande ögonblicket ryggade Marius tillbaka för sina bundsförvandters djerfva omstörtningsplaner och lät till och med af senaten använda sig till deras undertryckande med vapenmakt (99 f. Kr.).

Marius såg sig sedermera tillbakasatt af båda partierna och fördunklad af Sulla, i hvilken optimatpartiet hade funnit sin fältherre och tillika en statsman med högre begåfning än Marius. I förbund med Cinna och andra folkledare trädde den senare nu åter i spetsen för folkpartiet och tände det borgerliga krigets blodröda brandfackla (88 f. Kr.).

Utgången är allmänt bekant, och vi behöfva således ej uppehålla oss vid detta krigs tätt vexlande skiften. Segraren Sulla lät bekläda sig med utomordentlig diktatorisk makt på obestämd tid (81 f. Kr.), med uppgift att omskapa statens författning, och han utförde denna uppgift i senatens och adelspartiets anda. Trogen sina aristokratisk-republikanska grundsatser nedlade han därpå frivilligt diktaturen, som det stått i hans skön att behålla till

[1] Se Marquardt, R. Verw. I, s. 441.

sin död och begagna till grundande af ett monarkiskt statsskick. Men det var ej ur optimatpartiets leder som grundläggaren af det romerska kejsardömet skulle framgå.

Den »store» Pompeius (*Pompeius Magnus* såsom han af Sulla titulerades och sedermera kallades) var ej stor nog för att kunna lösa de svåra uppgifter, som på denna tid förelågo för en statsman. I likhet med alla haltande medelvägsmän vacklade han mellan motsatta politiska grundsatser, och drefs slutligen, mindre af en följdriktig politik, än af omständigheternas tvång och sin täflan med Cæsar om makten, att blifva senatens och optimatpartiets hufvud och ledare i striden med sin demokratiske medtäflare. Cæsar, stödd på sin i krigen mot Gallerne pröfvade här, på folkpartiet, hvars gunstling och gynnare han var, och på besoldade folktribuner och pöbelanförare i Rom, gick, som bekant, segrande ur denna strid, som blef ödesdiger för den romerska republikens kortlifvade framtid. Liksom Sulla, senatspartiets ledare, efter sin seger öfver det Marianska partiet sökt pånyttföda och befästa det aristokratiska statsskicket, så ville nu Cæsar, folkpartiets ledare, i sin ordning omskapa författningen och stödd på hären och folket grunda monarkien.

I sjelfva verket tycktes ock detta vara den enda författning, som kunde aflösa den aristokratisk-republikanska, hvilken påtagligen hade sett sin tid och ej ens af Sulla kunnat pånyttfödas till varaktigt lif. Ty det vidsträckta romerska riket syntes blott kunna sammanhållas af en stark, fast inrättad styrelse, upphöjd öfver och därigenom oberoende af täflande partiers växlande öfvervigt. Och blott en sådan styrelse kunde vara i stånd att afskaffa inritade missbruk i förvaltningen och genomföra af behofvet påkallade reformer. Roms republikanska författning, ursprungligen lämpad för en stad med inskränkt omnejd, passade ej längre för den mäktiga verldsherskarinnan. Konsulerne voro ursprungligen blott staden Roms borgmästare, senaten dess råd och

folkförsamlingarna dess kommunalstämmor, till hvilka de på landsbygden bosatte medborgarna utan svårighet och synnerlig tidsuppoffring kunde begifva sig. Men Rom hade småningom vuxit ur dessa kommunala inrättningars snäfva drägt. Med dem hade det väl ännu låtit förena sig, att Rom blifvit hufvudet och ledaren i ett förbund, omfattande de italiska städerna och fylkena; men sedan under bundtsförvandtskriget (90—82 f. Kr.) och den därpå följande tiden till Cæsars diktatur alla de italiska bundsförvandterna erhållit fullständig romersk medborgarrätt med rösträtt i de romerska folkförsamlingarna *(ius suffragii)* och rättighet att söka romerska statsämbeten *(ius honorum)*, så måste detta i verkligheten medföra väsendtliga förändringar i det äldre statsskicket, utan att detta genom lagstiftning underkastades den genomgripande ombildning, som behofvet hade kräft. Alla dessa städer med sina borgare blefvo nu beståndsdelar af den romerska staten eller staden *(civitas)* och af det romerska borgerskapet. Detta tillgick så, att de fördelades på de sedan 241 f. Kr. för hand varande 35 tribus, i hvilka det romerska stadsområdet var indeladt [1]). Härigenom fick hvarje tribus sig tilldelade vissa mer eller mindre aflägsna städer, och införlifvades hela Italien med Roms stadsområde. I de romerska folkförsamlingarna egde de nya medborgarne rösträtt inom de tribus, i hvilka deras städer blifvit upptagna; men då forntiden icke kände andra representativa församlingar än de förbundsråd, som företrädde förbund af sjelfständiga stater, så bibehöllo de romerska folkförsamlingarna oaktadt denna utvidgning fortfarande sin egenskap af primär- eller urförsamlingar, hvarvid det berodde på en slump i hvad förhållande röstberättigade i dem infunno sig från de särskilda städerna, och hvarvid stadsbefolkningen i Rom naturligtvis

---

[1]) Ursprungligen var meningen, att desse nye medborgare skulle rösta i blott 8 (af de 35?) tribus, men detta kom aldrig till utförande. Uttrycket »*Italia tributim descripta*» afser de italiska städernas fördelning på de 35 romerska tribus. Se Marquardt, a. st. I, s. 59.

måste blifva den talrikast representerade. Desse nya medborgare, som blott till ringa del införlifvades med den romerska ämbetsadeln, blefvo en välkommen förstärkning åt folkpartiet och följde villigt dess ledare, som å sin sida icke försummade att häraf begagna sig och framför allt bemödade sig om att genomdrifva deras jämna fördelning på alla tribus.

Ett annat missförhållande var en följd af de mellan 264—146 förda stora eröfringskrigen, genom hvilka Rom förvärfvade provinser, d. v. s. eröfrade områden, som blefvo skattskyldiga och förvaltades af från Rom utsända ståthållare (prätorer, proprätorer, prokonsuler). Ty i dessa från hufvudstaden aflägsna områden var det svårt att öfvervaka de förvaltande myndigheterna och förpaktarne af statsinkomsterna, äfven om de maktegande i Rom därutinnan visat god vilja, i stället för att samvetslöst blunda för sina ståndsbröders upprörande orättvisor och gränslösa snikenhet.

Därtill kom, att statsförvaltningen var delad mellan en mängd hvarandra sidoordnade ämbetsmän, som ofta, enligt regel årligen, ombyttes och af sitt kortvariga ämbete sökte draga den största möjliga vinst. Visserligen hade senaten förvärfvat ledningen af det hela, men med tiden visade den sig denna svåra uppgift föga vuxen, helst den allt mer började taga större hänsyn till enskilda parti- och kotteriintressen än till det allmänna bästa [1]).

Cæsars snille insåg utan tvifvel tidsomständigheternas oafvisliga kraf, och då han efter sina segrar öfver Pompeius och det pompeianska partiet lät bekläda sig med en utomordentlig diktatur på lifstid, var detta utan tvifvel ett förberedande steg till införande af en fast och stadigvarande monarkisk författning.

Men det var lika litet Cæsar som hans föregångare G. Gracchus beskärdt att upplefva fullbordan af sina

---

[1]) Se Mommsens skildring i hans Röm. Gesch. II.

planer. Ehuru senatspartiet var fullständigt besegradt och det ej vidare fans någon, som öppet kunde täfla med Cæsar om högsta makten, egde dock den aristokratiska republiken och dess drömda frihetsideal ännu ifriga och till en del svärmiska anhängare, som genom diktatorns undanrödjande trodde sig tjena frihetens eller sitt eget partis sak.

Den 15 Mars år 44 f. Kr. (Cæsars dödsdag) blef dock icke den afgörande vändpunkt, som de aristokratiske frihetsvännerne sannolikt hade väntat. Öfver Cæsars graf utbröto åter det borgerliga krigets stormar med förnyad häftighet. Mot frihetspartiet under Brutus och Cassius förbundo sig M. Antonius, Octavianus och Lepidus och läto genom en af en folktribun föreslagen lag (år 43 f. Kr.) på fem år utnämna sig till »tremän till statsskickets ordnande» (*triumviri reipublicæ constituendæ*) med en utomordentlig och i sjelfva verket oinskränkt myndighet, om ock med undvikande af diktatorstiteln, då en af Antonius sjelf kort förut föreslagen lag hade för everldliga tider bannlyst diktaturen och för fredlös förklarat en hvar, som sökte återinföra den.

Frihetspartiet dukade snart under i striden med triumvirerne, som med blodiga proskriptioner firade sin triumf och egenmäktigt utöfver den lagligen bestämda tiden behöllo den utomordentliga myndighet, som blifvit dem uppdragen. Genom Lepidus' tvungna återgång till det enskilda lifvet förvandlades snart tremannaväldet i ett tvåmannavälde, och Octavianus och Antonius liksom delade sins emellan riket. Men icke heller detta tvåmannavälde blef af lång varaktighet. Sedan Antonius af sin kärlek till Kleopatra låtit förleda sig att uppoffra den Romerska statens intressen, vardt han förklarad för dess fiende, och Octavianus sannolikt af senat och folk beklädd med ett utomordentligt befäl till hans kufvande. Ännu en gång upplågade det borgerliga krigets flamma, men denna gång blott för att afgöra antingen Antonius eller Octavianus skulle blifva det Romerska rikets envåldsher-

skare. Slaget vid Actium (31 f. Kr.) afgjorde frågan till den senares förmån. Det tycktes nu stå Octavianus öppet att träda i sin adoptivfader Cæsars fotspår och fullända dennes oafslutade verk. Men Octavianus hade tagit varning af dennes öde, och det statsskick, han år 27 f. Kr. grundade, blef därföre icke egentligen en monarki, utan en dyarki med bibehållande af de republikanska formernas bländsken.

Enligt grundtanken i den nya författningen var nämligen makten delad mellan honom och senaten, så att de bildade tvenne hvarandra sidoordnade, samverkande statsmakter [1]). Orsakerna härtill hafva vi att söka i den i det föregående antydda långvariga brytningen mellan stormannavälde och folkvälde. Det förra hade af ålder haft sitt uttryck och sin föreningspunkt i senaten, det senare sitt värn och sitt anfallsvapen i folktribunatet. Under de borgerliga oroligheternas tidehvarf hade det senare, som redan är nämdt, i Gracchernes hand med kraft återupptagit denna sin forna rol, men ensamt icke varit vuxet striden med senatspartiet. Det hade efter Gracchernas fall efter omständigheterna trädt än i den ena, än i den andra partiledarens tjenst. Men till sin idé var det ännu alltjämt en folklig myndighet, som af sjelfva sitt historiska ursprung syntes kallad att företräda folkets sak mot ett missbrukadt stormannavälde. Därtill kom, att det gaf sin innehafvares person okränkbarhetens helgd. Därföre hade redan Cæsar låtit bekläda sig med utomordentlig tribunsvärdighet, och detta föredöme följde Octavianus, då han, vare sig omedelbart efter S. Pompeius' besegrande (år 36 f. Kr.) eller först senare (23 f. Kr.) lät bekläda sig med en utomordentlig tribunsmakt (*tribunicia potestas*) på lifstid [2]).

Innehafvandet af denna makt gaf honom karaktären af en folkets målsman och liksom innebar en påmin-

---

[1]) Mommsen R. Str. II, s. 709. Jfr Bossier, l'Opposition sous les césars. Paris 1875. 8° s. 61 o. ff.

[2]) Se Bil. I.

nelse om, att han sjelf och de andre triumvirerne vunnit sin utomordentliga maktställning såsom folkpartiets hufvud och ledare i striden mot den aristokratiska republikens förkämpar.

Denna *tribunicia potestas* var en af de båda hufvudfaktorerna i den Augustiska författningens första statsmakt, den kejserliga myndigheten. Genom den var kejsaren helig och okränkbar *(sacrosanctus)*. Genom den hade han vidare ett stort inflytande på lagstiftningen, kunde framställa lagförslag både i senaten och i menighetens församling *(concilium plebis)* — om äfven i de öfrige folkförsamlingarna, *comitia centuriata* och *tributa*, kan med skäl betviflas — och inlägga sitt *veto* mot hvarje senats- eller folkförsamlingsbeslut, som han ogillade. Genom sitt veto kunde han äfven hindra folkförsamlingars hållande och öfverhufvud hvarje ämbetsåtgärd, som misshagade honom. Och denna kejserliga tribunsmakt var icke såsom de vanliga folktribunernes inskränkt till staden Rom och dess bannmil, utan kunde utöfvas af innehafvaren hvarhelst han vistades. En annan egendomligbet var, att den redan af Augustus innehades på lifstid, då de vanlige folktribunerne valdes blott för ett år [1]).

Men det var icke blott i sin egenskap af folkpartiets ledare, utan äfven såsom fältherre som Octavianus hade banat sig väg till högsta makten, och han insåg behofvet af att äfven i den nya författningen stöda sin myndighet på hären. Därföre lät han äfven bekläda sig med ett utomordentligt, alla det romerska rikets provinser och haf omfattande *imperium*, som i främsta rummet gaf honom högsta befälet öfver rikets alla troppar och flottor och en mängd därmed förknippade befogenheter. Men icke nog härmed; det gaf honom äfven medel till denna härs underhåll och öfveruppsigt öfver hela pro-

---

[1]) Mommsen R. Str. II, s. 811 o. ff.

vinsförvaltningen, i senatens provinser, såväl som i kejsarens egna [1]).

I öfverensstämmelse med den nya författningens dyarkiska grundtanke företog nämligen Octavianus, som senaten vid denna författnings införande tillerkände hederstiteln Augustus, äfven en delning af provinserna mellan sig och senaten, därvid förbehållande sig de provinser, som fortfarande voro hotade af barbariska grannfolks fiendtliga infall, eller i hvilka en efter romerskt mönster ordnad förvaltning ännu icke var fullständigt införd; och då blott i dessa provinser en större krigsstyrka var behöflig, kom sålunda alla större troppkorpser under kejsarens eller hans underbefälhafvares befäl [2]). De mindre troppafdelningar, som stundom af ett eller annat skäl behöfdes i senatsprovinserna, ditkommenderades från någon i närmaste kejserliga provins förlagd legion. Uppstodo i en senatsprovins allvarsamma inre oroligheter, eller hotades den af yttre faror, så öfvertog kejsaren vanligen dess förvaltning. Alla genom eröfring nyförvärfvade provinser blefvo kejserliga, då det här gällde att ordna förhållandena och införa romersk förvaltning, hvilket blott kunde ske efter hand. Härigenom växte ständigt de kejserliga provinsernas antal och därmed äfven kejsarens omedelbara maktområde [3]).

1) I spetsen för hvarje senatsprovins' förvaltning stod en prokonsul med konsularisk myndighet *(imperium consulare)*. Desse prokonsuler, som årligen ombyttes, utsågos genom lott bland konsularer och prätorier (f. d. konsuler och prätorer), som sedan minst fem år tillhörde

[1]) Det kejserl. imperium betecknas därföre af Mommsen såsom *imperium proconsulare infinitum et maius*. A. st. II s. 787 o. ff.

[2]) Ett undantag från denna regel bildade under de förste kejsarne senatsprovinsen Africa, hvars prokonsul hade befälet öfver den där förlagda legionen. Detta befäl fråntogs honom dock redan af Caligula, som i stället uppdrog det åt en kejserlig legionslegat. Om de vidare förändringarna härutinnan se Marquardt, a. st. I, 310 o. ff.

[3]) Se Marquardt, a. st. I, s. 90 o. ff., isynnerhet öfversigtstaflorna s. 330—335.

konsularernes eller prätoriernes klass. Senatsprovinserna delades nämligen i konsulariska och prätoriska[1]. Ståthållarne *(proconsules)* i de förra togos bland sådana *viri consulares*, som minst fem år tillförene antingen innehaft konsulsämbetet eller blifvit invalde *(adlecti)* i samma senatorsklass; ståthållarne i de senare togos enligt regel bland *viri prætorii*, som för minst fem år sedan beklädt prätorsämbetet eller genom val blifvit införlifvade med prätoriernas klass; hvarvid kunde inträffa, att de inom de sista fem åren äfven varit konsuler och sålunda tillhörde konsularernes klass, utan att dock ännu hafva förvärfvat kompetens till ståthållarskapet i en konsularisk provins.

Prokonsulerne i de konsulariska senatsprovinserna hade således högre rang, hvilket fann sitt uttryck däri, att de betjentes af tolf fascesbärande liktorer, medan däremot prokonsulerne i de prätoriska provinserna hade blott sex.

Hvarje prokonsul hade till underordnade ämbetsbiträden en eller flere legater — en i de prätoriska, tre i de konsulariska provinserna — och en qvästor. Legaternes förnämsta befattning var lagskipningen, qvästorernes finansförvaltningen. Både legater och qvästorer hade så kalladt prätoriskt imperium, underordnadt den prokonsuls, hvars biträden de voro; detta betecknades genom titlarne *legatus pro prætore, quæstor pro prætore.* Legaterne togos alltid bland senatorer, men aldrig ur en högre rangklass än deras prokonsul, hvars underordnade biträden de voro. Qvästorerne valdes på vanligt sätt bland icke senatorer, men deras ämbete öppnade för dem tillträdet till senaten och gaf dem såsom *quæstorii* senatorisk värdighet.

2) I de kejserliga provinserna var egentligen kejsaren sjelf prokonsul, men företräddes i de flesta af dem af sina *legati pro prætore*, en i hvarje provins. De ut-

---

[1]) Tvenne senatsprovinser *Africa* och *Asien* voro konsulariska, de öfriga prätoriska provinser.

nämdes af kejsaren på behaglig tid, men togos alltid bland senatorer och, liksom prokonsulerne i senatens provinser, dels ur konsularernes, dels ur prätoriernes klass. Ty äfven de kejserliga provinserna voro dels konsulariska, dels prätoriska, hvartill ytterligare kom ett tredje slag af kejserliga provinser, nämligen de prokuratoriska [1]).

I kejsarens konsulariska provinser voro hans ställföreträdare *(legati Augusti pro prætore)* alltid konsularer *(viri consulares)*, i de prätoriska prätorier *(viri prætorii)*. Deras fullständiga titel var således *legatus Augusti pr. pr. vir consularis* eller *vir prætorius*. Så väl de förre som de senare hade dock samma antal liktorer, nämligen fem, och kallades därföre *quinquefascales* (»femfascingar»). Skilnaden mellan de kejserliga konsulariska och prätoriska provinserna bestod däri, att i de förra flera legioner voro förlagda, i de senare blott en; och då enligt principatets nya härordning hvarje legion stod under befäl af en af kejsaren utnämd legat *(legatus legionis)*, så hade hvarje kejserlig konsularisk provinslegat under sitt öfverbefäl två eller flera legionslegater, hvarje prätorisk blott en [2]). Ty, som i det föregående redan är anmärkt, var hären förlagd i de kejserliga provinserna, och där förenade de kejserliga ståthållarne, liksom tillförene republikens, i sina händer både den civila och den militära myndigheten och den i dem inneslutna domsrätten.

I de kejserliga provinserna fanns det icke, såsom i de senatoriska, några qvästorer, utan i de förra sköttes

---

[1]) Till kejsarens förvaltningsområde hörde dessutom det romerska rikets lyd- och förbundsstater under egna konungar, förstar och presterliga dynaster, hvilka samtligen kunna betraktas som rikets vasallförstar, underordnade kejsaren. De voro isynnerhet talrika i de asiatiska provinserna, men försvunno efter hand, i det deras områden som provinser införlifvades med riket. Å andra sidan fick detta städse nya *foederati* i barbariska grannfolk, som till en del erhöllo bostäder i de romerska gränsprovinserna.

[2]) Undantagsvis (t. ex. i Numidien i det 3:dje årh.) var den prätoriska provinslegaten tillika legionslegat, eller rättare tvärtom.

finanserna af kejserliga prokuratorer, som på behaglig tid utnämdes af kejsaren och vanligtvis togos ur riddarståndet, någon gång bland kejserliga frigifne [1]).

Men äfven i senatsprovinserna fans det dylika kejserlige prokuratorer för uppbörden och förvaltningen af de inkomster, som från dessa provinser inflöto till den kejserliga kassan. Ty den nya författningens dyarkiska princip röjer sig äfven i förhandvaron af tvenne kassor, den offentliga statskassan, *ærarium populi Romani* eller *Saturni*, som förvarades i Saturnus' tempel på Capitolium och stod under senatens öfveruppsigt, och den kejserliga kassan, *res* eller *fiscus Cæsaris*, som stod under kejsarens förvaltning. I den förra inflöto i allmänhet inkomsterna ur senatsprovinserna; i den senare inkomsterna från kejsarens provinser, från de kejserliga domänerna, som till en del äfven voro belägna i senatsprovinserna, och vissa statsinkomster äfven från de senare [2]).

Åtskilliga af dessa till den kejserliga kassan anslagna inkomsttitlar stodo under särskild förvaltning af egna kejserliga prokuratorer, som ej få förblandas med de förutnämda provinsprokuratorerna [3]).

Större kejserliga domäner hade likaledes sin särskilda förvaltning under egna prokuratorer.

Till dessa prokuratorer sluta sig förvaltarne af de så kallade prokuratoriska provinserna, hvilkas föreståndare på samma gång voro ståthållare och finansförvaltare. En sådan ståthållare kallades därföre merendels *procurator et præses* till åtskilnad från de vanliga provinsprokuratorerne, stundom *præfectus et præses* eller *præ-*

---

[1]) Hirschfeld, R. Vwgesch. I, s. 242, n. 4. Rörande förvaltningen af senatens och kejsarens provinser se för öfrigt Marquardt a. st. I, s. 402 o. ff. Om de förvaltande ämbetsmännen, Mommsen R. Str. II, s. 220 o. ff.

[2]) Hirschfeld, a. st. s. 1 o. ff., hvars inkast mot Mommsens åsigter i detta fall mestadels synas mig befogade.

[3]) Blott de sistnämde titulerades *procuratores provinciæ*, till åtskilnad från de öfrige. Marquardt, a. st. I, s. 412.

fectus vice præsidis, o. s. v. Afven desse prokuratorer voro vanligen af riddarstånd, blott undantagsvis kejserlige frigifne. Den förnämste och anseddaste af dem var ståthållaren öfver Ägypten *(præfectus Aegypti)*, hvars ämbete var ett af de högsta riddarämbetena. Han kan betraktas såsom vicekonung öfver Ägypten, där kejsaren ansågs som de gamle Pharaonernes och de Ptolemeiska konungarnes efterträdare [1]).

På grund af sitt prokonsulära imperium hade kejsaren äfven ett lif-garde *(cohortes prætoriæ)*. Redan under republiken hade det nämligen blifvit sed, att hvarje fältherre och provinsståthållare omgaf sig med ett lif-garde, en *prætoria cohors*, och efter detta föredöme bildade äfven Augustus ett sådant, bestående af nio kohorter, af hvilka tre voro förlagda i staden Rom och skiftevis bestridde vaktgöringen i det kejserliga palatset, medan sex voro fördelade i det öfriga Italien och isynnerhet stationerade på de ställen, där kejsaren tidtals plägade uppehålla sig [2]). Öfverbefälhafvare öfver detta garde var egentligen kejsaren sjelf, men redan Augustus utnämde tvenne gardesöfverstar *(præfecti prætorio)* af riddarstånd, hvilka å kejsarens vägnar förde befälet. Vid Tiberius' regeringstillträde fans det blott en gardesöfverste, som efterträddes i sin värdighet af sin son, den bekante Seianus. Denne sammandrog de prätoriska kohorterna i ett befästadt läger *(castra)* tätt utanför Rom, och gåfvo dem därigenom det farliga inflytande, som de sedermera ofta missbrukade att efter behag till- och afsätta kejsare. Under den följande tiden innehades befälet vanligtvis af tvenne präto-

---

[1]) Om de egendomliga förhållandena i Ägypten, som äfven under de romerske kejsarne i hufvudsak bibehöll sin gamla förvaltningsinrättning, se Kuhn, Verf. des R. Reichs, II, s. 454 o. ff. Marquardt a. st. I, s. 282 o. ff.

[2]) Marquardt, a. st. II, s. 460 o. ff. där man äfver finner redogjordt för ökningen och minskningen af dessa kohorters antal.

riska präfekter på en gång, undantagsvis till och med af trenne, ibland af en [1]).

Äfven andra nyinrättade kejserliga förtroendesysslor, såsom omsorgen om staden Roms proviantering (*præfectura annonæ*) och befälet öfver nattbevakningen därstädes (*præfectura vigilum*), uppdrog Augustus åt medlemmar af riddarståndet.

Genom inrättandet af dessa kejserliga prokuraturer och präfekturer skapade Augustus ett nytt, kejserligt tjenstemannastånd, hvars medlemmar dock icke betraktades som den romerska statens ämbetsmän (*magistratus populi romani*), utan såsom kejsarens enskilda och af honom aflönade tjenare och biträden i de offentliga förvaltningsgrenar, hvilka enligt den nya författningen voro förenade i hans hand. Dessa kejserliga förtroendesysslor, som innehades med årslön, bildade sålunda en motsats till de offentliga statsämbetena, som väl kunde vara ganska vinstgifvande, men vid hvilka dock ingen egentlig årslön var fästad [2]); och denna motsats är en ytterligare uppenbarelse af den dyarkiska princip, som genomgår principatets författning. Men därmed sammanhänger äfven en annan motsats. De kejserliga förtroendesysslorna gåfvos, som redan är nämdt, enligt regel åt medlemmar af riddarståndet, hvilket därmed blef en plantskola för ett kejserligt ämbetsmannastånd. Härigenom bildade sig en ridderlig ämbetsadel (»*equestris nobilitas*», såsom den kallas af Tacitus) vid sidan af den senatoriska. Sålunda gafs det numera tvenne af hvar-

---

[1]) Se förteckningen öfver *præfecti prætorio* under principatets tidehvarf hos Hirschfeld, a. st. s. 219 o. ff.

[2]) Under republiken erfordrades dessutom folkets val för att räknas till *magistratus populi romani;* under principatet modifierades denna regel därigenom, att ämbetsmannavalen, till en del åtminstone, öfverflyttades från folkförsamlingarna till senaten, hvarom vidare i det följande.

andra oberoende, till anseende och inflytande förande befordringsbanor: 1) den senatoriska, som genom qvästuren förde in i senaten, samt vidare genom folktribunatet eller ettdera af ädilsämbetena och slutligen präturen banade väg till konsulatet, och medförde kompetens till prokonsuls- och legatsämbetena; och 2) den ridderliga, som genom prokuratorsbefattningarna ledde upp till de högre kejserliga präfekturerna, af hvilka den prätoriska snart vann försteget framför *præfectura annonæ* och blef denna befordringsbanas högsta spets [1]).

Man bör härvid ej försumma att erinra sig, huru G. Gracchus sökte och lyckades att i riddarståndet skapa en motvigt mot senatorsadeln. Det ser ut som om Augustus, med undvikande af de förderfliga ytterligheter, till hvilka G. Gracchus drifvit saken, upptagit och fullföljt denna tanke, då han i riddarståndet sökte elementerna till ett af kejsaren besoldadt och beroende ämbetsmannastånd, motsatt det senatoriska och väl egnadt att blifva ett stöd för kejsarmakten. Det är en motsats, likartad med den, som i det föregående blifvit antydd mellan den kejserliga fiskus och den under senatens förvaltning stående offentliga statskassan, mellan kejsarens och senatens provinser, o. s. v. Ytterst hänföra sig alla dessa motsatser till den dyarkiska grundtanken i den Augustiska författningen.

Denna dyarki var dock icke en ren dualism, ty hvardera statsmakten grep i flera hänseenden öfver på den andras område, och mellan de förutnämda motsatserna saknades icke öfvergångar och förmedlande mellanlänkar. Sådana voro t. ex. de nya senatorsämbeten, Augustus inrättade, såsom *curatores viarum, aquarum, operum publicorum,* hvilka af Frontinus betecknas som »*quasi magistratus*» [2]).

---

[1]) Se Hirschfeld, a. st. s. 240—280 (*Die procuratorische Carrière*).

[2]) *Insignia eis (curatoribus aquarum) quasi magistratibus concessa.*

Desse ämbetsmän hade så till vida karaktären af kejserliga tjenstemän, som de tillsattes af kejsaren sjelf, sannolikt på behaglig tid, och närmast måste betraktas som hans biträden; men för öfrigt hade de befogenheter, insignier och tjenare, som blott tillkommo de egentliga statsämbetsmännen, liksom desse innehade sina sysslor såsom olönade hedersposter *(honores)* och uteslutande togos ur senaten, till och med ur dess båda högsta rangklasser, konsularer och prätorier [1]). Af en sådan amfibieartad natur var äfven den af Augustus återupplifvade stadspräfekturen i Rom, som var ett senatorsämbete, men till hvilket kejsaren utnämde, liksom fordom konsulerne hade gjort. Ungefär detsamma gäller om de kejserlige legaterne, högre och lägre, i det de utnämndes af kejsaren och voro hans underordnade biträden, men blott kunde tagas ur någon högre eller lägre senatorsklass.

Å ena sidan vann senaten härigenom ett medelbart inflytande inom flera af de förvaltningsområden, som voro kejsaren förbehållna; men å andra sidan ökades på samma gång dennes inflytande inom senaten, då senatorers befordran till dessa ämbeten berodde af honom.

Därtill kom, att kejsaren sjelf alltid var *princeps senatus*, d. v. s. senatens förste man [2]), som, då han i den var närvarande, näst de designerade senatoriska äm-

---

[1]) Mommsen a. st. II, s. 967 o. ff., 996. Erinras bör, att blott kuratorerne för de stora hufvudvägarne voro af senatorstånd, hvaremot kuratorerne för bivägarne togos ur riddarståndet. De af Tiberius införde *curatores riparum et alvei Tiberis* skulle enligt hans anordning tillsättas genom lottning inom den senatorsklass, ur hvilken de skulle tagas, men sannolikt har kejsaren snart fått utnämningsrätten äfven till detta ämbete.

[2]) Härifrån har man väl att härleda titeln *princeps*, som under det äldre kejsardömet vanligen begagnades om kejsaren; ty som senatens förste man var han ju äfven princeps i absolut mening d. v. s. den förste och förnämste medborgaren, statens förste man; och något annat låg väl icke ursprungligen i denna titel, om den ock, i likhet med hederstiteln *Augustus*, användes att beteckna kejsaren som sådan med alla sina befogenheter.

betsmännen först tillspordes om sin mening och afgaf sin röst, som genom hans anseende och personliga inflytande naturligtvis alltid bestämde senatens beslut. Dessutom hade han på grund af sin *tribunicia potestas* icke blott veto mot honom misshagliga senatsbeslut, utan äfven rättighet att sammankalla senaten och leda dess förhandlingar *(ius referendi)*, äfvensom den honom allena tillerkända rättigheten att i hvarje senatssammankomst låta uppläsa ett, under den följande tiden flera skriftliga förslag, som ordföranden var skyldig att underställa senatens pröfning och omröstning *(ius primæ, secundæ, tertiæ* etc. *relationis)*.

Dessutom utöfvade han stundom som innehafvare af censorsämbetet eller för tillfället beklädd med den censoriska myndigheten ett omedelbart inflytande på senatens sammansättning, i det han då egde utöfva den under republikens tid, sannolikt i kraft af *lex Ogulnia* (mellan 367 och 312 f. Kr.), censorerne tillkommande befogenheten att invälja nya medlemmar i senaten och utesluta ovärdige ur densamma. Augustus var trenne gånger beklädd med en dylik censorisk befogenhet, och första gången använde han densamma till att företaga en af behofvet påkallad genomgripande rensning af senaten. Sedermera har kejsar Claudius tillsammans med L. Vitellius (kejsar Vitellius' far) åren 47—48, Vespasianus med sin son Titus åren 73—74 på sedvanligt sätt, antagligen i egenskap af formligen valde censorer, förrättat census och afslutat den med den högtidliga reningsfesten *(lustrum)*. Men först Domitianus lät utnämna sig till ensam censor på lifstid, och sedan dess blef den censoriska befogenheten en ständigt integrerande beståndsdel af sjelfva kejsarmakten [1]).

Utomordentliga inval i senaten eller uppflyttningar i en af dess högre rangklasser [2]) var eljest enligt den

---

[1]) Mommsen a. st. II, s. 310 o. ff.; 1012—1015.

[2]) Augustus införde fyra rangklasser, motsvarande de af honom faststälda graderna på den senatoriska befordringsbanan nämligen:

Augustiska författningen en senaten sjelf tillkommande rättighet; och likaledes var det under kejsartidens äldre skede senaten, som tilldelade patricisk värdighet. Men regelmessigt rekryterades senaten med de årligen i stort antal valde qvästorerne, som efter afgången från ämbetet voro sjelfskrifne senatsmedlemmar af qvästoriernes klass; och sammaledes öppnade folktribunatet och de båda ädiliteterna, den plebeiska och kuruliska, tillträdet till tribuniciernes, präturen till prätoriernes, och konsulatet till konsularernes klass [1]). Därigenom, att Tiberius förlade ämbetsmannavalen från folkförsamlingarna till senaten, blef det dock senaten sjelf, som äfven på detta regelmessiga sätt rekryterade sig och sina rangklasser. Men härpå fick äfven kejsaren ett vigtigt inflytande genom den honom tillerkända rekommendationsrätten till vissa ämbeten, hvilken hade den kraft och verkan, att valförsamlingen alltid antog, ja möjligen måste antaga de af honom föreslagna sökandena *(candidati principis)*, som sålunda voro på förhand bestämda till det sökta ämbetets erhållande [2]).

Däremot var det väl senaten som det författningsenligt tillkom att vid inträffad tronledighet föreslå så väl den nye kejsaren som den lag *(lex de imperio)*, hvilken bestämde omfånget af hans befogenhet [3]). Ty den Augustiska författningen kände hvarken någon arfsrätt till kejsarvärdigheten, ej heller någon egentlig designation till efterträdare under den varande kejsarens

---

1) *quæstorii*, 2) *tribunicii*, som äfven omfattade *ædilicii*, 3) *prætorii* och 4) *consulares*.

[1]) Mommsen a. st. s. 875 o. ff.

[2]) Mommsen a. st. s. 863 o. ff. Om den från nämda bindande förslagsrätt *(commendatio)* åtskilda uppnämningen *(nominatio)* och därmed sammanhängande pröfning af den sökandes befogenhet, se därsammastädes s. 861 o. ff.

[3]) Härvid tillkom det öfvervägande inflytandet senaten, som under form af ett senatusconsultum föreslog både lagen och kejsaren. Se bilagan I, där en i flera hänseenden från Mommsens afvikande åsigt utvecklas.

regering [1]. **Augustus** lät till och med blott för fem eller tio år i sönder åt sig uppdraga det utomordentliga imperium, som just utgjorde kejsarmaktens kännetecknande beståndsdel [2]. Först **Tiberius** lät bekläda sig därmed på lifstid, och detta blef sedan regel. Men vid kejsarens död ansågs det honom uppdragna imperium hafva slocknat, och lagenligt voro då konsulerna statens högste ämbetsmän, till dess ny kejsare blef vald och beklädd med det kejserliga imperium [3].

Likväl hade den regerande kejsaren många medel i sin hand att om efterträdareskapet försäkra den, som han önskade detsamma. Ty universalarfvingen af det kejserliga patrimonium var redan härigenom en allt för

---

[1]) **Mommsen** a. st. s. 1036: »Die Wiederbesetzung des Principats vor dessen Erledigung ist rechtlich unmöglich, da weder Erbfolge noch Designation mit dem Wesen des Principats vereinbar sind».

[2]) Augustus synes härvid hafva anknutit vid de föredömen, som redan republiken gifvit, och som formelt läto förena sig med den republikanska författningen. Ett sådant utomordentligt *imperium infinitum* för vissa år hade tvenne gånger genom formlig lag blifvit uppdraget åt Pompeius, först år 67 f. Kr. för kriget mot sjöröfvarne, och tio år senare för betryggandet af tillförseln till Rom. **Mommsen** a. st. s. 616 och 635. — Därigenom, att Augustus städse ånyo beklädes med det kejserliga imperium, förblef han dock i verkligheten oafbrutet innehafvare af detsamma till sin död.

[3]) **Mommsen** a. st. s. 1038: »Ueberhaupt ist der Principat nach formellem Recht wie jedes ausserordentliche Amt verfassungsmässig statthaft, aber nicht verfassungsmässig nothwendig; wie nach Sullas Rücktritt und nach Cæsars Ermordung stirbt auch unter dem Principat von Rechts wegen der Principat mit dem Princeps und tritt aufs neue das alte consularische Regiment ein, wenn gleich in jedem einzelnen Fall die Nothwendigkeit der Dinge wieder und wieder den Principat von den Todten erweckt hat.» Det för det moderna ärftliga konungadömet betecknande utropet: konungen är död, lefve konungen!, hvilket uttrycker konungadömets odödlighet, fann sålunda ej någon motsvarig användning i afseende på principatet. Ur författningens synpunkt var det sistnämda en tillfällighet, men blef genom omständigheternas tvångsmakt en städse upprepad nödvändighet.

rik och mäktig man för att vid ett inträffande kejsarval kunna förbigås; och om kejsaren icke hade någon köttslig son, fick därföre den af kejsaren företagna adrogationen eller adoptionen i verkligheten karaktären af ett slags designation till efterträdare.

Den, som kejsaren genom sitt testamente insatte till sin hufvudarfvinge, var sålunda i sjelfva verket förutbestämd (»*destinatus*») till hans efterträdare; och stundom, isynnerhet när det fans flera lika närskylda arfvingar, betecknade kejsaren under en eller annan form, mundtligen eller skriftligen, den, som han önskade få till efterträdare i regeringen. Men denna »designation», som den oegentligt blifvit kallad, var dock blott en önskan, som icke var lagligen bindande för senaten och folket, hvilka voro i sin författningsenliga rätt, om de lemnade den utan afseende [1]).

Ett annat medel att på förhand bestämma om efterträdareskapet i principatet erbjöd medregentskapet, hvilket redan under principatet förekommer under tvenne hufvudformer, som förberedt Diocletians anordningar i detta hänseende.

En af den republikanska författningens hufvudgrundsatser var att uppdraga hvarje ämbetsmyndighet åt tvenne eller flere sinsemellan lika berättigade ämbetsbröder, som kunde intercedera mot hvarandra, och denna intercessionsrätt ansågs som ett af de förnämsta värnen mot ämbetsmaktens missbruk. Vid folktribunatets inrättande tillerkändes därföre dess innehafvare en sådan intercessionsrätt (*veto*) mot alla ämbetsmän, undantagande diktatorn, och häruti bestod i främsta rummet, om ej uteslutande, den hjelp, det »*auxilium*», mot de patriciska ämbetsmännens maktmissbruk, som folktribunatet ursprungligen afsåg att bereda menigheten. Men äfven på

[1]) Mommsen, a. st. s. 1037, där särskildt not. 3 bör uppmärksammas. M. tillägger: »Rechtlich aber ist dieser Willensausdruck des Princeps über die Nachfolge nie mehr gewesen als eine Bitte ohne zwingende Verbindlichkeit.»

folktribunatet sjelft och likaså på det plebeiska ädilsämbetet tillämpades från början kollegialitetens princip. Blott diktaturen, som var ett monarkiskt nödfallsämbete för utomordentliga fall, var undantagen från denna princip och ursprungligen äfven från den tribuniciska intercessionen [1]). Men diktaturen, som just genom denna frihet från intercessionens tygel stod i strid med den republikanska författningens anda, upphörde redan under det andra puniska kriget [2]) för att först under de borgerliga oroligheternas tidehvarf återupplifvas i Sullas och Cæsars allsmäktiga diktaturer. Men under detta tidehvarf, som bildade öfvergången från republiken till kejsardömet, undergräfvande den förra och förberedande det senare, voro dessa diktaturer icke de enda undantagen från den förut nämda republikanska regeln. Äfven vid andra tillfällen uppdrogs en utomordentlig makt, stundom på flera år, åt en enda person. Och ur en sådan, vare sig under lagliga former uppdragen eller sjelfrådigt inkräktad enväldsmakt i Octavians hand, framgick, som redan är anmärkt, det kejserliga principatet såsom en från kollegialitetsprincipens och intercessionens inskränkande kontroll befriad utomordentlig myndighet. Otvifvelaktigt gäller detta om kejsarens *imperium proconsulare* och sannolikt äfven om hans *tribunicia potestas* [3]). Men liksom kon-

[1]) Präturen som år 366 f. Kr. trädde i stället för den forna stadspräfekturen, men icke som ett tillfälligt, utan som ett ständigt ämbete, bildade likaledes i början ett undantag från kollegialitetsprincipen; men detta upphörde redan efter ett par årtionden, då stadsprätorn fick en ämbetsbroder i främlingsprätorn, hvartill sedermera ytterligare kommo provinsprätorerne.

[2]) Redan före detta krig, sannolikt genom *lex Valeria* 300 f. Kr., hade diktaturen blifvit underkastad både provocation och tribunicisk intercession. Mommsen a. st. s. 146—148.

[3]) Det senare följer visserligen icke däraf, att källorna icke omnämna någon tribunicisk intercession mot kejsaren; men i alla händelser kunde en sådan intercession af en vanlig folktribun ej gerna komma i fråga, och då kejsarens tribunsmakt var af egen art, kunde han ej heller betraktas som de vanliga folktribunernes kollega i egentlig mening.

suln och prokonsuln i prätorn och proprätorn hade en ämbetsbroder med lägre, hans eget underordnadt imperium, så kunde äfven princeps hafva en ämbetsbroder med *imperium* och *tribunicia potestas* af samma natur som hans, men lägre och hans egna underordnade.

En sådan medregent med underordnad myndighet har ock kejsaren under principatets tidehvarf ofta nog antagit, hufvudsakligen för att på detta sätt förbereda och inleda hans blifvande efterträdarskap i sjelfva principatet eller augustusvärdigheten; och slutligen sökte Diocletianus göra detta sekundära, med expektans på augustusvärdigheten förenade medregentskap (cæsarvärdigheten) till en författningsenlig inrättning, till hvilken vi i det följande skola återkomma [1]).

I strid med principatets förutnämda grundtanke började man dock i senare hälften af det andra århundradet att på detsamma tillämpa äfven den likställiga kollegialitetens princip, i det M. Aurelius genast vid sitt eget regeringstillträde d. 8 Mars 161 lät utnämna sin adoptivbroder L. Commodus (Verus), och efter dennes år 169 timade död, år 177 sin son, Commodus, till medregent med full kejserlig makt och titeln Augustus, en titel, som, i likhet med benämningen princeps, blott tillkom den verkliga kejsaren, innehafvaren af det fullständiga kejserliga imperium. Den senare utnämningen afsåg utan tvifvel att tillförsäkra Commodus efterträdareskapet i principatet; ty vid sin utnämning till Augustus bekläddes den utnämde sedan Tiberius tid alltid med denna värdighet för sin lifstid. Af samma skäl var det påtagligen, som Septimius Severus lät utnämna sina båda söner, Antonius (Caracalla) och Geta, till sina medauguster. Efter fadrens död (211) förblefvo de ock samkejsare med lika makt, till dess den äldre, Caracalla, genom brodermord befriade sig från

---

[1]) Det närmare rörande detta underordnade medregentskap på principatets tid finner man hos Mommsen a. st. s. 1040—1064.

medregenten. Detta likaberättigade samregentskap af tvenne »Auguster» blef omsider en af grundtankarne i den Diocletianska författningen, såsom längre fram skall visas [1]).

Liksom senaten, som det vill synas, författningsenligt egde initiativet vid kejsarvalet och utfärdandet af lagen om det kejserliga imperium, så har den äfven vid flera tillfällen afsatt kejsare och förklarat dem för fäderneslandets fiender. I hvad mån den kan anses lagligen berättigad härtill, påkallar en närmare undersökning.

I Roms republikanska statsrätt var det öfverhufvud gällande grundsats, att ingen offentlig ämbetsman *(magistratus populi romani)* under sin ämbetstid kunde ställas till ansvar eller straffas, annat än af en annan ämbetsman med högre myndighet *(imperium maius, maior potestas)*, och denna grundsats fortfor att gälla äfven under principatets tidehvarf. Häraf var en författningsenlig följd, att kejsaren, som sjelf i sitt *imperium* innehade en af alla andra ämbetsmyndigheter oberoende makt och dessutom genom sin *tribunicia potestas* var fridlyst *(sacrosanctus)*, icke kunde ställas till ansvar, så länge han var laglig innehafvare af dessa ämbetsvärdigheter. Men redan Octavianus (Augustus) hade, som nämdt är, beklädts med tribunsvärdighet på lifstid, och från och med Tiberius blef det regel, att hvarje kejsare redan från början bekläddes med det kejserliga imperium på lifstid. Den förutnämnda ansvarigheten kunde således icke författningsenligt på honom tillämpas, förr än han afgick med döden eller frivilligt nedlade sin makt. I sjelfva verket har ock senaten mera än en gång dömt och straffat död kejsare, hvarom vidare i det följande; men mot den lefvande och regerande kejsare, som på ett

---

[1]) Om det fullständiga samregentskapet under principatets tidehvarf se Mommsen, a. st. s. 1064 o. ff.

tyranniskt sätt missbrukade sin makt, fans det blott en utväg: hans afsättning, och historien vittnar att denna utväg ofta nog blifvit anlitad. Var man härtill berättigad, och hvem tillkom i så fall denna rätt?

Enligt Mommsens åsigt hade samma myndighet, som korade ämbetsmännen, författningsenligt äfven rättighet att afsätta dem, och detta tillämpar han äfven på kejsaren sjelf, som under principatets tidehvarf egentligen blott var den romerska statens högste ämbetsman. Men rättigheten att tillsätta och följaktligen äfven afsätta kejsare anser han författningsenligt hafva tillkommit dels senaten, dels hären, i det denna härvid kunde anses som det romerska folkets ställföreträdare, utöfvande dess suveränitet. Hela principatet fick härigenom en permanent revolutionär karaktär, som enligt Mommsen författningsenligt låg i dess väsen [1]).

Men denna författningsenligt permanenta revolution, som till följd af sin natur icke kunde vara bunden vid lagliga former, är en sjelfmotsägelse, som man väl svårligen kan tilltro den af Augustus införda författningen. Utan tvifvel har man i förevarande fall, att noga skilja mellan, hvad som var författningsenlig rätt, och hvad som i trots af denna ofta nog timade och under tredje århundradet var på god väg att blifva häfdvunnen regel; ty äfven missbruket kan vinna häfd och urarta till herskande osed. Det kan icke gerna hafva varit en i den Augustiska författningen grundad rättighet, tillkommande hvarje större eller mindre härafdel-

---

[1]) Mommsen, a. st. s. 1034: »Der römische Principat ist nicht bloss praktisch, sondern auch theoretisch eine durch die rechtlich als permanent anerkannte Revolution temperirte Autokratie. Man wird nicht erwarten diesen schroffen Satz in der Zahmen uns erhaltenen Litteratur niedergelegt zu finden; aber gelebt hat er in den Gemüthern und wenn nicht Bücher, so ist Geschichte damit gemacht worden. Der Volkswille erhebt den Princeps, wenn und wann er will, und stürzt ihn wenn und wann er will; die Vollendung der Volkssouveränetät ist zugleich ihre Selbstvernichtung.» Jfr s. 788 o. ff.

ning, att uppsäga den regerande kejsaren tro och lydnad och efter eget godtfinnande utropa en ny kejsare, under förutsättning, att den öfriga hären frivilligt eller tvunget skulle ansluta sig, och till sist äfven senaten beqväma sig att godkänna och stadfästa hvad som skett [1]; utan författningsenligt synes initiativet härutinnan fast mera hafva tillkommit senaten, som ofta nog redan under republiken förklarat för fäderneslandets fiender personer, som synts dem farliga för den bestående samhällsordningen, utan att man synes hafva bestridt den en sådan rätt i och för sig [2]. Samma rätt har senaten utöfvat mot åtskilliga kejsare, såsom Nero, Didius Julianus, m. fl. Det var en, utan tvifvel af författningen medgifven, i statens namn utöfvad nödvärnsrätt, likartad med det så kallade *senatusconsultum ultimum*, hvarigenom konsulerne uppmanades att sörja för statens säkerhet och välfärd *(provideant consules, ne quid detrimenti capiat respublica)* och därmed auktoriserades till vidtagande af de utomordentliga åtgärder, som de ansågo af behofvet påkallade. Men en sådan nödvärnsåtgärd förutsatte alltid tvingande utomordentliga förhållanden, och måste därföre alltid få karaktären af en undantagsåtgärd. Intet antyder, att till lagligheten af en sådan mot en kejsare vidtagen nödfallsåtgärd erfordrats hvarken folkförsamlingens bekräftelse eller härens bifall, ehuru verkställbarheten naturligtvis till väsendtlig del berodde på härens och i främsta rummet prätorianernes villighet eller gensträfvighet. I verkligheten har visserligen förhållandet vanligtvis varit omvändt, soldaterna tagit initiativet vid kejsares störtande och upphöjande, och senaten efteråt bekräftat den redan fullbordade handlingen; men

---

[1]) Detta synes mig redan följa af den trohetsed, hären aflade till kejsaren, och från hvilken den väl ej gerna kunde lösa sig sjelf.

[2]) Senatens aktsförklaring mot Cæsar strax före det borgerliga krigets utbrott var formelt olaglig blott därigenom, att intet afseende fästes vid tvenne folktribuners intercession mot beslutet.

redan behofvet af en sådan bekräftelse torde tala för senatens lagliga rätt härutinnan.

Som i det föregående redan är antydt, kunde senaten äfven anställa efterräkning med den hädangångne kejsaren. Detta skedde genom att förneka honom förgudningens ära, kassera hans regeringshandlingar och fördöma hans minne [1]).

Redan Cæsar hade omedelbart efter sin död blifvit förklarad *divus* (gudomlig) och åtnjöt i denna egenskap en vördnad, likartad med den, man visade statens gudar. Samma förgudning *(consecratio)* hade sedermera äfven kommit Augustus till del efter hans hädangång, och det blef sedermera sed att bevisa den aflidne kejsaren denna ära, så vida han ej ansågs hafva gjort sig densamma ovärdig. Härom dömde senaten, som det tillkom att besluta om konsekrationen och i dess uraktlåtande hade ett medel att öppet eller stillatigande uttala sitt ogillande öfver en hädangången kejsare [2]). Men en mera positivt uttalad förkastelsedom låg i kasseringen af en afliden eller afsatt kejsares regeringshandlingar *(rescissio actorum)* och fördömandet af hans minne *(dam-*

---

[1]) Mommsen, a. st. s. 1035—1036. »Das Strafverfahren geht regelmässig vom Senat aus wie andererseits die Consecration. — Indess ist ausnahmsweise das Strafgericht auch ohne Senatsbeschluss von dem Nachfolger vollstreckt worden». Men det fall, Mommsen till stöd för sistnämde påstående åberopar (not 4). är ej bevisande. »Als der Senat über Gaius *(Caligula)* die Infamie verhängte, intercedirte Kaiser Claudius gegen diesen Senatsbeschluss, brachte aber ihre Consequenzen seinerseits zur Ausführung, nur dass der Senat die Kupfermüntzen mit Gaius Bildniss dennoch einschmelzen liess.» Härvid bör anmärkas, att i och med detsamma kejsaren återtog sin intercession mot senatsbeslutet — och detta torde han väl hafva gjort —, så vann detta laga kraft, och både kejsaren och senaten voro i kraft af detsamma berättigade, att hvardera inom sin kompetenssfer »bringa dess konseqvenser till utförande». Att senaten då lät nedsmälta de med Caligulas bild präglade kopparmynten, förklaras däraf, att kopparmyntningen var en senaten tillkommande rättighet.

[2]) A. st. s. 780 och 1036.

natio memoriæ) hvilka båda åtgärder likaledes tillhörde senatens befogenhet. Genom den förra af dem beröfvades vissa af kejsarens regeringsåtgärder sin laga kraft och uteslötos ur den ed på lagarne samt diktatorn Cæsars och kejsarnes förordningar (*acta Cæsaris et principum*), som ämbetsmännen och senatorerne årligen aflade [1]). Fördömandet af kejsarens minne åter hade till påföljd, att hans stoft ej fick hederlig begrafning, och att offentlig sorg öfver honom förbjöds; att hans bildstoder krossades eller borttogos; att hans namn utplånades från alla offentliga minnesvårdar och urkunder och icke vidare fick nämnas i offentliga handlingar; att mynten med hans bild och namn nedsmältes, o. s. v.: det var, kort sagdt, en formlig ärelöshetsdom [2]).

Denna domsrätt öfver död eller afsatt kejsare kan betraktas som en beståndsdel af den högsta domsrätt, som enligt den af Augustus införda författningen tillkom senaten, jämte kejsaren. Ty den dyarkiska principen i denna författning framträder äfven däri, att den högsta domsrätten såväl i brottmål som i tvistemål var delad mellan båda. För kännedomen om de båda statsmakternas inbördes förhållande enligt denna författning är därföre äfven den högsta domsrättens anordning en vigtig punkt, som påkallar vår särskilda uppmärksamhet.

Högsta domsrätten i brottmål öfver romerske medborgare inom staden Rom och dess bannmil tillkom under republiken på grund af vadrättens (provokationens) införande ursprungligen centuriekomitierna, sedermera äfven tribuskomitierna och plebeiernes församling (*concilium plebis*), i det man i lifssaker vädjade till de förstnämda, i bötesmål öfver en viss bötessumma (*multa suprema*) till en af de båda senare, nämligen till tribuskomitierna från en patricisk, till menighetsförsamlingen från en plebeisk

---

1) A. st. s. 847, 857 och 1035.

2) A. st. s. 1036.

ämbetsmans utslag. Följden häraf blef, att ämbetsmannen, i stället för att sjelf döma i första instans med äfventyr att få sin dom ändrad i den högre, som allmän åklagare omedelbart instämde den anklagade för folkförsamlingen. Men under republikens senare tid började denna folkförsamlingarnas kriminala domsrätt småningom allt mera inskränkas genom inrättandet af fasta brottmålsdomstolar för särskilda mål, de så kallade *quæstiones perpetuæ*, hvilkas antal efter hand ökades, isynnerhet af Sulla under hans diktatur [1]). Ty härigenom drogos efter hand de flesta brottmål från folkförsamlingarna till de nya brottmålsdomstolarna. Härmed sammanhängde, att de i hufvudsak underkastades samma behandling som tvistemål, med iakttagande af den inom civilprocessen häfdvunna åtskilnaden mellan *ius*, d. v. s. målets förberedande behandling af prätorn (eller den honom motsvarande lagskipande ämbetsmannen) i och för sjelfva rättsfrågans fastställande, och *iudicium*, dess därpå följande ransakning och afdömande af domaren eller domstolen enligt den af prätorn gifna anvisningen *(formula)*. Denna kriminala domstolsinrättning ordnade slutligen Augustus fullständigt genom sin dessa domstolar och deras sammansättning beträffande lag *de iudiciis publicis*, på samma gång som han genom en annan lag *de iudiciis privatis* nyordnade den civila rättsskipningen.

I kraft af dessa båda lagar bildades fyra afdelningar edsvurne domare *(decuriæ iudicum selectorum)*, de trenne första bestående af senatorer och riddare [2]), den fjerde af personer med mellan 200,000 och 400,000 sesterstiers förmögenhet och bestämd för afdömandet af

---

[1]) De blefvo då sex, näml. rörande 1) utpressningar *(repetundarum)*, 2) valränker *(ambitus)*, 3) försnillning *(peculatus)*, 4) majestätsbrott *(maiestatis)*, 5) mord och förgiftning *(de sicariis et veneficiis)* och 6) sannolikt förfalskning *(falsi)*.

[2]) Nämligen af romerske medborgare med en förmögenhet af minst 400,000 sestertier, hvilket var den census som erfordrades för att räknas till riddarståndet.

ringare tvistemål [1]). Den offentliggjorda förteckningen öfver desse domare *(album iudicum)*, hvilkas antal redan på Augustus' tid uppgick till inemot 4000 och sedermera ytterligare ökades, underkastades en årlig revision under kejsarens kontroll, hvarvid nye blefvo upptagne *(adlecti)*, ovärdige uteslutne och de därtill berättigade entledigade: en censur, hvarigenom kejsaren fick ett icke ovigtigt inflytande på domstolsväsendet. Ty ur dessa dekurier, hvilkas sammansättning i verkligheten bestämdes af kejsaren, måste alla edsvurne domare tagas, ur de tre första äfven bisittarne i de förutnämde brottmålsdomstolarna [2]).

Detta inflytande ökades ytterligare genom den så kallade *calculus Minervæ*, d. v. s. kejsarens rätt, att då en domstolsnämd med blott en rösts öfvervigt hade fällt en anklagad, tillägga sin frikännande röst, hvarigenom *paria vota* uppkommo och den anklagade frikändes [3]).

Men vid sidan af den dessa domstolar tillkommande ordinarie domsrätten i brottmål införde Augustus en utomordentlig *(cognitio)*, tillkommande dels senaten under konsulernes ordförandeskap [4]), dels kejsaren [5]). Denna utomordentliga domsrätt kom företrädesvis till användning vid svårare brottmål, isynnerhet af politisk natur, såsom högmålsbrott, försnillning, utpressningar i provinserna, o. s. v.; eller då den anklagade var af högt stånd [6]). Denna

---

[1]) Caligula tillade en femte dekuria.

[2]) Bettemann Hollweg, Civilprocess, II, s. 59 o. ff. Jfr Mommsen a. st. s. 202—204; 209—211; 546—554; 895.

[3]) Mommsen a. st. s. 897.

[4]) Rörande denna utomordentliga konsularisk-senatoriska kriminaljurisdiktion och dess förhållande till sina föregångare, de konsularisk-prätoriska undantagsransakningarna under republiken, se Mommsen a. st., s. 101—110.

[5]) A. st. s. 898—912.

[6]) Däremot är det, såsom Mommsen visat, orätt, att betrakta senaten sjelf som en slags *quæstio perpetua*, på hvilken domsrätten *de repetundis* och *de maiestate* blifvit öfverflyttad, eller som ett *forum privilegiatum* för senatorsståndets samtliga medlemmar — misstag, hvartill Walter m. fl. gjort sig skyldige.

domsrätts omfång bestämdes dels af de båda densamma utöfvande myndigheternas eget godtfinnande att upptaga ett mål, dels af åklagarens val att anhängiggöra målet hos någondera af dem eller vid de vanliga brottmålsdomstolarna. Vid uppkommande kollisionsfall hade kejsarens forum företräde framför senatens, och båda framför de ordinarie domstolarna.

Detta den kejserliga domsrättens försteg framför den senatoriska, hvarigenom den framstår som en till rangen högre domsrätt i förhållande till denna, är anmärkningsvärd, helst därtill äfven kommer, att kejsaren vida mindre än konsulerna och senaten var bunden vid den gällande straffrätten och processordningen och kunde tillåta sig hvarje afvikelse därifrån. »Han kan tillämpa lagen, men äfven efter omständigheterna lindra eller skärpa straffet, likaså efter godtfinnande afvika äfven från de processregler, som äro förenliga med kejsardomens väsen» [1]). Äfven här, liksom vid provinsernas delning mellan kejsaren och senaten och i flera andra fall, lutar sålunda öfvervigten i principatets dyarkiska författning redan från början åt kejsarens sida. Det var klok hofsamhet af Augustus och Tiberius, att de i allmänhet med försynt återhållsamhet begagnade denna sin högsta domsrätt i brottmål [2]).

Att kejsaren personligen, biträdd af sitt fritt valda *consilium*, utöfvade denna domsrätt, var dock mindre vanligt. Merendels uppdrog (delegerade) han den, isynnerhet under principatets båda senare århundraden, åt kommissarier *(iudices dati)*, som utöfvade den å hans vägnar. På en sådan kejserlig delegation grundade sig provinsståthållarnes (äfven i senatens provinser) och vissa andra ämbetsmäns *ius gladii*, d. v. s. rätt att ådöma romerske

---

[1]) Mommsen a. st. s. 904. Jfr s. 107 rörande den konsularisk-senatoriska domstolens befogenhet i detta hänseende.

[2]) De stränga blodsdomarne under den senares regering utgingo enligt regel från senaten, som med krypande fjesk äflades att visa sitt nit för förstens och statens bästa.

medborgare lifsstraff; dock voro vissa privilegierade klasser, såsom senatorer, högre officerare och municipala rådmän *(dekurioner)* befriade från denna delegationsinstans [1]).

Äfven senaten var befogad att delegera sin brottmålsdomsrätt åt en för det särskilda målet bildad edsvuren kommission *(iudices dati)*; dock synes detta sällan hafva skett [2]).

Det var i den romerska rätten allmän regel, att man från delegatarien (den som fått förtroendeuppdraget) kunde vädja till deleganten (den som gifvit det). Sålunda kunde man från den kejserlige brottmålskommissarien vädja till kejsaren sjelf, och väl äfven från senatens delegerade till denne sjelf. Men någon annan vadrätt i brottmål, vare sig till kejsaren eller till senaten, synes principatets rättsförfattning ännu icke hafva känt [3]).

Liksom den högsta brottmålsdomsrätten, så var äfven den högsta tvistemålsdomsrätten delad mellan kejsaren och senaten, dock med ännu mindre iakttagande af likställigheten dem emellan.

Högsta tvistemålsdomsrätt i egentlig mening hade kejsaren på grund af 1) supplikation, 2) konsultation och 3) appellation.

1) På grund af bönfallande ansökan *(præces, supplicatio)*, som i en böneskrift *(libellus)* inlemnades till kejsaren, kunde han i på samma gång första och sista instans upptaga och afdöma ett tvistemål; dock var det väl på principatets tid vanligare, att han hänvisade detsamma till vederbörlig domstol genom en skrifvelse *(rescriptum, epistola)*, som tillika uttalade de grundsatser, enligt hvilka det borde behandlas. Någon sådan rätt synes däremot den konsularisk-senatoriska domstolen icke hafva egt.

2) Likaledes afgjorde kejsaren tvistemål, som genom de lagskipande myndigheternas förfrågningar och hemställanden *(consultationes, relationes)* understäldes hans

1) A. st. s. 905 o. ff.
2) A. st. s. 107.
3) A. st. s. 908—909.

utslag, hvilket i kejserliga skrifvelser *(epistolæ, rescripta)* meddelades dem [1]). Icke heller denna rättighet synes någonsin hafva blifvit utöfvad af konsulerne och senaten, antingen därföre, att den ej tillkom dem, eller väl snarare därföre, att de dömande ämbetsmännen föredrogo att vända sig till kejsaren.

3) På grund af vad *(appellatio = provocatio)* kunde kejsaren till ny ransakning och dom upptaga alla mål, som inom viss tid förut blifvit afdömda af hans egna delegerade äfvensom af provinsmyndigheterna, såväl i hans egna som i senatens provinser [2]). Vanligtvis uppdrog kejsaren denna på vad grundade domsrätt åt ansedde förtroendemän, som dömde i den »helige» kejsarens ställe *(vice sacra)*, och från hvilka i sin ordning kunde vädjas till kejsaren sjelf.

Däremot kunde den konsularisk-senatoriska domstolen icke upptaga och afdöma andra civila vadmål än dem, som till densamma vädjades från myndigheterna i dess egna provinser och från dess delegerade.

Slutligen bör här äfven erinras om kejsarens andel i den så kallade »frivilliga rättsskipningen» *(iuris-*

---

[1]) Från principatets tid ega vi upplysande exempel på dylika magistratiska *consultationes* och kejserliga *rescripta* i Plinius den yngres brefvexling med kejsar Traianus.

[2]) Mommsen a. st. Det torde dock kunna sättas i fråga, huruvida kejsaren från början haft någon högsta domsrätt, vare sig i civil- eller kriminalmål inom senatens provinser. Grundad anledning att betvifla detta gifver, som mig synes, Tacit. *ann.* XIII, 4 (om Neros regeringstillträde): *Ceterum peractis tristitiæ imitamentis* (med anledning af kejs. Claudius' död) *curiam ingressus (Nero) et de auctoritate patrum et consensu militum præfatus, consilia sibi et exempla* (sc. *data*) *capessendi egregie imperii memoravit, neque iuventam armis civilibus aut domesticis discordiis imbutam; nulla odia, nullas iniurias nec cupidinem ultionis adferre (se)*, etc. *tum formam futuri principatûs perscripsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. non enim se negotiorum omnium iudicem fore, ut clausis unam intra domum* (ɔ: *principis palatium*) *accusatoribus et reis paucorum potentia grassaretur* (afser den kejserliga domsrätten, som kejsaren med sitt *consilium* utöfvade i sitt palats); *discretam domum* (sc. *principis*) *et rem*

dictio voluntaria) eller, såsom den rättare bör kallas, domsrätten i frivilligt aftalade (skenbara) tvistemål [1]).

---

publicam. teneret antiqua munia senatus, consulum tribunalibus Italia et publicæ provinciæ (ɔ: *provinciæ populi Romani seu senatûs*) *adsisterent: illi* (sc. *consules*) *patrum aditum præberent, se mandatis [sibi provinciis] et exercitibus consulturum.* Af sammanhanget följer, att den öfverlemnade, ofta felaktiga texten måste fullständigas med de inom [ ] inneslutna orden; ty det är tydligt, att konsulernes och senatens befogenhet å ena, kejsarens å andra sidan här motsättas hvarandra, särskildt med hänsyn till domsrätten. Meningen är påtagligen: konsulerne med senaten skulle utöfva högsta domsrätten inom Italien och senatsprovinserna, kejsaren skulle draga försorg om de honom anförtrodda provinserna och härarne, en omsorg som naturligtvis äfven innefattade högsta domsrätten med hänsyn till dem. Och härvid bör man särskildt lägga märke till orden: *teneret antiqua munia senatus*, hvilka beteckna denna uteslutande domsrätt såsom tillhörande senatens gamla befogenhet. Det synes mig därföre icke osannolikt att, enligt principatets ursprungliga författning, högsta domsrätten i Italien och senatsprovinserna uteslutande tillkommit senaten, men att Claudius med sin kända och efter hans död förlöjligade håg att sysselsätta sig med rättegångssaker inkräktat på denna domsrätt, som nu i det af Nero framstälda regeringsprogrammet åter tillförsäkrades konsulerne och senaten allena. Härför tala måhända äfven orden: *ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia.*

Hvad beträffar den kriminella domsrätten och särskildt det kejsaren allena tillkommande *ius gladii,* som han senare uppdrog äfven åt ståthållarne i senatsprovinserna, så synes det, att sluta af Dios ord, ursprungligen hafva sammanhängt med det kejsaren allena och hans mandatarier tillkommande *imperium militare.* (Dio LIII, 13, 7: *ἄλλῳ γὰρ οὐδενὶ οὔτε ἀνθυπάτῳ οὔτε ἀντιστρατήγῳ οὔτε ἐπιτρόπῳ ξιφηφορεῖν δέδοται, ῷ μὴ καὶ στρατιώτην τινὰ αποκτεῖναι ἐξεῖναι νενόμισται.* Jfr hvad förut i samma kapitel säges om den olika ämbetsdrägt och de olika ämbetstecken som tillkommo ståthållarne i senatens och i kejsarens provinser).

[1]) För att gifva laga kraft åt vissa handlingar, såsom frigifning af trälar, adoption och emancipation af söner från den faderliga myndigheten, gaf man dem formen af en rättstvist. Så t. ex. uppträdde vid frigifning en därom af frigifvaren vidtalad person inför rätta *(in iure)*, och förfäktade såsom *adsertor in libertatem* trälens frihet; hvarpå trälens herre såsom svarande erkände rättmätigheten af detta anspråk, hvilket nu genom domstolens utslag vann laga kraft. Hela denna procedur, (kallad *in iure cessio*, emedan svaranden uppgaf att mot käranden förfäkta sin rätt och därföre såsom *confessus*, d. v.

Denna slags domsrätt tillkom dock icke uteslutande kejsaren, utan hvarje ämbetsman med *imperium*, såsom konsuler, prokonsuler, o. s. v. och därföre äfven kejsaren på grund af hans *imperium proconsulare* [1]).

Vi finna sålunda, att kejsarens domsrätt var mera omfattande än senatens. Dock framträda de äfven på detta område som tvenne hvarandra sidoordnade statsmakter, i det man från ingenderas dom kunde vädja till den andra såsom till en högre instans [2]). Dock bör härvid ej förbises kejsarens rätt att på grund af sin *tribunicia potestas* intercedera mot hvarje senatsbeslut äfven i rättssaker, och det stora inflytande, han genom sitt anseende utöfvade på senaten.

---

s. såsom den där medgifvit befogenheten af hans yrkande, förklarades densamma förlustig) försiggick *in iure*, d. v. s. vid målets förberedande behandling af den ämbetsman, som ledde rättegången, och som i dylika fall, då ingen vidare ransakning *in iudicio* var behöflig, äfven fälde sjelfva utslaget *(cognoscebat)*.

[1]) Om den kejserliga domsrätten se Mommsen a. st. s. 895—924. Jfr Bethmann-Hollweg, Civilprocess II, s. 45—49. Om den konsularisk-senatoriska domsrätten, Mommsen a. st. s. 97—100, 101—110.

[2]) Härom synes det visserligen icke hafva funnits något formligt lagstadgande före Hadrians tid, men det låg i sakens natur och hela andan af den Augustiska författningen. Också anmärkes det af Dio påtagligen som ett magtmissbruk af G. Caligula, att denne gjorde senatens domar vadbara, d. v. s. medgaf vad från senaten till kejsaren (Dio LIX, 18: *ἐδίκαζε δὲ καὶ ἰδίᾳ καὶ μετα πάσης τῆς γερουσίας, καί τινα καὶ ἐκείνη καθ' ἑαυτὴν ἔκρινεν· οὐ μέντοι καὶ αὐτοτελὴς ἦν, ἀλλ' ἐφέσιμοι δίκαι ἀπ' αὐτῆς συχναὶ ἐγίνοντο*). Det är möjligt, att några följande kejsare, en Nero, en Domitianus, följt detta föredöme; men att saken var ett missbruk, som väckte missnöje och ogillande, kan man sluta däraf, att omsider genom ett af kejsar Hadrianus föreslaget senatsbeslut uttryckligen förböds att vädja från senaten till kejsaren. *(Ulpianus i Dig.* XLIX, 2, 2: *Sciendum est appellari a senatu non posse principem, idque oratione divi Hadriani effectum)*. Härigenom blef dock blott genom uttrycklig lag stadgadt, hvad som i sjelfva verket redan låg i den af Augustus införda författningens genomgående grundtanke.

Äfven **benådningsrätten** synes hafva varit delad mellan kejsaren och senaten på så sätt, att i allmänhet hvardera egt benåda dem, som han sjelf dömt [1]).

---

[1]) I likhet med hvarje annan ämbetsman med domsrätt egde naturligtvis kejsaren rättighet att med upphäfvande af en af honom eller hans delegerade fäld dom, på grund af sig sedermera yppande omständigheter återinsätta den dömde i sitt förra rättstillstånd (*restitutio in integrum*), och kejsaren var väl härvid icke så strängt som de ordinarie ämbetsmännen bunden af lagens (prätorsediktets) föreskrifter, utan blott af hänsyn till rättvisa och billighet. Detsamma gälde naturligtvis ock om senaten såsom domstol. Och härur synes mig en båda tillkommande benådningsrätt hafva utvecklat sig. Denna kan visserligen anses hafva trädt i stället för den forna provokationen till folkförsamlingarna (Mommsen a. st. s. 824); men den var dock af väsendtligen annan natur, hvilket redan visar sig däri, att den ej var grundad på provokation, utan påtagligen mera hade karaktären af en mer eller mindre fullständig *restitutio in integrum*, ehuru beviljad af nåd. Också beteckna Pomponius och Ulpianus denna kejsaren och senaten tillkommande benådningsrätt som en utomordentlig *restitutio in integrum*. (*Dig.* III, 1, 1, 10: »*De qua autem restitutione prætor loquitur? utrum de ea quæ a principe vel a senatu? Pomponius quærit: et putat de ea restitutione sensum, quam princeps vel senatus indulsit. an autem et prætor restituere possit, quæritur: et mihi videtur talia prætorum decreta non esse servanda, nisi sicubi ex officio iurisdictionis suæ subuenerunt: ut in ætate observatur, si quis deceptus sit, ceterisque speciebus, quas sub titulo de in integro restitutione exsequemur*». Jfr *Dig.* IV, där de fall uppräknas, i hvilka prätorn hade rätt och pligt att gifva *restitutio in integrum*). Men häraf följer väl ock som högst sannolikt, att både kejsaren och senaten redan tidigt haft denna benådningsrätt, och detta synes mig ej vederläggas af de källställen, som Mommsen åberopat till stöd för sin åsigt, att benådningsrätten från folkförsamlingarna öfvergått till senaten. Svetonius' yttrande om Claudius (c. 12): *neminem exsulum nisi ex senatus consulto restituit*, bevisar väl snarare motsatsen, då Svetonius härmed påtagligen vill framhålla Claudius' aktningsfulla hänsyn till senaten, som han härvid förutsättes hafva kunnat förbigå. *Vita Pii* c. 6: »*his, quos Hadrianus damnaverat, in senatu indulgentias petiit, dicens ipsum Hadrianum hoc fuisse facturum*» vore möjligen ett bevis för Mommsens åsigt, om man kunde antaga, att lefnadstecknaren här uttryckt sig fullt noggrannt; men detta gäller i dylika fall ej ens om de bättre historieskrifvarne, än mindre om för-

Med den kejserliga domsrätten sammanhängde på det närmaste den administrativa lagstiftnings- och lagtolkningsrätt, som kejsaren, till en början blott i ringa grad, men med tiden i allt vidsträcktare omfång utöfvade, och som fick ett betydelsefullt inflytande på den romerska rättens fortgående utbildning.

En sådan rättighet hade under republiken de båda civiljurisdiktionen förestående prätorerne i Rom och ståthållarne i provinserna utöfvat genom de så kallade prätorsedikten, d. v. s. de kungörelser, genom hvilka de före sitt ämbetsillträde angåfvo de grundsatser, enligt hvilka de ernade handhafva den dem åliggande lagskipningen [1]). Detta öppnade ett vidsträckt fält för lag-

fattarne till den så kall. *historia Augusta.* Vi kunna således med allt skäl förmoda att här, som på så många andra ställen, tillskrifves kejsaren, hvad han genom sitt inflytande genomdrifvit i senaten, och att denne fällt de straffdomar, som här tillskrifvas Hadrianus. I inskriften på *Antius Lupus*' grafvård (Orelli 890) heter det visserligen: *cuius memoria per vim oppressi in integrum secundum amplissimi ordinis consultum restituta est;* men om ock Lupus blifvit på Commodus' befallning *per vim oppressus,* så är dock icke osannolikt, att tyrannen efteråt låtit senaten sanktionera våldet genom att fördöma den mördades minne, hvilket i så fall blott genom ett nytt *senatus consultum* kunde restitueras *in integrum.* Hvad slutligen beträffar de af Mommsen åberopade båda ställena i *Digesta,* så kan det ena (XLVIII, 16, 12) ej åberopas, då Mommsen sjelf i sin edition af *Dig.* utdömt just de ord, som här skulle vara bevisande: *Si interveniente publica abolitione ex senatus consulto;* och det andra (a. st. 3, 2, 1), där det talas om »*abolitiones ex senatus-consulto factas*» afser de af senaten beslutade allmänna amnestier, som den redan under republiken plägat utfärda (exempel därpå hos Vel. Paterculus II, 58 och Dio, XLIX, 43), och denna specialkompetens bibehöll den fortfarande på principatets tid. Att föröfrigt under den äldre kejsartiden benådningarna vanligen skedde *ex senatus consulto,* förklaras helt enkelt däraf, att det vanligtvis var senaten som afdömde de svårare brottmålen, så att vi t. o. m. hafva exempel på, att kejsarne till senaten hänvisade mål, som hos dem sjelfve blifvit anhängiggjorda.

[1]) Äfven de kuruliske ädilerne i Rom utfärdade dylika edikt i sammanhang med den civiljurisdiktion, som tillkom dem i förbindelse med deras polismyndighet, hvarom se Mommsen a. st. I, s. 198. Jfr II, s. 483 o. f.

tolkningar, genom hvilka den gängse rätten dels fullständigades, dels äfven med temligen stor frihet ombilbildades i öfverensstämmelse med rättsmedvetandets fortgående utveckling till allmängiltigare och rationelare grundsatser än dem, som innehöllos i den förnämligast på de tolf taflornas lag [1]) grundade positiva romerska rätten. Och då hvarje prätorsedikt upptog sin föregångares hufvudsakliga innehåll (*edictum tralaticium* i motsats till *edictium novum*, de nya, tillagda satserna), så utbildades småningom på administrativ väg en ny, af billighetshänsyn modifierad rätt (*ius æquum, ius honorarium* af *honor* = statsämbete) vid sidan af den stränga rätten (*ius strictum*), som småningom allt mer fick vika för den nya rationelare rätten.

Därjämte utöfvade äfven de rättslärde genom sina utlåtanden och skrifter (*responsa, sententiæ iurisprudentum*) ett stort och städse växande inflytande på rättens rationela utbildning.

Allt detta fortfor äfven under kejsartiden; dock inskränktes med tiden prätorernes och provinsståthållarnes administrativa lagstiftningsrätt dels genom det af Salvius Iulianus på kejsar Hadrians föranstaltande utgifna *edictum perpetuum* — en systematiskt ordnad kodifikation af prätorsedikten, hvilken numera skulle tjena till mönster för de framtida [2]) —, dels genom kejsarens egen administrativa lagstiftningsrätt, till hvilken vi nu öfvergå.

Enligt principatets ursprungliga författning var kejsaren i likhet med hvarje annan ämbetsman och medborgare underkastad den romerska statens lagar, utom i

---

[1]) Till en del äfven på senare af det romerska folket på dess församlingar antagna lagar (*leges* och *plebiscita*).

[2]) Detta ligger väl icke i benämningen *edictum perpetuum*, som förklaras af *lex Cornelia* af år 67 f. Kr.: »*ut prætores ex edictis suis perpetuis ius dicerent*»; men det måste blifva en naturlig följd af det Iulianska ediktets utfärdande och var väl äfven Hadrians afsigt. I alla händelser måste det komma att i alla framtida prätorsedikt ingå som *edictum tralaticium*. Se för öfrigt Bethmann-Hollweg a. st. II, s. 83 o. f.

de fall, i hvilka han genom särskildt privilegium frikallades från deras föreskrifter: privilegier, som med tiden utsträcktes äfven till kejsarinnorna [1]). Och likasom ännu i den under Augustus införda författningen den egentliga lagstiftningsrätten ytterst tillkom folket i dess församlingar, så tillkom senaten den undantagslagstiftning, som bestod i rättigheten att utfärda privilegier och dispenser från den allmänna lagen. I båda fallen hade dock kejsaren på grund af sin tribunsmakt både iniativ och veto [2]); och dessutom egde han i vissa undantagsfall att af egen maktfullkomlighet utfärda lagar *(leges datæ,* sc. *ab principe)* med samma kraft och verkan som om de blifvit beslutade af senat och folk, hvilka äfven denna lagstiftningsrätt förr hade tillkommit.

Under republikens senare århundraden hade det varit häfdvunnen sed att vid inrättandet af en nyförvärfvad provins låta vederbörande ämbetsman (den eröfrande fältherren sjelf eller den följande provinsståthållaren) under senatens uppsigt och kontroll ordna provinsens angelägenheter genom en *lex provinciæ,* utfärdad af ämbetsmannen och därföre kallad *lex data* till åtskilnad från de af en förslagsställare väckte och af en folkförsamling beslutade lagarne *(leges rogatæ)* [3]). Dylika *leges datæ*

---

[1]) Mommsen a. st. s. 773. Jfr s. 712, not. 3.

[2]) Dessa tillkommo dock icke uteslutande kejsaren, ty initiativ i lagstiftningsfrågor hade hvarje ämbetsman med imperium, hvilket äfven innefattade *ius agendi cum patribus et cum populo,* d. v. s. rättigheten att sammankalla och leda senatens och folkets församlingar; och likaledes hade hvarje folktribun *ius agendi cum patribus et cum plebe* samt rätt att intercedera mot hvarje lagförslag. Också känna vi flera lagar från den äldre kejsartiden, hvilka blifvit föreslagna *(rogatæ)* af andra än kejsaren, om ock stundom på hans tillskyndelse, såsom *lex Aelia Sentia, l. Furia-Caninia, l. Iunia Norbana, l. Papia-Poppea* m. fl. och en mängd *senatus consulta,* uppräknade i registret till Walters Gesch. des röm. Rechts. Hvarje lag uppkallades efter förslagsställaren.

[3]) Marquardt a. st. I, s. 341. Sådana leges datæ voro: *lex Aemilia Pauli* f. Macedonien 167 f. Kr., *l. Rupilia* för Sicilien efter slafupprorets undertryckande 132 f. Kr., *leges Pompeiæ* för de genom och efter det tredje Mithridatiska kriget förvärfvade provinserna, m. fl.

gåfvos äfven af en därtill af det romerska folket befullmäktigad ämbetsman med imperium åt enskilda städer, då de, såsom de italiska förbundsstäderna under bundsförvandtskriget, införlifvades med den romerska staten, eller då en latinsk koloni förvandlades till municipium o. s. v., kort sagdt, då dess statsrättsliga ställning förändrades. Sammaledes tillgick, då en koloni anlades: den lag, som ordnade dess rättsliga förhållanden, gafs densamma af de kommissarier, som fått koloniens anläggning i uppdrag [1]).

Denna oktrojerande lagstiftningsrätt öfvergick i principatets författning på kejsaren, och kan väl betraktas som en åt honom delegerad rättighet, närmast sammanhängande med hans *imperium proconsulare* och innebärande en speciel utvidgning af detta [2]). Andra former af denna kejserliga lagstiftningsrätt var tilldelandet af romersk medborgarrätt, äfvensom af ingenuitet, d. v. s. en friborens stånd och rättigheter åt frigifne, dock med förbehåll af patronens rätt [3]).

Denna kejsaren tillerkända lagstiftning i vissa undantagsfall bildar öfvergången till hans administrativa lagstiftningsrätt, hvilken den i flera hänseenden närmar sig. Den senare utöfvade han genom af honom utfärdade *edicta, mandata, decreta* och *rescripta,* med ett gemensamt namn kallade *constitutiones principis.*

Edicta voro allmänna kungörelser, som egentligen alla ämbetsmän med imperium äfvensom censorer, ädiler och folktribuner hvar och en inom sin ämbetskrets, hade rättighet att utfärda *(ius edicendi).* Men kejsaren tillkom denna rätt i obegränsadt omfång, dels på grund af hans *imperium infinitum maius,* dels i kraft af hans *tribunicia potestas.*

---

[1]) A. st. s. 63 o. f. Däremot voro *lex Rubria* och *lex Iulia municipalis* (den förra för samtliga städerna i Gallia Cisalpina, den senare en allmän stadsordning för hela Italien) *leges rogatæ.*

[2]) Mommsen a. st. s. 829 o. f.

[3]) Det närmare härom hos Mommsen a. st. s. 831—833.

Sådana edikt kunde vara af mångahanda slag. Stundom innehålla de blotta tillkännagifvanden eller meningsyttringar [1]). Men vanligtvis äro de påbud eller förordningar, ländande dem, de gälla, till ovilkorlig efterrättelse. Dylika edikt hafva kejsarne utfärdat till icke ringa antal och inom nästan alla grenar af den förvaltning, som låg i deras händer [2]). Ofta falla de inom den allmänna lagstiftningens område. Dock hafva kejsarne på principatets tid i allmänhet afhållit sig från att genom detta medel ombilda den gällande rätten på samma sätt som republikens prätorer genom prätorsedikten; ansågo de en ny lag vara af behofvet påkallad, hafva de vanligen föredragit den egentliga lagstiftningens väg med begagnande af sitt tribuniciska initiativ hos senaten eller menighetens församling [3]).

Med de nämda allmänna kungörelserna får man icke förblanda kejsarens instruktioner för de honom underordnade ämbets- och tjenstemännen (*mandata principis*). De senare voro blott stälda till desse och reglerade deras verksamhet. Men just i sin egenskap af sådana regulativ bildade de en vigtig gren af kejsarens administrativa lagstiftning.

---

1) Så t. ex. innehåller Augustus' edikt af år 8 e. Kr. (hvaraf ett utdrag i *Digesta* XLVIII, 18, 8) blott dennes åsigt i en rättsfråga, ungefär som de kejserliga *rescripta* med anledning af *consultationes*. Kejsaren begagnar här blott uttrycken »*arbitror*», »*censeo*», liksom senaten i sina rådslag (*senatus consulta).*

2) Ett anmärkningsvärdt exempel härpå lemnar *Dig.* XVI, 1 (*Ad senatus consultum Velleianum),* 2: — — — »*Et primo quidem temporibus divi Augusti, mox deinde Claudii edictis eorum erat interdictum, ne feminæ pro viris suis intercederent. Postea* (år 46 e. Kr.) *factum est senatus consultum, quo plenissime feminis omnibus subventum est*». Således först tvenne kejserliga edikt, sedan en allmän lag i form af ett *senatus consultum* om denna sak. Det visar, huru sväfvande gränserna voro mellan kejsarens administrativa lagstiftningsrätt och den egentliga, senaten (och folket) tillkommande lagstiftningen.

3) Sålunda känna vi flera af kejsare på detta sätt tillvägabragta *leges*, dels *plebiscita*, dels *senatus consulta.*

Men isynnerhet hafva kejsarne genom sina *decreta* och *interlocutiones* utöfvat ett stort och afgörande inflytande på de ledande grundsatserna för lagskipningen och därmed äfven på sjelfva rättens utbildning.

Decreta principis kallades de kejserliga utslag i rättegångsmål genom hvilka sjelfva hufvudmålet afgjordes; *interlocutiones* utslagen i de bifrågor, som ofta förekommo under en rättegång. Det var gifvet, att de domar, kejsaren på grund af sin högsta domsrätt fälde, skulle komma att åtnjuta stort anseende och blifva präjudikat för likartade fall, och sålunda måste ur sjelfva utöfningen af den kejserliga domsrätten framgå allmänna normer för lagens tolkning och tillämpning.

Detsamma gäller äfven om de skriftliga svar (*rescripta, epistolæ*), hvilka kejsaren aflät på de i det föregående redan omnämda förfrågningar (*consultationes*), som af de dömande myndigheterna ofta stäldes till honom i vigtigare och svårare rättegångsmål och förvaltningsärender; ty äfven här hade kejsarens anseende den påföljd, att hans uttalade åsigt blef regel och norm för alla likartade fall.

Härur utbildade sig med tiden en formlig kejserlig lagtolkning (*interpretatio*), hvari kejsaren på sätt och vis täflade med de rättslärde, hvilkas råd och biträde han naturligtvis icke underlät att sjelf anlita. En del af dem gaf redan Augustus ett högre anseende genom att formligen auktorisera dem som lagtolkare, vid hvilkas åsigter de dömande myndigheterna borde fästa afseende [1]).

Huru vidsträckta och sväfvande gränserna för kejsarens befogenhet på förvaltningens område voro redan

---

[1]) Skilnaden mellan kejsarens och de rättslärdes ställning som lagtolkare bestod hufvudsakligen däri, att kejsarens lagtolkning grundade sig på hans offentliga ämbetsmannamyndighet och däri liggande domsrätt, medan däremot de rättslärde såsom enskilde (*privati*) gåfvo råd och utlåtanden i rättegångsmål åt personer som med dem rådförde sig. — Rörande kejsarens administrativa åtgärder (*acta*) och deras rättskraft se Mommsen a. st. s. 843—859.

från principatets början, synes af en paragraf i fullmaktslagen för Vespasianus, i hvilken det tillerkännes denne kejsare rätt och befogenhet att i gudomliga och menskliga, offentliga och enskilda ärender vidtaga alla åtgärder, som han ansåge lända till statens bästa och öfverensstämma med dess höghet, på samma sätt som det varit Augustus, Tiberius och Claudius tillåtet [1]). Den laga giltigheten af dessa kejserliga författningar förutsättes äfven i den ed, som ämbetsmän och senatorer årligen hade att aflägga på lagarne och kejsarnes *acta*, såvida de senare icke blifvit kasserade vid den förutnämda efterräkningen med vissa kejsare [2]). Därföre tillerkänna ock de förnämste romerske rättslärde de kejserliga författningarna samma förbindande kraft som de egentliga lagarne [3]). Skilnaden dem emellan låg väl förnämligast däri, att de kejserliga förordningarna kunde af kejsarne sjelfve efter eget godtfinnande upphäfvas eller ändras, hvaremot ny lag i egentlig mening författnings-

---

[1]) *Lex de imperio Vespasiani*, (aftryckt i Orelli, I, s. 567—568): »*Utique quæcumque ex usu reipublicæ maiestate[que] divinarum, humanarum, publicarum, privatarumque rerum esse censebit, ei agere, facere ius potestasque sit, ita uti divo Aug[usto], Tiberioque Julio Cæsari Aug., Tiberioque Claudio Cæsari Aug. Germanico fuit.*» Caligula och Nero äro här förbigångna, emedan deras minne blifvit fördömdt och deras *acta* kasserade. Att här blott afses kejsarens förvaltningsåtgärder *(acta)*, antydes genom orden *agere*, *facere*, och följer äfven af de öfriga paragraferna, som eljest vore öfverflödiga. Denna paragraf stälde icke kejsaren öfver gällande allmän lag och gaf honom icke rätt att ändra den efter eget godtfinnande. Se härom Mommsen a. st. s. 847—848.

[2]) Denna ed omfattade vanligtvis äfven den regerande kejsarens *acta* och utsträcktes senare äfven till hans kommande regeringsåtgärder. Se Mommsen a. st. s. 847.

[3]) Så t. ex. heter det hos Gaius I, 5: *constitutio principis est, quod imperator decreto vel edicto vel epistola constituit: nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem obtineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat.* Jämför de af Mommsen a. st. s. 846, n. 3 citerade ställena i *Digesta*.

enligt erfordrade folkets eller senatens hörande och samtycke [1]).

Äfven med hänsyn till statsinkomsternas förvaltning gjorde sig, som redan (s. 16) är nämdt, den Augustiska författningens dyarkiska princip gällande. Den offentliga statskassan (*ærarium populi Romani* eller *ærarium Saturni*, såsom den äfven kallades, emedan den förvarades i Saturnus' tempel på Capitolium) stod fortfarande under senatens öfverinseende; men de båda qvästorer (*quæstores urbani*), som under republiken förestått dess förvaltning, utbyttes på Augustus' förslag först (år 27 f. Kr.) mot tvenne ur prätoriernes klass årligen af senaten valde präfekter (*præfecti ærarii*), sedermera (år 23 f. Kr.) mot tvenne prätorer, som utlottades bland de årligen valda prätorerne, hvilkas antal därföre ökades från åtta till tio [2]). På Claudius' föranstaltande uppdrogs (år 44) förvaltningen åter åt tvenne qvästorer (*quæstores ærarii Saturni* såsom de numera kallades), men utvalde af kejsaren och innehafvande sitt ämbete trenne år å rad. Slutligen träffades genom Nero (år 56) den anordningen, att nämda kassas förvaltning framgent skulle skötas af tvenne präfekter (*præfecti ærarii Saturni*), ur prætoriernes klass, hvilka, liksom de Claudiska qvästorerne, af kejsaren utnämdes, vanligen, som det vill synas, på tre år. Med undantag af ett kort mellanskof efter Neros död, då vi åter finna prätorer ombetrodde med statskassans förvaltning, bibehöll sig denna anordning under den följande tiden [3]). Genom de båda sist-

---

1) Man jämföre den administrativa lagstiftningsrätt som genom Skenningestadgan af år 1284 tillerkändes den svenske konungen, men som ej innebar rättighet för honom att utan allmogens ja och samtycke upphäfva eller ändra den med allmogens samtycke antagna lagen.

2) Mommsen a. st. s. 184.

3) A. st. s. 523 o. ff. Jfr s. 941 o. f. Sannolikt hafva alla dessa anordningar blifvit vidtagna på förslag af kejsarne och med senatens hörande.

nämda, af Claudius och Nero tillvägabragta ändringarna fick äfven kejsaren inflytande på denna kassas förvaltning, om han också måhända icke, såsom Mommsen påstår, alltsedan Neros tid praktiskt förfogat lika oinskränkt öfver rikshufvudkassan som öfver sin privatkassa [1]). Äfven torde det kunna sättas i fråga, huruvida de af kejsaren utnämde (eller enligt Hirschfelds förmodan blott föreslagne) *præfecti ærarii* såsom kejsarens förtroendemän voro honom allena redovisningsskyldige. Men i alla händelser torde väl kejsaren med senaten hafva delat den kontrollerande öfveruppsigten öfver statskassans förvaltning.

Jämte denna »rikshufvudkassa», såsom Mommsen kallar den, fans det äfven en annan statskassa *(ærarium militare)*, afsedd för veteranernes försörjning. Den inrättades på Augustus' förslag (år 6 e. Kr.) och ställdes under förvaltning af tre ur prätoriernes klass utlottade präfekter *(præfecti ærarii militaris)*, som blott hvart tredje år ombyttes. Att desse icke, såsom titeln *præfecti* tyckes antyda, voro kejsarens fullmäktige, utan statens ämbetsmän, följer såväl af deras tillsättning genom lottning bland prätorierne som däraf, att de hade liktorer och öfriga offentliga ämbetsinsignier. Senare utnämdes de dock af kejsaren och förlorade sina liktorer. Äfven denna kassa var en statskassa, ett *ærarium populi Romani* [2]),

---

[1]) Detta bestrides af Hirschfeld, a. st. s. 11. H. synes mig dock därvid icke hafva behörigen uppmärksammat det af Mommsen begagnade uttrycket »praktiskt», hvars mening förklaras af de omedelbart följande orden: »und obwohl die formale Nothwendigkeit der Befragung des Senats bei Entnahme von Geldern aus dem Aerarium und der formale Unterschied desselben und des Fiscus noch lange Zeit, wahrscheinlich bis auf Diocletian bestanden haben, kommt ihnen doch seit Nero ein politischer Werth nicht mehr zu»; äfvensom af hvad som yttras i noten till detta ställe, s. 942, n. 2.

[2]) Detta bevisas däraf, att den 5 procents arfsafgift, som ingick till densamma, officielt kallades *vigesima populi Romani*, hvilket, som Mommsen anmärker (a. st. s. 940, n. 1), uppenbart utvisar, »dass dem *populus*, nicht dem *fiscus Cæsaris* gesteuert wird».

som i likhet med *ærarium Saturni* utan tvifvel författningsenligt stod under senatens öfverinseende, om ock kejsaren i sin egenskap af öfverbefälhafvare hade att förfoga öfver de penningar, som ur denna kassa utbetaltes för veteranernes räkning, och på sin höjd var skyldig att redovisa för dessa penningars användning [1]).

Annorlunda var däremot förhållandet med kejsarens kassa *(fiscus-)*, eller ursprungligen kassor *(fisci Cæsaris)*, ty först kejsar Claudius, eller rättare sagdt hans frigifne Pallas centraliserade denna kassaförvaltning genom att för den inrätta en räkningekammare i Rom, då det förut blott funnits en mängd särskilda ränterier i de särskilda provinserna [2]). De senare förvaltades af de förut (s. 16) nämde kejserlige prokuratorerne, som kejsaren utsåg ur riddarståndet och undantagsvis bland sine frigifne; och sedan den kejserlige räkningekammaren i Rom blifvit inrättad, ställdes denna under en kejserlig kammarmästare *(a rationibus)*, som ända till kejsar Hadrians tid togs bland de kejserlige frigifne, men därefter ur riddarståndet, då han tillika med högre rang och lön (300,000 sestertier), äfven erhöll den högre titeln *procurator a rationibus*.

Denna kassa betraktades som kejsarens enskilda kassa, öfver hvars medel han hade fri förfogningsrätt utan redovisningsskyldighet [3]). Visserligen hafva Augustus, Tiberius till dess han år 26 för alltid lemnade Rom och Caligula under början af sin regering sannolikt årligen afgifvit redogörelse för användandet af denna kassas

---

[1]) En sådan redovisningsskyldighet synes mig sannolik på grund af hvarje ståthållares och fältherres skyldighet under republiken att redovisa för de penningar han uppburit ur statskassan.

[2]) Hirschfeld, a. st. s. 1 o. ff., som jag i framställningen af den kejserliga kassaförvaltningen hufvudsakligen följt. Jfr Mommsen 929 o. ff.

[3]) Man torde lämpligast kunna jämföra kejsarens rätt att förfoga öfver denna kassas tillgångar med fältherrens rätt under republiken att fritt och utan redovisningsskyldighet förfoga öfver sina *manubiæ* d. v. s. det under hans befäl vunna krigsbytet.

tillgångar, men detta har väl skett frivilligt, icke af skyldighet [1]).

Till *fiscus* i vidsträckt mening räknades äfven det kejserliga husets arfvegods *(patrimonium Cæsaris)*. Detta hade dock egen förvaltning *(ratio patrimonii)* under en *procurator patrimonii*, som sedan Hadrians tid var af riddarstånd [2]).

Fiskus' ursprungliga natur af en kejsarens privata kassa framgår tydligen däraf, att alla mål rörande fordringsanspråk mellan den och enskilde behandlades som privata tvistemål *(actiones inter privatos)*. I dylika mål var sålunda kejsaren sjelf blott *privatus*. I öfverensstämmelse härmed utagerades de ock under Augustus' principat inför de ordinarie civildomstolarna och med iakttagande af den ordinarie civilprocessens former. Men redan Tiberius under den senare delen af sin regering [3]) och sedermera Claudius synas hafva afvikit från denna regel och af egen magtfullkomlighet uppdragit domrätten i fiskalmål — vi vilja för korthetens skull så kalla mål mellan den kejserliga kassan och enskilde — åt sina prokuratorer; och genom ett senatsbeslut lät omsider Claudius formligen tillerkänna dem denna domsrätt, dock utan tvifvel med vadrätt till kejsaren sjelf [4]).

---

[1]) De båda ställen *(Tacit. ann.* XIII, 14 och *Sueton. Octav.* 101), som Hirschfeld a. st. s. 7, not. 4 åberopar för sin motsatta åsigt, synas mig ej bevisande. De kunna hafva afseende på räkenskaper mellan den kejserliga räkningekammaren och de båda statskassorna och de medel, den kejserliga förvaltningen uppbar ur de båda sistnämda eller kejsaren försträckte dem. Detta synes mig vinna stöd af Tacit. a. st. 23, där anklagelsen mot Pallas och dennes frikännande omtalas med följande slutord: *exilium accusatori irrogatum, et tabulæ exustæ sunt, quibus obliterata ærarii nomina retrahebat.*

[2]) Hirschf. a. st. s. 23 o. ff.

[3]) Se Mommsen a. st. s. 950 n. 2.

[4]) Så torde man nämligen böra förstå Tacit. ann. XII, 60: *Eodem anno* (54 e. Kr.) *sæpius audita vox principis, parem vim rerum habendam a procuratoribus suis iudicatarum, ac si ipse statuisset, ac ne fortuito prolapsus videretur, senatus quoque consulto cautum plenius quam antea et uberius.* Det vill häraf synas som

De blefvo härigenom på samma gång åklagare och domare i dessa mål, till dess Hadrianus uppdrog denna åklagarebefattning åt af kejsaren utnämde och aflönade *advocati fisci* i Rom och provinserna. — För Rom och Italien tillsatte Nerva en *prætor fiscalis* att döma i fiskalmål [1]). Men denna inrättning har icke länge öfverlefvat honom, ty efter Hadrians tid förekommer ingen sådan tjensteman. Sannolikt har Hadrianus afskaffat honom och i stället uppdragit hans domsrätt åt *præfecti ærarii Saturni*. — I provinserna däremot behöllo de kejserlige prokuratorerna sin domsrätt i fiskalmål, dock så, att åtminstone i senatens provinser prokonsulerne konkurrerade med dem härutinnan [2]).

Gälde det däremot den offentliga statskassans anspråk och fordringar, så tillkom afgörandet i Rom och Italien denna kassas föreståndare, i provinserna prokonsulerne och deras biträden, legaterne och qvästorerne [3]) Det förfarande, som i dylika mål iakttogs, var icke det ordinarie rättegångssättet i civilmål, hvarvid domhafvanden blott uppträdde som offentlig skiljedomare mellan tvenne tvistande enskilde parter och van-

---

om kejsaren sjelf och å hans vägnar hans procuratorer utöfvat denna domsrätt. Men härigenom uppstod den oformligheten, att kejsaren å fiskus' vägnar blef på samma gång både part och domare, hvilket måste väcka anstöt såsom stridande mot fiskus' natur af en blott privat kassa.

[1]) Sannolikt syftar härpå Plinius', ord i panegyriken öfver Traianus, 36: *tribunal excogitatum principatui est, par ceteris* etc.

[2]) Måhända förklaras härigenom de af Bethmann-Hollweg (a. st. s. 184, n. 33) på ett som mig synes icke tillfredsställande sätt tolkade orden i Plin. panegyr. *maius illud, quod procuratores eos habes, ut plerumque cives tui non alios iudices malint. Liberum est autem discriminis: »Nolo eum eligere»* etc. Har måhända Nerva eller Traianus äfven till de kejserliga provinserna utsträckt denna konkurrens mellan provinsståthållarne och de kejserlige prokuratorerne, så att en kärande äfven här egde välja mellan den kejserlige legatens eller *prokuratorns forum?*

[3]) Mommsen a. st. s. 933 o. ff. Hirschfeld a. st. s. 1—52. Bethmann-Hollweg a. st. s. 75, 183 o. ff.

ligtvis efter målets förberedande behandling *(in iure)* öfverlemnade dess ransakning och afdömande *(in iudicio)* åt en eller flere edsvurne domare; utan i förevarande fall liksom i de flesta mål, i hvilka det gälde att häfda statens rättsanspråk, tjenstgjorde den domhafvande ämbetsmannen på samma gång som statens målsman och som domare, som sjelf ransakade och dömde, *cognoscebat*, hvaraf förfarandet kallades *cognitio* till åtskilnad från *iurisdictio* i egentlig mening [1]).

Dessa kassors inkomster kunna hänföras till följande hufvudklasser:

1) Direkta skatter (*stipendia, tributa*);

2) Indirekta och vissa därmed beslägtade pålagor (*vectigalia* [2]);

---

[1]) Det var en sådan domsrätt, som Claudius, i strid med fiskus' natur af en privat kassa, vindicerade åt de kejserlige prokuratorerne, hvilka, ehuru blott kejsarens enskilde ombud, härigenom likställdes med statens domhafvande ämbetsmän. Däremot innebar Nervas åtgärd att för Italien insätta en *prætor fiscalis* väl tillika en tillämpning af den ordinarie civilprocessen på de till denne prätors befogenhet hörande fiskalmålen. — En dylik förändring i rättegångssättet i mål rörande statskassans anspråk skall Nero hafva tillvägabragt vid införandet af *præfecti ærarii;* men att detta åtminstone icke blef bestående, synes af ett *senatus consultum* från Hadrians tid, cit. i Dig. XLIX, 14, 15, 16 (rörande räkenskaps inlemnande af den, hvars arf hemfallit till statskassan): *Si quis arguetur falsas rationes detulisse, de eo præfectus ærarii cognoscat, quantam fraudem invenerit, ut tantam pecuniam ærario iubeat inferri.*

[2]) *Vectigalia* utgjordes förnämligast af tullar och hamnafgifter (*portoria*); men under namnet *vectigalia* innefattade Romarne äfven en mängd andra skatter, af hvilka de förnämsta voro:

Vicesima hereditatum, en femprocentsskatt på alla arf af minst 100,000 sestertiers värde, från hvilken dock de närmaste blodsförvandterne voro fritagne, och som blott drabbade romerske medborgare. Den infördes genom ett af Augustus utverkadt senatsbeslut, och var bestämd för *ærarium militare.*

Centesima rerum venalium, en enprocentsafgift af köpeskillingen för allt, som såldes på auktion (och genom kontrakt?) I likhet med den förra hade äfven denna afgift blifvit införd af Augustus och bestämd för *ærarium militare.* Tiberius nedsatte den till $^1/_2$ pro-

3) Monopolier;

4) Böter (*multæ*) och indragningar af dömdes egendom (*bona damnatorum*);

5) Hemfall (*bona vacantia et caduca*), arf och testamenten (*hereditates, legata*).

6) Af häfdvunnen sed faststälda skänker till kejsaren vid vissa tillfällen (*aurum coronarium* af kommunerna, *aurum oblatitium* och *votorum oblatio* af senatorerne);

7) Inkomster af domäner [1]).

Innan vi öfvergå till frågan om dessa inkomsters fördelning mellan de särskilda kassorna, böra vi söka göra oss reda för beskattningsrätten och dess delvisa förutsättning, värderingen (*census*) af det beskattade kapitalet.

Den på census grundade skatt (*tributum*), som under republikens äldre tider, när behofvet det kräfde, på senatens tillstyrkan eller uppdrag utskrefs af romerske medborgare, hade ej varit behöflig sedan Aemilius Paulus' triumf, 167 f. Kr. [2]). Från den tiden utgjordes den

---

cent, och Caligula afskaffade den, men den måste snart hafva blifvit återinförd och fortbestod sedan.

Quinta et vicesima venalium mancipiorum, en dylik fyraprocentsafgift af priset å trälar, som såldes. Den erlades ursprungligen af köparen, men Nero påböd år 57 att den skulle erläggas af säljaren. (Tacit. ann. XIII, 31: *vectigal quoque quintæ et vicesimæ venalium mancipiorum remissum, specie magis quam vi, quia cum venditor pendere iuberetur, in partem pretii emptoribus adcrescebat*).

Vicesima libertatis (eller *manumissionum*), en femprocentsafgift å värdet af trälar, som frigåfvos, införd 357 f. Kr. och bestämd för det s. k. *ærarium sanctius* (eller *vicesimarium*), en reservfond, som blott fick tillgripas i nödfall, då staden Rom hotades af öfverhängande krigsfara (*Liv.* VII, 16, 7; jfr XXVII, 10, 11, och *Cic. ad Atticum* II, 16, 1). Denna kassa omtalas ej vidare under kejsartiden, men den för densamma bestämda skatten bibehöll sig.

Andra af mindre betydenhet må här förbigås. Se för öfrigt Marquardt a. st. II, s. 258 o. ff.

[1]) En närmare redogörelse finner man hos Marquardt a. st. II, s. 3—289 (Die Finanzen).

[2]) De tryckande skatter, som triumvirerne egenmäktigt utskrefvo i Rom och Italien, voro icke den forna, på census grundade tributen och drabbade icke blott romerske medborgare.

romerska statskassans förnämsta inkomster af dem, som inflöto från de skattskyldiga provinserna, hvilka betraktades och behandlades som ett slags statsdomän i det romerska folkets ego (*quasi prædia populi Romani*) och efter bästa förmåga utsögos af provinsståthållarne och förpaktarne af statsinkomsterna. Det är betecknande att det förnämsta och egentliga kännemärket på provincialland just var dess skattskyldighet; ty de inom en provins gränser belägna skattefria förbundsstäderna räknades icke i sträng mening till provinsen [1]).

---

[1]) Inom en provins gränser fans jord af olika natur:

1) Invånarne i de fria förbundsstäderna (*civitates foederatæ*), äfvensom i de städer, som förklarats fria och skattefria (*civitates liberæ et immunes*) fingo behålla eganderätten till sin jord, som sålunda blef *ager privatus ex iure peregrino* och var fri från skatt till romerska staten.

2) En del af provincialjorden uppläts stundom åt utsända romerska medborgarekolonier eller fördelades *viritim* bland romerske medborgare, som icke utsändes för att deltaga i kolonianläggning. Både desse och kolonisterne besuto sin jord med full eganderätt enligt romersk lag; den kallades häraf *ager privatus ex iure Quiritium* och var skattefri. Senare innehades dock sådan jord af romerske kolonister och medborgare (isynnerhet i sådana ursprungligen peregrina städer, som fått romersk medborgarrätt) *ex iure peregrino* d. v. s. med främlingsrätt, och denna jord var skattskyldig.

3) Den öfriga provincialjorden blef *ager publicus populi Romani*, men var likväl af flera olika slag, i det

a) en del såldes af de romerske qvästorerne på de vilkor, att köparen kunde fritt förfoga öfver den såsom öfver sin enskilda egendom, lemna den i arf och föryttra den, dock så, att för densamma alltid skulle erläggas en, om också blott ringa afgift (*vectigal*) till den romerska staten, som förbehöll sig sin egande rätt till densamma. Denna jord kallades *ager privatus vectigalisque* eller *quæstorius*, *ager emtus* o. s. v.

b) Största delen af provincialjorden fingo de gamla egarne behålla, men icke såsom sin egendom, utan såsom den romerska statens åt dem upplåtna jord, för hvilken de voro honom skattskyldige (*ager publicus [sc. populi Romani] stipendiariis datus assignatus*).

c) Den återstående delen, som ej uppläts åt enskilde att på ofvan beskrifna sätt besitta och förfoga öfver, blef romersk statsdomän i inskränkt och egentlig mening och utarrenderades på offent-

Vid provinsens inrättning bestämdes vanligen en viss fast skatt (*stipendium*), som den årligen hade att utgöra i penningar eller natura, och denna fördelades på de stadsområden, af hvilka provinsen bestod [1]. Den utgjordes hufvudsakligen af en grundskatt (*tributum soli*), som för hvarje kommun utgick efter jordens årliga afkastning och sålunda var af vexlande belopp, samt af en personlig förmögenhets- eller inkomstskatt (*tributum capitis*), som förnämligast tjente att fylla den brist, som grundskatten lemnade i kommunens faststälda årliga bidrag till provinsens stipendium. Äfven den efter förmögenheten lämpade personliga skatten var därföre vexlande, men naturligtvis i omvändt förhållande till grundskatten.

Därjämte erlades i vissa provinser (Ägypten, Asien) en för alla lika mantals- eller koppskatt, som dock icke synes hafva blifvit inräknad i provinsens faststälda stipendium.

Vid denna skattläggning lämpade man sig efter förhandvarande förhållanden. Där stadskommuner funnos, fingo de indrifva skatten af de skattskyldige efter den kommunalcensus, som de sjelfva anordnat. Där detta ej var händelsen, indelades provinsen i beskattningsområden,

---

lig auktion hvart femte år i Rom af censorerne (eller konsulerne, då inga censorer funnos). Den kallades med anledning däraf *ager populi Romani, qui a censoribus locari solet.* Bestod domänet af odlad jord, brukades det vanligen i smärre lotter eller hemman af bönder (*coloni*), som hade dessa lotter i arrende på längre tid, ofta till och med i så kallad emphyteusis (ungefär som våra kronobönder), och det var då blott denna från samtliga hemman inom domänet utgående afrad, som af censorerne utarrenderades åt *publicani*.

[1]) Då Romarne eröfrat Sicilien, underkastades den skattskyldiga provincialjorden därstädes en årlig tiondeafgift (*decuma*) af dess afkastning, i stället för en fast årlig skatt (*stipendium*); och G. Gracchus genomdref ett likartadt beskattningssystems införande i provinsen Asien. Men Cæsar gjorde denna provins åter till stipendiär provins för att befria den från publikanernes oförsynta prejerier, och samma skattereform synes han äfven hafva infört på Sicilien. Under kejsartiden voro det romerska rikets alla provinser stipendiära.

hvilkas hufvudort hade att indrifva skatten enligt den för hvarje område uppgjorda census. Öfverallt förrättades denna census af de kommunala myndigheterna med ledning af de skattskyldiges egna på ed gjorda uppgifter (*professiones*), som dock kontrollerades af de censusförrättningen ledande myndigheterna [1]).

Statsinkomsterna, såväl de direkta som de indirekta, plägade under republikens tid hvart femte år på fem års tid utarrenderas på offentlig auktion åt förpaktare (*publicani*). Enligt regel anstäldes denna auktion i Rom af censorerne, eller af konsulerne under de mellantider, då inga censorer funnos [2]).

Men i hela detta från republiken härstammande och genom publikanernes utpressningar för de skattskyldige ytterst betungande skatteväsende företog Augustus genomgripande och välgörande reformer.

Efter att hafva låtit under Agrippas ledning anställa geografiska mätningar i rikets alla delar [3]), blef det Augustus' nästa omsorg att under sin öfveruppsigt låta verkställa en ny census i rikets särskilda provinser, såväl de kejserliga som de senatoriska. Det är denna af kejsaren påbjudna *ἀπογραφή*, som omtalas i Lucas evangelium 2, 1. Den synes dock icke hafva skett samtidigt i alla provinser och fullbordades först långt efter Augustus död, måhända först på kejsar Trajans tid [4]).

---

[1]) Denna i de särskilda provinskommunerna anstälda census får ej förvexlas med den, som i Rom och de italiska städerna anstäldes med romerske medborgare.

[2]) Auktionen å den sicilianska tionden anstäldes dock i Syrakusa af provinsens ståthållare efter stadsområden.

[3]) Rörande dessa mätningar och den på dem grundade, af Agrippas syster Polla föranstaltade verldskartan, som år 7 f. Kr. inristades på en sferisk marmortafla i en under bygnad varande portik i Rom, äfvensom om den af Augustus utgifna ortsbeskrifningen (*chorographia*) se Marquardt a. st. s. 201 o. ff.

[4]) Det närmare härom se Marquardt a. st. s. 205 o. ff. och de derstädes sid. 205 not. 1 citerade nyare arbetena, isynnerhet af Huschke och A. W. Zumpt.

Sedan denna första, grundläggande anordning var vidtagen, anstäldes ny census i början, som det vill synas, vanligen hvart femte år, men äfven oftare [1]), sedermera med längre mellanskof och måhända blott då det i hvarje särskildt fall ansågs behöfligt. Lika svårt är att afgöra, hvilkendera statsmakten, kejsaren eller senaten, författningsenligt var befogad att låta anordna denna provincialcensus. På grund af den öfveruppsigt öfver hela provinsförvaltningen, som kejsarens obegränsade och högre prokonsulariska imperium innehöll, synes nämda befogenhet hafva kunnat tillkomma honom i alla provinser, äfven senatens; och att så äfven varit verkliga förhållandet, torde väl vara det sannolikaste antagandet [2]).

Närmast hade hvarje stads kommunala myndigheter (*quinquennales*, *τιμηταὶ*) fortfarande bestyret med censusförrättningen. Men härvid öfvervakades de af kejserlige fullmägtige, som utskickades dels till enskilda städer, dels till hela provinser. De förre, vanligtvis en för hvarje stadsområde, förde titeln *adiutor ad sensus*, *censitor*, *censor*, med bifogande af stadens namn t. ex. *censitor civium Romanorum coloniæ Victricensis*, *censor civitatis Remorum foederatæ*, o. s. v. Desse tyckas alltid hafva varit af

---

[1]) Mommsen a. st. s. 945, not. 2. M. betviflar, att det på principatets tid funnits bestämda censusperioder med fast begynnelseår.

[2]) Mommsen a. st. s. 945 o. f. Visserligen bestrider Hirschfeld (a. st. s. 17) detta Mommsens antagande, erinrande därom, att i ingen senatsprovins hittills anträffats någon *legatus Augusti pro prætore ad census accipiendos*. Dock torde redan denna regel lida ett undantag, så vida man som vittnesgill får antaga den visserligen till sin äkthet misstänkta inskrift (Henzen n:o 6453), hvari en *Torquatus Novellus Atticus* omnämnes som *proconsul provinciæ Narbonensis* (senatsprovins sedan 22 f. Kr.) och tillika som *[legatus] censuum accipiendorum et dilectator* (kejserlig utskrifningskommissarie), hvilket väl måste förstås så, att kejsaren till sin census- och utskrifningskommissarie utnämt denna provins dåvarande prokonsul. Dessutom har Mommsen (a. st. s. 946 n. 1), som mig synes, på ett tillfredsställande sätt förklarat, hvarföre kejsaren undvek att till senatsprovinserna sända några legater med prätorisk myndighet.

riddarstånd [1]). Den kejserlige fullmägtige åter, som sändes att hafva högsta ledningen af censusförrättningen inom en hel provins, och åt hvilka de förutnämde då voro underordnade biträden (*adiutores*), kallades *legatus Augusti pro prætore ad census accipiendos* (eller *censuum accipiendorum*, eller blott *ad census*), eller *leg. Augusti pr. pr. censitor*, alltid med tillägg af provinsens namn och stundom med utsättande af kejsarens [2]). Ofta saknas orden *pro prætore* [3]) och *Augusti* [4]), stundom äfven *leg. Aug. pr. pr.* [5]). Men detta sker påtagligen blott för korthetens skull, i det de utelemnade orden underförstodos såsom sjelfskrifna. Vi kunna således taga för gifvet, att alla desse *legati ad census accipiendos* och *censitores* för hela provinser voro kejserlige kommissarier försedde med prätorisk myndighet och sålunda i makt likstälde med de kejserlige provinsståthållarne, som likaledes voro *legati Augusti pro prætore*, ehuru med annan verkningskrets. I likhet med desse togos de, åtminstone under första och väl äfven andra århundradet, alltid bland senatorer. Men senare, sannolikt från Septimius Severus regeringstid, frångick man ofta nog denna regel och gaf äfven denna befattning åt medlemmar af riddarståndet [6]).

---

[1]) Se de dem beträffade inskrifterna i Orelli-Henzens saml., uppräknade i registret, del. III, s. 112, kol. 2. Vanligtvis togos *tribuni militum* till dylika *censitores* af lägre ordning.

[2]) T. ex. *Orelli-Henzen* n:o 364 och 3659.

[3]) A. st. n:o 364, 3044, 6512.

[4]) A. st. n:o 6453, där både *Aug.* och *pr. pr.* saknas.

[5]) A. st. n:o 3652.

[6]) Orelli-Henzen n:o 6944 o. ff. I den första betecknas en Tib. Antistius såsom den förste *eques Romanus*, som någonsin varit *a censibus accipiendis*, nämligen för en hel provins. Han synes t. o. m. hafva varit det för de *tres Galliæ*, som af tacksamhet reste honom den minnesvård, hvars inskrift meddelar oss ifrågavarande upplysning. De båda *Augusti* hvars *mandata* omtalas i inskriften, kunna visserligen vara M. Aurelius och Verus (eller Commodus); dock synes mig sannolikare, att Septim. Severus och hans son Antoninus Caracalla menas, bland annat därföre, att Sept. Severus sökte höja riddarståndet och den ridderliga befordringsbanan.

De i provinserna upprättade censusläugderna insändes väl till Rom, och det är sannolikt, att de nedlades i den därvarande censusbyrån (*a censibus populi Romani*), i hvilken censuslängderna öfver romerske medborgare synas hafva blifvit förvarade [1]). Ursprungligen tyckes detta ämbetsverk hafva stått under senatens uppsigt, såsom Hirschfeld slutar till af den omständigheten, att i början statsträlar (*servi publici*) tjenstgjorde därstädes; men senare, antagligen sedan Domitianus låtit bekläda sig med censorsämbete på lifstid, blef denna byrå ett kejserligt ämbetsverk under en af kejsarn utnämd chef af riddarstånd med titeln *a censibus* [2]).

De sålunda stadsvis upprättade censuslängderna, som förnämligast upptogo fastigheterna med sina inventarier, lades till grund för beskattningen, som bestämdes till vissa procent af egendomens uppskattade värde. Men hvem tillkom det författningsenligt att bestämma, huru många procent som skulle utgå i skatt?

För principatets tid är detta en svår fråga att besvara, emedan enskilde kejsares tilltag härutinnan icke bevisar något med hänsyn till deras lagliga rätt, och vi ej heller med säkerhet veta, om och i hvilka fall de härvid inhämtat senatens utlåtande, då de historiska käl-

---

[1]) Ehuru ingen på census grundad skatt under principatets tid utskrefs i Italien och äfven den på census grundade krigstjensten hade upphört därstädes, så behöfdes likväl fortfarande censuslängder öfver alla romerske medborgare i Italien såväl som i provinserna för att kunna bedöma, hvilka som hade senatorisk eller ridderlig förmögenhet, eller den förmögenhet af minst 200,000 sestertier (half *census equester*), som erfordrades för att kunna upptagas i den fjerde, af Augustus inrättade *decuria iudicum selectorum;* och dessa längder öfver romerske medborgare, deras hustrur och barn, deras ålder och förmögenhet förvarades sannolikt i den nämda byrån *a censibus populi Romani.*

[2]) Se Hirschfeld, a. st. s. 18. Mot Mommsen söker H. bevisa, att den i inskrifter omtalade byrån *a censibus equitum Romanorum* var en senare inrättad underafdelning af den ofvannämda, och häri synes han mig hafva rätt.

lornas tystnad i detta hänseende icke är något osvikligt bevis [1]).

Likväl synes ur dessa källors vittnesbörd framgå, att kejsaren ej haft rätt att efter eget godtfinnande beskatta romerske medborgare; ty därtill är man väl berättigad att sluta af de underhandlingar, Augustus förde med senaten för att utverka dess samtycke i form af ett *senatus consultum* till den af honom äskade arfsskatten (*vicesima hereditatum*).

Sannolikt har däremot kejsaren haft rätt att beskatta provincialerne och provinsjorden. En sådan rättighet synes nämligen hafva innefattats i hans prokonsulariska imperium; dock hafva i så fall de förste kejsarne gjort ett mycket hofsamt bruk däraf och blott i enstaka undantagsfall till straff ålagt vissa städer utomordentliga pålagor [2]).

Öfvergå vi nu till de från de direkta och indirekta skatterna inflytande statsinkomsternas fördelning mellan de särskilda kassorna, *ærarium Saturni*, *ærarium militare* och *fiscus Cæsaris*, så möta äfven här många svårigheter, isynnerhet föranledda däraf, att mången inkomsttitel med tiden öfverflyttades från den allmänna statskassan till den kejserliga, medan däremot militärkassan fortfarande behöll sina inkomster.

Sistnämda kassa var grundad på tvenne af Augustus införda pålagor, *vicesima hereditatum* och *centesima rerum venalium* [3]).

I afseende på öfriga direkta och indirekta statsinkomster följdes vid den nya författningens införande och provinsernas delning mellan kejsaren och senaten i allmänhet den grundsatsen, att inkomsterna från Italien [4])

---

[1]) Att Dios uttryck LIII, 17, χρήματα ἀθροίζειν icke afser beskattningsrätten, utan skatteuppbörden, anmärkes riktigt af Mommsen a. st. s. 943, n. 5.

[2]) Se bilagan II.

[3]) Om dem se sid. 52, not. 2, samt Marquardt a. st. II, s. 258 o. ff.; 269.

[4]) Så t. ex. ingingo till *ærarium* inkomsterna af de till Rom förande offentliga vattenledningarna, oaktadt både Augustus och Claudius

och senatsprovinserna inflöto till *ærarium Saturni*, från de kejserliga provinserna och rikets vasallstater till *fiscus*. Likväl torde redan från början vissa inkomsttitlar från senatsprovinserna hafva varit *fiscus* förbehållna, eller åtminstone snart nog, till en del redan på Augustus tid, blifvit öfverflyttade från *ærarium* på *fiscus*. Detta synes t. ex. hafva varit förhållandet med de mantalspenningar, som erlades af provincialerne i senatsprovinsen *Asia*, och för hvilka det fans en särskild kejserlig kassa (*fiscus Asiaticus*) i Rom [1]). Detsamma torde väl äfven gälla om tullinkomsterna från senatsprovinsen *Africa* [2]).

De staten tillfallande böterna (*mulctæ*) tyckas hafva blifvit delade mellan *ærarium Saturni* och *fiscus* enligt den regeln, att böter för brott, begångna i senatens provinser och väl äfven i Italien, i allmänhet tillföllo den förra, för brott, begångna i kejsarens provinser, den senare kassan [3]).

---

till dem anslagit stora summor. Domitianus tog visserligen dessa inkomster till *fiscus (in Domitiani loculos)*, men den konstitutionelt sinnade Nerva återgaf dem åt *ærarium*. *Frontinus, de aquæduct.* 118.

[1]) Hirschfeld, a. st. s. 13 o. f.

[2]) »*Quattuor publica Africæ*», väl så kallade, emedan de tull underkastade varorna indelades i fyra klasser. Marquardt, a. st. II, s. 286. Det synes mig icke osannolikt, att denna tulluppbörd öfverflyttats på den kejserliga kassan, då Augustus öfvertog omsorgen om Roms proviantering och spannmålsutdelningarna åt menigheten därstädes. För dessa tullinkomster tillika med 25-procentstullen från Gallien (*quadragesima Galliarum*) fans det en centralbyrå i Rom med kejserliga prokuratorer och tjenstebiträden. Hirschf. a. st. s. 20. Om sistnämda tull utgick från hela Gallien, eller blott från de tre kejserliga provinserna därstädes, känna vi ej. Det är möjligt, att Augustus, då han afstod Gallia Narbonensis åt senaten, förbehöll sig tullinkomsterna äfven från denna provins.

[3]) Att ännu på kejsar Trajans tid böter för olaga utpressningar i senatsprovinserna tillföllo *ærarium* synes af Plinius d. yngres bref II, 11, 19—20. — Anmärkningsvärdt är, att böter för grafrån, begångna i Rom och dess närmaste omgifningar, tillföllo *ærarium*, i det öfriga Italien *fiscus*. Se Hirschfeld a. st. s. 12, n. 3. — I *Digesta*

Svårare är att afgöra, hvilkendera kassan egde anspråk på indragen egendom, danaarf och hemfall (*bona damnatorum, vacantia* och *caduca*). Öfvervägande skäl tala för den förmodan, att detta i allmänhet rättade sig efter godsens läge, så att de i Italien och senatens provinser med rätta borde tillfalla statskassan, i kejsarens provinser däremot den kejserliga kassan. Att Caligula och Domitianus handlade i strid härmed, bevisar väl intet i afseende på den författningsenliga rätten [1]).

är vanligtvis ordet *ærarium* af kompilatorerne utbytt mot *fiscus*, hvadan deras vittnesbörd i förevarande fråga icke kan åberopas.

[1]) Att *bona damnatorum* på Augustus' och Tiberius' tid tillfallit dels *ærarium*, dels *fiscus*, följer af Tacit. *ann.* VI, 17: »*Hinc inopia rei nummariæ, commoto simul omnium ære alieno, et quia tot damnatis bonisque eorum divenditis, signatum argentum fisco vel ærario attinebantur*». Men enligt hvilka grunder denna fördelning skett, är till följd af källornas ofta temligen sväfvande och obestämda uppgifter svårt att med säkerhet afgöra. Ofta framgår dock tydligen af berättelsen, att det var genom senatens beslut som kejsaren tillerkändes den af senaten dömdes egendom. Då senaten år 26 f. Kr. dömde den för majestätsbrott anklagade Cornelius Gallus till landsflykt och förlust af sin egendom, beslöt den tillika, att denna skulle gifvas åt Augustus (*καὶ ταύτην* [sc. *τὴν οὐσίαν*]-*τε τῷ Ἀυγούστῳ δοθῆναι*. Dio LIII, 23, 5—7). Hirschfeld förmodar, att så skett, emedan Gallus haft kejsarens frikostighet att tacka för sin förmögenhet. — Om C. Silius, som under Tiberius' regering (år 24) anklagades på samma gång för utpressningar och majestätsbrott, berättar Tacit. a. st. IV, 19, att han genom sjelfmord förekom domen, och tillägger (c. 20): *Sævitum tamen in bona, non ut stipendiariis pecuniæ redderentur, quorum nemo repetebat, sed liberalitas Augusti avulsa, computatis singillatim quæ fisco petebantur. ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit.* Tacitus synes mig här vilja säga, att medan de förorättade provincialerne läto sina ersättningsanspråk falla, indref däremot Tiberius med småaktig noggrannhet till fiscus hvad Silius erhållit genom Augustus' frikostighet. Men sannolikt grundade sig denna konfiskering på ett dylikt senatsbeslut som det förutnämda om Cornelius Gallus' egendom. — Likaledes var det genom senatens beslut som det afgjordes, att »*bona Seiani ablata ærario in fiscum cogerentur*», såsom det heter hos Tacit. a. st. VI, 2 (år 32). I alla de tre nämda fallen tyckas de indragna godsen egentligen hafva tillkommit *ærarium* och blott genom uttryckligt senatsbeslut tillerkänts

En rik inkomstkälla för *fiscus* och särskildt för det kejserliga *patrimonium* utgjorde de arf (*hereditates*), som

---

kejsaren. — A. st. VI, 19, omtalar Tacit. huru den rike Hispaniern S. Marius blef dömd för majestätsbrott och störtad utför Tarpejska klippan, hvarefter han fortfar: *ac ne dubium haberetur, magnitudinem pecuniæ malo vertisse, aurarias argentariasque eius, quamquam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit.* Dessa i senatsprovinsen Bætica i Spanien belägna guld- och silfvergrufvor hade således egentligen bort tillfalla statskassan — detta innebär ordet *publicarentur* —, ehuru Tiberius förbehöll sig dem (*sibi seposuit*), utan tvifvel med senatens begifvande. — Då Avillius Flaccus, kejserl. präfekt öfver Ägypten år 37, blifvit dömd, indrog Caligula för egen räkning större delen af hans egendom och lät sälja blott en ringa del för statskassans räkning, för att icke öfverträda den rörande sådan indragen egendom stadgade lagen (*ὑπὲρ τοῦ μὴ παραβιασθῆναι τὸν ἐπὶ τοῖς οὕτως ἑαλωκόσι τεθέντα νόμον.* Philo *in Flacc.* p. 986, cit. af Marquardt a. st. s. 294 n. 7). Sannolikt har en del, måhända större delen af Flaccus' egendomar legat i Italien eller i senatsprovinser, och Caligula vidtagit nämda åtgärd för att skenbart efterkomma lagens föreskrift. — Om M. Aurelius berättas (i *vita Avidii Cassii* c. 7), att då senaten förklarat Avidius Cassius för fäderneslandets fiende och hans egendom förverkad, ville icke M. Aurelius att den skulle indragas till hans egen kassa (*in privatum ærarium*); *quare senatu præcipiente in ærarium publicum sunt relata* (*bona A. Cassii*). Jfr *Vita M. Antonini Phil.* 24, 9. Leddes M. Aurelius härvid af aktning för statskassans författningsenliga rätt, eller af andra bevekelsegrunder? Det förra göres sannolikt af det föredöme, Nerva hade gifvit med hänsyn till inkomsten af de offentliga vattenledningarna (se ofvan sid. 60 n. 4).

Om *bona vacantia* har väl från principatets början den regel gält, att de i senatens provinser tillföllo *ærarium*, i kejsarens däremot *fiscus*. Men huru förhållandet var i Italien, är svårare att afgöra. Här borde de väl hafva tillkommit *ærarium*, dock synas de redan i början af Tiberius' regering hafva indrifvits för *fiscus*' räkning. Tacit. *ann.* II, 48 (år 17 e. Kr.): *Magnificam in publicum largitionem* (i föreg. kap. är taladt om Tiberius' frikostiga understöd till de genom jordbäfning nödlidande invånarne i Sardes) *auxit Cæsar haud minus gratâ liberalitate, quod bona Aemiliæ Musæ, locupletis intestatæ, petita in fiscum, Aemilio Lepido, cuius e domo videbatur — — — tradidit.* Sannolikt lågo dessa gods till största delen i Italien. Hirschfelds förmodan (a. st. s. 57, not. 2), att Tacitus här »vielleicht den Usus seiner Zeit entsprechend den Fiscus statt des Aerarium als Vindicanten genannt», är föga trolig, då här uttryckligen talas om Tiberius'

tillföllo kejsaren, isynnerhet genom testamentariska gåfvor af hans vänner (*amici*). Redan under republiken hade det varit sed, att rika personer i sina testamenten ihågkommo sina vänner, och detta fortfor äfven under kejsartiden och vann sin tillämpning äfven på kejsarne sjelfve. Men till kejsarens »vänner» räknades alla, som hörde till hans umgängeskrets, och denna utgjordes af alla de anseddaste och rikaste medborgarne, hvilkas legat till kejsaren redan på Augustus' tid uppgingo till oerhörda summor [1]). Snart ansågs det för en skyldighet att testamentera en del af sin förmögenhet till kejsaren. Caligula, Nero och Domitianus förklarade det för otacksamhet, om någon, som stod i förbindelse till kejsaren, försummade att ihågkomma honom i sitt testamente, hvilket

---

frikostighet, men kejsaren icke egde efter godtfinnande förfoga öfver statskassans medel. Snarare torde väl kunna antagas, att redan under Augustus' senare regeringsår *bona vacantia* i Italien blifvit genom senatsbeslut tillerkända *fiscus*, då denna kassa öfvertog kostnaderna för Roms proviantering, m. m.

Bona caduca voro af Augustus bestämda för *ærarium* (Tacit. *ann.* III, 25). Att de ännu på Trajans och Hadrians tid tillföllo denna kassa, kan man sluta till af ett den förres edikt (*Digesta* XLIX, 14 [*De iure fisci*] 13 pr. och § 1) och ett *senatus consultum* från Hadrians tid (a. st. 15 §§ 3—6. Jfr äfven ett annat a. st. 42 omtaladt *senatus consultum*). Att, såsom Hirschfeld antager, fiscus undantagsvis redan under Hadrian uppträdt som vindikant af bona caduca, bevisas väl ej af det i *Digesta* V, 3, 20 § 6a citerade senatusconsultum af år 129, då väl *fiscus* här, liksom på så många andra ställen i denna kompilation, kan vara interpoleradt för *ærarium*. Däremot hafva *bona caduca* sedan M. Aurelius' tid bevisligen tillfallit *fiscus*. Hirschfeld a. st. s. 58. H. tillägger: »Ob vielleicht in den kaiserlichen Provinzen schon früher als in Italien und den senatorischen Provinzen der Fiscus das Aerarium verdrängt hat, lässt sich nicht erweisen, ist aber nicht unwahrscheinlich». Äfven erinrar han om, att ærarium aldrig kunde uppträda med anspråk på *bona vacantia* och *caduca* i Ägypten, där kejsaren inträdt i de förre konungarnes rättigheter.

[1]) Under de sista tjugo åren af sin lefnad skall Augustus på detta sätt hafva erhållit 1,400,000,000 sestertier (omkr. 200,000,000 kronor). Sueton. *August.* 101.

i sådant fall underkändes [1]). Äfven blef det sed, att personer, som, anklagade för majestätsbrott, afhände sig sjelfve lifvet innan dom fallit, testamenterade en stor del af sin egendom till kejsaren för att derigenom rädda det öfriga åt sina anhöriga [2]).

Härtill kommo de dyrbara skänker (*aurum coronarium*), som rikets städer sände kejsaren af en eller annan glad anledning, t. ex. vid underrättelsen om en vunnen seger, som medförde triumf eller hans helsande som imperator [3]); vidare de nyårsgåfvor (*votorum oblationes*) och skänker vid för kejsarhuset festliga tillfällen (*aurum oblatitium*), som kejsaren emottog af senatorerne [4]). Dessa skänker betraktades snart som en skyldighet och utkräfdes stundom tvångsvis, som en häfdvunnen utomordentlig pålaga [5]).

---

[1]) Suet. *Caligula* 38; *Nero* 32; *Domitianus* 12. Caligula utsträckte denna skyldighet till primipilarerne. — Äfven kejsarens arf efter kejserlige frigifne, som vanligtvis voro mycket rike, måste hafva varit betydliga, då patronen i många fall var sin klients hufvudarfving och, om klienten ej hade köttsliga barn, alltid var berättigad till hälften af hans qvarlåtenskap. Se Walter, Gesch. des röm. Rechts II, §§ 621 och 622. — Rörande de kejserliga *hereditates* och deras förvaltning se för öfrigt Marquardt a. st. II, s. 284 o. f. och Hirschfeld a. st. s. 53 o. ff.

[2]) Tacit. a. st. XVI, 11: *nec defuere qui monerent (L. Veteri) magna ex parte heredem Cæsarem nuncupare atque ita nepotibus de reliquo consulere:* ett råd, som dock Vetus försmådde att följa.

[3]) Detta »kransguld» (*aurum coronarium*) härrörde från den republikanska seden eller snarare oseden, att provincialerne skänkte en segrande fältherre eller ståthållare gyldene kransar till hans triumf. År 29 f. Kr. efterskänkte Augustus de Italiska städerna detta sammanskott, uppgående till 35,000 marker guld, och emottog icke heller sedan någon dylik skänk af dem, såsom han sjelf säger i *monum. Ancyran.* 4, 26 o. ff.: *Auri coronari pondo triginta et quinque millia municipiis et colonis Italiæ conferentibus ad triumphos meos quintum consul remisi, et postea, quotiescumque imperator appellatus sum, aurum coronarium non accepi, decernentibus municipiis et coloniis studio eodem adque antea decreverant.* Följande kejsare voro icke lika återhållsamma i detta hänseende. Marquardt a. st. s. 285 o. f.

[4]) A. st.

[5]) Man jämföre våra forna »skattgiafir».

En annan utomordentlig inkomstkälla för den kejserliga kassan var **krigsbytet** (*manubiæ*), hvaröfver kejsaren såsom öfverbefälhafvare öfver hären hade fri förfogningsrätt [1]). Under Augustus måste det hafva varit en mycket betydande inkomstpost, att döma af de stora summor, han frikostigt däraf använde till penning- och spannmålsutdelningar åt menigheten i Rom, till veteranernes försörjande, till väganläggningar, tempelbyggnader o. s. v. [2]).

Om **statens fasta egendom** gälde utan tvifvel samma regel som om skatteuppbörden, så att inkomsterna af de statsdomän, som lågo i Italien och senatens pro-

---

[1]) Äfven denna inkomst härrörde från en gammal republikansk sed, som gaf öfverbefälhafvaren för en här rätt att fritt förfoga öfver krigsbytet, medan han däremot var skyldig att redovisa för de medel, han emottagit ur ærarium; dessa förvaltades af hans inför ærarium redovisningsskyldige qvästor, manubierna däremot af den af honom sjelf utnämde och blott inför honom ansvarige *præfectus fabrum*.

[2]) *Mon. Ancyr.* 3, 7 o. ff.: *Plebei Romanæ viritim HS. trecenos numeravi ex testamento patris mei, et nomine meo HS. quadringenos ex bellorum manibiis consul quintum* (725 n. c. = 29 a. Chr.) *dedi, iterum autem in consulatu decimo* (730 n. c. = 24 a. Chr.) *ex patrimonio meo HS quadringenos congiarii viritim pernumeravi*, etc. — — *Quæ mea congiaria pervenerunt ad hominum millia nunquam minus quinquaginta et ducenta.* Ibid. 17—19: *In coloniis militum meorum consul quintum* (725 n. c. = 29 a. Chr.) *ex manibiis viritim millia nummum singula dedi; acceperunt id triumphale congiarium circiter centum et viginti millia.* (Sålunda bortskänkte Augustus af krigsbytets inkomst på ett enda år (29 f. Kr.) minst 400 × 250,000 = 100,000,000 sestertier [= omkr. 15,000,000 kronor] åt menigheten i Rom, och 1000 × 120,000 = 120,000,000 sestertier [= omkr. 18,000,000 kronor] åt sina militärkolonister). Ibid. IV, 19—20: *Consul septimum* (727 n. c. = 27 a. Chr.) *viam Flaminiam ex manibiis Arimino tenus et in ea pontes omnes, præter Mulvium et Minucium, refeci.* Ibid. 21—22: *In privato solo Martis Ultoris templum forumque Augustum ex manubiis feci.* Ibid. 23—26: *Dona ex manibiis in Capitolio et in æde divi Iulii et in æde Apollinis et in æde Vestæ et in templo Martis Ultoris consecravi quæ mihi constiterunt HS circiter miliens* (100,000,000 sestertier = omkr. 15,000,000 kronor). Sannolikt utgjordes dock dessa *manubiæ* till större delen af bytet från det borgerliga kriget med Antonius.

vinser inflöto till *ærarium*, af dem, som lågo i kejsarens provinser, till *fiscus*. Men tillika egde kejsaren äfven i Italien och senatsprovinserna gods, som hörde till hans *patrimonium*, och med tiden ökades oupphörligen dessa gods genom arf, testamenten och indragningar [1].

Till statsdomänerna hörde äfven en mängd bergverk (*metalla*), till hvilka äfven räknades marmor- och andra stenbrott, saltverk, m. m. Likväl bör härvid erinras, att bergverksrörelsen icke var statens monopol, utan att bergverk äfven egdes af enskilde [2]. Att alla staten tillhöriga bergverk i kejsarens provinser stodo under kejserlig förvaltning, är otvifvelaktigt; men huru förhållandet var i senatsprovinserna, är dunkelt. Blott om mönjegrufvorna i Sisapo i Hispania Bætica kan med visshet antagas, att de utarrenderades för statskassans räkning, men sannolikt var detta äfven förhållandet med andra bergverk, om hvilka vi dock sakna underrättelser. De flesta och förnämsta bergverken i dessa provinser synas dock hafva varit kejserliga patrimonialgods, och bergverk af denna natur funnos naturligtvis äfven i de kejserliga provinserna [3].

---

[1]) Att icke alla statsdomän i senatens provinser stodo under kejserlig förvaltning, följer redan däraf, att mönjegrufvorna i Sisapo i Hispania Bætica (senatsprovins) utarrenderades för den offentliga statskassans räkning. Se Hirschfeld a. st. s. 74, n. 2. Dock egde kejsarne en mängd patrimonia, såväl i provinserna som i Italien, där likväl de kejserliga privatgodsen ännu på Tiberius' tid voro få, såsom Tacitus (ann. IV, 6 mot slutet) intygar. Se förteckningen hos Hirschfeld a. st. s. 24, n. 2. Jfr äfven förteckningen öfver kejsarinnors och kejserliga prinsessors ofta betydliga patrimonier s. 28, n. 2.

[2]) Att detta äfven gäller om guld- och silfvergrufvor, om också dessa, isynnerhet de förra, till större delen tillhörde staten eller kejsaren, har Hirschfeld visat, a. st. s. 72 o. ff.

[3]) Det närmare om allt detta se hos Hirschfeld a. st. s. 72—91. Om de under kejserlig förvaltning stående bergverken yttrar han s. 73, n. 4: »Je nachdem die Art der Erwerbung war, werden dieselben entweder dem Fiscus (so bei Eroberung des Landes vgl. z. B. Tacit. Agric. c. 12: *fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriæ*) oder dem Patrimonium zugefallen sein, so besonders die *bona damnatorum*».

På grund af sitt imperium hade dock kejsaren en ganska vidsträckt rätt att förfoga öfver statsdomänerna äfven i senatsprovinserna. Detta röjer sig isynnerhet vid anvisning af jord åt veteranerne och anläggandet af militärkolonier. Och då all egentlig provinsjord, som ej redan blifvit utdelad eller på annat sätt förvandlats till enskild egendom enligt Romersk rätt (*ager privatus ex iure Quiritium*), ansågs såsom den Romerska statens egendom, så hade kejsaren för nämda ändamål en lika obegränsad förfogningsrätt öfver densamma, som under republikens tid senaten och det Romerska folket. Från desse hade den redan under republikens sista, stormiga tider öfvergått till Sulla, Cæsar och triumvirerne, och i principatets författning synes den från början hafva varit kejsaren förbehållen. Därföre försvinna ock under kejsartiden de folkvalda kommissarier för jordutdelning och kolonianläggning, som vi så ofta träffa under republikens tid [1]). Likväl synas kejsarne vid dylika jordutdelningar hafva inskränkt sig till den egentliga statsjorden, d. v. s. den, som befann sig i statens besittning.

Härmed sammanhänger kejsarens öfveruppsigt öfver statsjorden samt hans rätt till »termination» och »judikation» med hänsyn till densamma, d. v. s. hans befogenhet att reglera dess gränser och mot enskilde och kommuner göra statens rätt till densamma gällande [2]).

---

[1]) Se Mommsen a. st. II, s. 931 o. ff.

[2]) Ett anmärkningsvärdt exempel härpå meddelar Tacitus ann. XIV, 18 (år 59): *idem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, prætoriâ potestate usum et missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos regis Apionis quondam avitos et populo Romano cum regno relictos* (74 f. Kr.) *proximus quisque possessor invaserant, diutinâque licentiâ et iniuriâ quasi iure et æquo nitebantur. igitur abiudicatis agris orta adversus iudicem invidia; et senatus ignota sibi esse mandata Claudii et consulendum principem respondit. Nero, probatâ Strabonis sententiâ, se nihilo minus subvenire sociis et usurpata concedere rescripsit.* Cyrene var tillsammans med Kreta en senatsprovins sedan år 27 f. Kr. Det oaktadt ditsänder Claudius, senaten oåtspord, en kommissarie att beifra statens rätt mot statsdomä-

En dylik öfvervigt till kejsarens förmån i principatets dyarkiska författning röjer sig äfven i fråga om myntningsrätten. Denna var under republiken ett statens monopol, som i likhet med statskassan stod under senatens öfveruppsigt och förvaltning. Närmaste inseendet öfver myntpräglingen hade dock (sannolikt kort före bundsförvandtkriget) blifvit uppdragen åt trenne årligen af folket valde ämbetsmän (*tres viri ære, argento, auro flando, feriundo,* eller *tres viri monetales* såsom de ock kallades). Men därjämte hade hvarje fältherre egt rätt att af det krigsbyte, han vunnit (*manubiæ*), låta prägla mynt med sitt namn. Denna rätt öfvergick till kejsaren såsom högste befälhafvare öfver hären, och i början så, att han och senaten härutinnan hade lika befogenhet. Men redan under Augustus (15 f. Kr.) inskränktes senaten till prägling af kopparmynten, som därföre märktes med S. C. (*ex senatus consulto*), hvaremot kejsaren förbehölls uteslutande rätt att prägla guld- och silfvermynten, som därföre alltid buro hans eller någon kejserlig familjemedlems namn och bild. Kejsaren synes härvid äfven egt bestämma myntets skrot och korn. Flere kejsare hafva missbrukat denna rätt till prägling af underhaltigt mynt, så att under principatets tid en gradvis försämring af detsamma egde rum [1]. — Åt hvad slags tjenstemän uppsigten öfver denna kejserliga myntprägling var uppdragen under det första århundradet, är obekant; men från och med Trajans tid nämnas på guld- och silfvermynten kejserlige myntföreståndare (*procuratores monetæ*) af riddarstånd, hvilka biträddes af en talrik underordnad personal af kejserlige trälar och frigifne. Att före Trajans tid de förutnämde *tresviri monetales* haft uppsigt äfven öfver den kejserliga myntpräglingen, är icke osannolikt. Sin officiela titel, hvilken betecknade dem som föreståndare för

---

nets inkräktare, sedermera lofvar Nero att efterlåta de klagande possessorerne de orättmätigt inkräktade delarne af detsamma. — Se för öfrigt Mommsen a. st. s. 929.

[1]) Marquardt a. st. II s. 25 o. ff. Jfr s. 70 o. ff.

både guld-, silfver- och kopparmyntningen hafva de bibehållit in i det tredje århundradet, då de försvinna [1]).

I uppbördsväsendet införde kejsardömet väsendtliga förbättringar. Republiken hade varit de offentliga förpaktningarnas och de med dem förbundna olaga utpressningarnas gyllene tid, och republikens styrelse hade ej vetat råda bot häremot. Detta blef en af kejsardömets första omsorger. Derhän syftade den redan omnämda af Augustus påbörjade, under Traianus fulländade jordrefningen och uppskattningen af fastighetsvärdet i rikets alla provinser, äfvensom afskaffandet af förpaktningarna af de direkta skatterna, som i stället stäldes under direkt uppbörd af offentliga eller kejserliga tjenstemän. Så vidt dessa skatter inflöto till den kejserliga fiskus, ombesörjdes den af de förutnämda kejserliga prokuratorerne och deras biträden; så vidt de ingingo till statskassan, af provinsqvästorerne under provinsståthållarnes kontroll [2]). Denna direkta uppbörd utsträcktes efter hand äfven till allt flera indirekta och utomordentliga statsinkomster, så att slutligen knappast andra än tullarna (*portoria*) utarrenderades åt förpaktare [3]).

---

[1]) Hirschfeld a. st. s. 92 o. ff.

[2]) Att icke all uppbörd af de direkta skatterna, äfven i senatsprovinserna, ombesörjdes af kejserlige prokuratorer, har Hirschfeld visat a. st. s. 16—17.

[3]) Så t. ex. synes den för *ærarium militare* bestämda *vicesima hereditatium* (se sid. 52 noten 2) under Hadrians regering hafva blifvit ställd under direkt uppbörd af kejserlige prokuratorer och deras subalterner, medan vi ännu på Trajans tid finna förpaktare af densamma. Se Hirschfeld a. st. s. 64. Likaledes utarrenderades, som det vill synas, ända till M. Aurelius' tid *vicesima libertatis* el. *manumissionum* till förpaktare, *vicensumarii,* men kom sedan sannolikt under direkt uppbörd, på samma gång som den stäldes under förvaltning af kejserliga prokuratorer och dem underordnade tjenstemän. A. st. s. 69 o. ff.

Äfven i afseende på **statsdomänens** förvaltning skedde flera förändringar i samma riktning. Dessa domäner, så vida de utgjordes af **åkerjord**, odlades vanligen fördelade i smärre lotter eller hemman, af landtbönder (**coloni**), som arrenderade dem på fem år, stundom på lång tid, så att arrendet till och med gick i arf till deras ättlingar [1]. Men den **afrad**, som utgick af dessa domäner, utarrenderas icke längre, som förr, åt publicaner, utan uppbars af de kejserlige provinsprokuratorerne och deras biträden, eller, så vida de inflöto till *ærarium*, sannolikt af provinsqvästorerne. Större kejserliga gods hade ofta sina egna prokuratorer och sköttes stundom med eget folk, d. v. s. kejserlige trälar [2]. Statens **betesmarker** utarrenderades fortfarande, men ej såsom förr i massa inom en hel provins och åt stora förpaktarebolag (så kallade *scripturarii*, af *scriptura*, den afgift, som till förpaktaren erlades för det antal boskapsdjur, som fick begagna betet och af förpaktaren antecknades), utan i mindre lotter, t. ex. för ett särskildt statsområde [3]. Däremot tyckes det äunu under första och en stor del af andra århundradet hafva varit vanligt, att såväl statens som kejsarens **bergverk**, **stenbrott** och **saltverk** utarrenderades åt förpaktarebolag; men under loppet af andra århundradet synes man hafva öfvergått till direkt bruk, isynnerhet af guld- och silfvergrufvorna samt marmorbrotten [4].

Jämte det, att förpaktningarna, som redan är nämdt, allt mera inskränktes och ersattes af direkt uppbörd och förvaltning, stäldes förpaktarne äfven under strängare

---

[1]) Att det likväl fortfarande äfven förekom, att en person arrenderade ett större kronogods och sedan i mindre lotter utarrenderade det åt andra, synes af det af Paulus (Dig. XLIX, 14, 47, § 1) anförda rättsfallet.

[2]) Marquardt a. st. II, s. 250.

[3]) A. st. s. 251.

[4]) Hirschfeld a. st. s. 72 o. ff.

kontroll och öfvervakades af kejserlige prokuratorer [1]). Dessutom förlorade de sin förra pantningsrätt mot de skattskyldige och måste i stället i vanlig civilrättslig väg inför domstol beifra sina anspråk mot dem [2]).

Till Augustus' död afslötos förpaktningarna för statskassans räkning på det gamla sättet af censorerne eller i deras ställe af konsulerne [3]). Sedermera torde de hafva afslutats af föreståndarne för den statskassa, till hvilken arrendeafgifterna ingingo, d. v. s. dels af de båda föreståndarne för *ærarium Saturni*, dels af de trenne präfekterne för *ærarium militare* [4]). Hvem som afslutat för-

---

[1]) Sålunda finna vi kejserlige prokuratorer vid sidan af förpaktarne af de Galliska och Afrikanska tullinkomsterna *(quadragesima Galliarum* och *quattuor publica Africæ)*, äfvensom af arfsskatten *(vicesima hereditatium)*, oaktadt denna ingick till *ærarium militare*. Se Hirschfeld a. st. s. 20 och 62 o. ff.

[2]) För detta ändamål infördes en ny rättegångsform *(actio fictitia)*, i det prätorn gaf den kärande publikanen en *formula fictitia*, hvari fiktionsvis förutsattes, att pantning verkligen företagits, och domaren *(iudex)* instruerades att, om anspråket befans befogadt, döma svaranden att till käranden utbetala den summa, hvarmed han hade bort lösa panten, i fall pantning egt rum. Bethmann-Hollweg a. st. II, s. 184; 306. Jfr Keller, Röm. Civilprocess[5] § 20 (s. 98), § 25 (s. 116, n. 300). — Däremot härstammade den genom prätorsediktet införda *actio* mot publikaner, hvarigenom den förfördelade skattskyldige blott utkräfde restitution eller dubbelt skadestånd, påtagligen från republikens tid. Se Dig. XXXIX, 4, 1 o. ff.

[3]) Mommsen a. st. II, s. 403, n. 4 och s. 947. M. anmärker med rätta, att detta icke vederlägges af Alfenus Varus' ord (Dig. XXXIX, 4, 15): *Cæsar cum insulæ Cretæ cotorias locaret, legem ita dixerat* etc., då Augustus, som här menas, kan hafva afslutat detta arrendekontrakt som censor.

[4]) Till stöd härför åberopar Mommsen (a. st. s. 948, n. 1) en inskrift (Orelli n:o 3236), hvari omtalas en *Q. Turpilius A. l. Niger, red(emptor) ab ær(ario)*; men om, enligt Orellis tolkning, med *redemptor ærarii* här blott menas den, »*qui certâ pecuniâ ea, quæ ærario debebantur, exigenda emerat*», så äro de anförda orden intet bevis för förpaktningens afslutande af *præfecti ærarii*, utan innebära blott, att förpaktningssumman skulle ingå till statskassan. Hirschfeld åter a. st. s. 20, n. 2 förmodar, att här är fråga om en entreprenör, som åtagit sig något arbete på statskassans bekostnad. Mera be-

paktningarna för *fiscus*' räkning, är ovisst. Det är dock icke osannolikt, att de kejserlige prokuratorerne haft befattning därmed [1]).

---

visände är det af M. sid. 521, n. 4 anförda stället hos Dio LX, 10, som hänför sig till kejs. Claudius' regering (år 42). På förpaktningar afslutade af präfekterne för *ærarium militare* finnas, mig veterligen, inga exempel. Om förpaktningen af denna kassas förnämsta inkomst, *vicesima hereditatium*, erkänner Hirschfeld (a. st. s. 63): »in welcher Weise diese Verdingung abgeschlossen ward und wie die Abrechnung erfolgte, lässt sich freilich bei der unglaublichen Dürftigkeit der Zeugnisse für das römische Steuerwesen überhaupt, nicht feststellen».

[1]) Mommsen a. st. har ej inlåtit sig på denna fråga. Äfven Marquardts framställning af förpaktningsväsendet under kejsartiden är ofullständig. Han säger blott a. st. s. 247, att kejsaren öfvertog förvaltningen af statsgodsen och förfogandet öfver dem; och s. 251 heter det om de offentliga betesmarkerna *(pascua)*, att de, så länge den censoriska förpaktningen fortbestod, kanske ännu under Vespasians censur (73—74), blefvo i stort utarrenderade åt förpaktarebolag *(scripturarii)*, men att detta senare förändrades, i det »die Pacht wird für einzelne Territorien von den Procuratoren des Fiscus abgeschlossen und eingetrieben»; men de i not. 7 och 8 åberopade källställena nämna icke ett ord om arrendekontraktens afslutande af kejserlige prokuratorer. — Detsamma gäller i viss mån äfven om Hirschfelds yttrande (a. st. s. 20): »Die Verpachtung und die Aufsicht über die Pächter der Vectigalia ist wenigstens in der späteren Zeit durchaus kaiserlich», så vida detta äfven skall innebära, att dessa förpaktningar afslötos af kejsaren sjelf eller å hans vägnar af hans prokuratorer; ty detta bevisas ej af det anf. stället Plin. H. N. VI, 84: »*Claudii principatu* — — — *Anni Plocami, qui maris Rubri vectigal a fisco redemerat, libertus*». Lika litet veta vi med visshet, hvem eller hvilka, som ombesörjde förpaktningarna af gods tillhörande *fiscus* eller det kejserliga patrimonium; ty sådana ställen, som Dig. XLIX, 14, 47, 1 (Paulus): »*Aemilius Ptolemæus conduxerat a fisco possesionem*» etc., äro icke bevisande. Däremot torde analogislut med hänsyn till förpaktningarna kunna dragas af Dig. XXXIX, 4, 11, 1 (Paulus): »*Agri publici, qui in perpetuum locantur, a curatore* (= *procuratore) sine auctoritate principali revocari non possunt*»; ty detta torde väl innebära, att arrenden afslutade på bestämd tid kunde vid arrendetidens utgång af prokuratorerne förnyas eller öfverflyttas på andra. Jfr Dig. XLIX, 14, 50 (Paulus), där det om-

Liksom hvardera af dessa kassor hade sina bestämda inkomster sig anvisade, så hade äfven hvardera sina utgifter att bestrida. Sålunda hade *ærarium militare* att bestrida penningbelöningar och pensioner åt de soldater, som erhöllo afsked med hedrande vitsord (*honesta missio*). *Aerarium Saturni* skulle ursprungligen bära kostnaderna icke blott för senatsprovinsernas, utan äfven för Italiens och hufvudstadens förvaltning. Den sistnämda var isynnerhet betungande och öfversteg denna kassas förmåga, hvadan kejsaren snart öfvertog många af de hithörande förvaltningsgrenarne och därmed förenade kostnader, dock sannolikt så, att inkomster, motsvarande dem, som förut för detta ändamål utgått ur *ærarium*, från denna kassa öfverflyttades på *fiscus*. Denna, som med sin underafdelning, det kejserliga *patrimonium*, var den rikaste, var ock med hänsyn till utgifterna den mest betungade. Först och främst hade den att bestrida de dryga kostnaderna för underhållet af hela krigsmakten med undantag af den legion, som låg i den senatoriska provinsen Africa; vidare för förvaltningen af de kejserliga provinserna, äfvensom för kejsarens egen hofhållning; för hufvudstadens proviantering och gratisutdelningar af spanmål åt två à tre hundratusen mindre bemedlade medborgare därstädes; för utomordentliga penningskänker dels till stadens menighet (*congiaria*), dels till soldaterne, isynnerhet präto-

---

talas, huru *Valerius Patruinus procurator imperatoris* på auction (*factâ licitatione*) sålde fiskus tillhöriga *prædia* åt en viss *Flavius Stalticius* och som domare fälde utslag i därmed sammanhängande rättsfrågor om grödan, m. m. Detta måste hafva timat på Papinians tid (d. v. s. i slutet af andra eller början af tredje århundradet), alldenstund Patruinus slutligen afgjorde den tvistiga rättsfrågan i enlighet med hans och Messius åsigt. På republikens tid hade dylika försäljningar af statens fastigheter tillika med förpaktnings- och entreprenadauktioner för statens räkning tillhört censorernes befattning. Det är väl därföre ganska troligt, att de kejserlige prokuratorerne likaledes haft bestyr icke blott med bortauktioneringen af fiskus tillhöriga gods, utan äfven med deras utarrendering. Månne icke då också med utarrenderingen af de fiskus tillkommande *vectigalia*?

rianerne, (*donativa*); för gåfvor och understöd åt nödstälde städer och enskilde personer, t. ex. senatorer, som råkat i armod; för folkfester, gladiatorsspel och djurfäktningar; för de stora hufvudvägarne (härstråterna) i Italien, de offentliga vattenledningarna och de offentliga byggnaderna i Rom; eldsläckningsväsendet därstädes, m. m. m. m. [1]). Augustus' stora fäderneärfda förmögenhet, ytterligare ökad genom krigsbyte (*manubiæ*), samt genom gåfvor och testamenten af slägtingar och vänner, satte honom istånd att oaktadt de jämförelsevis mindre betydande statsinkomster, som på hans tid ingingo till fiskus, icke blott bestrida alla dessa utgifter, utan äfven förnyade gånger undsätta den i förlägenhet stadda statskassan med ansenliga penningförsträckningar, hvarjämte han utfäste sig att gifva *ærarium militare* ett årligt bidrag [2]). Äfven Tiberius var frikostig och bibehöll, för att begagna Tacitus' ord, länge denna dygd, medan han afklädde sig de andra [3]). Nero klagade öfver sina företrädares misshushållning och sade sig af sina egna medel för statens räkning årligen utgifva 60 millioner sestertier, omkr. 9,000,000 kronor [4]).

---

[1]) Mommsen, a. st. s. 936. Jfr Marquardt a. st. s. 76 o. ff. (Die Ausgaben des Staates).

[2]) Se Augustus' egna noggranna uppgifter rörande denna frikostighet i *Monumentum Ancyranum;* c. 17 heter det: »*Quater pecuniâ meâ iuvi ærarium, ita ut sestertium milliens et quingentiens* (= 150,000,000 sestertier, öfver 20,000,000 kronor) *ad eos, qui præerant ærario, detulerim. Et M. Lepido et L. Arruntio cos.* (år 6 e. Kr.) *in ærarium militare, quod ex consilio meo institutum est, ex quo præmia darentur militibus, qui vicena plurave stipendia emeruissent, HS milliens et septingentiens* (170,000,000 sestertier, i medeltal 19,000,000 årligen) *Ti. Cæsaris nomine et meo detuli*». Om öfriga gåfvor se c. 15 och 16. Se Mommsens kommentar i *Res gestæ divi Augusti.* Berol. 1865 och de där citer. histor. källorna.

[3]) Tacit. *ann.* I, 75: *erogandæ per honesta pecuniæ cupiens, quam virtutem diu retinuit, cum ceteras exueret.*

[4]) A. st. XV, 18 (år 62): *tris dein consulares, L. Pisonem, Ducenium Geminum, Pompeium Paulinum vectigalibus publicis præposuit, cum insectatione priorum principum, qui gravitate sumptuum iustos*

Hela finansförvaltningen stod likväl under kejsarens öfverinseende, hvilket han dock, hvad *ærarium* beträffar, naturligtvis delade med senaten, som däremot icke hade något att skaffa med *fiscus* [1]). Äfven här framträder således kejsarmaktens öfvervigt öfver den andra statsmakten. Därtill kom, att kejsaren genom sitt allsmäktiga inflytande hos den ända till vämjeligt kryperi underdåniga senaten, i verkligheten förfogade lika oinskränkt öfver statskassans, som öfver fiskus' medel; dock var härvid den icke helt och hållet betydelselösa åtskilnaden, att han i förra fallet behöfde senatens bemyndigande [2]). Sannolikt var han väl äfven, liksom republikens fältherrar, författningsenligt skyldig att redovisa för de medel han uppbar ur statskassan [3]).

---

reditus anteissent: se annuum sexcentiens sestertium rei publicæ largiri. (Sexcenties sestertium = 600 × 100,000 sestertier = 60,000,000 samma mynt). Fem år förut (57) hade dock Nero sjelf gifvit menigheten i Rom ett betydligt *congiarium* af 400 sestertier per man och försträckt statskassan *(ærarium)* 40,000,000 sestertier »*ad retinendam populi fidem*». A. st. XIII, 31. (Detta hänförer Marquardt a. st. s. 294 förhastadt till Claudius). Om Caligulas slöseri se Dio LIX, 2. Om Neros frikostighet mot enskilde se Tacit. a. st. c. 34 Jfr Tacit. *hist.* I, 20: *bis et viciens miliens sestertium* (= 2,200 millioner sestertier = omkr. 300,000,000 kronor) *donationibus Nero effuderat.* Om Neros utpressningar för att anskaffa penningar se Tacit. *ann.* XV, 45.

[1]) Mommsen, a. st. s. 948. Om den kontroll, kejsaren genom sina prokuratorer utöfvade på förpaktarne, är redan taladt. Jfr Tacit. *ann.* XIII, 51 om Neros märkliga edikt år 58 till stäfjande af förpaktarnes präjerier, sedan han först umgåtts med tanken att afskaffa alla tullar och acciser (i Italien?), men afstått därifrån på grund af senatorernes invändningar om oumbärligheten af dessa inkomster för fyllandet af statens behof.

[2]) Se sid. 48, n. 1.

[3]) Blott detta antagande synes mig på nöjaktigt sätt förklara den ansvarsfrihet, som Claudius' kammarmästare förbehöll sig, särskildt i förhållande till *ærarium.* Tacit. *ann.* XIII, 14: *sane pepigerat Pallas, ne cuius facti in præteritum interrogaretur paresque rationes cum re publica haberet.* Jfr ofvan s. 50, n. 1.

Emellertid har kejsarens maktställning inom det finansiella området befunnit sig i ständig tillväxt och bildar en trogen gradmätare på den allt större öfvervigt, som under tidernas lopp den första statsmakten vann öfver den andra, till dess den senare slutligen så godt som fullständigt eliminerades [1]). Och hvilken vigtig rol finanserna härvid spelade, är lätt att inse. Ty det gälde i främsta rummet för kejsaren att hafva till sitt förfogande en trogen och tillgifven här, och detta åter berodde på kejsarens utvägar att underhålla den och rikligen belöna dess tjenster. Ju friare händer han i detta hänseende hade, dess mindre berodde han af senaten; och huru ringa detta beroende än i verkligheten var, röjer dock kejsardömets historia från Augustus till Diocletianus en småningom fortskridande frigörelse från detsamma och därmed ock från alla andra lagliga band på det kejserliga godtycket än dem, som det sjelf pålade sig.

Dock innan vi öfvergå till den historiska framställningen af denna utveckling, böra vi kasta en blick på kejsarens ställning till religionsväsendet och presterskapena.

Enligt det Romerska åskådningssättet, voro presterne gudarnes tjenare, icke statens ämbetsmän (*magistratus populi Romani*); men just därföre kunde man jämte prestsysslan samtidigt innehafva ett statsämbete, så vida ej

[1]) Träffande anmärker härom Hirschfeld a. st. s. 22: »Der Kampf. der auf politischem Gebiet zwischen dem Kaiserthum und dem Senat durch fast drei Jahrhunderte ausgefochten und endgiltig erst durch die Diocletianisch-Constantinische Reform entschieden worden ist, kommt auf finanziellem Gebiet zum Ausdruck in dem Wiederstreit des Fiscus und des Aerarium: es war ein zu ungleicher Kampf, als dass der Ausgang hätte zweifelhaft sein können, aber trotz aller Verkümmerung seiner Rechte hat doch das Aerarium bis gegen die Mitte des dritten Jahrhunderts seine Existenz gewahrt, und ist erst unter den Trümmern des alten Reiches gänzlich begraben worden».

detta hindrades af den presterliga tjensten [1]). Stat och kyrka — om vi i oegentlig mening få begagna detta uttryck — voro dock icke så söndrade från hvarandra, att de icke stodo i mångfaldig vexelverkan med och beroende af hvarandra. Ty den Romerska staten med alla sina inrättningar hvilade ytterst på religiös grund. Med gudarnes vilja var den stiftad och omhägnades fortfarande af deras beskärm eller straffades af deras vrede. Det var därföre angeläget att försäkra sig om det förra och söka afvända eller blidka den senare. Därföre stod den offentliga kulten under statens uppsigt och lagstiftning, medan å andra sidan ingen statshandling af vigt kunde företagas utan gudarnes rådfrågande genom auspicier; och hade det Romerska folket ådragit sig deras vrede, så måste det vara betänkt på medel att återvinna deras gunst [2]). Härigenom fingo vissa offentliga prestsamfund (*collegia sacerdotum publicorum* eller *populi Romani*) en icke ovigtig politisk betydelse. Detta var isynnerhet förhållandet med fyra prestgillen: *pontifices*, *augures*, som biträdde vid auspiciers anställande, *quindecimviri sacris faciundis*, (ursprungligen två, sedan tio och slutligen femton), som hade vården om de Sibyllinska böckerna, hvilka rådfrågades då stora olyckor hemsökte eller troddes hota det Romerska folket, och *septemviri* (ursprungl. *tresviri*) *epulones*, som hade att ombesörja gudamåltiders anställande [3]).

---

[1]) Ett undantag härifrån bildade den vid konungadömets afskaffande införda *rex sacrorum* eller *sacrificulus*, som hade att förrätta de offer, som konungen förut i statens namn hemburit gudarne; denne offerkonung fick nämligen icke bekläda något statsämbete. Mommsen a. st. s. 13.

[2]) Äfven de folkrättsliga förhållandena fingo sin helgd genom den religiösa pieteten. Därföre måste fetialernes presterliga kollegium medverka vid afslutandet af fördrag med andra folk, i det romerska folkets namn fordra upprättelse för detsamma tillfogade rättskränkningar och förklara krig, om denna vägrades.

[3]) Om den offentliga kultens och dess föreståndares ställning till staten och statsmyndigheterna se Marquardt a. st. III, s. 211 o. ff.

Af dessa »*quatuor summa* eller *amplissimā collegia*» voro *pontifices* det förnämsta, och dess hufvud, *pontifex maximus*, kan betraktas såsom hela religionsväsendets föreståndare, om han ock till rangen blott var den femte bland presterne. Honom och hans biträden ålåg vården om den guddomliga rätten (*ius sacrum*) och om iakttagandet af dess bud. Därjämte hade pontifex maximus vissa rättigheter, som påminna om de egentliga statsämbetsmännens [1]).

Prestämbetena innehades på lifstid och besattes enligt regel genom kooptation af vederbörande kollegium eller i vissa fall af pontifex maximus. Men i det tredje århundradet före vår tidräkning, sannolikt mellan år 292 och 212 f. Kr. (se Mommsen a. st. s. 24), ändrades detta så till vida, att *pontifex maximus* sjelf skulle väljas af 17 genom lott uttagna af de 35 tribus, och detta utsträcktes, väl under samma tidskifte, till *curio maximus*, den förnämste af kuriernas presterlige föreståndare (*curiones*). I öfverensstämmelse härmed stadgades senare, 103 f. Kr., genom ett af folktribunen *Cn. Domitius Ahenobarbus* genomdrifvet plebiscit, att vid uppkommande ledighet inom något af de fyra nämda stora kollegierna, platsen skulle besättas genom val af 17 utlottade tribus, efter förslag (*nominatio*) af vederbörande kollegium, som därpå upptog (koopterade) honom bland sina medlemmar [2]). Sulla af-

---

[1]) Det närmare härom hos Mommsen a. st. 16 o. ff. Särskildt bör anmärkas öfversteprestens straff- och domsrätt öfver de honom underordnade presterna, äfvensom hans och hans collegiums medverkan vid arrogation (adóption af en person, som var *sui iuris*, d. v. s. man för sig), måhända äfven vid testamentens upprättande och *detestatio sacrorum* inför *comitia calata* (*curiata*). Jfr Madvig (a. st. II s. 499 o. ff.), som icke heller i detta fall inlåtit sig på vågade gissningar. Om pontifikalkollegiets verkningskrets (offer, vota, konsekration m. m.) se äfven Marquardt a. st. s. 239 o. ff.

[2]) Först genom denna förändring lyckades C. Marius efter sitt sjette konsulat (år 100) vinna inträde i ett af dessa kollegier. Cic. *ad Brut.* I, 5, 3. Se för öfrigt Mommsen a. st. s. 24 o. ff. och om samtliga kollegierna öfverhufvud Marquardt a. st. Madvig a. st. s. 489 o. ff.

skaffade väl under sin diktatur denna lag och synes fullständigt hafva återstält de fyra kollegiernas gamla kooptationsrätt, men genom Labienus' plebiscit af år 63 f. Kr. återfingo de 17 tribus sin valrätt. Under Tiberius öfverflyttades sannolikt dessa val, i likhet med ämbetsmannavalen, till senaten [1]).

Under sin diktatur blef Cæsar vald till pontifex maximus. Efter honom erhöll Lepidus, sannolikt genom olaglig kooptation, detta ämbete och bibehöll det till sin död år 12 f. Kr. Därpå öfvergick det i laga form till Augustus, som redan under Lepidus' lifstid varit erbuden detsamma, men då afböjt anbudet. Från den tiden var pontifex-maximusvärdigheten ända till Gratians tid (375?) förbunden med den kejserliga, utan att likväl utgöra en beståndsdel af sjelfva kejsarmakten [2]). Fans det samtidigt tvenne *Augusti*, så innehades öfversteprestämbetet i början blott af den ene, nämligen den, som först blifvit kejsare och då erhållit det, emedan det enligt urgammal häfvunnen sed icke kunde delas [3]). Från denna grundsats afveks först, då senaten mot Maximinus (år 237) upphöjde de båda samkejsarne Maximus och Balbinus, som då tillika båda blefvo *pontifices maximi.* Denna regel följdes sedan ända till Gratians tid alltid, så ofta det fanns tvenne Auguster.

Äfven af de tre öfriga höga prestkollegierna samt af några andra, som stodo i stort anseende, såsom Titiernes, Fetialernes och Arvalernes [4]), voro kejsarne från Augustus' tid, som det vill synas, regelmässigt medlemmar. Dessa presterliga gillen eller brödraskap

---

[1]) Mommsen, a. st. II, s. 28 o. f. Madvig a. st. s. 491 o. ff.

[2]) Därföre sammanföll icke heller, åtminstone under första århundradet, kejsarens utnämning till pontif. max. med hans regeringstillträde, utan, egde rum först någon tid senare. Mommsen a. st. s. 1020.

[3]) Mommsen, a. st. s. 1020 o. f.

[4]) Om desse *Fetiales*, *sodales Titii* och *fratres Arvales* se Marquardt, a. st. III, s. 398 o. ff. Madvig a. st. s. 538 o. ff.

(*sodalitates*) ökades under kejsartiden med nya, inrättade för de förgudade kejsarnes dyrkan och efter dem uppkallade [1]).

Såsom pontifex maximus stod kejsaren i spetsen för hela den offentliga kulten. Dessutom öfvade han dels som pontifex maximus, dels genom sin rekommendationsrätt, som äfven sträckte sig till valen af medlemmar i de fyra förnämsta prestgillena (*comitia sacerdotium*), dels slutligen genom sin rösträtt inom de öfriga gillen, af hvilka han var medlem, ett afgörande inflytande på de förnämsta prestvalen. I sin hand förenade han sålunda, liksom fordom Roms konungar, högsta ledningen af både statens och den offentliga kultens angelägenheter, och såsom sjelf varande den förnämste presten intog han till det hedniska presterskapet och religionsväsendet en helt annan ställning än under det senare kejsardömet till den kristna kyrkan och hierarkien. Därtill kom den religiösa helgd, hvarmed preställbetet omgaf hans person [2]).

Äfven prinsar af kejserliga huset, isynnerhet den destinerade tronföljaren,. upptogos i nämda gillen, ofta såsom utomordentliga medlemmar utöfver det vanliga antalet; men pontifex-maximusämbetet innehades, som redan är nämdt, blott af kejsaren sjelf. Hvarje utomordentlig befordran, företagen af kejsaren såsom pontifex maximus, erfordrade dock i sin egenskap af *privilegium* ett särskildt senatsbeslut [3]).

Slutligen bör äfven anmärkas, att kejsaren använde sitt inflytande på de presterliga befordringarna för att

---

[1]) Om desse *sodales Augustales*, *Flaviales*, (äfven innefattande *Flaviales Titiales* för »*divus*» *Titus*' dyrkan), *Hadrianales* och *Antoniniani* (med olika titlar efter de särskilda kejsarne), äfvensom om *Flamines divorum* (*sc. Augustorum*), en för hvarje *divus* se Marquardt, a. st. III, s. 443 o. ff. Madvig a. st. s. 588 o. ff.

[2]) Rörande kejsarens befogenhet och inflytande såsom pontifex maximus, m. m. se Mommsen, a. st. s. 1019. Det synes mig icke osannolikt, att benämningen *sacer*, som redan på principatets tid tillades den regerande kejsaren, hade sin grund i hans presterliga värdighet.

[3]) Mommsen, a. st. s. 1017. Madvig a. st. s. 493.

skaffa riddarståndet de Romerska prestämbetena af andra klassen, äfvensom de gamla Latinska prestämbetena för de forna, i den Romerska statsreligionen upptagna kulterna i Lanuvium, Tusculum, Laurentum m. fl. städer, hvilkas områden blifvit införlifvade med det Romerska, medan däremot första klassens prestämbeten voro senatorstorsståndet förbehållna [1]). Sålunda finna vi äfven inom presterskapet samma motsats, som inom det verldsliga tjenstemannaståndet mellan en senatorisk och en ridderlig befordringsbana.

Vi gå nu att betrakta kejsardömets småningom fortskridande utveckling från det under Augustus grundlagda, i republikanska former klädda tvåväldet till den i formen oinskränkta kejsarmakt, som Diocletianus införde.

---

[1]) Mommsen a. st. sid. 1025.

Andra hufvudstycket.

Historisk öfversigt af regeringssättet och statshvälfningarna från Augustus' död till Diocletians tronbestigning.

Källor:

1. Klassiske författares skrifter[1]):

Cornelius Tacitus, konsul 97, död efter 117.

De af hans skrifter, som här böra uppmärksammas, äro:

Annales, 16 böcker, fr. Tiberius' tronbestigning till Neros död. Af 5:te b. återstå blott de 5 första kapitlen; 7—10 böckerna, omfattande Gaius Caligulas och början af Claudius' regering, saknas; af 16:de boken återstå blott de första 34 kapp. och början af det 35, till år 66.

Historiae, 14 böcker, omfattande Galba's, Otho's, Vitellius', Vespasians, Titus' och Domitians regeringar, åren 69—96. Af detta arbete återstå blott de 4 första böckerna (innehållande Galbas, Othos och Vitellius' regeringar) och de första 26 kapitlen af den 5:te (början af Vespasians regering).

Agricola, 1 bok.

Tacitus är den Romerska kejsartidens störste historieskrifvare. Hans sanningskärlek kan icke betviflas, om han också icke för-

---

[1]) Jfr Arnold Schäfer, Abriss der Quellenkunde der griechischen u. römischen Geschichte. 2:te Abtheilung. Die Periode des röm. Reichs. Leipzig. 1881. 8.

M. Schmitz, Quellenkunde der römischen Geschichte bis auf Paulus Diaconus. Gütersloh, 1881. 8. En för den studerande ungdomen särdeles användbar öfversigt af källorna.

De med * utmärkte författarne hafva skrifvit på grekiska.

mått helt och hållet lösgöra sig från sin tids och sitt stånds fördomar och därföre är allt för benägen att döma strängt om kejsarne. Nyare forskare, t. ex. Merivale, hafva i många fall tagit Tiberius i försvar mot Tacitus' stränga och nedsättande omdömen om honom [1]).

Plutarchus* från Chäronea i Boeotien, död omkr. 120, skref (förutom de bekanta jämförande lefnadsbeskrifningarna öfver utmärkte Greker och Romare m. m.) lefnadsbeskrifningar öfver de Romerske kejsarne fr. o. m. Augustus t. o. m. Vitellius. Af dem återstå dock blott biografierna öfver Galba och Otho.

G. Suetonius Tranquillus, på Trajans och Hadrians tid, skref lefnadsbeskrifningar öfver Jul. Cæsar och kejsarne, t. o. m. Domitianus. Han gör blott anspråk på att vara lefnadstecknare. De historiska händelserna hafva därföre för honom blott intresse för så vidt de bidraga till kejsarnes karaktäristik. Som hans fortsättare kan man betrakta

L. Marius Maximus, som lefde under Alexander Severus och författade lefnadsbeskrifningar öfver kejsarne fr. o. m. Nerva t. o. m. Elagabalus. (Müller, *Marius Maximus*, i de af Büdinger utgifna *Untersuchungen zur römischen Kaisergesch.* III, s. 21 o. ff.). Hans verk, hvari han synes hafva tagit Svetonius till mönster, men varit vida omständligare än denne, har, ty värr gått förloradt, men är hufvudkälla för Spartianus' och Lampridius', till en del äfven för Capitolinus' kejsarbiografier fr. o. m. Hadrianus t. o. m. Elagabal i den så kallade *Historia Augusta.* (Se de kritiska specialafhandlingarna i Büdingers nyss anf. »Untersuchungen», isynnerhet Müller: *Marius Maximus*, som dock för högt uppskattar hans trovärdighet. Jfr. Höfner, *Untersuchungen zur Gesch. des Kaisers Septim. Severus u. seiner Dynastie.* Giessen, 1872 o. ff. 8.

Iunius Aelius Cordus, ungefär samtidig med den förre, har likaledes blifvit begagnad af *scriptores historiæ Augustæ*, dock

[1]) Redan Napoleon I lär hafva fält det omdömet, att Tacitus ej gjort Tiberius full rättvisa. Se Niebuhr, *Vorträge über röm. Gesch.* III, s. 173.

talar Capitolinus (*Macrin.* 1, 3 och *Maximin.* 31, 4) med ringaktning om honom. Också tyckes han hafva uppfattat historien mera med en kammartjenares, än med en historieskrifvares blick och företrädesvis hafva fästat sig vid kejsarnes dagliga lefnadsvanor. Förlusten af hans arbete torde väl således hufvudsakligen vara en förlust för hvad man i våra dagar funnit för godt att kalla »kulturhistoria».

Dio Cassius Cocceianus* (fr. Nicæa i Bithynien, Rom. senator 180, konsul 222 och 229, skref på Alex. Severus' tid en romersk historia fr. Roms anläggning t. år 229 e. Chr. Huru han därtill föranleddes af Septimius Severus' uppmuntran, omtalar han sjelf LXXII, 23. Hela verket bestod af 80 böcker, af hvilka den 52:dra börjar med principatets stiftelse. Af detta verk återstå dock blott b. XXXVI—LX till c. 29, ehuru fr. o. m. b. LV flerestädes defekta. Men af det öfriga ega vi dels spridda fragment, samlade af Angelo Mai, dels ett af Joh. Xiphilinus i 11:te årh. gjordt utdrag, hvari dock den redan då förlorade b. LXX (Antonin. Pius' hist.) saknas. Därjämte har Dios historia varit en hufvudkälla för Joh. Zonaras' annaler (*χρόνικον*), härrörande fr. förra hälften af 12:te årh. Zonaras har äfven begagnat en fortsättning af Dios verk till Constantins tid af obekant författare.

Näst Tacitus är Dio den äldre kejsartidens bäste historieskrifvare, om också icke helt och hållet fri från misstag. För öfrigt gäller om Dio, hvad redan är sagdt om Tacitus. Han ledes af sanningskärlek, men den politiska ståndpunkt, han såsom medlem af senaten intog, hindrade honom från att kunna döma fullt opartiskt, isynnerhet om sin egen samtids personer och händelser.

Herodianus* skref (under Gordianus III?) en historia fr. M. Aurelius' t. Maximinus' död (180—238). Oaktadt han sjelf säger sig söka sanningen framför allt, är dock hans arbete mycket otillförlitligt och måste begagnas med stor försigtighet. (Se isynnerhet Joh. Zürcher, *Commodus, ein Beitrag zur Kritik der Historien Herodians*, i Büdingers anf. Untersuchungen I, s. 223 o. ff.; Müllers ofvan anf. afhandl. om Marius Maximus, isyn-

nerhet *Excurs IV*, a. st. III, s. 181 o. ff. och K. Dändliker, *die drei letzten Bücher Herodians*, a. st. III, s. 205 o. ff.).

Historia Augusta, en samling lefnadsbeskrifningar öfver kejsarne fr. o. m. Hadrianus t. o. m. Carinus, Diocletians omedelbara föregångare. Dessa lefnadsbeskrifningar härröra från flere olika författare, Aelius Spartianus, Vulcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus, Aelius Lampridius och Julius Capitolinus, hvilka skrefvo dem på Diocletians och Constantins tid. De äro illa och utan kritik gjorda kompilationer ur äldre arbeten och gifva ett sorgligt vittnesbörd om huru djupt historieskrifningen på denna tid sjunkit i vesterlandet. De hafva ock af nyare forskare blifvit underkastade en sträng kritik. (Dirksen, *Die Scriptores historiæ augustæ*. Leipz. 1842, m. fl. Jfr äfven specialafhandlingarna hos Büdinger, *Untersuchungen* etc. I—III. Leipzig 1868—1870 [1]).

Af Ammianus-Marcellinus historia fr. Nervas tronbestigning t. Valens' död år 378 i 31 böcker återstå blott de 13 sista (åren 353—378).

Flavius Eutropius skref på Valentinian I:s tid i 10 böcker ett *breviarium historiæ romanæ* fr. Roms grundläggning till kejs. Jovians död 364. I 7:de boken börjar kejsartidens historia.

S. Aurelius Victor (omkr. 360) tillskrifvas: *Cæsares*, en kort kejsarhistoria till Constantins död; *Epitome de Cæsaribus*, fortsatt t. Theodosius I:s död. Det förra arbetet grundar sig på

---

[1]) Öfversigtstafla öfver de särskilda *vitæ* i *Hist. augusta* och deras författare:

Ael. Spartian:	Iul. Capitolin:	Ael. Lamprid:
Hadrianus. 117—138.		
	Antonin. Pius, 138—161.	
	M. Aurelius, 161—180.	
	L. Verus, 161—169.	
	[Vulcat-Gallican: *Avid Cassius*] 175.	
		Commodus, 180—192.
	Helvius Pertinax, 193.	

Svetonius och Tacitus, det senare innehåller äfven utdrag ur Marius Maximus och andra.

Orosius skref i början af 5:te årh. på den hel. Augustins uppmaning i ett slags kristligt apologetiskt syfte en kortfattad romersk historia *(historiarum adversus paganos libri VII)* af ringa värde och hvarur ej är mycket att hemta för den äldre kejsartiden.

Athenaren Dexippus* (omkr. 270) skref, jämte *Σκυθικά* (de Gothiska krigens hist. c. 244—271), en allmän historia, *χρονικὴ ἱστορία*, t. kejs. Claudius Gothicus' död. Blott fragment återstå.

Eunapius* från Sardes fortsatte Dexippus' krönika till år 404.

Ael. Spartian: Iul. Capitolin: Ael. Lamprid:

Did. Julianus, 193.
Septim. Severus, 193—211.
Pescenn. Niger, 193—
Clod. Albinus 19
Antonin. Caracalla, 211—217.
Antonin. Geta, 211.
Opell. Macrinus, 217—218.
Antonin. Diadumen. 217—218.
Antonin. Heliogabal. 218—222.
Alexand. Severus, 222—235.
Maximini duo, 235—238.
Gordiani tres, 237—244.
Maximus et Balbinus, 237—8.

[*Philipp. Arabs*, 244—249; *Decius*, 249—251; *Hostilian*, 251; *Gallus*, 251—253; *Aemilianus*, 253, saknas i följd af en stor lucka i texten].

Trebell. Pollio: Flav. Vopiscus:

Valeriani duo, 256—260, (defekt i början).
Gallieni duo, 256—268.
Tyranni triginta.
Claud. Gothicus, 268—270.
Aurelianus, 270—275.
Tacitus, 275—276.
Probus, 276—282.
Firmus, Saturninus, Proculus et Bonosus.
Carus, Carinus, Numerianus, 282—284.

Verldskrönikorna af Eusebius, Hieronymus, Georgius Syncellus, m. fl. [1]).

Vigtiga bidrag till kännedomen om det Romerska rikets inre förhållanden finna vi hos:

G. Plinius Cæcilius Secundus (Plinius d. yngre), som skref på kejs. Traians tid: *Panegyricus Traiano Augusto dictus* (år 100); *Epistularum libri IX* (åren 97—109). Därjemte ega vi hans brefvexling med kejsar Traianus (*C. Plinii Cæcilii Secundi ad Traianum imperatorem, Traiani imperatoris ad Plinium Epistularum liber*) åren 98—113, isynnerhet vigtig för den tid (112—113), som han var dennes utomordentlige kommissarie i Bithynien. Sistnämda brefvexling (*liber X* i de vanliga editionerna af Plinius' *Epistulæ*) innehåller bådas bref: Plinius' förfrågningar (*consultationes*) hos kejsaren, och dennes svar (*rescripta*).

———

2. Rättskällor:

För principatets tid förnämligast:

Corpus legum ab imperatoribus Romanis ante Iustinianum latarum, ed. Hænel. Leipz. 1857. 4.

Digesta vel Pandecta, en på kejsar Justinianus I:s tid föranstaltad, systematiskt ordnad samling af de rättslärdes utlåtanden, i hvilka ofta lagar och kejserliga förordningar åberopas. Bäst utgifna af Th. Mommsen, 2 band. Berlin 1870. 8.

Codex Gregorianus, en samling kejserliga förordningar fr. o. m. Severus t. o. m. Diocletianus' regering. Utgifven af Hænel. Bonn 1832. 4.

———

3. Inskrifter [2]):

Corpus inscriptionum latinarum, consilio et auctoritate Academiæ litterar. regiæ borussiæ. I—VIII. 1863—1881. fol.

---

[1]) Se M. Schmith, a. st. s. 114 o. ff.

[2]) Af här nämda inskriftsamlingar har jag företrädesvis begagnat den Onelli-Henzenska. De öfriga har jag blott undantagsvis varit i tillfälle att rådfråga. Waddingtons har ej varit mig tillgänglig.

Ephemeris epigraphica, corporis inscriptionum latinarum supplementum. I—IV. Berlin, 1872—1881. 8.

Inscriptionum latinarum selectarum amplissima collectio I, II ed. Orelli, Zürich 1828, III ed. Hentzen, ibid. 1856. 8. En efter allmänna rubriker ordnad samling, med ett särdeles vägledande, systematiskt ordnadt register i slutet af 3:dje delen.

Corpus inscriptionum græcarum ed. Boeckh. I—IV. Berlin, 1828—1877. fol.

Inscriptiones regni neapolitani latinæ, ed. Th. Mommsen. Leipz. 1852. fol.

Corpus inscriptionum rhenanarum, ed. Brambach. Elberfeld, 1867 4.

Inscriptiones atticæ ætatis romanæ, ed. G. Dittenberger. I—II. Berlin, 1878—1882. fol. (*Corpus inscriptionum Atticar.* III). fol.

Inscriptions romaines de l'Algéries, ed. Rénier. I. Paris, 1855—1858. fol.

Recueil des inscriptions grecques et latines de l'Égypte, ed. M. Letronne. I—II. Paris, 1842—1847. 4.

Inscriptions grecques et latines de la Syrie ed. Waddington. Paris, 1870.

B. Borghesi, *Oevres complètes.* I—VIII. Paris, 1842—1878. 4. 1) *Oevres numismatiques* I—II, 2) *Oevres epigraphiques* III—V, 3) *Lettres* VI—VIII).

---

4. Mynt:

Eckhel, *Doctrina nummorum veterum. Pars. II. De moneta Romanorum.* T. VI och VII omfatta tiden fr. Julius Cæsar t. Diocletianus.

Cohen, *Description hist. des monnaies frappées sous l'empire romain.* 7 delar. Paris 1859—1868. 8.

---

5. Nyare litteratur:

De redan omnämda arbetena af Mommsen, Marquardt, Madvig och Hirschfeld.

Merivale, Hist. of the Romans under the empire. 7 delar. London 1850—1862. 8. Går t. M. Aurelius' död 180. Ett grundligt och med historisk kritik skrifvet arbete.

Champagny, Les Antonins (69—180). 3 delar. Paris 1863. 3:e uppl. Paris 1878. 8.

— Les césars du III:e siècle. 3 delar. Paris 1870. 12. Går till Constantins allenavälde 323.

Champagny's arbeten äro skrifna med den lysande framställningsgåfva, som man är van att finna hos Franske författare, men röja ofta brist på historisk kritik.

Gibbon, Hist. of the decline and fall of the roman empire. Första upplagan, i 4:o, utkom 1776 o. ff. Sedan har den ofta utgifvits i 8:o i 12 band. (Svensk öfversättning i 16 delar, Örebro 1820—1834). Den börjar med en skildring af rikets ställning under Antoninerne och af Commodus' fall och fortgår t. Constantinopels eröfring af Turkarne. Andra oktavbandet sträcker sig till Constantins allenavälde. Se hvad om detta arbete redan är yttradt i förordet.

Bossier, l'Opposition sous les césars. Paris 1875. 8.

Friedländer, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgange der Antonine. 3 delar. Leipz. 1:sta uppl. 1862—1871. 8. 5:te uppl. 1881—1882, som dock ej varit mig tillgänglig.

Clinton, *Fasti Romani*, (för åren 15—578 e. Kr.). 2 delar. Oxford 1845—1850. 4.

Jos. Klein, *Fasti consulares inde a Cæsaris nece usque ad imperium Diocletiani*. Leipz. 1881. 8. Ett särdeles användbart och med mycken omsorg utfördt arbete af måttligt omfång (130 sidor).

Ursprungligen var, som vi sett, kejsaren ingenting annat än den Romerska statens förste ämbetsman, af senat och folk för fem eller tio år i sönder utrustad med en utomordentlig myndighet, hvars omfång och gränser vi i det föregående sökt antyda. Denna myndighet var visserligen vidsträckt och i många fall obestämd, särdeles på förvaltningens och den administrativa

lagstiftningens område; den gaf honom högsta domsrätt och — hvad som för hans maktställning i verkligheten var det vigtigaste — öfverbefälet öfver krigsmakten till lands och sjös, och den stälde medlen till denna krigsmakts underhåll till hans fria förfogande genom de inkomster, som anvisades den kejserliga kassan. Men allt detta hade haft sina anknytningspunkter i det republikanska statsskicket, isynnerhet under dess sista, stormiga tidskifte, hvarunder den af de rådande inre och yttre missförhållandena omöjliggjorda republiken med raska steg gick sin undergång till mötes. Nyheten i det nya samhällsskicket låg egentligen däruti, att så många utomordentliga befogenheter för längre tid — redan under Augustus faktiskt på lifstid — utan den inskränkande kollegialitetsprincipens tillämpning förenades i en enda persons hand, som därigenom, trots de författningsenliga gränserna för dess verkningskrets, i verkligheten blef allenastyrande. Men enligt författningen stod vid denne högste ämbetsmans sida äfven andra, från republiken nedstammande, årligen valda ämbetsmän, konsuler, prätorer, ädiler, folktribuner, visserligen med inskränktare befogenhet, men dock icke underordnade kejsaren, hvars *imperium proconsulare* icke omfattade Italien. Dessa ämbetskollegier tillkom det således författningsenligt att hvar inom sin verkningskrets dela den verkställande makten med kejsaren utan att deras medlemmar därföre voro hans vare sig likstälde eller underordnade ämbetsbröder i den Romerska statsrättens mening [1]). Genom kejsarens

---

[1]) Icke ens de tio årligen valde folktribunerne voro detta, alldenstund kejsaren icke var en af dem, utan utrustad med utomordentlig tribunsmakt. — I början synes Augustus hafva velat grunda sin makt i Rom och Italien på konsulatet, som han fr. o. m. år 31 t. Juni el. Juli år 23 f. Kr. oafbrutet innehade, och hvari han städse hade en medkonsul, som årligen eller flera gånger om året ombyttes Mommsen a. st. s. 811. Men sannolikt har denna kollegialitet, som likstälde kejsaren med ämbetsbröderna, i sin mån bidragit till Augustus' beslut att år 23 f. Kr. utbyta detta ständiga konsulat mot en utomordentlig *tribunicia potestas* på lifstid.

inflytande på ämbetsmannavalen och hans öfriga befogenheter voro dock dessa ämbetsmän faktiskt af honom så beroende, att han med skäl kan betraktas som högste innehafvare af hela den verkställande makten. Men detta innefattade äfven rättigheter, som ingrepo på andra områden [1]).

Enligt republikens statsrätt var omsorgen om statens bästa öfverhufvud fördelad på så sätt, att den verkställande myndigheten låg hos ämbetsmännen, den rådplägande hos senaten, och den högsta beslutande hos folkförsamlingarna. Under de stora krig, genom hvilka Roms verldsherravälde grundlades, hade dock senaten såsom den utrikes politikens ständige och erfarne ledare uppvuxit till den förherskande statsmakten och underordnat sig de båda andra, och under de borgerliga oroligheternas tidehvarf kämpade den en långvarig, men vansklig strid för att häfda denna sin ställning. Den dukade omsider under i denna strid, som lyktades med Cæsars diktatur och triumvirernes revolutionära allenavälde, slutligen samladt i Octavians hand. Men i principatets författning återupprättades senaten som sjelfständig statsmakt, åtminstone till skenet och formerna [2]), och dess befogenhet utvidgades i väsendtlig mån af Tiberius, då han genast vid sitt regeringstillträde efter Augustus' död flyttade ämbetsmannavalen »från Marsfältet (d. v. s. folkförsamlingarna) till senaten» [3]).

---

[1]) I öfverensstämmelse härmed betecknas också kejsarens statsrättsliga ställning af Dio såsom ἡ προστασία τῶν κοινῶν.

[2]) Att Augustus var allvarligt betänkt på att återupprätta senatens djupt sjunkna anseende, framgår äfven däraf, att han, väl förnämligast under sin första censur 29 f. Kr., företog en grundlig rensning af senaten från en massa ovärdiga medlemmar *(senatores orcini)*, som under de borgerliga oroligheterna inkommit i densamma. Härigenom återfördes senatorernes antal från 1000 till 600. Mommsen a. st. s. 884, n. 1. Jfr Madvig, Den Rom. Stats Forfatning og Forvaltning I, s. 106.

[3]) Tacit. *ann.* I, 15: *Tum primum e campo comitia ad patres translata sunt: nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis,*

Samtidigt började äfven den egentliga lagstiftningen allt mera öfvergå till senaten, ehuruväl, som redan är anmärkt, äfven kejsaren fick ett vigtigt inflytande på densamma och tillika vid sidan af senaten utöfvade en omfattande administrativ lagstiftning [1]).

Redan under republiken hade högsta domsrätten i brottmål, som förut s. 36 är sagdt, till större delen öfvergått från folkförsamlingarna till de ständiga ransakningsnämderna *(quæstiones perpetuæ)*. Denna förändring fulländades af Augustus genom hans lag om dessa domstolar [2]), hvarjämte han äfven förbehöll sig och senaten en med deras ordinarie domsrätt täflande utomordentlig domsrätt i brottmål.

Folkförsamlingarna nödsjönko sålunda i fullkomlig vanmakt och betydelselöshet. Demokratien hade blott varit den fotapall, hvaraf ärelystnaden betjenat sig för att uppstiga på kejsartronen, och som sedermera utan många omständigheter undanmakades såsom både obehöflig och olämplig. Kejsaren delade med senaten de folket afhända suveränitetsrättigheterna, som folkförsamlingarna genom sin sammansättning och öfriga beskaffenhet icke på länge varit vuxna att utöfva. Menigheten i Rom knotade väl i vanmäktig harm [3]), men lät sig snart tystas med »bröd och skådespel» *(panis et circenses)*.

---

quædam tamen studiis tribuum fiebant. Att här blott är fråga om valförsamlingarna, (icke om lagstiftande församlingar), synes af det följande.

[1]) Huruvida de af Augustus rogerade lagarne voro *senatus consulta* eller *plebiscita*, är svårt att afgöra; med de af år 18 f. Kr. synes det senare hafva varit förhållandet. Tiberius tyckes aldrig hafva begagnat sitt tribuniciska initiativ för att tillvägabringa plebiscit; däremot har Claudius gjort det; och slutligen känna vi ett af Nerva rogeradt plebiscit, som sannolikt var det sista och utgöres af en åkerlag. Se Mommsen a. st. s. 822 o. f. Jfr Madvig a. st. s. 229.

[2]) *Lex Julia de iudiciis publicis.* Se sid. 36.

[3]) Tacit. a. st. I, 15.

Den tredje statsmakten var sålunda reducerad till ett historiskt minne: det »Romerska folket», såsom Roms urartade menighet ännu alltjämt kallades, var numera blott »skuggan af ett stort namn». Inom trenne århundraden skulle den andra statsmakten, senaten, dela samma öde; den har, såsom af det följande skall visa sig, sjelf förskyllat och förtjent det.

---

27 f.—14 e. Kr. 14—37. Augustus och Tiberius togo i allmänhet aktningsfull hänsyn till senatens myndighet, om ock Tiberius snart lärde att i sitt sinne förakta denna slafviskt krypande och smickrande korporation. De rådslogo med senaten om alla vigtigare statsangelägenheter och infunno sig sjelfve ofta i densamma [1]. Och då Augustus mot slutet af sin regering af årens tyngd och sin af husliga bekymmer brutna själsspänstighet hindrades att så ofta som förr göra det, tillsattes (år 13 e. Kr.) på hans begäran ett utskott af tjugo årligen af senaten valde eller genom lott utsedde senatorer — vi skulle kunna kalla det ett ständigt senatoriskt sekretutskott — för att i hans eget hem tillsammans med honom sjelf, Tiberius samt de fungerande och designerade konsulerne å senatens vägnar rådpläga och besluta om sådana ärender, som i kejsarens närvaro plägat afhandlas i senaten [2]. Redan förut hade Augustus brukat med ett för sex månader i sönder utlottadt senatsutskott af 15 personer hålla förberedande öfverläggningar rörande de ärenden, som sedermera föredrogos och afgjordes i senatens plenum [3] I hufvudsaklig öfverensstämmelse härmed bildade Tiberius vid

---

[1]) Af sin tribuniciska straffrätt och sin högsta domsrätt i brottmål gjorde Augustus och likaså Tiberius till upptäckten af Sejans förräderi ett ganska måttligt bruk. Blodsdomarne under Tiberius' regering äro med få undantag fälda i senaten.

[2]) Dio a. st. LVI, 28. Jfr Mommsen a. st. s. 841. Madvig a. st. 468.

[3]) Mommsen a. st. och de där citerade källställena. Jfr Madvig a. st.

sitt regeringstillträde ett enskildt råd, som jämte hans »gamle vänner och förtrogne» utgjordes af 20 senatorer, och med hvilket han rådplägade rörande offentliga angelägenheter [1]).

Den ansats till en folklig regering, som Germanicus' och Agrippinas unge son, G. Julius Caligula, gjorde 37—41. under början af sitt principat, i det han återgaf folkförsamlingarna deras valrätt, inställde anklagelserna för majestätsbrott, o. s. v. [2]), upphörde beklagligtvis snart, sedan på sjunde månaden af hans principat »kejsarvansinnet» börjat omtöckna hans hjerna. De beviljade friheterna återkallades och blodsdomar fäldes i mängd, ofta blott för att med de indragna godsen rikta den lättfärdige och slösaktige kejsarens kassa [3]). Under en sådan regering kunde det naturligtvis icke vara fråga om författningsenlig rätt, då kejsarens godtycke var högsta lag. Sedan »guden» vanvettingen, som skall hafva velat göra sin älsklingshäst till konsul, slutligen fallit offer för en sammansvärjning, trodde den gamla statsförfattningens anhängare stunden vara inne att återställa republiken. Konsulerne sammankallade senaten; men här voro meningarna mycket delade om det styrelsesätt, som borde antagas, i

---

[1]) Sueton. *Tiber.* c. 55: *super veteres amicos ac familiares viginti sibi e numero principum civitatis depoposcerat velut consiliarios in negotiis publicis.* Jag anser med Mommsen (a. st.), att med *principes civitatis* här sannolikt menas förnäme senatorer; därföre talar äfven uttrycket *depoposcerat,* motsvarande uttrycket ᾐτήσατο hos Dio (LVI, 28) om Augustus' anhållan hos senaten om det förutnämda senatsutskottet. Men däremot förmår jag icke inse den af Mommsen antagna skilnaden mellan detta blott öfverläggande och endast till en del af senatorer bestående råd och kejsarens vanliga *consilium.* Härom vidare vid framställningen af *consistorium principis* el. *sacrum* i den Dioclet.-Constantin. författningen.

[2]) Dio LIX, 3; 6; 9, 4 o. ff.

[3]) Dio, a. st. 10 o. ff. Stundom hade Caligulas åtgärder karaktären af pojkaktigt okynne. Så t. ex. då han befalde, att smutsen på en gata i Rom skulle kastas på T. Flavius Vespasianus' (den senare kejsaren) mantel, för det V., som då var ädil, icke bättre fullgjorde sitt ämbetsåliggande att vaka öfver gaturenhållningen. A. st. 12, 3.

det somlige förordade republiken, andre principatets bibehållande, ehuru de icke kunde förena sig om hvem som skulle blifva princeps. Men de förhastade frihetsdrömmarne fingo snart ett snöpligt slut. Senaten måste finna sig i att erkänna den af prätorianerne ur sitt gömsle
41—54. framdragna och till kejsare utropade Ti. Claudius[1]), en i grunden godsint, men slö och svag förste, som styrdes af sina ränkfulla gemåler (Messalina och Agrippina d. y.) och sina hersklystne frigifne (Pallas och Narcissus), och som af fruktan, svaghet eller dolskhet lät förleda sig till mången förhatlig grymhet. Vid sin död följdes han i grafven, väl icke som Tiberius och Caligula af det allmänna hatet — han förtjente snarare medömkan —, men af föraktet och åtlöjet [2]).

Det lyckades hans andra gemål Agrippina att med prätorianernes bistånd och senatens begifvande på tronen upphöja sin son ur sitt förra gifte, den af Claudius adop-
54—68. terade Ti. Claudius Nero, med förbigående af Britannicus, Claudius' köttslige son med Messalina. Den nye kejsaren gaf i början goda förhoppningar om sig. Följande Augustus' och Tiberius' föredömen, iakttog han ett hänsynsfullt bemötande mot senaten, och i sitt första tal till densamma tillförsäkrade han den en okränkt utöfning af dess gamla rättigheter, isynnerhet dess domsrätt under konsulernes försäte [3]).

---

[1]) Man hade visserligen lyckats vinna stadskohorterna *(cohortes urbanæ)* för republiken, men dessa voro icke vuxna en kamp med de prätoriska kohorterna.

[2]) Dio a. st. LX. Suetonius, *Claudius.* Tacit. *ann.* XII. Åtlöjet gaf sig luft i en skrift (*Ludus de morte Claudii Cæsaris,* äfven kallad *ἀποκολοκύνθωσις*), hvari Claudius skoningslöst förlöjligades.

[3]) Se det ofvan s. 36 n. 2 anförda stället ur Tacit. *ann.* XIII, 4. Tacitus tillägger (c. 5): *Nec defuit fides, multaque arbitrio senatûs constituta sunt: ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur; ne designatis quæstoribus edendi gladiatores* (ɔ: gladiatorsspel) *necessitas esset. quod quidem adversante Agrippinâ, tamquam acta Claudii subverterentur, obtinuere patres, qui in Palatium ob id vocabantur, ut adstaret additis a tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret.*

Men äfven Nero berusades så småningom af herskaremaktens njutning, och därtill kom hans tygellösa utsväfningar och hans af smickret närda konstnärsfåfänga. Äfven hans hufvud tyckes hafva blifvit berördt af kejsarvansinnets dämon [1]): i alla händelser bar den senare delen af hans regering det vansinniga tyranniets prägel.

Det bör under sådana förhållanden icke förundra oss, att republiken ännu hägrade för mångens blickar [2]). I sjelfva verket hade det republikanska partiet öfverlefvat republiken. Därföre hade redan om Augustus stridiga omdömen fälts vid hans död [3]), och kejsare sådane som Tiberius under senare delen af sin regering, Caligula, Claudius, Nero, voro föga egnade att ingifva kärlek till kejsardömet. Men genom det hänsynslösa sätt hvarpå lagen om majestätsförbrytelse *(lex Iulia maiestatis)* tillämpades, och genom de med andel i de dömdes indragna egendom uppmuntrade och belönade angifvelserna var den fria yttranderätten förlamad, och redan den ogillande tystnaden, uteblifvandet från den till ett tyranniets verktyg förvandlade senatens sammankomster ansågos för ett brott [4]). Det var under sådana omständigheter naturligt, att ingen frimodig opposition mot det rådande regeringssättets missbruk vågade höja sin stämma inom senaten. Men icke heller i det enskilda lifvets förtroligaste kretsar var man säker. Ett obetänkt ord, en misstänkt eller

---

[1]) Se Niebuhrs *Vorträge über römische Gesch.* III, s. 191. Niebuhrs förträffliga karaktärsteckningar af de Rom. kejsarne förtjena ännu alltjämt att läsas.

[2]) Att det ännu på kejs. Claudius' tid fans ett republikanskt parti, synes så väl af tilldragelserna vid Caligulas död, som af Dios yttrande om Claudius (LX, 3, 5): *Τοῖς γε μὴν ἄλλοις, οἳ τὴν δημοκρατίαν ἐκφανῶς ἐσπούδασαν, ἢ καὶ ἐπίδοξοι λήψεσθαι τὸ κράτος ἐγένοντο, οὐχ' ὅσον οὐκ ἐμνησικάκησεν, ἀλλὰ καὶ τιμὰς καὶ ἀρχὰς ἔδωκεν.* — Pisos sammansvärjning (hvarom vidare i det följande) torde väl vittna om detsamma under Nero.

[3]) Tacit. *ann.* I, 9 och 10.

[4]) Ett sådant uteblifvande från senatssammankomsterna lades under Tiberius' regering den frimodige Thrasea Petus till last och skall hafva kostat honom lifvet. Tacit. *ann.* XV, 22.

misstydd handling kunde blifva anledning nog till en persons olycka, om någon förrädisk vän eller lyssnande husträl af hoppet om belöning lockades att uppträda som angifvare; och ofta sammansmiddes äfven falska anklagelser, styrkta af köpta vittnen. Dock, det gick nu som alltid i liknande fall. Hatets dämpade, men ej qväfda låga glödde under askan och arbetade i det fördolda. Den undertryckta yttrande rätten fick verksamma hämnare i det smygande förtalet, de hemliga nidskrifterna; och i stället för den öppna och frimodiga oppositionen trädde lönliga stämplingar och sammansvärjningar, som, upptäckta, medförde nya blodscener och proskriptioner. På så sätt drog tyranniet sjelft försorg om, att missnöjets och hatets låga närdes, på samma gång som det med våldets alla till buds stående medel förgäfves sökte qväfva den. Och hade döden väl en gång befriat samhället från en hatad kejserlig tyrann och man icke trodde sig hafva skäl att i efterträdaren frukta en försvarare och hämnare af hans minne, så kastade sig smädelsen frossande öfver detta, tydande allt till det värsta och tadlande äfven de åtgärder, till hvilka man sjelf som tyranniets redskap i underdånigt nit hade medverkat [1]). För

[1]) Detta inverkade äfven ofördelaktigt på tidens historieskrifning, hvari, som vanligt, tidsanden troget afspeglade sig. Tacit. *ann.* I, 1: *Tiberii Gaiique* (sc. *Caligulæ*) *et Claudii ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsæ, postquam occiderant, recentibus odiis compositæ sunt.* — Jfr dens. *hist.* I, 1: *postquam bellatum apud Actium atque omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia* (sc. *auctores prioris ævi*) *cessere; simul veritas pluribus modis infracta, primum inscitiâ rei publicæ ut alienæ, mox libidine adsentandi, aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis inter infensos et obnoxios. sed ambitionem scriptoris facile averseris, obtrectatio ac livor pronibus auris accipiuntur; quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest.* — Tacitus egen framställning af Tiberius' historia är nästan i hvarje kapitel ett upplysande vittnesbörd om de olika omdömena om honom och hans handlingar, som af »illviljan» och »det färska hatet» blott allt för ofta misstyddes. Tacitus' egen skildring låter honom ej full rättvisa vederfaras. Däremot är Velleius en ensidig loftalare.

kejsarne sjelfve kunde detta ej länge förblifva en hemlighet [1]). Men i den fruktan, hans makt ingaf, såg

[1]) I detta hänseende är det tal, som Dio låter Caligula hålla i senaten år 39, af stort intresse. Vi meddela här ett utdrag ur Dios framställning (LIX, 16): Långt ifrån att straffa dem, som smädade Tiberius, hade Caligula tillförene funnit ett nöje i att höra sådant, och sjelf icke skonat den hädangångne kejsarens minne. Men nu uppträdde han i senaten med ett tal, hvari han utgöt sig i loford öfver honom och i förebråelser mot senaten och folket för det de obehörigen klandrade denne kejsare. »Mig, som är kejsare, sade han, är det tillåtet att göra så, men I begån icke blott en orättvisa, utan äfven en pieteten sårande pligtförgätenhet (*οὐ μόνον ἀδικεῖτε, ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖτε*), då I röjen en sådan sinnesstämning mot den, som en gång varit eder herskare». Därpå genomgående raden af dem, som under Tiberius' regering blifvit ombragte, visade han, att senatorerne uppenbarligen varit vållande till de flestes undergång, några genom anklagelser, andre genom vittnesmål, alla genom att rösta för deras fällande. Och detta styrkte han med utdrag ur de bref och handlingar, som han förut sagt sig hafva uppbränt, och hvilka utdrag han nu lät sina frigifne uppläsa i senaten. Därpå tillade han: »Om också Tiberius begått någon orättvisa, så borden icke I, hvarken under hans lefnad hafva bevisat honom vördnad, ej heller vid Jupiter! sedan ändra åsigt i hvad I sjefva ofta hafven sagt och beslutit. Men I hafven både betett Eder besinningslöst mot honom och störtat Sejanus genom att nära hans högfärd och därigenom förleda honom, hvadan icke heller jag har något godt att vänta af Eder». Därpå införde han äfven Tiberius i sitt tal, låtande honom säga: »Allt hvad du nu har yttrat, är rätt och sannt. Må du därföre hvarken hysa vänskap för, eller förbarmande med någon af dem. Ty alla hata de dig, alla önska de din död; ja, de skola väl döda dig, om de kunna. — — — Ty ingen menniska låter frivilligt beherrska sig, utan så länge hon fruktar, tjenar hon den mäktigare, men fattar hon mod, så utkräfver hon hämd på den svagare». Sedan Caligula slutat sitt tal och återinfört anklagelserna för majestätsbrott, befalde han, att detta allt skulle inristas på en koppartafla, och lemnade hastigt senaten. Både denne och folket befunno sig i stor ångest vid tanken på de smädelser, de vid många tillfällen hade utöst mot Tiberius. Men för ögonblicket kunde senaten af bestörtning och modlöshet ingenting säga eller företaga. Följande dag samlade den sig åter och utgöt sig i loford öfver kejsaren såsom den sannfärdigaste och frommaste bland dödlige samt betygade honom sin stora tacksamhet för det han skonat senatorernes lif. Därjemte beslöt man, att årligen på den dag, då kejsaren hållit sitt tal, äfvensom vid den Pala-

mången kejsare det förnämsta, om ej enda botemedlet mot det onda: »må de hata, blott de frukta», skall Caligula hafva yttrat [1]), och så tänkte nog flere kejsare än han. Det fans dock äfven ett annat medel för kejsaren att skaffa sig ett stöd för sin tron: belöningar och äreställen (*præmia et honores*), med hvilka han köpte sig anhängare inom de högre samhällsklasserna, likasom härens trohet köptes med frikostiga donativ och hufvudstadspöbelns tillgifvenhet med brödutdelningar, skådespel och kongiarier. Och det oaktadt hängde damoklessvärdet städse öfver tyrannens hufvud! [2]).

---

tinska festen (hvarom se Marqu. a. st. s. 449, 470, 510, n. 6) offer skulle anställas åt Caligulas menniskokärlek; att hans gyllene bild skulle uppresas på Capitolium, o. s. v. Äfven tillerkändes honom den mindre triumfen (*ovatio)*, liksom om han segrat öfver fienden, en ära, som han dock var nog förståndig att afböja. Under den följande tiden sökte senaten öfverbjuda sig sjelf genom städse förnyade ärebetygelser och underdånighetsbevis mot Caligula, som dock sällan fann sig tillfredsstäld med dem, anseende dem än allt för ringa, än allt för öfverdrifna. Under hans frånvaro, då han tredje gången var konsul och hans designerade medkonsul dött, vågade prätorerne icke sammankalla senaten till val af en annan konsul i den aflidnes ställe, af fruktan att synas göra ingrepp i kejsarens befogenhet; *ἀλλ' ἐς τὸ Καπιτώλιον ἀθρόοι οἱ βουλευταὶ ἀναβάντες, τάς τε θυσίας ἔθυσαν, καὶ τὸν τοῦ Γαΐου δίφρον τὸν ἐν τῷ ναῷ κείμενον προσεκύνησαν.* Dio a. st. 24. Det var samma senat, som efter Caligulas fall rådslog om republikens återupprättande och ville fördöma den nyss förut afgudade kejsarens minne. Huru olik den senat, i hvilken Pyrrhus' sändebud Kineas några århundraden tillförene trodde sig se en församling af konungar!

[1]) »*Oderint dum metuant!*» Sueton. *Calig.* 30.

[2]) Jfr Bossier a. st. isynnerh. kap. 2 (sid. 61—111). B. synes mig likväl gå för långt, då han nekar tillvaron af ett republikanskt parti under kejsartiden. Dock har han i hufvudsaken rätt, då han (sid. 362) säger: »Ce caractère hésitant, indécis, me semble celui de l'opposition entière: commes les grands écrivains qui la représentent, elle ne se plaint en général que pour se plaindre ou se soulager, sans avoir de plan politique ou de dessein prémédité; elle se compose de mécontents beaucoup plus que de conspirateurs». Att emellertid icke heller de senare felades, bevisas af Pisos och andras sammansvärjningar. Och om man ock allt mera öfvertygade sig om kejsardömets

Detta visade, bland annat, G. Pisos sammansvärjning, i hvilken en mängd förnäme Romare, både senatorer och riddare, voro invecklade [1], och som säkerligen hade befriat senaten och det Romerska folket från Neros tyranni, om icke de sammansvurne obetänkt uppskjutit verkställigheten af sitt anslag. Följden blef, att de förekommos af en angifvare och med sina egna lif måste gälda det uppskof, som sannolikt för den gången räddade Neros [2]. 65.

Hurudan sinnesstämningen mot Nero var, därom vittna äfven de olycksspådomar, som om honom utspriddes och vunno tilltro bland folket [3]. Nero å sin sida synes hafva genomskådat de verkliga tänkesätt mot honom, hvilka man dolde under hyckleriets mask; och vi kunna väl tro, hvad som uppgifves af Dio, att han närde ett bittert hat mot senaten [4]. Enligt Svetonius skall han ofta till och med hafva framkastat antydningar om, att han ville afskaffa senaten samt öfverlemna provin-

---

nödvändighet, så ville man dock, att det så mycket som möjligt skulle lämpas efter de republikanska formerna och framför allt upprätthålla senatens anseende och inflytande. Därföre lofordas ock af historieskrifvarne de kejsare, som iakttogo detta.

[1]) De fleste eggades härtill af begäret att hämnas lidna oförrätter, några af ädlare bevekelsegrunder (så t. ex. »*Lateranum consulem designatum nulla iniuria, sed amor rei publicæ sociavit*). Tacit. XV, 49.

[2]) Tacit. ann. XIV, 65. XV, 49 o. ff. C. 51 berättas, huru Epicharis, en qvinna, som blifvit invigd i sammansvärjningen, sökte för densamma vinna befälhafvaren för flottan i Misenum, Volusius Proculus. *Ergo Epicharis plura et omnia scelera principis orditur; neque senatui neque populo quidquam manere. sed provisum quonam modo poenas eversæ rei publicæ daret* etc.

[3]) T. ex. den föregifna Sibyllinska spådomen:
Ἔσχατος Αἰνεαδῶν μητροκτόνος ἡγεμονεύσει. (En modermördare skall vara den siste herskaren af Aeneas ätt). Nero hade näml. låtit ombringa sin mor, eller beskyldes åtminstone därför: Dio, LXII, 18.

[4]) Dio, LXIII, 15: *Τὴν δὲ γερουσίαν οὕτως δεινῶς ἐμίσει, ὥστε καὶ τῷ Οὐατινίῳ ως μάλιστα χαίρειν, ὅτι ἔλεγεν ἀεί ποτε πρὸς αὐτὸν, »Μισῶ σε, Καῖσαρ, ὅτι συγκλητικὸς εἶ»· χρήσομαι γὰρ αὐτῷ τῷ λεχθέντι ὑπ᾿ αὐτοῦ ῥήματι.*

sernas förvaltning och befälet öfver härarne åt en Romersk riddare och kejserlige frigifne [1]). Var det också blott toma hotelser, så vittna de i alla fall om Neros tänkesätt mot senaten. Ty huru svag den andra statsmakten än var gent emot den allsmäktiga kejserliga viljan, så var den dock ännu alltid ett visst band på det kejserliga godtycket, helst provinsståthållarne, äfven i de flesta kejserliga provinserna (*legati Cæsaris pro prætore*), och befälhafvarne öfver legionerna (*legati legionis*) alltid tillhörde senatorsståndet. Och att de faror, som härigenom kunde uppväxa för kejsaren, icke voro att förakta, det bevisade de i Gallien och Spanien utbrytande uppror, som omsider medförde Neros och med honom det Julisk-Claudiska husets fall.

68—69. De händelser, vi nu gå att skildra, göra i flera hänseenden epok i det Romerska kejsardömets författningshistoria, först och främst därutinnan, att i det afdankade »Romerska folkets» ställe en ny tredje statsmakt nu börjar framträda i hären.

Förberedelserna härtill finna vi dock redan under den föregående tiden.

Som i det föregående redan är nämdt, var det förnämligast med härens bistånd, som Octavianus hade kommit i besittning af makten. Han släppte sedermera icke detta vapen ur sin hand, utan förbehöll sig vid den nya författningens grundläggning år 27 f. Kr. högsta befälet öfver hären, äfvensom rättigheten att i Italien, hvilket eljes var uteslutet från hans prokonsulariska imperium, hafva ett lifgarde, de så kallade prätoriska kohorterna, hvilka i sjelfva verket bildade en liten armé för sig.

---

[1]) Sueton. Nero 37: *Elatus inflatusque tantis velut successibus negavit »quemquam principum scisse, quid sibi liceret»: multasque nec dubias significationes sæpe iecit, ne reliquis quidem se parsurum senatoribus; eumque ordinem sublaturum quandoque e re publica, ac provincias et exercitus equiti Romano* (sc. *præfecto prætorio?*) *ac libertis permissurum.*

Härtill kommo ytterligare de båda flottorna i Misenum och Ravenna, hvilka med sitt manskap likaledes stodo under kejsarens befäl. Under Tiberius' regering sammandrog, som redan är nämdt, hans bekante gardesöfverste (*præfectus prætorio*) Sejanus de prätoriska kohorterna i ett befästadt läger utanför Rom. Detta blef ett medel för kejsaren att vid behof hålla hufvudstaden i tygeln, men tillika en utväg för dessa kohorter att vid inträffande tronledighet utöfva ett afgörande inflytande på kejsartronens besättande. Också hade redan vid Augustus' död konsulerne skyndat att i främsta rummet låta den dåvarande gardesöfversten Sejus Strabo, Sejans far, inför dem aflägga trohetsed till Tiberius [1]). Då efter dennes död Caligula blifvit af senaten antagen till kejsare och tillika utverkat, att genom senatsbeslut Tiberius' testamente, hvari denne insatt sin minderåriga sonson Tiberius till Caligulas medarfvinge [2]), blifvit förklaradt ogiltigt, underlät han likväl icke att åt prätorianerne utdela de stora penningsummor (250 drachmer = 1,000 sestertier per man), som Tiberius i sitt testamente legerat dem, och tillade dessutom sjelf en lika stor summa [3]). Också skall mordet å Caligula hafva väckt prätorianernes lifliga harm. De sprungo omkring, frågande efter banemannen, och de lugnades först genom ett djerft steg af konsularen Valerius Asiaticus, som gick upp på en vidtomkring synlig höjd och med hög stämma ropade: »Jag önskar, att jag vore den, som mördat honom!»;

---

[1]) Tacit. ann. I, 7.

[2]) Blott detta säger Suetonius, Caligula 15. — Däremot heter det hos Dio LIX, 1: *Ἐκεῖνος (Τιβέριος) μὲν γὰρ καὶ τῷ Τιβερίῳ τῷ ἐγγόνῳ τὴν αὐταρχίαν κατέλιπεν;* men på sin höjd kan Tiberius hafva uttalat en önskan härom i sitt testamente, och då en sådan önskan naturligtvis icke var bindande för senaten och folket, så behöfde af dylik anledning testamentet icke förklaras ogiltigt.

[3]) Dio a. st. 2. Tiberius hade i sitt testamente i detta hänseende följt det af Augustus gifna föredömet, ty den senare hade i sitt testamente ihågkommit prätorianerne med en lika stor summa. Dio LVI, 32.

hvarpå prätorianerne förbluffade afstodo från tumultet [1]). Huruledes prätorianerne då egenmäktigt utropade Claudius till kejsare och genom fruktan förmådde senaten att erkänna honom, är redan i det föregående nämdt [2]). Han försummade ej att genast belöna prätorianerne med ett donativ af 15 (eller 20?) sestertier per man, hvarjämte han försäkrade sig om deras fortfarande trohet genom årliga penningutdelningar (25 drachmer = 100 sestertier per man) på årsdagen af sin utnämning till kejsare [3]).

---

[1]) Dio, LIX, 30.

[2]) Vi vilja dock här tillägga, att Svetonius' och Dios berättelser om förloppet (Tacitus' annaler äro här, ty värr, defekta) icke i allt äro fullt öfverensstämmande. Enligt den senare LX, 1, skola de prätorianer, som funnit Claudius gömd i palatset, hafva fört honom till prätorianernes läger (ἐς τὸ στρατόπεδον, hvarmed naturligtvis inget annat läger kan menas) och där tillsammans med sina kamrater utropat honom till kejsare (πᾶν τὸ κράτος αὐτῷ ἔδοκαν). Emellertid hade konsulerne sändt till honom så väl andra personer som folktribunerne för att varna honom för hvarje sådant steg och förmana honom att underkasta sig folket, senaten och lagarne; men öfvergifne af de soldater (af stadskohorterna?), som slutit sig till dem, biträdde äfven de det af prätorianerne gjorda kejsarvalet, o. s. v. Svetonius åter (Claudius c. 10), efter att hafva berättat, huru den förskrämde Claudius af några prätorianer framdrogs ur sitt gömställe och fördes till lägret, tillägger: *Receptus intra vallum inter excubias militum pernoctavit, aliquanto minore spe, quam fiduciâ. Nam consules cum senatu et cohortibus urbanis forum capitoliumque occuparant, asserturi communem libertatem: accitusque et ipse* (sc. *Claudius*) *per tribunos plebis in curiam ad suadenda, quæ viderentur,* »*vi se et necessitate teneri*», *respondit. Verum postero die, et senatu segniore in exsequendis conatibus* (sc. *pro asserenda libertate;* cf. *Caligula* c. 60) *per tædium ac dissensionem diversa sententium, et multitudine, quæ circumstabat, unum rectorem iam et nominatim exposcente, armatos pro concione iurare in nomen suum passus est; promisitque singulis quina dena* [möjligen bör läsas *XX*, i st. f. *XV*] *sestertia, primus Cæsarum fidem militis etiam præmio pigneratus.* Svetons framställning tyckes vara noggrannare än Dios; dock öfverensstämma de i hufvudsak och tyckas fullständiga hvarandra i flera enskildheter.

[3]) Dio, LX, 12, som jämfördt med LVI, 32 och LIX, 2 torde rättfärdiga min tolkning af orden: πλὴν ὅτι τοῖς δορυφόροις πέντε καὶ εἴκοσι δραχμὰς ἔδωκε. Antaga vi, att de prätoriska kohorterna till-

Efter Claudius död skyndade Nero att först förskaffa sig prätorianernes hyllning, för att icke desse möjligen skulle utropa Britannicus till kejsare. Medan den senare qvarhölls i palatset af den honom omfamnande Agrippina, fördes därföre Nero af gardesöfversten Burrus och de i palatset tjenstgörande prätorianerne i en bärsoffa (*lectica*) ut till prätorianernes läger. Här höll han ett efter omständigheterna lämpadt tal och slutade med att lofva dem ett donativ efter det föredöme hans adoptivfader hade gifvit. Nu helsades han genast som kejsare af soldaterne, och därpå följde senatens bekräftelse [1]). Äfven i sitt första tal till senaten (se ofvan sid. 36 n. 2) omnämde Nero, jämte senatens beslut, äfven soldaternes samstämmiga bifall, om ock af lätt begripliga skäl först i andra rummet [2]).

Det prätoriska gardet tycktes sålunda hafva blifvit en tredje statsmakt, som i första hand bestämde såväl om statsskicket som om kejsarvärdighetens bortgifvande. Det skulle dock snart få medtäflare om denna sjelftagna rätt i de i provinserna förlagda legionerna [3]).

---

samman med stadskohorterna, som väl äfven äro inberäknade af Dio, uppgått till 10,000, så öfverensstämmer Dios uppgift med Josephus, *archæol.* IX, 4, 2.

[1]) Tacit. ann. XII, 69: *Tunc medio diei tertium ante Idus Octobris, foribus palatii repente diductis, comitante Burro Nero egreditur ad cohortem, quæ more militiæ excubiis adest. ibi, monente præfecto, faustis vocibus exceptus inditur lecticæ. dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque ubi Britannicus esset: mox, nullo in diversum auctore, quæ offerebantur secuti sunt. inlatusque castris Nero et congruentia tempori præfatus, promisso donativo ad exemplum paternæ largitionis, imperator consalutatur. sententiam militum secuta patrum consulta, nec dubitatum est apud provincias.* Jfr Sueton. *Nero* c. 8. Dio LXI, 1; 3. Här besannades således Dios ord: *οὐδὲν γὰρ δικαίωμα τῶν ὅπλων ἰσχυρότερόν ἐστι.*

[2]) Tacit. a. st. XIII, 4: *Ceterum peractis tristiæ imitamentis curiam ingressus et de auctoritate patrum et consensu militum præfatus* etc.

[3]) Redan vid Augustus' död hade de 8 legionerna i det Germanska gränsområdet vid Rhen gjort uppror och velat utropa Drusus'

Sedan Nero genom de förföljelser och afrättningar, till hvilka Pisos sammansvärjning gaf anledning, samt genom sina hänsynslösa utpressningar och vanvettiga upptåg rågat måttet af sitt tyranni och kejsarvärdighetens förnedring, höjde omsider G. Julius Vindex upprorsfanan i Gallien. Han var en man med Romersk senatorsvärdighet och af förnäm Aquitanisk börd — enligt Dio härstammade han från en Aquitanisk konungaätt — och styrde då det Lugdunensiska Gallien såsom kejserlig legat med prätorisk myndighet (*legatus Augusti pro prætore* [1]). I en församling af Galler skildrade han Neros grymheter, utsväfningar och dårskaper och uppmanade Gallerne att sörja för sin egen och det Romerska folkets välfärd samt befria verlden från tyrannens nesliga ok. Hans ord funno allmänt bifall, och inom kort stod hela Gallien i uppror [2]). Vid underrättelsen härom ryckte konsularen T. Verginius Rufus, som var kejserlig befälhafvare öfver legionerna i den öfra militärgränsen vid Rhen [3]), mot Vesontio (Bésançon) och belägrade det, medan Vindex å sin sida skyndade staden till undsättning och slog läger i dess grannskap. Det kom dock snart till ett personligt möte och fördrag mellan båda befälhafvarne, i kraft hvaraf Rufus anslöt sig till upproret mot Nero, med vilkor, att man skulle erkänna senatens myn-

---

son Germanicus till kejsare, hvilket blott med möda afböjdes af denne. Tacit. a. st. I, 31 o. ff.

[1]) Så torde man väl böra tyda Svetonius, *Nero* 40: *initium facientibus Gallis, duce Iulio Vindice, qui tum eam provinciam pro prætore obtinebat.* Jfr Dio LXIII, 22: *ὅς προέστη τῶν Γαλατῶν.* Plutarch. *Galba* 4 kallar honom *Γαλατίας στρατηγός.* Jfr Marquardt a. st. I, s. 122, n. 5.

[2]) Dio a. st. 22; 23. Dio berättar, att då Nero satt ett pris på Vindex' hufvud, utropade den senare: »Den som dödar Nero och bringar mig hans hufvud, skall erhålla mitt i belöning!» *Τοιοῦτος μέν τις ὁ Οὐίνδιξ ἐγένετο* (en sådan man var Vindex), tillägger Dio.

[3]) *Germania (superior?).* Rörande denna militärgräns se Julius Jung, *Die romanischen Landschaften des röm. Reiches.* Insbruck 1881, s. 193 o. ff.

dighet. Kort därpå fann dock Vindex sin död i en genom ett missförstånd uppkommen strid mellan hans och Rufus' troppar [1]). Nu ville de senare utropa Rufus till Cæsar och Augustus, och då han motsatte sig det, skref en af soldaterne dessa titlar på ett af hans fälttecken. Men Rufus utplånade dem och lyckades omsider, ehuru med svårighet, att lugna soldaterne och förmå dem att underkasta sig senaten och det Romerska folket; ty dem, sade han, tillkomme det att förfoga om regeringsmakten [2]).

Emellertid hade äfven Spanien rest sig mot Nero. I skrifvelser till den kejserlige ståthållaren i den Tarraconensiska provinsen *(Hispania Tarraconensis)*, den sjuttiotvååriga Servius Sulpicius Galba, en Romare af 68—69.
patricisk börd och en bepröfvad fältherre, hade Vindex uppmanat denne att göra sig till menniskoslägtets befriare och anförare [3]). Galba dröjde ej heller att efterkomma dessa uppmaningar, helst han erfor, att Nero, som redan misstänkte och fruktade honom, gifvit sina

---

[1]) Sueton. a. st. Dio a. st. 24; 25. Enligt Dio skall Vindex hafva dödat sig sjelf af förtviflan öfver det oväntade blodbad, som Rufus' soldater anstälde bland hans på anfallet oberedde troppar. Hos Tacit. *Hist.* I, 51 heter det: *cæso cum omnibus copiis Iulio Vindice.*

[2]) Dio a. st. 25. Då detta ställe är ganska upplysande i afseende på senatens och det Romerska folkets författningsenliga rätt att bestämma om styrelsen och kora kejsare, meddelas det här med originalets egna ord: *καὶ οἱ στρατιῶται τὰς μὲν τοῦ Νέρωνος εἰκόνας καθεῖλον καὶ συνέτριψαν, αὐτὸν δὲ (Ῥοῦφον) Καίσαρα καὶ Αὔγουστον ὠνόμαζον. Ὡς δ' οὐκ ἐπείθετο, ἐνταῦθα τῶν στρατιωτῶν τις ἑνὶ τῶν σημείων αὐτοῦ ταῦτα διὰ ταχέων ἐπέγραψε· καὶ ὃς ἐκεῖνά τε ἀπήλειψε, καὶ μόλις ποτὲ αὐτοὺς καταστήσας, ἔπεισεν ἐπὶ τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ποιήσασθαι· εἴτ' οὖν ὅτι οὐκ ἠξίου τοὺς στρατιώτας τινὶ τὸ κράτος διδόναι (τῇ τε γὰρ γερουσίᾳ καὶ τῷ δήμῳ προσήκειν τοῦτ' ἔλεγεν), εἴτε καὶ παντελῶς μεγαλογνωμονῶν, ὡς οὐδὲν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς, ὑπὲρ ἧς οἱ ἄλλοι πάντα ἔπραττον, αὐτὸς δεόμενος.* Här motsättes tydligen senatens och folkets af Rufus erkända författningsenliga rätt mot andras hänsynslösa ärelystnad.

[3]) *Ut humano generi assertorem* (sc. *in libertatem*) *ducemque se accommodaret.* Sueton. *Galba* 9.

prokuratorer hemligt uppdrag att taga honom af daga. På det just då församlade tinget *(conventus)* i Carthago Nova höll han, omgifven af de af Nero dömdes och afrättades talrika bilder och med en från de Baleariska öarna tillkallad landsflyktig gosse af ädel börd vid sin sida, från tribunalet ett tal, hvari han beklagade den närvarande olyckliga ställningen. Då man helsade honom som »*imperator*», svarade han, »att han var senatens och det Romerska folkets legat»[1]). Därpå utskref han legioner och hjelptroppar för att förstärka den här öfver hvilken han som ståthållare förde befälet[2]). Af

[1]) Sueton. a. st. 10: *consalutatusque »imperator», legatum se senatûs ac populi Romani professus est.* —'Denna historieskrifvarnes uppgift tyckes äfven vinna bekräftelse af myntens vittnesbörd. Se Cohen a. st. I, s. 218 o. ff. På en del af Galbas mynt, och utan tvifvel de tidigast präglade, saknas nämligen kejsarens bild, och äfven hans namn (GALBA IMP. eller SER. GALBA IMP.) utan de eljes vanliga titlarne CÆSAR AVG. förekommer blott på frånsidan, medan däremot åtsidan har HISPANIA (a. st. n:o 1 och 2), GALLIA (n:o 7) eller TRES GALLIÆ (n:o 8), eller VIRTVS (n:o 5), alla med motsvarande bilder. Dessa mynt äro antagligen präglade innan Galba af senaten blifvit erkänd för kejsare och erhållit titlarne Cæsár Augustus. Å n:o 3 läses: SER. GALBA IMP. på åts., och ROMA RENASCENS å frs. Å n:o 9 står SER. SVLPICI GALBÆ AVG., men ännu utan kejsarens bild, på åts., och S. P. Q. R. (ɔ: *Senatus populusque Romanus*) på frs. De följande af Cohen beskrifna mynten fr. Galbas regering hafva alla hans lagerkransade hufvud på åts., och vanligtvis äfven hans namn med titlarne CÆSAR AVG. eller blott CÆSAR eller AVG., ofta med bifog. P. P. (ɔ: *Pater patriæ*). På en del äfven af dessa mynt med kejsarens bild förekommer dock blott GALBA IMPERATOR. Af dessa har n:o 35 på frs. GALLIA HISPANIA, afbildade i tvenne qvinnor, som räcka hvarandra handen. Andra hafva på frs. de betecknande orden ROMA RENASCENS (n:o 55—67), eller LIBERTAS RESTITVTA (50 och 51), eller LIBERTAS PVBLICA (48). Jfr orden SIGNVM LIBERTATIS RESTITVTÆ på en inskrift, meddelad af Orelli a. st. n:o 738. Alla de hittills nämda mynten äro silfvermynt. — På en mängd kopparmynt (178, 179, 198, 199, 200 och 246 hos Cohen) läses på frs.: QVADRAGENSVMA REMISSA, men hvilken efterskänkta skatt därmed betecknas, är ännu outredt.

[2]) Enligt Sueton. a. st. bestod denna här blott af en legion, 2 ryttarregementen *(alæ)* och 3 kohorter hjelptroppar *(auxilia)*.

de förnämste, genom klokhet och ålder mest aktade medborgarne bildade han därjämte ett slags senat *(velut instar senatus)*, med hvilken han rådslog om vigtigare ärender [1]). Sålunda rustad bröt han upp för att genom Gallien tåga till Italien. Han ville ännu blott anses för det Romerska rikets befriare i senatens och det Romerska folkets namn från den hatade tyrannen, och uppmanade i öppna bref, som kringsändes till provinserna, alla och en hvar att ansluta sig till resningen och efter förmåga befrämja den gemensamma saken. Lyckan tycktes i början på allt sätt gynna hans förehafvande; men plötsligen uppstodo svårigheter. Det ena ryttareregementet började ångra sitt trohetsbrott mot Nero och kunde blott med möda förmås till lydnad. Därtill kom ett anslag mot Galbas lif, som blott af en tillfällighet räddades, och kort därpå erhöll han underrättelse om Vindex' död, som skall hafva gripit honom så djupt, att han varit betänkt på att afhända sig sjelf lifvet. Men snart inlupo gynnsammare tidningar från Rom, nämligen att Nero vore mördad, och att alla hade svurit Galba trohetsed. Den senare bortlade nu titeln legat och antog i stället titeln Cæsar: namnet Augustus hade senaten väl ännu icke tillerkänt honom, eller ock dröjde han af försynthet att antaga det.

I hufvudstaden hade under tiden förbittringen mot Nero ökats och äfven trängt ned till den lägre befolkningen med anledning af en inträffad brist på lifsmedel,

---

Härmed kan dock blott menas den här, som låg i *Hisp. Tarraconensis*, ty i hela Spanien lågo då två legioner, *X Gemina* och *VI Victrix*. Tacit. *hist.* III, 44. Det var sannolikt *legio VI Victrix*, som Galba medförde till Italien (a. st. I, 6), hvaremot *X Gemina* synes hafva blifvit qvarlemnad i Spanien (a. st. II, 58). Vitellius ditsände sedermera äfven en tredje legion, *I Adiutrix*.

[1]) A. st. Egentligen var väl detta blott ett vanligt *consilium*, sådant som hvarje ståthållare plägade rådföra sig med; men genom de utomordentliga förhållandena fick detta consilium nu en ökad vigt och betydelse och blef sålunda »liksom en afbild af den Romerska senaten».

hvarvid vi ej böra förgäta, att redan Augustus i ädilernes ställe åtagit sig omsorgen om Roms proviantering. Under denna nöd anlände från Alexandria ett skepp — som man hoppades, med lifsmedel för det hungrande folkets räkning; men i stället var det lastadt med sand för hofvets täflingslekar. Tadlet och smädelsen höjde med växande djerfhet sin röst mot »modermördaren» och tyrannen, och bitande epigramm mot honom uppslogos på offentliga platser. Nero var nog storsint eller nog klok att icke låta beifra sådant och förböd alla efterspaningar efter upphofsmännen. Underrättelsen om Vindex' uppror träffade honom i Neapel, där han då uppehöll sig på återvägen från sin beryktade resa i Grekland. Han tog den lättsinnigt och lät ej deraf störa sig i sina vanliga orgier och dårskaper. Men då han efter återkomsten till Rom erhöll underrättelse om Rufus' och Galbas' affall, förlorade han modet och fattningen. Senatens smicker och kryperi dårade honom ej; han visste nog, att man i denna församling »tänkte annat än man sade», såsom en frimodig man med fara för sitt lif en gång hade yttrat. Han visste sig vara hatad af hufvudstadens befolkning; icke ens prätorianerne tycktes vara att lita på — gardesöfversten Nymphidius Sabinus, som hade Nero att tacka för sin upphöjelse, blef af äregiriga afsigter snart en förrädddare mot sin herre —, och nu inlupo äfven jobsposter från provinserna. Vilda och vidunderliga planer uppgjordes nu af Nero eller hafva af hatet blifvit honom pådiktade, men i förra fallet öfvergåfvos de dock snart såsom overkställbara. Till en början lät han dock vidtaga en mängd försvarsåtgärder. Rubrius Gallus [1]) och några andra sändes i förväg med troppar

---

[1]) Dio a. st. 27. Att det ej var Petronius, såsom Zonaras XI, 13 uppgifver, följer af Tacit. *hist.* I, 6: *tardum Galbæ iter et cruentum, interfectis Cingonio Varrone consule designato et Petronio Turpiliano consulari: ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis.* Ty hade Petronius gått öfver till Galba (såsom Z. uppgifver om honom, Dio däremot om Gallus), så hade han väl icke blifvit af Galba dödad *inauditus atque indefensus.*

mot Galba, och Nero sjelf rustade sig att följa efter. Först måste likväl konsulerne i förtid afgå från ämbetet och efterträddes af Nero såsom ensam konsul, »liksom om det hade varit af ödet bestämdt, att Gallien blott af honom såsom konsul kunde kufvas» (Svetonius). Därpå uppbådades stadstribus till krigsedens afläggande; och då ingen vapenför svarade på uppropet, utskrefs af hvarje slafegare ett visst antal slafvar till krigstjenst [1]). Tillika ålades alla stånd att sammanskjuta en del af sin förmögenhet och hyresgäster i enskilda hus och gårdar att erlägga en viss årsafgift till fiskus. Dessa skatter utkräfdes med sådan stränghet och enligt så betungande föreskrifter, att många öppet vägrade utgöra dem, enhälligt yrkande, att förr de belöningar, angifvarne uppburit, skulle återkallas.

Neros ställning blef med hvarje dag mera förtviflad. Gallus öfvergick med sina troppar till Galba, och i Rom växte gäsningen i folkets sinnen. Nero umgicks nu med planen att begifva sig till Alexandria, och sände sina trognaste frigifne förut till Ostia för att sörja för fartygs utrustande. Sjelf uppehöll han sig emellertid i de Servilianska trädgårdarne.

Det var sannolikt vid denna tidpunkt, som senaten förklarade Nero för fäderneslandets fiende, korade Galba till kejsare och förmådde prätorianerne att hylla den senare [2]). Och medan hufvudstadens befolkning hembar

---

[1]) Af Tacit. a. st. I, 6 finner man, att äfven en legion bildades af flottans manskap, och att de troppar från (det Galliska) Germanien, Britannien och Illyricum, som voro på väg till Asien för att användas i kriget mot Albanerne, återkallades; men sannolikt hafva de senare ej hunnit till Rom innan Neros öde redan var afgjordt.

[2]) Så Zonaras, som låter senaten vidtaga ofvannämda åtgärder under Neros vistelse i de Servilianska trädgårdarne (ty dessa menas väl af Dio och Zonaras med *ἐν κήποις δέ τισιν ἐτύγχανε καθεύδων*, sc. *Νέρων*). Efter att hafva på samma sätt som Dio omtalat Neros planer att låta mörda senatorerne, antända Rom och sjelf resa till Alexandria, tillägger näml. Z. a. st.: *Μέλλοντος δὲ ταῦτα πράσσειν. η βουλὴ τὴν περὶ τὸν Νέρωνα φρουρὰν ἀποκαλήσασα, εἰσῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ τὸν*

offer åt gudarne och jublade öfver sin befrielse — till tecken häraf anlade mången sådana hufvudbonader (*pilea*) som frigifne nyttjade —, beslötos åt Galba de utmärkelser, som tillkommo kejsarmakten [1]).

Under det detta timade i hufvudstaden, hade Nero, orolig för sin säkerhet, lemnat de Servilianska trädgårdarne, där han snart sett sig öfvergifven af alla, med undantag af trenne sina frigifne. Phaon, en af desse, förde honom förklädd till en sin (Phaons) landtgård utanför staden. Här erfor Nero senatens beslut om hans förklarande för fäderneslandets fiende och bestraffning »enligt förfädrens sed». Han kunde icke längre dölja för sig, att hans öde var afgjordt, och det ansågs ovärdigt en kejsare att öfverlefva sin vanära. Denna åsigt delades af Nero; men han saknade länge det mod, som erfordrades för att göra ett slut på sitt lif. Ändtligen stötte han dock, biträdd af sin frigifne och sekreterare Epaphroditus, dolken i sin strupe, efter att flera gånger hafva utropat: »Hvilken konstnär dör icke i min person!» (*Qualis artifex pereo*) [2]).

μὲν (sc. *Νέρωνα*) *πολέμιον ἀπέφηνε, τὸν δὲ Γάλβαν ἀνθείλετο αὐτοκράτορα.* Denna uppgift måste dock så till vida beriktigas, som det omöjligt kan hafva varit i lägret (prätorianernes näml.), som senaten fattade sitt beslut om Neros förklarande för fiende och korade Galba till imperator, om den också, sedan båda besluten blifvit fattade i senaten, lät sig angeläget vara att för dem vinna prätorianerne. Att desses tribuner och centurioner redan på förhand blifvit vunna för statshvälfningen, är i och för sig sannolikt och vinner äfven bekräftelse af Sueton. a. st. 47: *Ubi* (sc. *in hortis Servilianis*), *præmissis libertorum fidissimis Ostiam ad classem præparandam, tribunos centurionesque prætorii de fugæ societate tentavit. Sed partim tergiversantibus, partim aperte detrectantibus, uno vero etiam proclamante:*

Usque adeone mori miserum est?

varia agitavit: Parthosne an Galbam supplex peteret, etc.

[1]) Dio a. st. 29: *καὶ τῷ Γάλβᾳ τὰ τῇ αὐτοκράτορι ἀρχῇ προσήκοντα ἐψηφίσαντο.* Utan tvifvel syftar detta på den s. k. *lex de imperio* och *comitia tribuniciæ potestatis.* Se Bil. I.

[2]) Sueton. a. st. 49. *Inter moras perlatos a cursore Phaontis codicillos præripuit, legitque pse hostem a senatu iudicatum, et quæri*

Neros minne fördömdes af senaten, som dock icke var nog lågtänkt att förneka honom anständig begrafning i Domitiernes ättegrift. Med honom nedsteg den Julisk-Claudiska kejsarätten i grafven, och med honom slutar ock det första skedet i det Romerska kejsardömets historia. Första akten i ett stort drama, bildar dock denna afdelning tillika i och för sig ett afslutadt sorgespel; och Nero, den sist uppträdande protagonisten däri, var måhända en af naturen icke mindre begåfvad skådespelare på den stora verldsteatern, än på »de tiljor, som föreställa verlden» [1]).

---

ut puniatur more maiorum»: interrogavitque, quale id genus esset poenæ. Et quum comperisset, nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi; conterritus duos pugiones, quos secum extulerat, arripuit; tentatâque utriusque acie, rursus condidit, causatus, »nondum adesse fatalem horam». Ac modo Sporum hortabatur, ut lamentari ac plangere inciperet: modo orabat, ut se aliquis ad mortem capessendam exemplo iuvaret: interdum segnitiem suam his verbis increpabat: » Vivo deformiter ac turpiter: οὐ πρέπει Νέρωνι, οὐ πρέπει· νήφειν δεῖ ἐν τοῖς τοιούτοις· ἄγε ἔγειρε σεαυτόν». Iamque equites appropinquabant, quibus præceptum erat, ut vivum eum attraherent. Quod ut sensit, trepidanter effatus:

Ἵππων μ' ὠκυπόδων ἀμφὶ κτύπος οὔατα βάλλει,

ferrum iugulo adegit, iuvante Epaphrodito a libellis.

Det straff, som af senaten tillernades Nero, var straffet för *perduellio*, hvilket beskrifves af Livius I, 26, ehuru det visserligen icke var tillämpligt på där beskrifna fall *(parricidium)*.

Om Neros sista dagar se äfven Dio a. st. 26—29, i flera enskildheter afvikande från Svetonius, och, som det tyckes, mindre noggrann. — Ty värr saknas slutet af Tacit. *ann.* XV, eller just framställningen af Neros båda sista regeringsår 66—68. — Utan tvifvel har sägnen utmålat och starkt färglagt berättelsen om Neros död och väl äfven i icke ringa mån framställningen af senare delen af hans regering. Här, liksom öfverhufvud i den Rom. kejsarhistorien, har kritiken ännu alltjämt ett af tistel öfvervuxet fält att rödja, men. ty värr, saknas till stor del de oumbärliga redskapen.

[1]) Ett rykte gick, att Nero icke var död, och på grund af åtskilliga spådomar (se t. ex. Sueton. a. st. 40) väntade man länge, att han skulle återkomma och ånyo intaga tronen. Flere bedragare, en redan under Otho, en annan under Titus, en tredje under Domi-

Sedan Galba hållit sitt intåg i Rom och tillträdt regeringen, tyckes han för egen del hafva vinnlagt sig om ett rättrådigt bruk af den makt, hvilken han, såsom han ofta upprepade, icke inkräktat, utan fått sig uppdragen [1]). Man förebrådde honom dock hans stränghet och en till snålhet gränsande sparsamhet, som, ehuru den under för hand varande förhållanden väl rättfärdigades genom statskassans och den kejserliga kassans utblottade tillstånd, bjärt stack af mot Neros slösande frikostighet och icke var egnad att göra den nya styrelsen omtyckt [2]). Med mera skäl tadlade man den åldrige kejsarens svaga eftergifvenhet för sine förtrogne och frigifne, som ofta groft missbrukade sitt inflytande. Isynnerhet vände sig det allmänna missnöjet mot trenne hans gunstlingar, T. Vinius, Cornelius Laco och Icelus, som egde ett öfvervägande inflytande hos den ålderssvage kejsaren [3]). Men

---

tianus, begagnade sig af denna vidt spridda tro för att gifva sig ut för Nero och tillställa oroligheter. (Tacit. *hist.* II, 8—9. Zonaras XI, 18. Sueton. a. st. 57). Nero, under hvilken de kristne ledo den första svåra förföljelsen, den störtade och återväntade Nero, är utan tvifvel den antichrist, på hvilken hänsyftas i Uppenbarelseboken, och den där omtalade »Babyloniska skökan» är påtagligen Rom.

[1]) Dio LXIV, 2: *αὐτὸς δὲ (Γάλβας) τὰ μὲν ἄλλα μετρίως ἦρχε καὶ ἀνεπαχθὴς ἦν. νομίζων οὐκ εἰληφέναι τὴν ἀρχὴν, ἀλλά δεδόσθαι αὐτῷ, τοῦτο γὰρ συνεχῶς ἔλεγε.* Jfr Tacit. *hist.* I, 15 (Galbas ord till Piso vid dennes adoption): *nunc me deorum hominumque consensu ad imperium vocatum* etc.

[2]) Enligt Tacit. *hist.* I, 20 hade Nero i gåfvor bortslösat 2,200 millioner sestertier. Dio, a. st. Sueton. *Galba* 12.

[3]) Dio, a. st. Sueton. a. st. 14: *Regebatur trium arbitrio, quos una et intra palatium habitantes, nec umquam non adhærentes, pædagogos vulgo vocabant. Hi erant T. Vinius, legatus eius in Hispania, cupiditatis immensæ: Cornelius Laco, ex assessore præfectus prætorio, arrogantiâ socordiâque intolerabilis; libertus Icelus, paulo ante anulis aureis et Marciani cognomine ornatus ac iam summæ equestris gradûs candidatus. His, diverso vitiorum genere grassantibus, adeo se abutendum permisit et tradidit, ut vix sibi ipse constaret: modo acerbior parciorque, modo remissior ac negligentior, quam conveniret principi electo atque illud ætatis. Quosdam claros ex utroque ordine viros suspicione minimâ inauditos condemnavit.* Jfr Tacit. a. st. 6; 7; 37,

framför allt retades soldaterne af sina felslagna förhoppningar på rikliga donativ och af den stränga krigstukt, kejsaren som en gammal pröfvad fältherre ville upprätthålla. Därtill kom slutligen äfven den villervalla, som en statshvälfning alltid medför, och den gäsning i sinnena, som den efterlemnar, och hvaraf äregiriga partigängare sällan uraktlåta att begagna sig för uppnåendet af egna syften [1]).

För att vinna prätorianerne för Galba hade Nymphidius, som tillika med Neros gunstling Tigellinus var

---

hvaraf tillika framgår, att dessa afrättningar åtminstone till en del stodo i samband med Nymphidius' och andras upproriska stämplingar under sjelfva statshvälfningen, och att åtminstone en af dem (näml. på Capito i den Germanska militärgränsen) verkstälts utan Galbas befallning, ehuru han sedan godkände hvad som skett, »*quia mutari non poterat*». Detta jäfvar således ej Dios ofvan n. 1 anförda omdöme. Lika litet jäfvas det af det blodbad, han vid eller före sitt intåg i Rom lät anställa bland de flottsoldater, af hvilka Nero bildat en legion, och som begärde att bibehållas vid denna krigstjenst och gjorde myteri, då deras begäran ej genast beviljades. Dio a. st. 3, där de dock betecknas ss. prätorianer (οἱ δορυφόροι). Sueton. a. st. 12. Tacit. I, 6. Af Tacit. I, 87 följer, att denna nedsabling egde rum *ad pontem Mulvium*, hvilket Gros och Boissée förbisett.

1) Se Tacitus' förträffliga skildring (a. st. c. 4 o. ff.) af ställningen i Italien och provinserna vid Neros död. Om sinnesstämningen i Rom och bland härarne yttras (c. 4): *finis Neronis ut lætus primo gaudentium impetu fuerat, ita varios motus animorum non modo in urbe apud patres aut populum aut urbanum militem, sed [apud] omnes legiones ducesque conciverat, evolgato imperii arcano, posse principem alibi quam Romæ fieri. sed patres læti, usurpatâ statim libertate licentius ut erga principem novum et absentem* (Galba, hvars marsch c. 6 betecknas som *tardum iter et cruentum*, hade nämligen ännu ej inryckt i hufvudstaden); *primores equitum proximi gaudio patrum; pars populi integra et magnis domibus adnexa, clientes libertique damnatorum et exulum in spem erecti: plebs sordida et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui adesis bonis per dedecus Neronis alebantur, mæsti et rumorum avidi.* — Men äfven hos den bättre delen af befolkningen svalnade snart den första hänförelsens och de glada förhoppningarnas glöd, då man i den nye kejsaren fann en sträng och ytterst hushållsaktig herre, som tillika inrymde allt för stort inflytande åt ovärdige gunstlingar.

gardesöfverste under Neros senaste regeringsår, i Galbas namn, men utan hans uppdrag, lofvat dem ett rikligt donativ. Men Galba ville icke vidkännas detta löfte, utan affärdade prätorianerne med den förklaringen, att han plägade utskrifva, ej köpa soldater [1]). Då sökte Nymphidius, som hos Galba såg sig tillbakasatt för andra mera inflytelserika personer, draga fördel af prätorianernes missnöje för att med deras bistånd bana sig sjelf väg till makten. Hans anslag qväfdes väl i sin början, och han sjelf och hans anhängare, den designerade konsuln Cingonius Varro, föllo offer därför; men hos prätorianerne gäste fortfarande missnöjet och afvaktade blott ett gynsamt tillfälle att utbryta i våldsamheter; och ett sådant tillfälle lät icke länge vänta på sig [2]).

Äfven i Africa och det Galliska Germanien (militärgränsen vid Rhen) hade vid Neros död oroligheter utbrutit, på förra stället anstiftade af den kejserlige legaten L. Clodius Macer [3]), på det senare af legaten Fon-

---

[1]) *Excerpta Vat.* (cit. i E. Gros' och V. Boissée's edition af Dio. Paris 1867. IX, s. 201, n. 7): *Ὅτι τοῖς δορυφόροις ἀπαιτοῦσι τῷ Γάλβᾳ ἅπερ ὑπέσχετο ὁ Νυμφίδιος, ἔφη· Ἡμεῖς καταλέγειν στρατιώτας εἰώθαμεν, αλλ' οὐκ ἀγοράζειν.* Jfr Tacit. a. st. 5: *accessit Galbæ vox pro republica honesta, ipsi anceps, legi a se militem, non emi.*

[2]) Tacit. a. st. 5; jfr 7.

[3]) Clodius Macer bildade under sin uppresning i Africa en ny legion, *legio I Macriana liberatrix*, som jämte den där förut förlagda *legio III Augusta* omtalas på de silfvermynt, han lät prägla, på samma gång i sitt eget och i senatens namn. Det senare betecknas med de på myntens åtsida, jämte hans eget namn, förekommande bokstäfverna *S. C.* (ɔ: *ex senatûs consulto*), som eljes vanligtvis blott förekomma på kopparmynten. Se Cohen, a. st. I, sid. 216 o. f., där 10 olika silfvermyntstyper med L. Clodius Macers namn beskrifvas. På en af dem (n:o 10, afbildad å bifog. planche XIII) finnes på åtsidan äfven hans bild utan lagerkrans (imperatorsvärdighetens vanliga symbol), och på frånsidan den ovanliga titeln *pro præ[tore] Africæ* kring en galär. Härvid anmärker Cohen, att ståthållarne i Africa eljes alltid förde titeln *pro consule*. Men Macer var påtagligen förut kejserlig legat öfver den i provinsen Africa förlagda legionen och torde vid sitt uppror hafva följt Galba's föredöme och uppträdt blott såsom »senatens och det Romerska folkets legat». Här-

teius Capito [1]). Äfven dessa stämplingar blefvo dock redan i sin början undertryckta och upphofsmännen röjde ur vägen [2]). Men därmed var lugnet blott för kort tid återställdt i de båda gränsområdena vid Rhen, *Germania superior* och *inferior*. Capitos undanrödjande hade retat de fyra legioner, som voro förlagda i det nedre (nordligare) området, och de tre i det öfre (sydligare) sågo med missnöje, att deras öfverbefälhafvare, den förutnämde Verginius Rufus, återkallades till Rom, visserligen under sken af vänskap, men väl egentligen af misstroende, helst han, som måhända påräknat att sjelf af senaten utkoras till kejsare, ej genast hade förklarat sig för Galba [3]). Dessutom voro också dessa härar, liksom tropparne i Rom, uppbragte öfver det felslagna hoppet om rikliga belöningar, och detta var väl hufvudorsaken till deras missnöje. Och hos hären i öfre Germanien närdes detta missnöje äfven genom beröring med de i grannskapet af deras vinterqvarter boende Galliska fylkena, Treverer, Lingoner

---

igenom förklaras titeln *pro prætore (= legatus pro prætore) Africæ* på det nämda myntet, äfvensom bokstäfverna *S. C.* på alla Macers mynt. — Anmärkningsvärdt är äfven ordet *Sicilia* på frånsidan af n:o 8, hvilket väl antyder, att Macers inflytande sträckt sig äfven till denna ö.

[1]) Af Tacit. a. st. 57 o. ff. följer väl, att Fonteius Capito var befälhafvare i nedre Germanien, alldenstund Fabius Valens, en af hans mördare, var legat vid den där förlagda första legionen.

[2]) Tacit. a. st. 7. Sueton. *Galba*, 11: *iterque (in Italiam) ingressus est paludatus ac dependente a cervicibus pugione ante pectus; nec prius usum togæ recuperavit, quam oppressis, qui novas res moliebantur, præfecto prætorio Nymphidio Sabino Romæ, in Germania Fonteio Capitone, in Africa Clodio Macro legatis.*

[3]) Tacit. a. st. 8: *Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus* (7 legioner jämte *cohortes auxiliares*), *solliciti et irati, superbiâ recentis victoriæ et metu tamquam alias partes fovissent. tarde a Nerone desciverant, nec statim pro Galba Verginius. an imperare noluisset, dubium: delatum ei a milite imperium conveniebat. Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. dux deerat, abducto Verginio per simulationem amicitiæ; quem non remitti atque etiam reum esse, tamquam suum crimen accipiebant* (d. v. s. de ansågo det som anklagelse mot dem sjelfva).

m. fl., hvilka af Galba blifvit straffade genom stränga edikt och med minskning af sina områden. Därtill kom slutligen, att Galba var högst olycklig i valet af de båda befälhafvare, som sändes att efterträda Capito och Rufus i befälet, nämligen Aulus Vitellius, som sändes till den nedre, och Hordeonius Flaccus, som skickades till den öfre hären. Den senare förmådde ej ingifva de under hans befäl stående tropparne någon aktning, den förre var en slösaktig, på frosseri och utsväfningar begifven lätting, som visserligen genom nedlåtenhet, undseende och frikostighet genast vann soldaternes ynnest, men snart lät tubba sig att använda den till högförrädiska stämplingar [1]). Det dröjde därföre ej länge innan båda dessa områden ånyo stodo i full upprorslåga.

Början gjordes i öfre Germanien af tvenne (den fjerde och tjugoandra) af de där förlagda legionerna, utan tvifvel på legionslegaten Cæcina Alienus' anstiftan. Sjelfva nyårsdagen (d. 1 Jan. år 69), då de skulle aflägga den vanliga, hvarje år upprepade trohetseden till kejsaren, krossade de i Hordeonius Flaccus' närvaro Galbas i lägret uppstälda bilder, och för att ej synas åsidosätta vördnaden för det Romerska rikets majestät, aflade de eden till senaten och det Romerska folket [2]). De fyra le-

---

1) Vitellius anlände i början af December (år 68) till nedra Germanien. Tacit. a. st. 52.

2) Tacit. a. st. 55: *at in superiore exercitu quarta ac duoetvincensima legiones, iisdem hibernis tendentes, ipso kalendarum Ianuariarum die dirumpunt imagines Galbæ, quarta legio promptius, duoetvincensima cunctanter, mox consensu. ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, senatûs populique Romani obliterata iam nomina sacramento advocabant, nullo legatorum tribunorumve pro Galba nitente, quibusdam, ut in tumultu, notabilius turbantibus. non tamen quisquam in modum contionis aut suggestu locutus; neque enim erat adhuc cui inputaretur.* Jfr 12: *Paucis post kalendas Ianuarias diebus Pompeii Propinqui procuratoris a Belgica literæ adferuntur (ad Galbam), superioris Germaniæ legiones, ruptâ sacramenti reverentiâ, imperatorem alium flagitare et senatui ac populo Romano arbitrium eligendi permittere, quo seditio mollius acciperetur.* I Rom hade man sig då ännu intet med visshet bekant om Vitellius. — Jfr Sueton. Galba 16:

gionerna i nedra Germanien aflade visserligen eden till Galba, men dröjande och motvilligt: en del kastade till och med sten på kejsarens bilder. Legionslegaten Fabius Valens, en af Capitos' mördare, som tyckte sig hafva rönt föga tack af Galba för sina tjenster, synes här hafva varit den, som hos soldaterne underblåst missnöjets låga och sporrat Vitellius' ärelystnad [1]). Samma dag om aftonen fick Vitellius i Colonia Agrippinensis (Köln) under sjelfva aftonmåltiden underrättelse om hvad som timat i öfre Germanien. Han och hans förtrogne blefvo snart ense om, att den till senaten och det Romerska folket aflagda eden vore ett oting: man borde taga tillfället i akt och sjelf uppställa en kejsare. Genast skickade Vitellius bud till sina legioner och legater, att den öfre hären affallit från Galba: man hade alltså valet mellan att kämpa med de affallne, eller, om man föredroge endrägt och fred, utnämna en imperator; ty det vore mindre fara att utkora än att begära en kejsare [2]). Detta var signalen till uppror äfven i den nedre hären. Det närmaste vinterlägret var den första legionens, och denna legions be-

---

Ergo primi obsequium rumpere ausi, kalendis Ianuariis adigi sacramento, nisi in nomen senatûs, recusarunt: statimque legationem ad prætorianos cum mandatis destinaverunt, »displicere imperatorem in Hispania factum: eligerent ipsi, quem cuncti exercitus comprobarent». Huru låter väl det sistnämda förena sig med Tacitus' uppgift, att de öfverlemnat kejsarvalet åt senaten och det Rom. folket, och med den till dessa aflagda trohetseden?

[1]) Tacit. a. st. 52: *Valens, infensus Galbæ, tamquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia ingrate tulisset, instigare Vitellium, ardorem militum ostentans:* etc.

[2]) Tacit. a. st. 56: *Nocte, quæ kalendas Ianuarias secuta est, in Coloniam Agrippinensem aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, quartam et duoetvicensimam legiones, proiectis Galbæ imaginibus, in senatûs ac populi Romani verba iurasse. id sacramentum inane visum: occupari nutantem fortunam et offerri principem placuit. missi a Vitellio ad legiones legatosque* (sc. *nuntii*), *qui descivisse a Galba superiorem exercitum nuntiarent: proinde aut bellandum adversus desciscentes, aut, si concordia et pax placeat, faciendum imperatorem: et minore discrimine sumi principem quam quæri.*

fälhafvare (legat), Fabius Valens, den tilltagsnaste af legionslegaterne. Med legionens och hjelptropparnes rytteri inryckte han följande dagen (den 2 Januari) i Colonia Agrippinensis och utropade Vitellius till imperator [1]. De öfriga legionerna af den nedre hären följde med stor ifver detta föredöme. Om »senaten och det Romerska folket» var här ej fråga. Äfven den öfre hären öfvergaf redan följande dag (den 3 Januari) dessa »skenfagra namn», såsom Tacitus uttrycker sig [2], och anslöto sig till Vitellius. Detta föredöme följde Agrippinenserne (i Köln), Trevererne och Lingonerne, tillika erbjudande hjelptroppar, hästar, vapen och penningar, efter en hvars förmåga och tillgångar. Med dem täflade sjelfve de gemene soldaterne i ifver, till och med erbjudande sitt dagtraktamente och sina uniformsprydnader till krigskostnadernas bestridande [3]. Den uppstälda hären yrkade på signal till uppbrott för att genast tåga mot Rom, och helsade Vitellius med namnet Germanicus, hvilket han gerna antog. Däremot afböjde han antagandet af de vanliga kejserliga titlarne Cæsar och Augustus [4].

---

[1]) Enligt Sueton. *Vitellius* 8, hemtades V. för detta ändamål om aftonen ur sin säng och steg sålunda direkte ur sängen på kejsartronen. Men detta låter ej rätt förena sig med Tacitus' framställning, som vi i texten följt såsom tillförlitligare.

[2]) A. st. 57: *speciosis senatûs populique Romani nominibus relictis.*

[3]) Tacit. a. st. 51—57.

[4]) Tacit. a. st. 62: *instructi intentique signum profectionis exposcunt, nomine Germanici Vitellio statim addito: Cæsarem se appellari etiam victor prohibuit.* Jfr Sueton. a. st. 8: *cognomen Germanici, delatum ab universis, cupide recepit: Augusti distulit: Cæsaris in perpetuum recusavit.* — Dessa uppgifter vinna åtminstone delvis bekräftelse af mynten. Se Cohen, a. st. s. 255 o. ff. De flesta af Vitellius' guld- och silfvermynt hafva näml. på åtsidan hans vanligen lagerkransade hufvud med omskriften A. VITELLIVS GERMAN(ICVS) IMP. eller IMP. GERMAN(ICVS); flera hafva äfven TR. P. eller TRIB. POT. (ɔ: *tribunicia potestate*). Däremot förekommer titeln AVG. blott på jämförelsevis få (hos Cohen a. st. guldmynten 3, 22, 26, 28 och silfvermynten 4, 23, 27, 29). Af dem har ett (28) äfven PONT. MAX. å fråns. Några andra mynttyper, (36—42), som sakna titeln

Underrättelserna om detta uppror påskyndade verkställigheten af Galbas redan förut närda plan att genom adoption af en yngre och lefnadskraftigare man skaffa sig sjelf ett stöd för sin bräckliga ålderdom [1]) och på samma gång tillförsäkra riket en värdig efterträdare på kejsartronen. Hans val föll på Piso Licinianus, en man af ädel börd och med forntida skick och seder, sträng i någres, dyster i andras tanke, men af ett godt rykte och, som det vill synas, värdig att blifva Galbas adoptivson och efterträdare [2]). Piso kallades därföre till pa-

AVG. på åtsidan, hafva dock VICTORIA AVGVSTI å frånsidan. Däremot förekommer AVG. på åtsidan af de flesta kopparmynten — ett talande bevis på senatens fjeskiga smicker. Detsamma gäller om orden VRBS RESTITUTA å fråns. af en del kopparmynt (98 och 99). Men titeln CÆSAR saknas på Vitellius' alla af Cohen beskrifna mynt. Däremot förekommer den på Alexandrinska mynt (Eckhel a. st. VI, s. 310), äfvens. i en på Sardinien funnen inskrift (Orelli 5417). Att på frånsidan af flera af denne kejsares såväl silfver- som kopparmynt (22—24; 70, 71) läses LIBERTAS RESTITVTA, och på en kopparmynttyp (85) ROMA RENASCENS, kan möjligen vara betecknande för det sken, hvarmed Vitellius sökte förgylla sin inkräktning, men är väl för öfrigt blott en reminiscens från Galbas mynt. Detsamma gäller väl ock om SENATVS P. Q. ROMANVS och likartade uttryck på en del af Vitellius' mynt (31—33; 90).

[1]) Galba var illa giktbruten till händer och fötter och plågades dessutom af en svår och mycket öm utväxt i högra sidan. Sueton. Galba 21.

[2]) Tacit. a. st. II 14: *Sed Galba post nuntios Germanicæ seditionis, quamquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius quonam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit; adhibitoque super Vinium ac Laconem Mario Celso consule designato ac Ducenio Gemino præfecto urbis, pauca præfatus de sua senectute, Pisonem Licinianum arcessi iubet, seu propriâ electione, sive, ut quidam crediderunt, Lacone instante, cui apud Rubellium Plautum exercita cum Pisone amicitia: sed callide ut ignotum fovebat, et prospera de Pisone fama consilio eius fidem addiderat.* — Uttrycket *comitia imperii* på detta ställe får, som Mommsen anmärker, blott tagas i bildlig mening; genom adoptionen trodde sig nämligen Galba tillika bestämma den blifvande efterträdaren, alldenstund kejsarens adoptivson ansågs som *successor destinatus*, om också ej *designatus*. Om skilnaden mellan dessa båda

latset, där Galba meddelade honom sitt beslut och bevekelsegrunderna därtill. Med värdig hållning emottog och besvarade Piso vördnadsfullt den gamle kejsarens meddelande. Därpå rådslogs, om adoptionen först skulle kungöras från talarestolen på forum, i senaten, eller i prätorianlägret. Man stannade vid det sistnämda alternativet, alldenstund klokheten bjöd att genom en sådan smickrande heder söka vinna soldaternas ynnest [1]). Den 10 Januari 69 e. Kr., en regnig och åskdiger dag, begåfvo sig således Galba och Piso till lägret, där den förre i få ord på fältherrevis (*imperatoria brevitate)* tillkännagaf, att han efter den guddomlige Augustus' föredöme och på soldatvis adopterat Piso. Men han tillade inga förbindliga ord eller något löfte om donativ, och detta väckte förbittring. Hela åtgärden blef därigenom en halfhet, som mera skadade än gagnade kejsarens och adoptivsonens sak [2]).

Därefter uppträdde båda äfven i senaten: Galba med ett likà kort och kärft tal som i lägret, Piso med ett vänligt och tillvinnande. Också möttes han af senatorernes mer eller mindre uppriktiga bevågenhet [3]).

---

ord närmast motsvarande de moderna »*präsumptiv*» och »*utkorad*» tronföljare, se ofvan sid. 24.

[1]) A. st. 17. *Consultatum inde, pro rostris, an in senatu, an in castris adoptio nuncuparetur. iri in castra placuit: honorificum id militibus fore, quorum favorem, ut largitione et ambitu male adquiri, ita per bonas artes haud spernendum. circumsteterat interim palatium publica expectatio, magni secreti inpatiens; et male coercitam famam supprimentes augebant.* Om Pisos adoption jfr Sueton. a. st.

[2]) A. st. 18. Tacit. tillägger: *constat potuisse conciliari animos quantulacumque parci senis liberalitate: nocuit antiquus rigor et nimia severitas, cui iam pares non sumus.*

[3]) A. st. 19: *Inde apud senatum non comptior Galbæ, non longior quam apud militem sermo: Pisonis comis oratio. et patrum favor aderat: multi voluntate, effusius qui noluerant, medii ac plurimi obvio obsequio, privatas spes agitantes sine publica cura.* — En kort och träffande karaktärsteckning af denna senat, för hvars fleste medlemmar de enskilda intressena gälde allt, det allmänna intet, och hos

Emellertid inlupo allt mer oroande tidningar om upproret i de Germaniska gränsområdena och spriddes af det beställsamma ryktet bland den efter nyheter lystna och lättrogna allmänheten. Senaten beslöt därföre att skicka sändebud till den Germaniska hären, och uppdrog åt Galba att utse dem. I hemlighet öfverlades äfven om, huruvida icke också Piso borde medfölja för att såsom kejsarens ombud öka beskickningens anseende. Äfven gardesöfversten Laco ansågs böra medfölja, men denne afböjde detta förslag. Likaledes undandrogo sig flere af de af kejsaren å senatens vägnar utsedde sändebuden, så att många hinder mötte att få beskickningen till stånd [1]).

Ett annat, svårare bekymmer var penningbristen — en naturlig följd af Neros oerhörda slöseri. Redan denne hade, som vi sett (sid. 111), mot slutet af sin regering befunnit sig i stor penningförlägenhet och hade i sin nöd vidtagit utomordentliga beskattningsåtgärder, som ökade oviljan mot honom. Nu ansåg man, efter sorgfällig pröfning af alla utvägar, den vara den rättvisaste, att bristen täcktes från det håll, hvarifrån den härrörde. Galba påbjöd därföre, att af alla, som genom Neros slöseri riktats med skänker, desamma skulle återfordras, med afdrag för hvar och en af en tiondedel af det gifna, hvilken han skulle få behålla. Till indrifvande af denna uppbörd utnämdes en kommission af trettio riddare. Men föga fans att taga, emedan de af Nero begåfvade bortslösat större delen både af det skänkta och af sin öfriga förmögenhet [2]).

---

hvilken man därföre förgäfves spanar efter fornromersk fasthet och högsinthet.

[1]) A. st. 19.

[2]) A. st. 20. Sannolikt har senaten härom blifvit hörd och gifvit sitt bifall, måhända sjelf tillstyrkt åtgärden. Det gälde att återkräfva 2,200 millioner sestertier, ty så mycket hade Nero bortslösat i gåfvor. Följden blef: *ubique hasta et sector, et inquieta urbs actionibus. ac tamen grande gaudium, quod tam pauperes forent quibus donasset Nero, quam quibus abstulisset.*

I Pisos adoption hade Galba sökt ett botemedel mot hotande olyckor: den blef i stället en orsak till hans undergång.

I sitt val af adoptivson hade nämligen den åldrige kejsaren länge vacklat mellan M. Otho, som förordades af Vinius, och Piso, hvilken, som redan är nämdt, gynnades af Laco. Den förre hade invaggat sig sjelf i förhoppningar om adoptionen och såg sig sviken i dessa, då valet föll på Piso. Förbittringen häröfver mot Galba, afunden mot Piso, i förening med ärelystnaden och hans genom ett yppigt och utsväfvande lefnadssätt förstörda affärer — han hade varit en af Neros lättsinniga sällskapsbröder —, gjorde honom till orostiftare; och det gäsande missnöjet hos de talrika, ännu i hufvudstaden samlade soldaterne [1]), hos hvilka han redan förut sökt ställa sig in [2]), erbjöd honom ett gynsamt tillfälle här-

[1]) Tacit. a. st. 6 (om ställningen efter Neros död): *inductâ legione Hispanâ, remanente eâ, quam e classe Nero conscripserat, plena urbs exercitu insolito; multi ad hoc numeri e Germania ac Britannia et Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum et bellum, quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis coeptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.*

[2]) Tacit. a. st. 23: *studia militum iam pridem spe successionis aut paratu facinoris adfectaverat, in itinere, in agmine, in stationibus vetustissimum quemque militum nomine vocans ac memoriâ Neroniani comitatûs contubernales appellando; alios adgnoscere, quosdam requirere et pecuniâ aut gratiâ iuvare, inserendo sæpius querellas et ambiguos de Galba sermones quæque alia turbamenta volgi. labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii atrocius accipiebantur, cum Campaniæ lacus et Achaiæ urbes classibus adire soliti, Pyrenæum et Alpes et immensa viarum spatia ægre sub armis eniterentur.* 24: *Flagrantibus iam militum animis velut faces addiderat Mævius Pudens, e proximis Tigellini (præfecti prætorio Neronis). is nobilissimum quemque ingenio aut pecuniæ indigum et in novas cupiditates præcipitem adliciendo, eo paulatim progressus est, ut per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos nummos divideret; quam velut publicam largitionem Otho secretioribus apud singulos præmiis intendebat, adeo animosus corruptor, ut Cocceio Proculo speculatori, de parte finium cum vicino*

till. Genom en af sine frigifne, Onomastus, vann han medelst belöningar och löften ett par underofficerare (en *optio* och en *tesserarius*) vid det prätorianska gardets *speculatores* (en beriden spejare- och ordonanskorps) och genom dem andra soldater. Tvenne militärer af lägre rang åtogo sig sålunda, såsom Tacitus säger, att på ett nytt hufvud öfverflytta den Romerska statens styrelse, och verkställde det äfven [1]. Likväl invigdes blott få i anslaget. De öfrige prätorianernes redan retade sinnen eggades genom hvarjehanda medel, de förnämste soldaterne såsom misstänkte genom Nymphidius' ynnestbevis, den öfriga hopen genom harmen öfver det så ofta felslagna hoppet om donativ. Äfven funnos månge, som upptändes af minnet af Nero och saknaden af det förra sjelfsvåldet; men på alla verkade fruktan för förändringar i krigstjensten [2].

Från prätorianerne spridde sig denna smitta äfven till de i hufvudstaden varande legionerna och hjelptrupparne, hvilkas sinnen redan råkat i rörelse vid ryktet om de Germanska legionernas affall. Och så förberedt var redan upproret, att de illasinnade den 14 Januari (år 69) skulle hafva till lägret bortfört och till imperator utropat Otho, då han från aftonmåltiden i palatset återvände hem, om de icke fruktat för nattens mörker och osäkerhet, som bland de i staden spridde och berusade soldaterne lätt kunde gifva anledning till misstag. Många tillbud till det utbrytande upprorets röjande undertrycktes af de invigde: några upptäckter, som nått Galbas öron, gäckades af gardesöfversten Laco, som sväf-

---

ambigenti, universum vicini agrum suâ pecuniâ emptum dono dederit, per socordiam præfecti (sc. *prætorio, Cornelii Laconis), quem nota pariter et occulta fallebant.*

[1]) A. st. 24: *suscepere duo manipulares imperium populi Romani transferendum, et transtulerunt.*

[2]) Tacit. a. st., hvars mästerliga skildring vi här trott oss böra återgifva, visserligen i fri öfversättning, men i det hela lämpande oss efter författarens egna ord.

vade i okunnighet om soldaternes sinnesstämning och var fiende till hvarje, äfven det bästa råd, som icke kom från honom sjelf. Snart skulle dock Galba på ett bedröfligt sätt upplysas om sanningen.

Då han den 15:de Januari offrade i Apollos tempel (på Palatinska höjden?), förkunnade den honom biträdande offertydaren olycksbådande förebud, stundande försåt och en huslig fiende. Otho, som var närvarande och hörde detta, tydde spådomen till sin förmån, och på ett aftaladt tecken af Onomastus, att allt var i ordning till anslagets utförande, aflägsnade han sig kort därpå under någon förevändning, och begaf sig först till den gyldene milstolpen vid Saturnus tempel [1]). Där helsades han som imperator af tjugotre spekulatorer, som satte honom på en bärstol och med dragna svärd förde honom till det prätorianska lägret. Under vägen sällade sig till dem ett ungefär lika antal soldater, af hvilka somlige voro medvetne om förehafvandet, andra drefvos af förvåning och nyfikenhet. Deras ankomst till lägret var för de fleste därstädes en öfverraskning. Den vakthafvande tribunen stod handfallen af rådlöshet och fruktan, och samma villrådighet herskade hos de öfrige tribunerne och centurionerne. »Och sådan var sinnesstämningen», tillägger Tacitus, »att den värsta illbragd vågades af få, gillades af flere och fördrogs af alla.»

Okunnig om hvad som tilldrog sig fortsatte emellertid Galba sitt offer åt skyddsgudarne af ett välde, som redan upphört att vara hans. Snart inlupo dock till honom rykten, om förloppet, först sväfvande och obestämda, sedan med närmare besked. Efter någon öfverläggning beslöt man att låta Piso utforska den i palatset vaktgörande kohortens tänkesätt. Från palatsets trappa höll därföre denne ett tal till den nedanför församlade kohorten, hvilket för ett ögonblick tycktes göra ett för talaren

[1]) Denna milstolpe var utgångspunkten för milberäkningen å alla vägar, som utlöpte från Rom.

gynsamt intryck på soldaterne. Men sedan kohortens spekulatorer aflägsnat sig, följde snart det öfriga manskapet efter: enligt Tacitus blott af tillfällig ingifvelse och utan bestämd plan, hvilket dock förefaller otroligt [1]).

I palatset beslöt man nu att affärda tre tribuner till prätorianernes läger för att med förnuftiga föreställningar söka återföra dem till sin pligt. Men de utskickade möttes af hotelser, och en af dem blef handgripligen misshandlad. En annan, Marius Celsus, som blifvit skickad till en i Vipsanius' portik inqvarterad afdelning af den Illyriska hären, emottogs med stenkastning, och af sjösoldaterne, som Galba vid sitt intåg i Rom låtit decimera, var ingen trohet att vänta. Blott de från Alexandria återvände, vid frihetens tempel lägrade Germanska tropparne voro af tacksamhet fästade vid Galba, som egnat dem en sorgfällig omvårdnad, då de återkommit sjuke och medtagne efter en lång och svår sjöresa. Tvänne primipilarer skickades att hemta dem till palatset.

Emellertid samlades stadens menighet (*plebs*), blandad med trälar, kring palatset och fordrade med skränande rop Othos död och de sammansvurnes undergång, »liksom om de skulle begärt något lustspel på rännarbanan eller teatern» [2]). Efter ett ögonblicks tvekan i

---

[1]) Då de blifvit kommenderade till vaktgöring i palatset, kunde de väl ej utan brott mot krigstukten lemna sin post, innan de blifvit aflösta. Åtminstone måste befälhafvaren hafva varit en förrädare. Men Tacitus tyckes vara allt för mycket böjd att anse hela denna statshvälfning som ett slumpens och öfverraskningens verk. Allt var ju sorgfälligt förberedt till en explosion, brännbara ämnen saknades ej, och det behöfdes endast en antändande gnista för att framkalla den. Blott denna gnistas anbringande skedde genom en djerf öfverrumpling, och denna var förestafvad af slug beräkning, icke af tanklöst lättsinne.

[2]) A. st. 32. Tacit. tillägger: *neque illis iudicium aut veritas, quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis, sed tradito more quemcunque principem adulandi licentiâ adclamationum et studiis inanibus.* (de hade ingen uppriktig mening härmed, alldenstund de re-

valet mellan de båda råd som gåfvos — af Vinius att stanna i palatset, väpna trälarne och spärra ingångarne: af de öfrige, att hasta ut innan upproret, ännu i sin svaga begynnelse, hunnit gripa omkring sig — valde Galba det senare och skickade Piso förut till prätorianlägret. Hastigt spriddes ett rykte, att Otho blifvit mördad i lägret. Då utbröt folkhopen i handklappning och omåttligt jubel, och riddare och senatorer, åsidosättande all försigtighet, sedan fruktan upphört, trängde in i palatset, inför Galba beklagande sig öfver, att hämden blifvit dem undanryckt: hvarvid just de, som voro de fegaste och, som erfarenheten sedan visade, minst hugade att våga något, nu voro de storordigaste. Ingen visste, men alla försäkrade, att ryktet var sant, till dess Galba, oviss om sanningen, men förledd af de samstämmiga försäkringarna, påtog sitt pansar och i en bärstol lät föra sig genom den böljande och påträngande mängden ut ur palatset. Under vägen mötte han en spekulator, Julius Atticus, som visade honom ett blodigt svärd under utrop, att han vore den som mördat Otho. »Krigskamrat, inföll Galba, hvem har befalt dig det?» Icke ens under sådana förhållanden lemnade den åldrige fältherren med fornromerskt sinne krigstuktens lagar ur sigte! [1]).

Men, under det ryktet förkunnade Othos död, hade denne i prätorianlägret emottagit gemenskapens enhälliga hyllning. I sluten skara bildande en sköldborg omkring hans person stälde soldaterne honom bland fälttecknen på den upphöjda plats (*suggestus*), där Galbas gyldene

---

dan samma dag skulle med samma ifver fordra motsatsen; utan de gjorde det af gammal vana att med sjelfsvåldigt bifallssorl och tillgjordt nit smickra hvilken förste som helst). Sådan var den politiska rol, som spelades af den hufvudstadspöbel, hvilken numera förestälde »*populus Romanus Quiritium*»!

[1]) A. st. 32—35. Efter omnämnandet af Galbas anf. svar tillägger Tacitus om Galba: *insigni animo ad coercendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversus blandientes incorruptus* — ett i sanning hedrande vittnesbörd!

bildstod nyss förut hade stått, och omgåfvo honom med fanor; tribuner och centurioner fingo icke nalkas; den gemene soldaten befalte till och med, att man på dem skulle hafva ett vaksamt öga. Med handslag och omfamningar emottog man alla de soldater, som efter hand tillströmmade, förestafvade dem trohetseden till Otho och förordade ömsom den nye imperatorn hos de anländande soldaterna, ömsom dem hos honom. Otho å sin sida försummade icke den förnedrande rol, som syntes honom lämplig för tillfället; han betygade med utsträckta armar sin hängifvenhet för hopen, kastade slängkyssar och »spelade i allo träl för att blifva herre» [1]). Sedan hela sjösoldatslegionen (*universa classicorum legio*) hade aflagt trohetsed till honom, kände han sig trygg och höll från lägervallen ett tal, uppfyldt af sådana anklagelser mot Galba och hans gunstlingar, som voro mest egnade att slå an på soldaterne och uppreta dem mot den stränge och hushållsaktige kejsaren. Ovädret vid Pisos adoption framhölls som ett vittnesbörd om gudarnes misshag. Sådant, föregaf han, vore äfven senatens och det Romerska folkets tänkesätt: man afbidade blott deras (soldaternes) tapperhet, ty på dem berodde alla hederliga rådslags verkställighet och utan deras medverkan voro äfven de bästa outförbara [2]).

Våga vi förutsätta, att Othos tal åtminstone till sitt väsendtliga innehåll är någorlunda troget återgifvet af Tacitus, så finna vi af detsamma, att Otho utgick eller, väl rättare, låtsade sig utgå från samma förutsättning som Galba, att nämligen den påbörjade statshvälfningen företogs i öfverensstämmelse med senatens och det Romerska folkets önskan: äfven här begagnas

---

[1]) A. st. 36: *nec deerat Otho protendens manus adorare volgum, iacere oscula et omnia serviliter pro dominatione.*

[2]) A. st. 37—38: *vidistis, commilitones, notabili tempestate etiam deos infaustam adoptionem aversantes. idem senatûs, idem populi Romani animus est: vestra virtus exspectatur, apud quos omne honestis consiliis robur, et sine quibus quamvis egregia invalida sunt.*

bländskenet af dessa namn, som ännu alltjämt omgåfvos af ett visst häfdvunnet anseende, för att inför den råa soldathopen rättfärdiga ett i alla hänseenden oberättigadt våld. Det var onekligen ett farligt föredöme Vindex, Rufus och Galba hade gifvit. Men mellan deras och Othos uppror förefans den väsendtliga åtskilnaden, att förutsättningen då hade visat sig vara sann, och att ledarne af den då företagna resningen hade öfverlemnat kejsarevalet åt senaten och det Romerska folket och förmått härarne att foga sig efter detta beslut: intetdera var däremot fallet vid den af Otho anstiftade statshvälfningen.

Sedan Otho slutat sitt tal, lät han öppna tyghuset, där soldaterne efter eget godtfinnande fingo förse sig med vapen. Krigstuktens band voro lösta, all krigisk ordning till spillo gifven. Befälet hade förlorat sin myndighet; soldaten handlade helt och hållet på egen hand.

Af det ända till staden genljudande, ständigt växande sorlet från lägret hade Piso afskräckts från att begifva sig dit. I stället uppsökte han Galba, som på sin bärstol och eskorterad af en kohort redan nalkades forum, med möda fortskaffad genom den böljande folkmassan. Men de från olika håll inlöpande tidningarna voro föga hoppgifvande. Råd och förslag korsade hvarandra: däraf villrådighet och dröjsmål; och slutet blef, att den gamle kejsaren blott så mycket säkrare gick sitt sorgliga öde till mötes.

Vid underrättelsen, att hufvudstadspöbeln väpnades till Galbas försvar, befalte Otho sin krigsstyrka att genast rycka fram för att förekomma faran. Ryttare och fotfolk inbryta nu på forum, skingra menigheten, undantränga senaten och närma sig slutligen den ålderstigne kejsaren [1]). Då fanjunkaren vid den kohort, som åt-

[1]) A. st. 40. *Igitur milites Romani, quasi Vologesum aut Pacorum avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non imperatorem suum inermem et senem trucidare pergerent, disiectâ plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidi equis forum inrumpunt. nec illos Capitolii ad-*

följde denne, på afstånd såg de anryckande soldatskarorna, slet han Galbas bild från fälttecknet och kastade den på marken. Alla soldaterne öfvergingo nu till Otho. Forum utrymdes af det flyende folket, mot de dröjande riktades blanka vapen. Vid Curtiussjön (*lacus Curtii*) föll genom bärarnes häpenhet och brådska Galba framstupa ur bärstolen till marken. En soldat afhögg hans hufvud, andra stympade och genomborrade med rått barbari hans lik. Så slutade Galba efter blott sju månaders regering sitt nära sjuttiotreåriga lif [1]).

Efter Galbas död uppsökte hämdlystnaden hans förnämste gunstlingar och anhängare. Äfven Piso föll till Othos synnerliga hugnad ett offer för densamma. De mördades hufvuden buros på pikar bland kohorternas fälttecken och jämte legionens örn [2]). Soldaterne täflade med hvarandra att visa sina blodiga händer och skryta öfver mordbragder, som de begått eller sade sig hafva begått [3]).

Öfverhufvud skedde allt efter soldaternes godtfinnande. Prätorianerne valde sig sjelfve gardesöfverstar, (Plotius Firmus och Licinius Proculus, båda Othos anhängare redan under Galbas lifstid), och utnämde T. Flavius Sabinus, Vespasians bror, till stadspräfekt, i

---

spectus et imminentium templorum religio et priores et futuri principes terruere, quo minus facerent scelus, cuius ultor est quisquis successit.

[1]) A. st. 41. Sueton. a. st. 19 o. 20. Om Galbas ålder se Tacit. a. st. 49 och Sueton a. st. 23.

[2]) Galbas lik låg länge, blottstäldt för hånfull misshandling, obegrafvet, till dess en af hans trälar jordade det i en af hans enskilda trädgårdar. Hans sargade hufvud hade slöddret fästat på Neros af Galba straffade frigifne Patrobius' graf.

[3]) Tacit. a. st. 42—44. Vitellius fann sedermera mer än 120 böneskrifter till Otho af personer, som begärde belöning för utmärkta tjenster, som de den dagen hade gjort. Vitellius lät anställa räfst med och afrätta alla dessa supplikanter, som sålunda fingo sin förtjenta belöning.

detta fall följande det val, som gjorts af Nero, under hvilken han redan haft samma befattning. De fordrade afskaffandet af den tjenstledighetsafgift, hvilken centuriorerne plägat afpressa dem som ett slags årlig skatt. För att gå soldaternes önskan till mötes utan att stöta sig med centurionerne, lofvade Otho, att den kejserliga kassan (»*fiscum suum*») skulle betala denna afgift [1]).

Skändligheterna under blodbadsdagen kröntes följande dag af offentliga glädjebetygelser. Stadsprätorn sammankallade senaten; de öfriga ämbetsmännen täflade med hvarandra i smicker mot den nye kejsaren, senatorerne ilade till rådssalen: man beslöt åt Otho tribunsmakt, namnet Augustus och alla de utmärkelser, som plägat tillkomma kejsarne [2]); i det hvar och en bemödade sig

---

[1]) Tacit. a. st. 46: *Omnia deinde arbitrio militum acta: — — — flagitatum, ut vacationes præstari centurionibus solitæ remitterentur; namque gregarius miles ut tributum annuum pendebat. quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret, neque modum oneris quisquam, neque genus quæstûs pensi habebat: per latrocinia et raptus aut servilibus ministeriis militare otium redimebant. tum locupletissimus quisque miles labore ac sævitiâ fatigari, donec vacationem emeret. ubi sumptibus exhaustus socordiâ insuper elanguerat, inops pro locuplete et iners pro strenuo in manipulum redibat; ac rursus alius atque alius, eâdem egestate corrupti, ad seditiones ac discordias et, ad extremum, bella civilia ruebant.* (Orden: *neque modum oneris quisquam, neque genus quæstus pensi habebat*, torde böra öfversättas: ingen frågade efter afgiftens belopp eller sättet för dess anskaffande).

[2]) A. st. 47: *Exacto per scelera die novissimum malorum fuit lætitia: vocat senatum prætor urbanus, certant adulationibus ceteri magistratus, adcurrunt patres: decernitur Othoni tribunicia potestas et nomen Augusti et omnes principum honores.* Jfr om senatens och folkets förändrade hållning genast efter Galbas död och medan Otho ännu var qvar i prätorianlägret, a. st. 45: *Alium crederes senatum, alium populum: ruere in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum iudicium, exosculari Othonis manum; quantoque magis falsa erant quæ fiebant, tanto plura facere.* Det var samma folk, som nyss förut fordrat Othos och hans anhängares lif, samma senat, som vid ryktet om Othos död beklagat, att hämden vore den undanryckt!

om att hos Otho utplåna intrycket af de smädeord och tillvitelser, med hvilka man kort förut samfäldt öfverhopat honom. Otho å sin sida höll god min och lät icke märka några hämdkänslor. Han fick ock snart annat att tänka på genom de oroande underrättelserna om Vitellius' uppror.

Detta hade emellertid gjort betydliga framsteg. Tropparne i Britannien och Rätien anslöto sig till detsamma. Vitellius' här yrkade nu i trots af vintern ifrigt på uppbrott till Italien och Rom och förmådde genom sin ifver den beqvämlighetsälskande Vitellius att öfvervinna sin tröghet. Fabius Valens och Cæcina skickades på olika vägar förut till Italien, den förre genom östra Gallien och öfver de Cottiska Alperna (Mont Cenis?), den senare genom Helvetien (vestra Schweitz) och öfver de Penninska Alperna (Stora S:t Bernhard?). Sjelf följde Vitellius efter med hufvudhären [1]). På Leucernes område fick Valens underrättelse om Galbas död och Othos tronbestigning. Detta medförde dock ingen annan förändring, än att det nu i stället gälde att bekriga Otho, som Vitellius naturligtvis icke ville erkänna för kejsare, och som å sin sida lika litet var böjd att erkänna honom därför. Här måste således svärdet fälla utslaget mellan de båda medtäflarne om kejsarmakten.

Först sökte dock Otho i godo afböja det hotande kriget. Sedan den af Galba sent omsider affärdade beskickningen (se sid. 123) blifvit återkallad, afsände Otho i senatens namn en ny till de troppar i Germanien och Gallien, som utropat Vitellius till imperator, för att förmå dem att erkänna Otho som kejsare på grund af senatens och det Romerska folkets val [2]). Men sändebuden qvarstadnade hos Vitellius, allt för beredvilligt, som Tacitus uttrycker sig, för att kunna anses qvarhållne mot sin

---

[1]) Rörande Valens tåg genom Gallien, Cæcinas genom Helvetien se Tacit. a. st. 64—69.

[2]) Tacit. a. st. 74. Jfr Sueton. *Otho* 8: *auctor senatui fuit (Otho) mittendæ legationis, quæ doceret, electum iam principem.*

vilja. Blott de sändebuden åtföljande prätorianerne återskickades, medförande bref från Fabius Valens i den Germanska härens namn till prätorianerne och stadskohorterna med vänskapsanbud och en skrytsam skildring af det Vitelliska partiets magt. Dessa bref medförde dock ingen annan verkan, än att hos soldaterne i hufvudstaden framkalla misstroende och fruktan för stämplingar af utsände Vitellianer [1]).

Emellertid underkastade sig hela Gallien, till en del frivilligt, men mestadels af fruktan och nödtvång, Vitellius. Detta föredöme följde snart äfven Spanien [2]), som dock, i likhet med Aqvitanien, förut hade hyllat Otho. Däremot svuro tropparne i Dalmatien, Pannonien och Moesien den senare trohet, och alla de Asiatiska provinserna och de i dem förlagda härarne slöto sig likaledes till honom — icke af partianda, anmärker Tacitus, utan emedan det låg en mäktig verkan i hufvudstadens namn och senatens föreburna vilja, och sinnena hade blifvit intagna för den, som man först hört omtalas [3]). Äfven Ägypten och Africa hyllade honom. Striden mellan Vitellius och Otho tycktes sålunda skola blifva en kamp mellan vestern å ena, och östern med inbegrepp af Italien å andra sidan. Men i Italien utkämpades genom Othos öfverilning denna strid, innan ens de Illyriska tropparne hunnit komma honom till undsättning, och innan å andra

---

[1]) Om Othos och Vitellius' brefvexling med hvarandra och ömsesidiga anbud för att få medtäflaren att afstå från den inkräktade imperatorsvärdigheten, se Tacit. a. st. 74; om de lönnmördare de utsände mot hvarandra därsammastädes 75. Enligt Sueton. a. st. *consortem imperii generumque se Vitellio obtulit (Otho).* Så äfven Dio LXIV, 10. Tacitus säger blott: *Crebræ interim et muliebribus blandimentis infectæ ab Othone ad Vitellium epistulæ offerebant pecuniam et gratiam et quemcumque quietis locum prodigæ vitæ legisset.*

[2]) Härpå syftar väl CONSENSVS HISPANIARVM på en del af Vitellius' kopparmynt. Cohen, a. st. s. 262, n:o 66.

[3]) A. st. 76: *non partium studio, sed erat grande momentum in nomine urbis ac prætextu senatûs, et occupaverat animos prior auditus.*

sidan Vitellius sjelf med sin härafdelning hunnit inträffa på krigsskådeplatsen.

En vigtig fördel vann Vitellius därigenom, att det i norra Italien *(Gallia Transpadana)* förlagda Silianska rytteriet öfvergick till Cæcina, som därmed tillika kom i besittning af flera af de mest betydande städerna norr om Po, Mediolanum (Milano), Novaria (Novara), Vercellæ (Vercelli) och Eporedia (Ivrea).

Emellertid utvecklade Otho en på grund af hans förra seder och lefnadssätt oväntad verksamhet och drift. Hans svåraste uppgift torde hafva varit att tygla soldaternes obändiga nit, som en gång genom ett olyckligt missförstånd förledde dem till ett upplopp, hvari en tribun och flere centurioner mördades, och som blottstälde senaten och hela hufvudstaden för en alvarsam fara. Väl lyckades Otho stilla tumultet och lugna soldaterne, men oron och osäkerheten i hufvudstaden fortforo [1]).

Detta och de hotande förebud, man trodde sig varsna i Tiberns öfversvämning och en mängd andra järtecken, hindrade dock icke Otho att med ifver och omtanke bedrifva krigsrustningarna. Som Vitellianerne redan hade besatt passen öfver de Penninska och Cottiska Alperna — ty äfven Cæcinas förtroppar hade nu anländt till

---

[1]) Tacit. a. st. 80—85. I det tal, Otho då höll till soldaterne, låter Tacitus honom bland annat yttra: *nec illas adversus senatum voces ullus usquam exercitus audiat. caput imperium et decora omnium provinciarum ad poenam vocare non Hercule illi, quos cum maxime Vitellius in nos ciet, Germani audeant. ulline Italiæ alumni* (prätorianerne utgjordes af infödde Italer) *et Romana vere iuventus ad sanguinem et cædem depoposcerint ordinem, cuius splendore et gloriâ sordes et obscuritatem Vitellianarum partium præstringimus? nationes aliquas occupavit Vitellius, imaginem quandam exercitûs habet, senatus nobiscum est: sic fit, ut hinc res publica, inde hostes reipublicæ constiterint.* — Jfr c. 90 (om förberedelserna till Othos uppbrott från Rom): *mox vocatâ contione maiestatem urbis et consensum populi ac senatûs pro se attollens, adversus Vitellianas partes modeste disseruit, inscitiam potius legionum quam audaciam increpans* etc. Jfr de ofvan anf. orden: *sed erat magnum momentum in nomine urbis et prætextu senatûs.*

Italien —, beslöt Otho att angripa det Narbonensiska Gallien från sjösidan. Dit afsändes därföre flottan, bemannad med en del af sjösoldaterne, af hvilka Otho, efter Neros föredöme, ånyo hade bildat en legion, äfvensom med stadskohorterne och åtskilliga prätorianer. Tillika fingo legionerna i Pannonien och Dalmatien, fyra till antalet, befallning att bryta upp till Italien, där deras förtropp, 2000 man stark, hann inträffa före den afgörande slagtningen. Äfven från Rom utryckte under Annius Gallus' och Vestricius Spurinnas befäl en icke obetydlig styrka, bestående af fem kohorter prätorianer, några fanor rytteri och dessutom 2000 gladiatorer, med uppgift att besätta Poflodens stränder. Otho sjelf följde efter med utvaldt manskap af spekulatorerne, de öfriga prätorianska kohorterna, prätorianske veteraner och en talrik mängd sjösoldater. Äfven en mängd senatorer och bland dem Lucius Vitellius, imperatorns bror, ledsagade honom [1]).

I de första striderna gynnades Othos vapen af krigslyckan, oaktadt den dåliga krigstukten i hans härar. Flottan hade flere framgångar både under vägen och efter framkomsten till sin bestämmelseort, och försäkrade Otho om besittningen af Sardinien och Corsica. Äfven vid Po vunno Othos befälhafvare, gynnade af oenigheten mellan Valens och Cæcina och det äfven i deras härar rådande sjelfsvåldet, flera fördelar. Cæcinas anfall på Placentia tillbakaslogs af Spurinna, och kort därpå blef han i öppet fältslag i grannskapet af Cremona besegrad af Othos fältherrar Svetonius Paulinus och Marius Celsus [2]).

---

[1]) Othos uppbrott från Rom egde rum i medlet af Mars, under hopens sedvanliga jubelrop och lyckönskningar. Tacit. a. st. 90: *clamor vocesque volgi ex more adulandi nimiæ et falsæ: quasi dictatorem Cæsarem aut imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant, nec metu aut amore, sed ex libidine servitii, ut in familiis, privata cuique stimulatio et vile iam decus publicum.*

[2]) På denna seger hänsyfta väl de af Othos guld- och silfvermynt, som på frånsidan hafva VICTORIA OTHONIS. (Cohen a. st. s. 253, n:o 17—20). — De öfriga hafva på fråns. PAX ORBIS TERRARVM, SECVRITAS, eller PONT. MAX. Alla föra på åts. IMP. M.

Omsider förmådde den gemensamma faran Cæcina och Valens att åsidosätta sitt inbördes split. Bådas härar förenades vid Cremona och blefvo därigenom Othos styrka öfverlägsne. I det krigsråd, som Otho nu höll, rådde därföre den erfarne, genom sina segrar i Britannien namnkunnige fältherren Svetonius Paulinus, att man borde undvika ett afgörande slag till dess de Illyriske tropparne anländt. Af samma mening var äfven Marius Celsus, en man, som genom sin orubbliga trohet mot Galba äfven hade vunnit Othos aktning och förtroende. Men Otho sjelf var för ett raskt afgörande, och med honom instämde naturligtvis alla, som genom smicker sökte ställa sig in hos honom. Därjämte tillstyrkte man Otho att icke äfventyra sin egen för staten dyrbara person genom att sjelf närvara i slaget. I enlighet med detta råd stannade Otho med en icke obetydlig del af hären i Brixellum söder om Po (nordöst om Parma), medan hufvudstyrkan under Vitellius' bror Salvius Titianus' och gardesöfversten Licinius Proculus' öfverbefäl framryckte till Bedriacum, mellan Cremona och Mantua. I den i dess grannskap levererade hufvudslagtningen blef Othos här i grund slagen och sprängd [1]). Vid underrättelsen härom gaf Otho, oaktadt alla uppmaningar i motsatt riktning, kanske i förtid sin sak förlorad och afhände sig sjelf lifvet, sägande, att han därigenom ville förekomma vidare blodsutgjutelse och göra ett slut på det inbördes krigets

---

OTHO CÆSAR AVG. TR. P. och på ett undant. när (n:o 10), i midten kejsarens hufvud utan lager. — Af kopparmynten från hans regering känner Cohen blott en typ m. IMP. M. OTHO CÆ. AVG. på åts. och S. C. i en lagerkrans å fråns. Dessa mynt äro präglade i Antiochia.

[1]) Tacit. a. st. 11—44. Jfr Sueton. *Otho,* 9—10. Suetons egen fader hade som *tribunus angusticlavius* vid 13:de legionen deltagit i slaget. — Om det därpå följande stilleståndet, m. m. se Tacit. a. st. 45. — Vitellius' redan (s. 120 n. 4) nämda mynt m. VICTORIA AVGVSTI å fråns. skulle väl föreviga minnet af denna seger. Jfr n:o 73—75 med MARS VICTOR å fråns.

olyckor [1]). Han följdes i grafven af sina soldaters djupa sorg och uppriktiga tårar. Vid hans begrafning var ett nytt uppror nära att utbrista, i det soldaterna med hotelser uppmanade Rufus än att emottaga styrelsen, än att afgå som sändebud till Cæcina och Valens för att underhandla om underkastelse. I hans ställe framförde Rubrius Gallus de i Brixellum varande tropparnes ansökan om tillgift, som äfven beviljades. Äfven Flavius Sabinus öfvergick med sin korps till det segrande partiet.

Med alla sina fel var dock Otho en man. Ärelystnaden, som förledde honom till brott, hvilka icke kunna ursäktas, sporrade honom i farans stund till en verksamhet, som man icke hade tilltrott den i Neros skola uppfostrade vällustingen; och då han ansåg sin sak förlorad, föredrog han beslutsamt, i öfverensstämmelse med sin tids åsigter, en frivillig död med ära framför en neslig undergång. Kunde vi glömma det hänsynslösa sätt, hvarpå han öfver sin åldrige gynnares och sin aktningsvärde medtäflares blodiga lik banade sig väg till kejsartronen, så skulle vi måhända kunna försona oss med hans minne; men Galbas och Pisos maner tillåta det ej.

Vid första ryktet om Othonianernes nederlag råkade de senatorer, som på Othos inbjudning åtföljt honom från Rom och sedan blifvit qvarlemnade i Mutina (Modena), i en brydsam och farlig ställning; de befunno sig i de Othonianska soldaternes våld, men fruktade å andra sidan att stöta sig med Vitellius. De samlades därföre till gemensam rådplägning; men deras oro och förlägenhet ökades därigenom, att municipalrådet i Mutina erbjöd dem vapen och penningar och i en oläglig stund hedrade dem med titeln *patres conscripti*, senatens officiela namn. De funno rådligast att begifva sig till Bononia (Bologna) för att där fortsätta sina öfverläggningar, i hopp att

[1]) Tacit. a. st. Jfr Dio LXIV, 11—15, där berättelsen om Othos död dock förefaller utsmyckad.

under tiden erhålla vidare underrättelser. Här erfor man af en Othos frigifne, att denne visserligen hade lemnat honom ännu vid lif, men besluten att afhända sig det; den frigifne sade sig medföra hans sista uppdrag. Genast vände sig allas sinnen till Vitellius, hvars bland senatorerne närvarande bror L. Vitellius, som med eller mot sin vilja följt de andre senatorerne i Othos svit, redan å sin brors vägnar emottog smicker och lyckönskningar. Men knappast hade detta skett, förr än en plötslig bestörtning grep de olycklige senatorernes sinnen med anledning af ett falskt budskap, att den segrande Vitellianska hären blifvit i en ny drabbning slagen af den oförmodadt anlända fjortonde legionen (från Illyrien), förstärkt med tropparne i Brixellum. Då detta rykte troddes af de Othonianske soldaterne, blef senatorernes fara så mycket större, som de liksom genom ett offentligt senatsbeslut hade lemnat Mutina och öfvergifvit Othos parti. Därföre sammanträdde de icke vidare, utan sörjde hvar och en för sig, till dess bref från Fabius Valens lugnade deras oro.

I Rom firades emellertid på sedvanligt sätt de Cerealiska skådespelen (12—19 April). Då på teatern trovärdige sagesmän berättade, att Otho var död och att stadspräfekten Flavius Sabinus tagit trohetsed för Vitellius af de troppar, som funnos i staden, utbröt allmänheten i handklappningar för Vitellius [1]). Och, utan tvifvel såsom en meningsyttring mot Otho, började man nu äfven fira Galbas minne. Prydde med lager och blommor buros hans bilder kring templen af folket, och på det ställe

---

[1]) A. st. 55. Jfr Dio LXV, 1, 1—2: *Οἱ δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ὡς ἤκουσαν τὸ τοῦ Ὄθωνος πάθος, παραχρῆμα, ὥσπερ εἰκὸς ἦν, μετεβάλλοντο. τόν τε γὰρ Ὄθωνα, ὃν πρότερον ἐπῄνουν καὶ νικᾶν ηὔχοντο, ἐλοιδόρουν ὡς πολέμιον, καί τὸν Οὐιτέλλιον, ᾧ κατηρῶντο, καὶ ἐπῄνουν καὶ αὐτοκράτορα ἀνηγόρευον. οὕτω που οὐδὲν πάγιόν ἐστι τῶν ἀνθρωπίνων· ἀλλ' ὁμοίως οἵ τε ἐς τὰ μάλιστα ἀνθοῦντες, καὶ οἱ ἐν τῷ ταπεινοτάτῳ ὄντες, ἀστάθμητά τε αἱροῦνται, καὶ πρὸς τὰς τύχας σφῶν, καὶ τοὺς ἐπαίνους καὶ τοὺς ψόγους, τάς τε τιμὰς καὶ τὰς ἀτιμίας λαμβάνουσι.*

vid Curtiussjön, som den döende Galba färgat med sitt blod, gjordes ett slags grafvård af sammanförda kransar. I senaten beslöts genast åt Vitellius allt, som beviljats andra kejsare efterhand under loppet af en lång regeringstid; därtill lades loford och tacksägelser till den Germanska hären, och en beskickning affärdades till den för att betyga glädjen öfver hvad som skett [1]).

Men Italien suckade efter krigets slut under ett ännu mera tryckande ok än under sjelfva kriget. »Vitellianerne, spridde i municipalstäderna och kolonierna, voro af girighet eller falhet färdige till allt och skonade hvarken heligt eller oheligt. Det fans äfven mânge, som, utgifvande sig för soldater, mördade sina ovänner. Soldaterne sjelfve, bekante med trakten, utsågo rika landtgårdar och rika godsegare till plundring, eller, i händelse af motstånd, till ödeläggelse och undergång, i det deras befälhafvare i sitt förödmjukande beroende af dem icke vågade hindra det» [2]).

Vitellius sjelf hade ännu icke anländt till Italien, utan uppehöll sig fortfarande i Gallien, ännu okunnig om de sines seger och därföre rustande sig till krigets fortsättning. I Gallien anstäldes utskrifningar, och af hären i Britannien drog han till sig 8000 man utvaldt manskap. Därpå bröt han upp till Italien, men möttes inom få dagar af underrättelsen om segern vid Bedriacum och Othos död. Han lemnade nu sin här, som till lands fortsatte sin marsch, och for sjelf i förväg floden Arar (Saone) utföre till Lugdunum (Lyon). Här voro både det segrande och det besegrade partiets anförare honom till mötes. Cæcina och Valens emottogo hans offentliga tacksägelse. Svetonius Paulinus och Licinius Proculus (Othos förutnämde gardesöfverste) fläckade sitt rykte genom att hos Vitellius söka en ursäkt i föregifvet förräderi mot

---

[1]) Tacit. a. st.: *In senatu cuncta longis aliorum principatibus composita statim (Vitellio) decernuntur; additæ erga Germanicum exercitum laudes gratesque, et missa legatio, quæ gaudio fungeretur.*

[2]) A. st. 56.

Otho. De blefvo ock slutligen benådade af Vitellius, »som trodde på otroheten och förlät troheten», för att begagna Tacitus' ord. Äfven Othos broder Salvius Titianus skonades såsom förledd af broderskärleken, och Marius Celsus, som, benådad af Otho, visat denne samma trohet som han tillförene visat Galba, fick till och med behålla det honom uppdragna konsulatet. Däremot blefvo de tappraste af Othonianernes centurioner afrättade, en grymhet, som mycket bidrog att från Vitellius aflägsna de Illyriska tropparnes sinnen. Föröfrigt ådagalade Vitellius en under borgerliga krig mindre vanlig skonsamhet mot de besegrade. Testamenten, upprättade af dem, som stupat i striden för Otho, blefvo beståndande, och då intet testamente fans, fick lagen om arfsrätt på grund af börd gälla [1]).

Under sin vistelse i Lugdunum framstälde Vitellius inför den församlade hären sin unge son, höljd i purpurmantel, kallade honom Germanicus och prydde honom med alla den förstliga rangens äretecken. Utan tvifvel åsyftade hån härmed att genom soldaternes ynnest tillförsäkra sin son tronföljden och liksom anförtro honom åt deras skydd [2]).

Till hufvudstaden skickade Vitellius i förväg ett edikt, i kraft hvaraf han uppsköt antagandet af namnet

---

[1]) A. st. 57—62. Med anledning af Vitellius nämda skonsamhet tillägger Tacitus: *prorsus, si luxuriæ temperaret, avaritiam non timeres. epularum [vero] foeda et inexplebilis libido: ex urbe atque Italia inritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus; exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum; vastabantur ipsæ civitates; degenerabat a labore ac virtute miles adsuetudine voluptatum et contemptu ducis.* Jfr Dio a. st. 2—7, där man finner en utförlig karaktärsteckning af Vitellius, hvarvid äfven hans förtjenster framhållas och flera exempel anföras på hans milda och försonliga sinnelag. — Denna mildhet skyndade man ock att vederbörligen låta mynten bära vittnesbörd om. Se Cohen a. st. s. 255, 1—4 med: A. VITELLIVS IMP. GERMANICVS på åts., och CLEMENTIA IMP. GERMAN. å fråns.

[2]) Tacit. a. st. 59: *mox universum exercitum occurrere infanti filio iubet, perlatumque et paludamento opertum sinu retinens Germanicum appellavit cinxitque cunctis fortunæ principalis insignibus.* Enligt Zonar. XI, 16 var Vitellius' son då sex år gammal.

Augustus och afböjde namnet Cæsar, utan att uppgifva något af makten [1]. »*Mathematici*», d. v. s. stjerntydare och andra dylika spåmän [2], förvistes Italien, och Romerske riddare förbjödos vid strängt straff att förnedra sig med att offentligen uppträda som skådespelare eller täflingskämpar, såsom ofta skett sedan Neros tid. Detta kejserliga edikt är ett upplysande exempel på den administrativa lagstiftningsrätt, kejsaren utöfvade af egen maktfullkomlighet och utan senatens hörande. — I Pavia emottog Vitellius en beskickning från senaten, sannolikt afsänd för att å senatens vägnar välkomna honom och framföra dess hyllning [3].

Sedan äfven de båda Mauretanierna (*Cæsariensis* och *Tingitana*, ungefär motsvarande det nuvarande Algier och norra delen af Marocko), efter mordet å prokuratorn Albinus, och likaså provinsen Africa (det nuvarande Tunis, Tripolis och östra delen af Algier) underkastat sig honom, samt slutligen äfven härarne i orienten svurit honom trohetsed, var Vitellius obestridd herskare öfver hela det Romerska riket, och detta stegrade i otrolig grad hans öfvermod och sorglöshet [4]. Men tillståndet inom hans

---

[1] Tacit. a. st. 62: *præmisit (Vitellius) in urbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cum de potestate nihil detraheret.* (Jfr ofvan s. 120).

[2] Dio LXV, 1 kallar dem ἀστρολόγους och berättar, att de en natt besvarade förvisningspåbudet med en spådom, som förutsade Vitellius' snart stundande död.

[3] Tacit. a. st. 69.

[4] Om Mauretaniernas underkastelse se Tacit. a. st. 58—59. Africas underkastelse följer af a. st. III, 48. Om de östliga härarnes trohetsed a. st. II, 73: *Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Suria Iudæaque adactum in verba eius orientem nuntiavere: nam etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famâque Vespasianus, ac plerumque ad nomen eius Vitellius excitabatur: tum ipse exercitusque, ut nullo æmulo, sævitiâ, libidine, raptu in externos mores proruperant.* — Om denna återstälda enighet inom hela riket och samdrägten mellan dess härar skulle äfven mynten bära ett vittnesbörd, som likväl snart nog jäfvades af de följande händelserna. Se Cohen a. st. s. 255,

egen här och den hätska sinnesstämningen inom den besegrade voro egnade att ingifva honom oro och farhågor [1]).

Största farhågan hyste Vitellius för de prätoriska kohorterna, som visat en sådan tillgifvenhet för Otho och blott af nödtvång underkastat sig segraren. De upplöstes och afväpnades därföre under det fagra skenet af hedrande afsked ur krigstjensten. Ett lika misstroende närde han mot sjösoldatslegionen *(legio I Adiutrix)*, som därföre sändes till Spanien. Af de Illyriska legionerna återsändes två *(legg. XI Claudia* och *VII Gemina)* till sina vinterqvarter, en tredje *(leg. XIII Gemina)* beordrades att bygga amfiteatrar i Cremona och Bononia [2]).

256, 262: mynt m. Vitellius' bild och namn på åts., och CONCORDIA P. R. *(populi Romani)*, eller CONSENSVS EXERCITVVM o. s. v. på fråns. Äfven den återstälda freden i riket bevittnades af mynt med PAX AVGVSTI eller PAX GER. ROM. å fråns. (a. st. n:o 76—82).

[1]) Om upploppet i Pavia, se Tacit. a. st. II, 68; om oenigheten mellan 14:de legionens soldater och de Bataviska hjelptropparne, a. st. 66: *Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus. sparsæ per Italiam et victoribus permixtæ hostilia loquebantur, præcipua quartadecumanorum ferocia, qui se victos abnuebant: quippe Bedriacensi acie vexillariis tantum pulsis, vires legionis non adfuisse.* Hufvudstyrkan af den från Pannonien anryckande 14:de legionen, som förut skördat ärofulla lagrar i Britannien, hade nämligen först efter slaget vid Bedriacum anländt till krigsskådeplatsen. Vitellius återsände nu denna legion till Britannien. De Bataviska hjelptropparne behöll han däremot en tid i Italien, men sände dem sedermera hem till Batavien, där de inom kort anslöto sig till Civilis' uppror.

[2]) A. st. 67. Jfr Marquardt a. st. II, s. 435, n. 5.

I Pannonien hade legat: *legio VII Gemina*, som återsändes, och *l. XIII Gemina*, som beordrades att bygga amfiteatrar, men påtagligen sedermera återsändes, alldenstund vi i det följande finna den deltaga i de Moesiska legionernas affall till Vespasianus och härnadståg till Italien.

I Dalmatien: *l. XI Claudia*, som återsändes, och *l. XIV Gemina Martia Victrix*, som sändes till Britannien, där den förut ärofullt kämpat. (Dessförinnan hade den haft sina qvarter i *Germania Superior*).

De båda legionerna i Moesien *(VII Claudiana* och *VIII Augusta)* hade redan under Nero blifvit förstärkta med den från Syrien

För öfrigt hängaf sig Vitellius helt och hållet åt frosseri och nöjen. I Cremona och Bononia bevistade han de gladiatorsspel, som Cæcina och Valens där gåfvo, och mellan dessa till hans ära gifna lustbarheter besökte han slagfältet vid Bedriacum, som med sina blodpölar, sina ännu obegrafda, stympade och multnande lik erbjöd ett hemskt skådespel. Då han sorglöst här vandrade, anade han säkerligen icke, att på samma valplats inom kort en ny strid förestod, som skulle medföra hans eget fall.

Långsamt närmade sig Vitellius Rom med sin 60,000 man starka här. Senatorer och riddare strömmade honom till mötes, likaså en mängd gycklare, skådespelare och körsvenner, för hvilket slags folk han hade ett synnerligt tycke [1]). Omsider, i Augusti, som det vill synas [2]), höll

---

ditkommenderade *legio III Gallica.* (Sueton. *Vespasian.* 6). Utan tvifvel behöfdes de i Moesien för att försvara Donaugränsen mot Sarmater och Dacer. Emellertid synes af a. st. II, 32 och 44, att äfven de Moesiska legionerna måste hafva varit på väg till Italien, då slaget vid Bedriacum stod. Att de ej deltagit i striden säges uttryckligen a. st. 85, ehuru visserligen blott om de två gamla Moesiska legionerna (VII *Claudiana* och VIII *Augusta*), hvilket förklaras af sammanhanget och ej utesluter, att detsamma äfven gäller om den tredje legionen (*imbutæ favore Othonis quamvis proelio non interfuissent;* detta anföres såsom orsaken, hvarföre de så villigt anslöto sig till tredje legionen, som redan af andra skäl bestämdes att affalla).

[1]) A. st. 87.

[2]) Otho dog d. 17 April år 69, och underrättelsen därom nådde Vitellius i Gallien, innan han anländt till Lugdunum. Sedermera hade han länge uppehållit sig i norra Italien och blott långsamt närmat sig Rom. Under tiden hade Vespasianus blifvit utropad till kejsare i Ägypten och Syrien d. 1—15 Juli, hvilket Tacitus berättar innan han öfvergår till skildringen af Vitellius' intåg i Rom. Vidare heter det Tacit. a. st. 95 (efter berättelsen om Vitellius' intåg i Rom och de närmast följande tilldragelserna, a. st. 89—94): *nondum quartus a victoria mensis, et libertus Vitellii Asiaticus Polyclitos et Patrobios et vetera odiorum nomina æquabat.* Men slaget vid Bedriacum måste hafva egt rum kring medlet af April. Fyra månader räknade därifrån föra oss till medlet af Augusti, och dessförinnan måste Vitellius hafva intågat i Rom. Visserligen omtalas omedelbart förut i samma (95) kap. firandet af Vitellius' födelsedagsfest

han sitt högtidliga intåg i hufvudstaden, äfven där föregången och åtföljd af den skräck, som hans vilda och tygellösa soldater allestädes injagade [1]).

Följande dag höll han inför senat och folk [2]) ett prunkande tal om sig sjelf, berömmande sin drift och återhållsamhet, ehuru de närvarande och hela Italien kunde intyga motsatsen. Men den sorglösa folkhopen, inlärd att utan urskiljning hembära det vanliga smickret, emottog hans ord med högljudt bifallssorl och påtrugade honom titeln Augustus, som han i början vägrade att antaga.

---

hvilken måste hafva egt rum först i September, så vida V. verkligen var född d. 15 eller 24 i denna månad, såsom Sueton. uppgifver a. st. 3; men denna uppgift, ehuru öfverensstämmande med Xiphilinus' beräkning af hans lefnadslängd (c. 22), är väl föga tillförlitlig. Lika litet är man berättigad till några slutsatser däraf, att Tacitus först efter intåget i Rom omtalar (c. 91) den förordning om gudstjensten, som V. i sin egenskap af pontifex maximus utfärdade d. 18 Juli, då detta blott omtalas i förbigående såsom bevis på hans okunnighet i gudomlig och mensklig rätt.

[1]) A. st. 88. Här omtalas först den fortfarande oenigheten mellan legionssoldaterne och hjelptropparne, hvilken ofta ledde till blodsutgjutelse och mord; därefter det blodbad, som soldaterne under en dem gifven traktering vid en rast utanför staden af en obetydlig anledning anstälde bland den obeväpnade stadsmenighet, som begifvit sig ut till lägret; och slutligen den skräck, som härens förelöpare genom sitt vilda utseende och sin råa framfart injagade hos hufvudstadens befolkning. I följ. kap. (89) beskrifves Vitellius' intåg i staden: *Ipse Vitellius a ponte Mulvio* (på samma väg som förut Galba) *insigni equo paludatus accinctusque, senatum et populum ante se agens, quo minus ut captam urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumptâ prætextâ et composito agmine incessit.* Därpå följer beskrifningen på sjelfva tågordningen, hvarefter tillägges: *sic Capitolium ingressus atque ibi matrem complexus, Augustæ nomine honoravit.* Det hela liknade en segerkrönt fältherres triumftåg, och hade gjort det ännu mera, om ej V., följande sina vänners råd, hade aflagt krigsdrägten och i stället iklädt sig den purpurbrämade togan.

[2]) Detta följer väl af Tacitus' ord: *tamquam apud alterius civitatis senatum populumque.* Af anförda ord följer väl ock, att talet hölls inför folket (på forum eller Marsfältet). Detta låter äfven bäst förena sig med hopens omtalade bifallssorl.

Sin okunnighet i den gudomliga rätten ådagalade Vitellius, då han i sin egenskap af pontifex maximus d. 18 Juli — en i kalendern bannlyst olycksdag *(dies ater)* med anledning af slagen vid Cremera och Allia — utfärdade en förordning om gudstjensten. Men vid konsulsvalen uppförde han sig medborgerligt, i det han såsom en vanlig enskild person uppträdde och förordade sina kandidater; och om den lägsta folkklassens bifall beflitade han sig äfven på teatern såsom åskådare, på rännarbanan såsom gynnare af ett parti [1]). I senaten infann han sig ofta, äfven då där rådslogs om ringare ärender. En gång hade Helvidius Priscus, utnämd prätor, afgifvit sin röst mot den sak, Vitellius ville genomdrifva. I början uppbragt häröfver inskränkte han sig dock till att påkalla menighetstribunerne till stöd för sin föraktade myndighet; och då hans vänner af fruktan, att hans vrede skulle häftigare uppblossa, snart sökte lugna honom, svarade han, att det icke vore något ovanligt, att två senatorer voro af olika mening i offentliga angelägenheter; han hade sjelf brukat motsäga Thrasea [2]).

---

[1]) A. st. 91. Om partierna på circus se Friedländer a. st. II, 2, 1 (s. 164 o. ff. i 1:sta uppl.).

[2]) Tacit. a. st. 91. Den redan i det föregående (s. 97, n. 4) omnämde Petus Thrasea var en ansedd man, som lefde under Nero. Tacit. *ann.* XIII—XVI flerastädes. Han var Helvidius Priscus' svärfar, och detta väl anledningen, hvarför Vitellius vid ifrågavarande tillfälle nämde just honom. Jfr Dio a. st. 6 (fragm. i Sturzii edition). *οὕτω δὲ βιοὺς, οὐκ ἄμοιρος ἦν παντάπασι καὶ καλῶν ἔργων. τό τε γάρ ἐπὶ Νέρωνος. καὶ τὸ ἐπὶ Γάλβου, τοῦ τε Ὄθωνος κοπὲν νόμισμα ἐτήρησεν, οὐκ ἀγανακτῶν ταῖς εἰκόσιν αὐτῶν· καὶ ὅσα τισὶν ἐδεδώρηντο, ἐφύλαξε, μηδένα μηδὲν ἀφελόμενος. καὶ οὔτε τὰ ἐκ τῶν συντελειῶν ἐποφληθέντα ἀπήτησεν, οὔτε οὐσίαν τινὸς ἐδήμευσεν· ὀλίγους μὲν πάνυ τῶν τὰ Ὄθωνος πραξάντων ἀποκτείνας, μηδὲ τὰς ἐκείνων μέν τοι οὐσίας τοὺς προσήκοντας σφῶν ἀποστερήσας καὶ τοῖς οἰκείοις δὲ τῶν πρότερόν ποτε θανατωθέντων ἐδωρήσατο πάντα, ὅσα ἐν τῷ δημοσίῳ εὕρηντο· ἀλλ' οὐδὲ τὰς διαθήκας τῶν ἀντιπολεμησάντων αὐτῷ καὶ ἐν ταῖς μάχαις πεσόντων ἠτιάσατο. ἀπηγόρευσε δὲ καὶ τοῖς βουλευταῖς καὶ τοῖς ἱππεῦσι μονομαχεῖν, ἢ ἐν ὀρχήστρᾳ θέαν τινὰ παρέχειν. καὶ διὰ ταῦτα ἐπῃνεῖτο.*

Liksom han sålunda jagade efter folkgunst, sökte han äfven vinna soldaternes ynnest genom eftergifvenhet och öfverseende med deras sjelfsvåld. Detta måste helt och hållet upplösa alla krigstuktens band, hvartill äfven bidrog, att de 60,000 man han medfört, måste inqvarteras på en mängd öfver hela staden spridda ställen, i portiker, tempel o. s. v. Det lemnades dem fritt att välja den troppkorps, hvari de ville tjena, i de prätoriska eller stadskohorterna, legionerna eller ryttareregementena. De prätoriska kohorternas antal ökades till 16, hvartill kommo 4 stadskohorter, således inalles 20, hvardera af 1000 man. — Då Vitellius höll ett offentligt tal till soldaterne, fordrade de pockande, att tre befälhafvare öfver de Galliska hjelptropparne skulle straffas till lifvet, emedan de kämpat för Vindex, och Vitellius lät sådant passera ouäpst [1]). Härtill bidrog i icke ringa mån hans förlägenhet med hänsyn till det donativ, som det enligt antagen sed förestod honom att utbetala åt soldaterna, men hvartill penningar saknades. För att anskaffa sådana, ålades de kejserlige frigifne en skatt i förhållande till antalet af deras trälar. Men på samma gång lät han bygga stall åt kappkörarne, gifva dyrbara gladiators- och vilddjursfäktningar och bortslösa penningar liksom befunne han sig i det största öfverflöd. På några få månader skall han, enligt hvad det sades, hafva förstört 900,000,000 sestertier.

De inflytelserikaste männen under hans regering voro de förut nämde fältherrarne Fabius Valens och Alienus Cæcina, som dock voro sinsemellan söndrade genom inbördes afund och fiendtlig täflan. I deras händer öfverlemnade Vitellius den verkställande maktens vedermödor, medan han sjelf sorglöst hängaf sig åt sin maklighet, sitt frosseri och sina nöjen. I dessa var han en värdig själsfrände till Nero, hvars minne han ock sökte åter-

[1]) På en del af Vitellius' mynt läses: CONCORDIA PRÆTORIANORVM (Cohen, n:o 7), FIDES PRÆTORIANORVM (a. st. n:o 15); men den senare åtminstone tyckes ej hafva varit mycket att lita på.

upprätta [1]). Emellertid samlades i öster de stormmoln, som inom kort skulle draga ett nytt oväder öfver Italien.

Vid Neros död stodo fyra legioner i Syrien under den kejserlige ståthållaren *(legatus Augusti pro prætore)* Licinius Mucianus' öfverbefäl. I Palästina förde T. Flavius Vespasianus befälet öfver tre legioner, hvilka blifvit ditkommenderade för att undertrycka det kort förut utbrutna upproret bland judarne. I Ägypten lågo två legioner under öfverbefäl af den i Alexandria residerande kejserlige ståthållaren af riddarstånd *(præfectus Aegypti)*, väl samme Tiberius Iulius Alexander, som innehade detta ståthållareskap vid början af Galbas regering [2]). I hvardera af provinserna Moesien, Pannonien och Dalmatien, som styrdes af kejserlige ståthållare, hade likaledes tvenne legioner sina ståndqvarter [3]). Härtill kommo de läger, som betäckte Armenien, hjelptropparne och det Romerska rikets vasallförstar med den krigsstyrka, hvaröfver de förfogade.

Efter Neros fall, hvartill de östra provinserna icke medverkat, hade de hyllat Galba. Men vid underrättelsen om Vitellius' och Othos' uppror började de i östern förlagda soldaterne knota och beräkna sina krafter, icke unnande vesterns härar att allena förfoga öfver rikets styrelse och skörda vinsten däraf [4]). Men sedan Galba

[1]) Tacit. a. st. 95: *lætum foedissimo cuique apud bonos invidiæ fuit, quod, exstructis in campo Martio aris, inferias Neroni fecisset. cæsæ publice victimæ crematæque; facem Augustales subdidere, quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Cæsar Tiberius Iuliæ genti sacravit.*

[2]) A. st. I, 11.

[3]) I de öfriga provinserna i Asien och på Balkanhalfön voro inga legioner förlagda. Med undantag af Cappadocien och Thracien, som då ännu styrdes af hvar sin kejserlige prokurator, voro de senatsprovinser. Se Marquardt a. st. I, s. 156 o. ff.

[4]) Tacit. a. st. II, 6: *et proximo civili bello, turbatis aliis, inconcussa ibi pax, dein fides erga Galbam. mox ut Othonem ac Vitellium scelestis armis res Romanas raptum ire volgatum est, ne penes ceteros imperii præmia, penes ipsos tantum servitii necessitas esset, fremere miles et vires suas circumspicere.*

blifvit störtad och Otho af »senaten och det Romerska folket» erkänd som kejsare, aflade de likväl trohetsed till honom, och sammaledes efter hans fall till Vitellius. Men i hemlighet hade befälhafvarne redan under det striden mellan Otho och Vitellius pågick öfverlagt om, hvilket parti man borde taga, och stannat vid det beslut att afvakta tiden och stridens utgång [1]).

Också hade Vitellius knappast blifvit ensam herskare, förr än dessa uppresningsplaner återupptogos. Mucianus uppmuntrade Vespasianus, som i början var tveksam, att träda i spetsen för företaget, och lyckades vid ett personligt möte skingra hans betänkligheter. Första steget att åt Vespasianus uppdraga regeringsmakten togs i Alexandria, där Tiberius Alexander d. 1 Juli (år 69) lät de Ägyptiska legionerna svärja honom trohetsed. Från den dagen räknade Vespasianus början af sin regering; den blef, med andra ord, hans *dies principatus* el. *imperii*, som årligen firades under kejsarens regering.

Detta föredöme följdes snart af Vespasianus' egna troppar. Då han i Cæsarea, där han residerade, om morgonen den 3 Juli trädde ut ur sin sängkammare, blef han af de soldater, som på vanligt sätt uppvaktade honom, helsad som imperator. Snart tillströmmade flere och öfverhopade honom med namnen Cæsar, Augustus och alla de titlar, som åtföljde kejsarvärdigheten. Innan d. 15 Juli hade hela Syrien hyllat honom. Detta var förnämligast Mucianus' verk. Först hade denne i Vespasians namn tagit trohetsed af sina troppar, som villigt aflade

---

[1]) A. st. 7: *Non fallebat duces impetus militum, sed bellantibus aliis placuit expectari. bello civili victores victosque numquam solidâ fide coalescere; nec referre, Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. rebus secundis etiam egregios duces insolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriem; et suismet vitiis alterum bello, alterum victoriâ periturum. igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis, optimus quisque amore rei publicæ, multos dulcedo prædarum stimulabat, alios ambiguæ domi res* (= deras betänkliga ekonomiska ställning): *ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.*

den; sedan hade han sammankallat Antiochenserne till deras vanliga rådplägningsplats i amfiteatern och i ett vältaligt föredrag uppmanat dem att hylla Vespasianus, hvilket de ock gjorde. Härvid skall intet hafva så mycket upptändt provinsens och härens förbittring mot Vitellius, som Mucianus' försäkran, att denne beslutat förlägga de Germaniska legionerna till de rika och lugna qvarteren i Syrien och i stället flytta de Syriska legionerna till de Germaniska qvarteren med sitt hårda klimat och sin mödosamma fälttjenst; ty provincialerne ville icke mista de soldater, vid hvilkas umgänge de blifvit vane, och med hvilka de fleste bland dem voro förenade genom vänskapens eller slägtskapens band; och soldaterne voro genom vana och långvarig tjenst fästade vid sina läger såsom vid fasta hemvist [1]).

De sålunda gifna föredömena följdes snart af de öfriga provinserna i östern, äfvensom af vasallförstarne: Sohemus i Arethusa (vid floden Orontes i Syrien), Antiochus i Commagene (norra Syrien) och den Judiske försten Agrippa, hvars sköna syster Berenice var Titus' älskarinna [2]).

I Berytus höll Vespasianus en rådplägning om de hufvudåtgärder, som borde vidtagas. Där infann sig Mucia-

---

[1]) A. st. 80: *nihil æque provinciam exercitumque accendit, quam quod adseverabat Mucianus, statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in Suriam ad militiam opulentam quietamque transferret, contra Suriacis legionibus Germanica hiberna coelo ac laboribus dura mutarentur; quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti, et militibus vetustate stipendiorum nota et familiaria castra in modum penatium diligebantur.*

[2]) A. st. 81. *Sohemus haud spernendis viribus, Antiochus vetustis opibus ingens et inservientium regum ditissimus. mox per occultos suorum nuntios excitus ab urbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat. nec minore animo regina Berenice partes iuvabat, florens ætate formâque et seni quoque Vespasiano magnificentiâ munerum grata.* (Om Titus kärlek till henne jfr a. st. 2). *quidquid provinciarum adluitur mari Asiâ atque Achaiâ tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, iuravere; sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociæ legionibus.*

nus med sina legater och tribuner, de förnämste af sina centurioner och soldater, äfvensom utvaldt manskap af den i Palästina stående hären. Det var ett slags krigsråd af utomordentlig art.

Första omsorgen blef att anställa utskrifningar och återinkalla de afskedade veteranerne till krigstjenst. I Antiochia präglades guld och silfvermynt med Vespasians bild och namn [1]). Sjelf utvecklade Vespasianus en outtröttlig verksamhet och eggade andra dels genom uppmuntran, dels genom sitt eget föredöme. Många hedrade han med präfekts- och prokuratorssysslor, många med senatorisk värdighet. Däremot var han icke slösaktig med tilldelandet af donativ åt soldaterne. I sitt första tal till dem hade Mucianus blott stält ett måttligt sådant i utsigt, och Vespasianus erbjöd icke mera för ett borgerligt krig, än andra kejsare plägat gifva i fredstid [2]). Till Partherne och Armenien affärdades sändebud för att betrygga freden på detta håll, och anstalter vidtogos att hålla sig ryggen fri under det inbördes kriget. Man beslöt att Titus med en del af hären skulle qvarlemnas i Palästina för att göra slut på återstoden af det Judiska upproret, som numera var inskränkt till det af de uppproriske ännu försvarade Jerusalem. Till alla härar och legater skickades skrifvelser med uppdrag att genom löften om belöning förmå de af Vitellius afskedade och mot

---

[1]) Det är högst ovisst, om några af dessa mynt bibehållit sig till vår tid. Se Eckhel a. st. VI, s. 319 o. ff. Cohen a. st. I, s. 333, omnämner visserligen silfvermynt, präglade i Antiochia under Vespasians regering, men de hänföras ej af honom till Romerska riksmynt. Till de af Vespasian i Antiochia präglade silfvermynten torde man däremot möjligen kunna hänföra n:o 116 hos Cohen, som på åtsidan har: IMP. CÆSAR VESPASIALI IMP. kring kejsarens lagerkransade hufvud, och på fråns.: LIBE[RTAS] RESTITVTA med frihetsgudinnans bild, och hvarom Cohen anmärker: »*Fabrique barbare, mais d'argent pur*».

[2]) *egregie firmus adversus militarem largitionem eoque exercitu meliore*, tillägger Tacitus.

honom fiendtligt sinnade prätorianerne att ånyo inträda i krigstjenst för Vespasians räkning [1]).

Med ifver bedrefvos öfver allt krigsrustningarna både till lands och sjös. Största bryderiet förorsakade penningförlägenheten. För att afhjelpa denna försträckte Mucianus stora summor af sin enskilda förmögenhet, och detta föredöme följdes af andra, som sedermera icke hade lika lätt som han att göra sig betalde. Men för samma ändamål användes äfven ett annat, i hög grad förhatligt medel, i det rika personer på Mucianus' föranstaltande anklagades och sakfäldes blott för att med sin indragna egendom rikta den kejserliga kassan [2]).

Medan Vespasianus sjelf begaf sig till Ägypten för att försäkra sig om denna rika provins och hindra spanmålsutförseln därifrån till Rom, uppbröt Mucianus, »snarare skickande sig som medregent än som tjenare» [3]), med en lätt rustad tropp, efterföljd af sjette legionen (VI *Ferrata*, en af de i Syrien förlagda) och 13,000 vexillarier [4]).

---

[1]) Tacit. a. st. 82.

[2]) A. st. 84: *Igitur navium, militum, armorum paratu strepere provinciæ, sed nihil æque fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: eas esse belli civilis nervos dictitans Mucianus, non ius aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat. passim delationes, et locupletissimus quisque in prædam correpti. quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere, Vespasiano inter initia imperii ad optinendas iniquitates haud perinde obstinante, donec indulgentiâ fortunæ et pravis magistris didicit ausus que est. propriis quoque opibus Mucianus bellum iuvit, largus privatim, quod avidius de republica sumeret. ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti, rarissimus quisque eandem in reciperando licentiam habuerunt.*

[3]) Tacit. a. st. 83: *Mucianus* ——— *socium magis imperii quam ministrum agens.*

[4]) Ordet *vexillarii* betecknar (förutom fanjunkare) dels 1) de afskedade, men under fanorna (»i arméen», för att begagna ett modernt uttryck) qvarstående veteranerne, dels 2) soldater tillhörande afsöndrade afdelningar *(vexillationes)* af legioner (i denna bemärkelse nyttjas det Tacit. *hist.* II, 100), dels 3) öfverhufvud hvarje under eget befäl stående afdelning af hvilken troppkorps som helst.

Emellertid afföllo äfven de Illyriska legionerna från Vitellius och öfvergingo till Vespasianus [1]). Anstöten härtill utgick från den tredje legionen (*legio III Gallica*), som tillhört den Syriska hären, men blifvit mot slutet af Neros regering kommenderad till Moesien [2]). Den förklarade sig för Vespasianus och drog med sig de båda andra i Moesien förlagda legionerna (*l. VII Claudia* och *l. VIII Augusta*), hvilka hade varit Otho tillgifna och uppbrutit till hans hjelp, men redan vid Aquileia mötts af underrättelsen om slaget vid Bedriacum och Othos död. På dessa tre legioners uppmaning anslöto sig äfven legionerna i Pannonien (*XIII Gemina* och *VII Galbiana*) och Dalmatien (*XI Claudia*) till upproret. I Pannonien underblåstes också upprorslågan ifrigt af Antonius Primus, af Galba utnämd till befälhafvare för sjunde legionen, och likaledes fann Vespanianus en dristig och verksam anhängare i Cornelius Fuscus, kejserlig prokurator i Pannonien och Dalmatien sedan Galbas tid [3]). Bref afsändes till den fjortonde legionen, som legat i Moesien och af Vitellius, som redan är nämdt (sid. 143, n. 1), blifvit sänd

---

Marquardt a. st. II, 449 o. f. Sannolikt betecknar ordet *vexillarii* här så väl veteraner som annat utvaldt manskap ur de i Syrien och Palästina förlagda legionerna.

[1]) Enligt Sueton. *Vitell.* 15 skedde detta i 8:de månaden af Vitellius' regering, d. v. s. i Augusti, hvilket öfverensstämmer med vår beräkning.

[2]) Tacit. a. st. 74 säger, att Vespasianus ansåg denna legion som sin, emedan den från Syrien blifvit förflyttad till Moesien. Att den redan mot slutet af Neros regering blifvit kommenderad till Moesien, uppgifver Svetonius, *Vespasianus*, 6. Under Othos regering segrade den öfver de i Moesien infallne Roxolanerne. Tacit. a. st. I, 79, där äfven tre legionslegater omtalas såsom stående under ståthållarens i Moesien öfverbefäl.

[3]) De båda kejserlige ståthållarne i Pannonien och Dalmatien voro ålderstigne män, som framför allt älskade lugnet och därföre lemnade prokuratorn Fuscus fritt spel. Ståthållaren i Moesien, Aponius Saturninus, som lemnade Vitellius den första underrättelsen om tredje legionens affall, gick inom kort öfver till Vespasians parti; och detta föredöme följde ståthållaren i Pannonien T. Ampius Flavianus, oaktadt sin slägtskap med Vitellius.

till Britannien; likaså till den första legionen (*l. I Adiutrix*), den af Nero bildade och af Otho återupprättade sjösoldatslegionen, som Vitellius skickat till Spanien. Båda voro uppretade mot Vitellius och därföre benägna att lyssna till de uppmaningar till uppror, som de nu erhöllo från Illyrien [1]).

Detta allt tilldrog sig under det Vitellius ännu i sakta mak var stadd på sitt tåg till Rom, ännu okunnig om de upproriska rörelserna i östern. Den första underrättelsen härom nådde honom, som det vill synas, efter hans ankomst till Rom, genom den Moesiske ståthållarens korta, i brådska skrifna bref om den tredje legionens affall; men detta ansåg Vitellius i sin sorglöshet som en sak af ringa vigt. Efter hand inlupo dock allt flera oroande underrättelser, och nu omsider insåg Vitellius, liksom tillförene Nero, nödvändigheten af att vakna ur sin försoffning — när det re'n var för sent. Nu uppbådades förstärkningar från Germanien, Britannien och Spanien, men utan brådska, för att ej röja faran; och från intetdera hållet hunno troppar fram i rätt tid. Ståthållaren i Spanien, Cluvius Rufus, hade Vitellius fört med sig till Rom, måhända af misstroende, ehuru han ej lät påskina det [2]). Ståthållarne i Germanien (Hordeonius Flaccus) och Britannien (Vettius Bolanus) svigtade redan i sin trohet och hade väl dessutom svårt att undvara några troppar, då Batavernes uppror under Civilis redan utbrutit, och i det städse oroliga Britannien en minskning af den där förlagda hären ej

---

[1]) Tacit. a. st. 85—86. Identiteten af *legio I Adiutrix* och den nämda sjösoldatslegionen bestrides visserligen af Marquardt a. st. II, s. 435, n. 3, med åberopande af Grotefends afhandling därom (hvilken ej varit mig tillgänglig); men bådas identitet synes mig otvetydigt framgå af Tacit. a. st. I, 6. 31. 36 jämförda med II, 11. 23. 43 och III, 44 (på hvilka båda ställen den kallas *prima Adiutrix*). På Dios afvikande uppgift (LV, 24), att *I Adiutrix* skulle blifvit upprättad af Galba, synes mig icke vara mycket att bygga i jämförelse med Tacitus' ofvananf. vittnesbörd.

[2]) A. st.

tycktes vara rådlig [1]). Dessutom böra vi ej förgäta, att flera af de legioner, som varit förlagda i de båda Germanska gränsområdena, följt Vitellius och hans fältherrar till Italien och ännu befunno sig där, likaså en icke obetydlig utvald styrka från Britannien samt den tionde legionen från Spanien. Blott från Africa tycktes Vitellius kunna påräkna verksam hjelp i det förestående kriget. Ty då han såsom prokonsul förvaltade denna provins, hade han genom en god och rättvis styrelse förvärfvat sig invånarnes tillgifvenhet, hvaremot Vespasianus gjort sig hatad under sitt prokonsulat därstädes. Därföre kunde han ock under fanorna återinkalla manskapet vid den legion, som Claudius Macer där bildat, men som efter hans död blifvit upplöst af Galba [2]). Men befälhafvaren öfver denna legion, Valerius Festus, var en förrädare, som under det han offentligen hyllade Vitellius, underhöll hemliga förbindelser med Vespasianus [3]).

Men äfven på närmare håll, i sjelfva Italien, omspanns Vitellius af förrädiska stämplingar. Mellan hans båda förnämsta befälhafvare Fabius Valens och Cæcina rådde, som redan är nämdt, afund och oenighet, och då Cæcina trodde sig tillbakasatt för Valens, förleddes han däraf att blifva en förrädare mot sin herre. Uppskrämd af de oroande tidningarna från Illyrien, hade denne gifvit Cæcina och Valens befallning att göra sig redo till uppbrott med hären för att möta den annalkande fienden. Valens hindrades dock af sjukdom att genast efterkomma befallningen, och sålunda fick Cæcina tills vidare ensam öfverbefälet öfver hela den till norra Italien uppbrytande styrkan. I förväg sände han en del af rytteriet att besätta Cremona. Därefter följde afdelnin-

---

[1]) A. st. 97. Jfr III, 45 om Briganternes uppror under Venutius, den Romerskt sinnade drottning Cartismanduas frånskilde gemål.

[2]) Den redan i det föregående (sid. 116 n. 3) omnämda *Legio I Macriana Liberatrix*, hvarom se Marquardt a. st. II s. 485.

[3]) Tacit. a. st. 97—98.

gar af fjärde, tionde och sextonde legionerna, sedermera den femte och tjuguandra, och sist den tjuguförsta med tillnamnet *Rapax* och den första med tillnamnet *Italica* [1]), tillika med afdelningar af de tre Britanniska legionerna och utvalda hjelptroppar. Hufvudstyrkan tågade till Cremona, en afdelning till Hostilia (det nuvarande Ostiglia vid Po, söder om Verona). Sjelf vek Cæcina af åt Ravenna för att, som det hette åtminstone, samråda med flottans befäl. Men vid ett personligt möte i Padua med de båda i Italien förlagda flottornas [2]) öfverbefälhafvare Lucilius Bassus vann antingen Cæcina denne, eller denne Cæcina för de förrädiska planer, som sannolikt hvar för sig redan hvälfde i sitt hufvud. Cæcinas uppgift blef nu att förleda hären, Bassus' att tubba flottan till otrohet mot Vitellius [3]).

Emellertid hade hufvudena för det Vespasianska partiet i Illyrien hållit ett krigsråd i Petovio (Pettau vid Drau). Emot de betänksammares mening, att man borde invänta hären under Mucianus, uppträdde Antonius Primus, höll med lågande ögon och dånande stämma ett tal, som hänförde de flesta, och genomdref sin åsigt, att man med den krigsstyrka, som redan stod till buds, raskt skulle inrycka i Italien. I öfverensstämmelse härmed uppmanades genom bref ståthållaren i Moesien, Aponius Saturninus, att skynda sig fram med den Moesiska hären. För att betrygga Pannonien mot ett infall af de Sarmatiska Iazygerne (mellan Donau och Theiss) ingicks vänskapsförbund med deras höfdingar. Likaså vunnos Svevernes båda konungar Sido och Italicus, som till och med sjelfve förde hjelptroppar till den Illyriska

[1]) Förut stationerad i *Gallia Lugdunensis*, hade denna legion åtföljt Vitellius eller hans fältherrar till Italien.

[2]) Det låg nämligen en flotta i Misenum, en i Ravenna, och öfver båda hade öfverbefälet blifvit uppdraget åt Bassus, som dock var missnöjd med att ej genast hafva erhållit den högre värdigheten af gardesöfverste.

[3]) A. st. 99—101.

hären. För att skydda sig mot ett flankangrepp från Rätien, hvars prokurator framhärdade i orubblig trohet mot Vitellius, besatte man Innflodens strand med en dit afsänd troppkorps. Sedan alla dessa förberedelser voro träffade, ryckte Antonius Primus, åtföljd af Arrius Varus, skyndsamt in i Italien med förtroppen, bestående af några fanor ur hjelptropparnas kohorter (fotfolk) och en del af rytteriet. Denna tropp besatte utan motstånd Aquileia och de flesta öfriga städer i Venetien (Opitergium, Altinum, Patavium och Ateste) och öfverrumplade och sprängde en Vitelliansk tropp i grannskapet af Ateste. I sig sjelf en obetydlig framgång, ansågs dock denna lilla seger som ett gynsamt förebud. I alla städer lät Antonius Primus återuppresa Galbas bilder; ty han var öfvertygad om, att det skulle gifva hans sak ett större anseende, om han troddes gilla Galbas styrelse och vilja återupplifva hans parti [1]).

Medan sålunda Antonius med sin lilla förtropp gynnades af lyckan, inträffade de båda Pannoniska legionerna (VII *Galbiana* och XIII *Gemina*) i Patavium. I trots af Vespasians befallning att i Aquileia invänta Mucianus, och oaktadt dennes upprepade bref i samma syfte, umgicks Antonius nu med planen att bemäktiga sig Verona, en rik och betydande stad, som äfven genom sitt läge lämpade sig till hufvudqvarter åt Flavianerne, såsom Vespasians parti kallades. Han gjorde därföre ett plötsligt anfall på fiendens läger, men drog sig tillbaka efter en oafgjord strid. Cæcina uppslog därefter sitt läger i en af kärr och floden Tartarus skyddad ställning i grannskapet af Hostilia. Han hade sannolikt kunnat öfverväldiga de båda Pannoniska legionerna före deras förening med den Moesiska hären, men detta öfverensstämde ej med de förrädiska planer, med hvilka han umgicks. Det gälde för honom framför allt att betinga sig fördelaktiga vilkor för sin öfvergång till motpartiet. Under

---

1) A. st. III, .—7.

tiden anlände de trenne Moesiska legionerna (VII *Claudiana*, VIII *Augusta* och III *Gallica*) till krigsskådeplatsen. Härigenom ansåg man sig tillräckligt stark att företaga Veronas belägring och började därföre omsluta staden med ett befästadt läger. Ledningen af det hela kom obestridt i Antonius' händer, sedan hans tvenne konsulariske medbefälhafvare, ståthållarne i Pannonien och Moesien T. Ampius Flavianus och Aponius Saturninus, af soldaterne misstänkte för förräderi och nära att af dem ombringas, funnit sin personliga säkerhet fordra att skyndsamt lemna hären. Och Antonius rättfärdigade detta förtroende genom sin med dristighet parade fältherreskicklighet, äfvensom genom sin ovanliga förmåga att inverka på soldaterne, hvilkas förtroende och tillgifvenhet han i hög grad egde [1]).

Helt annat var förhållandet i Vitellianernes läger. Vid denna tid afslöjade Lucilius Bassus och Cæcina sina dittills i hemlighet närda planer. Början gjorde Bassus, gynnad af sinnesstämningen bland flottans soldater i Ravenna, hvilka till större delen voro från Dalmatien och Pannonien, två provinser, som redan förklarat sig för Vespasianus. Medan Bassus sjelf af fruktan eller blygsel höll sig hemma i sitt hus, kullstörtades, enligt hemligt aftal, Vitellius' bildstoder af skeppsbefälhafvarne, och sedan några få, som gjorde motstånd, blifvit nedhuggne, förklarade sig den öfriga hopen för Vespasianus. Nu framträdde Bassus och förklarade sig offentligen för upphofsmannen till hvad som skett. Men man synes ej hafva hyst förtroende till honom, ty i hans ställe valde flottan Vespasians förut nämda partigängare, prokuratorn i Pannonien och Dalmatien Cornelius Fuscus, till flottans befälhafvare, och Bassus sändes under hederlig bevakning till Hadria, där han likväl snart frigafs [2]).

Då flottans affall blef bekant, sammankallade Cæcina ett hemligt krigsråd af de förnämste centurionerne

---

[1]) A. st. 7—11. [2]) A. st. 12.

och några få soldater.. Här prisade han Vespasians tapperhet, framhöll hans partis styrka, flottans öfvergång till honom, den svåra tillförseln, Galliens och Spaniens fiendtliga stämning mot Vitellius och sjelfva hufvudstadens opålitlighet, hvarjämte han afmålade Vitellius i de svartaste färger, slutande med en uppmaning till de närvarande att svärja Vespasianus trohetsed. Så skedde ock, sedan de på förhand vunne föregått med exempel. Genast blefvo Vitellius' bilder i lägret kullstörtade, och budskap om hvad som timat sändt till Antonius. Men då detta allt blef bekant för soldaterne i den Vitellianska hären, intogos de af häftig förbittring. De återuppreste Vitellius' bilder, lade Cæcina i bojor och valde till sina anförare befälhafvaren (legaten) för femte legionen Fabius Fabullus och lägerkommendanten *(præfectus castrorum)* Cassius Longus. Därpå lemnade de lägret och drogo öfver Hostilia till Cremona för att förena sig med de tvenne legioner, *I Italica* och *XXI Rapax*, som Cæcina redan förut ditsändt [1]).

Underrättad härom beslöt Antonius att begagna sig af den bland fienden rådande förvirringen och angripa honom, innan ordningen hunnit återställas och Fabius Valens anlända från Rom. Han uppbröt därföre med hela sin här från Verona och anlände efter två dagar till Bedriacum. Medan hufvudstyrkan här dröjde för att förskansa sitt läger och anskaffa proviant, ryckte Antonius sjelf vidare framåt med 4,000 ryttare. Snart möttes han af underrättelsen, att fienden vore i antågande. Genom Arrius Varus' öfverilade hetta kom det mellan båda härarnes förtroppar till en strid, som genom Antonius' personliga mod och rådighet slutade med fiendens tillbakadrifvande. Då i aftonskymningen hufvudstyrkan af den Flavianska hären anländt till stridsplatsen, yrkade soldaterne ifrigt att genast få gå löst på Cremona för att med storm eller genom kapitulation taga

[1]) A. st. 13—14.

staden. Det skulle måhända ej hafva lyckats Antonius att afstyra detta, om ej underrättelse inlupit, att den vid Hostilia lägrade hären hade anländt till Cremona och, retad genom sina kamraters nyss lidna nederlag, rustade sig till att, i trots af strapatserna under den långa marschen, genast utrycka till slagtning. A ömse sidor redde man sig sålunda till en hufvuddrabbning, som under sjelfva den månljusa natten utkämpades på fältet mellan Bedriacum och Cremona, samma valplats, där omkring sex månader tillförene striden om herraväldet utkämpats mellan Otho och Vitellius [1]). Den var envis och blodig, men slutade med Flavianernes seger [2]). De slagne Vitellianerne drogo sig tillbaka inom Cremonas befästningar, som redan under det förra kriget hade blifvit förstärkta med en utanvall, hvilken de utanför staden lägrade Germanske tropparne uppkastat till skydd för sitt läger. Det återstod sålunda för den segrande hären en ny kamp, äfven denna hård och blodig, men

[1]) Enl. Tacit. a. st. 21 och 23 utgjordes den Flavianska hären af 5 legioner *(XIII Gemina, VII Galbiana, VII Claudiana, VIII Augusta* och *III Gallica)*, en fana prätorianer (näml. af de af Vitellius afskedade, men åter under fanorna inträdde prätorianerne) och därtill hjälptropparne: inalles omkring 40,000 man, enl. a. st. 33. — Den Vitellianska, i slaget deltagande hären bestod enl. c. 22 af 6 legioner *(I Germanica, V Alaudæ, XV Primigenia, XVI Gallica, IV Macedonica* och *XXII Primigenia)*, afdelningar af de 3 Britanniska legionerna *(II Augusta, IX Hispana* och *XX Valeria)* samt *Rapaces* och *Italici* (tillhörande *XXI Rapax* och *I Italica)* spridda i alla legionernes manipler. Att för öfrigt äfven denna här haft hjelptroppar, intygas af Tacitus a. st. Dess förenade styrka uppgifves ej, men ehuru den bestod af flera legioner, torde den till mantalet ej hafva varit öfverlägsen den Flavianska hären. Dennas stridsduglighet och ledning var däremot vida bättre. Vid öfverläggningen i Petovio låter Tacit. a. st. 2. Antonius Primus yttra: *si numerus militum potius quam legionum putetur, plus hinc roboris, minus libidinum.* De Vitellianska legionerna voro påtagligen ej fulltaliga. De hade i Rom blifvit minskade genom sjukdomar.

[2]) Dio, a. st. 11—14, gifver en påtagligen utsmyckad skildring af denna strid.

omsider slutande med Flavianernes seger. Men sedan dessa utanverk voro tagna med storm, mötte ännu Cremonas höga murar och torn såsom ett ytterligare hinder för den segrande, plundringslystna hären. Äfven detta måste öfvervinnas, och man rustade sig redan därtill, då staden och dess besättning, hvars mod genom motgångarna var brutet, gåfvo sig på nåd och onåd. Staden, som städse visat Vitellius en orubblig trohet, gafs till pris åt soldaternes tygellöshet, hvilka under fyra fasans dagar plundrade, mördade, skändade och våldförde sig på allt, utan åtskilnad till ålder eller kön, heligt eller oheligt, och slutligen läto brandfacklan förvandla hela staden till ett hemskt bål. Efter en 285-årig blomstring var Cremona en bloddränkt och askbetäckt ruinhög: endast Mephitis' tempel utanför staden stod oskadt, omgifvet af ödeläggelsens och förruttnelsens pestångor från den plats, som hade varit Cremona [1]). De besegrade och fångna legionerna sändes till Illyrien, på det att de icke, qvarlemnade i Italien, skulle kunna anstifta oroligheter, medan det borgerliga kriget ännu varade [2])

Under allt detta »qväfde Vitellius sina bekymmer i utsväfningar». Under sin vistelse i Aricias parker erhöll han underrättelse om Bassus' förräderi och Ravennaflottans affall. Kort därpå inlopp tidningen om Cæcinas misslyckade anslag och härens trohet. Denna tidning väckte hos Vitellius en ytterlig fröjd. Han skyndade till Rom. Här lofordade han i en talrik folkförsamling (*frequenti contione)* soldaternes trohet. Därpå höll han äfven ett prydligt tal till senaten, hvars medlemmar som vanligt öfverhopade honom med smicker. Hans bror L. Vitellius gjorde början med att uttala en sträng straff-

---

[1]) Tacit. a. st. 15—34. Jfr 35: *Ceterum adsidere sepultæ urbis ruinis noxia tabo humus haud diu permisit.* — Det andra slaget vid Bedriacum måste hafva stått i Oktober, innan Rosius Regulus d. sista i samma månad tillträdde sitt dagskonsulat, alldenstund underrättelsen om nederlaget då ännu ej hade hunnit fram till Vitellius. Se a. st. 37.

[2]) A. st. 35. Jfr 46.

dom öfver Cæcina, och de öfrige senatorerne täflade att öfverbjuda honom i uttrycken af sin smärta och ovilja öfver Cæcinas upprörande otacksamhet och trolöshet. Men ingen utfor i smädelser mot Flavianerne; man tadlade härarnes förvillelse och oförstånd, men undvek sorgfälligt att nämna Vespasianus' namn. Man vågade icke annat än smickra den närvarande kejsaren, men fruktade att stöta sig med den frånvarande, hvars utsigter allt mer och mer ljusnade, och hvars framtida onåd man därföre icke ville åsamka sig [1]).

Emellertid hade Fabius Valens efter sitt tillfrisknande begifvit sig på väg till hären, åtföljd af ett stort antal frillor och snöpingar. Men han gjorde sig ej brådtom, icke ens sedan han under vägen fått underrättelse om Ravennaflottans affall. I stället för att, såsom några hans följeslagare rådde, hasta till den vid Hostilia då ännu lägrade hären eller till Cremona, skref han till Vitellius och begärde förstärkning. Han erhöll tre kohorter fotfolk och ett Britanniskt ryttareregemente. Dessa sände han till Ariminum, där de snart blefvo kringrända till lands och sjös och måste gifva sig fångna åt den Ravennatiska flottans nye befälhafvare Cornelius Fuscus. Valens sjelf begaf sig först till Umbrien, sedan till Etrurien. Här erhöll han underrättelse om nederlaget vid Bedriacum. Han uppgjorde nu den djerfva planen att sjöledes begifva sig till Gallien, uppbåda Gallerne och Germanerne, förena dem med de vid Rhen inqvarterade Romerske tropparne och föra den sålunda bildade nya hären till Italien. Men i Gallien hade motpartiet redan förekommit honom, och väderdrifven till de Stoechadiska öarna utanför Marseille föll han i fiendens händer. Lyckan tycktes oåterkalleligt hafva öfvergifvit Vitellius' sak [2]).

---

[1]) A. st. 36—37.

[2]) A. st. 40—43.

Sedan Valens blifvit tillfångatagen, öfvergingo Spanien, Gallien och Britannien till Vespasianus[1]). Men den tillväxt i maktområde, denne sålunda vunnit, motvägdes dock af de uppror och oroligheter, som just vid denna tid började hemsöka gränsprovinserna. Ty till Batavernes alltmer omkring sig gripande uppror under Civilis kommo nu Briternes uppror under Venusius, Dacernes infall i Moesien, dit Mucianus därföre måste sända sjette legionen *(VI Ferrata)*, som följt honom från Syrien, och slutligen de oroligheter, som en frigifven, Anicetus, anstiftade i Pontus[2]).

Under tiden fortgick det inbördes kriget i Italien, där Appenninerna en tid bildade en skiljemur mellan partierna och det sista skyddsvärnet för Vitellius' vacklande tron. Efter slaget vid Bedriacum och Cremonas fall låg nämligen hela norra och nordöstra Italien intill Appenninerna — det forna *Gallia Cisalpina* — öppet för Flavianerne, och Antonius Primus försummade ej heller att besätta det. Och nu förenade sig med hans här äfven den elfte legionen *(XI Claudiana* från Dalmatien), hvilken dittills icke deltagit i kriget, men icke helt och hållet ville gå miste om segerns lön. Med henne följde 6,000 nyutskrifne Dalmater såsom hjelptroppar. Men

[1]) A. st. 44. Början gjordes i Spanien af den af Otho återupprättade sjösoldatslegionen *(I Adiutrix)*, hvilken af Vitellius, som redan är nämdt, blifvit skickad till Spanien. Denna legion drog de båda andra därstädes förlagda legionerna *(VI Victrix* och *X Gemina)* med sig. — I Gallien hade det Flavianska partiets utskickade varit verksamme sedan slaget vid Bedriacum och Cremonas intagande och icke mött synnerliga svårigheter i sina bemödanden. — I Britannien öfvergick först den andra legionen *(II Augusta)*, som under Vespasians befäl skördat ärofulla lagrar i kriget mot Briterne och därföre var med tillgifvenhetens band fästad vid honom. Dess föredöme följdes, ehuru, enligt Tacitus, ej utan tvekan, af de öfriga Britanniska legionerna *(IX Hispana* och *XX Valeria)*; dock torde den af Vitellius ditsända 14:de legionen *(XIV Gemina Martia Victrix)* väl icke hafva hyst några betänkligheter härutinnan. - - -

[2]) A. st. 45—48.

den sena årstiden, svårigheten att anskaffa lifsmedel och bristen på penningar förorsakade Antonius stora bekymmer och tvungo honom att se genom fingrarne med soldaternes våldsamma framfart mot landets olyckliga invånare. Ja, han tillät till och med legionerna att sjelfva välja sig centurioner i de stupades ställe, hvilket hade till påföljd, att de oroligaste valdes, och att befälhafvarne blefvo mera beroende af soldaterne, än desse af dem. De öfrige befälhafvarne, afundsjuke på Antonius och missnöjde med hans sjelfrådighet, sågo häri blott bemödanden hos honom att bana sig väg till inflytande och makt. Farligast för Antonius var dock den uppväxande missämjan mellan honom och den allsmäktige Mucianus, som det, enligt Tacitus' yttrande, var äfventyrligare att stöta sig med, än med Vespasianus sjelf [1]).

Olycksbudskapen från Cremona, hvilka emellertid nått Vitellius, voro egnade att skingra alla de bedrägliga förhoppningar, åt hvilka han för ett ögonblick lättsinnigt hängifvit sig. Han ville till en början icke ens tro, att motgången var så stor, som ryktet förmälde, och utsände spejare för att utröna sanna förhållandet. Desse lät Antonius föra omkring och göra sig underrättade om allt och därpå fritt återvända till Vitellius. Denne kunde nu ej längre tvifla, men bemödade sig dock om att förhemliga hvad som skett. I hans omgifning rådde en förundransvärd tystnad om kriget. I hufvudstaden förbjöds allt tal därom, men just därigenom fingo öfverdrifvande rykten så mycket större fart. Ännu var dock icke allt förloradt. Det prätoriska gardet bildade i och för sig allena en kärntropp af 20,000 man, och därtill kommo sjösoldaterne, tillhörande flottan i Misenum, af hvilka Vitellius nu, liksom förut Nero och Otho, bildade en legion. Framför allt var det af vigt att försäkra sig om passen öfver Appenninerna. Att besätta dem afsändes gardesöfverstarne Julius Priscus och Alfenus Va-

[1]) A. st. 49—53.

rus [1]) med fjorton kohorter (14,000 man) af det prätoriska gardet, hela rytteriet och den nyupprättade sjösoldatslegionen — en styrka, tillräcklig äfven till anfall, om den hade haft en duglig anförare [2]). De öfriga (sex) gardeskohorterna qvarstadnade till hufvudstadens försvar och ställdes under L. Vitellius' befäl. Kejsaren sjelf fortsatte sitt vanliga lefnadssätt. Men liksom om han anat, att hans regering nalkades sitt slut, påskyndade han konsulsvalen och lät i förväg välja konsuler för flera år; bundsförvandterne gaf han nya, fördelaktigare förbundsvilkor, främlingar Latinsk rätt; somliga städer efterskänkte han deras skatterestantier, andra fingo frälserätt *(immunitas)*. På enträgen begäran af hären, som stadnat i Mevania (i Umbrien, nordöst om Spoleto), begaf han sig slutligen till lägret, åtföljd af en stor skara senatorer, af hvilka många härvid leddes af begär att ställa sig in, andra af fruktan. Men Vitellius' närvaro vid hären mera skadade än gagnade. Ty sjelf utan insigter i krigsväsendet, villrådig och uppskrämd af hvarje underrättelse om en ny motgång, var han ur stånd att fatta ett manligt beslut och sökte i stället dränka sin oro i ruset. Slutligen, trött vid fältlifvet, återvände han till Rom vid underrättelsen om den Misenska flottans uppror [3]).

---

[1]) Vitellius hade vid det nya gardets upprättande utnämt Julius Priscus och Publilius Sabinus till dess öfverstar *(præfecti prætorio)*. Tacit. a. st. II, 92. Men Sabinus, som var Cæcinas vän, blef efter dennes förräderi afsatt och fängslad och Alfenus Varus utnämd till hans efterträdare. A. st. III, 36. Jfr Hirschfeld a. st. s. 222.

[2]) A. st. 54—55: *tot milia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant.*

[3]) A. st. 55—56: — — *postremo tædio castrorum et auditâ defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque volnus pavens, summi discriminis incuriosus. nam cum transgredi Appenninum integro exercitûs sui robore et fessos hieme atque inopiâ hostes adgredi in aperto foret, dum dispergit vires, acerrimum militem et usque in extrema obstinatum trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus et, si consulerentur, vera dictu-*

Detta uppror hade under Vitellius' frånvaro anstiftats af en centurion, Claudius Faventinus, genom uppdiktade bref från Vespasianus med löfte om belöning för affallet. Och då flottans befälhafvare Claudius Apollinaris var en man, »hvarken ståndaktig i trohet eller företagsam i trolöshet», blef i hans ställe f. d. prätorn Apinius Tiro, som då händelsevis uppehöll sig i Minturnæ (vid Liris [Garigliano] nära dess utlopp), de upproriskes anförare. Desse uppeggade nu de kringliggande städerna, af hvilka isynnerhet Puteoli visade stort nit för Vespasianus, medan däremot Capua var Vitellius tillgifvet. Sålunda indrogos äfven städernas enskilda tvister i det allmänna borgerliga kriget.

För att stilla upproret sände Vitellius Claudius Julianus, som kort förut fört ett mildt befäl öfver flottan, med en stadskohort och en skara gladiatorer till kusten. Men knappast anländ i närheten af den upproriska hären, gick Julianus öfver till motpartiet och satte sig i besittning af Terracina. Vid underrättelsen härom lät Vitellius den öfriga delen af den till Appenninpassens bevakande bestämda hären under de båda gardesöfverstarnes befäl stanna i Narnia (vid floden Nar, söder om Mevania, som sålunda öfvergafs) och sände sex af dess kohorter jämte 500 ryttare under sin bror L. Vitellius' befäl att undertrycka upproret i Campanien. Sjelf nedslagen till sinnet uppmuntrades han ånyo af soldaternes visade ifver och folkets rop på vapen, byggande sitt sista hopp på denna fega hop, som blott var modig i orden [1]). På sina frigifnes inrådan [2]) lät han uppropa

ris. arcuere eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis principis auribus, ut aspere, quæ utilia, nec quicquam nisi iucundum et læsurum acciperet.

[1]) A. st. 57—58: *ipse æger animi studiis militum et clamoribus populi arma poscentis refovebatur, dum volgus ignavum et nihil ultra verba ausurum falsa specie exercitum et legiones appellat.*

[2]) *nam amicorum eius quanto quis clarior, minus fidus,* tillägger Tacitus.

folket efter tribus och verkställa utskrifning, och konsulerne fingo i uppdrag att göra urval bland den öfverflödande mängden af dem, som svarat på uppropet. Senatorerne ålades att ställa ett visst antal trälar och erlägga en viss qvantitet silfver. De Romerske riddarne erbjödo sin tjenst och sina penningar, och de frigifne yrkade sjelfmant att få visa samma tjenst. Ty Vitellius' förtviflade ställning började hos mången väcka medlidande, och han sjelf gjorde med sitt utseende, sin röst, sina tårar allt sitt till för att framkalla det, på samma gång som han, i likhet med alla fega naturer, var till ytterlighet frikostig på löften för att vinna anhängare. Han ville nu äfven antaga den förut tillbakavisade titeln Cæsar, både af vidskeplig vördnad för detta namn och för att göra hopen till viljes [1]. »Men liksom allt, som i början med öfverdrifven ifver omfattas, med tiden aftynar, så började äfven senatorerne och riddarne småningom att draga sig tillbaka, först dröjande och hållande sig undan, sedan trotsigt och utan försyn, till dess Vitellius slutligen blygdes att utkräfva hvad som icke af fri vilja gafs honom».

Med hvarje dag försämrades hans utsigter. Det plötsliga, om oro och fruktan vittnande sätt, hvarpå han öfvergifvit lägret vid Mevania för att hasta till Rom, och härens därpå följande återtåg till Narnia, hvarigenom passen öfver Appenninerna öppnades åt Flavianerne, voro i hög grad egnade att i den allmänna meningen hos Italiens befolkning skada hans egen och främja motpartiets sak. Samniterne, Pälignerne och Marserne, Italiens tappraste folk, affällo, harmsne öfver att häri vara förekomne af Campanien, och täflade i krigisk ifver för Vespasianus.

---

[1]) A. st. 58 ... *quin et Cæsarem se dici voluit, aspernatus antea, sed tunc superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentum et volgi rumor iuxta audiuntur.* — Om Vitellius' vankelmod jfr Dio, a. st. 16.

Emellertid var öfvergången öfver Appenninerna under den rådande vintern — man var redan i December — ingen lätt uppgift för Flavianerne. Antonius Primus hade med en flygande korps af hjelptroppar och utvaldt manskap af legionerna från Cremona hastat till Umbrien, sannolikt på den stora militärväg, som från Ariminum följde kusten, vid Fanum Fortunæ vek af inåt landet längs floden Metaurus och vid Cales förde öfver Appeninerna. Men man hade stannat vid Fanum Fortunæ för att rådpläga, sedan man erfarit, att det prätoriska gardet ryckt ut från Rom och vore i antågande. Härtill kom den genom vintern försvårade tillförseln och missnöjet bland soldaterne, som saknade både lifsmedel och penningar och med upproriskt sorl fordrade den skänk, som kallades *clavarium* (skospikspengar). Under dessa omständigheter beslöto Antonius och de öfrige partihufvudena att först draga till sig de öfriga tropparne, sörja för proviants anskaffande sjöledes, och emellertid utsända rytteriet åt olika håll i Umbrien för att uppsöka någon mindre besvärlig väg öfver Appenninerna [1]). Omsider försiggick öfvergången, ohindrad af fienden, men det oaktadt ytterst svår och mödosam i följd af de snödrifvor, genom hvilka man måste arbeta sig fram. När anförarne med förtroppen anländt till Carsulæ (emellan Mevania och Narnia), rastade de några dagar för att invänta hufvudstyrkan, men kunde med svårighet dämpa sina soldaters otåliga krigsifver. Inom kort anlände också legionerna. Vid ryktet härom började de vid Narnia lägrade Vitellianska kohorternas mod och trohet att svigta. Tribuner och centurioner begåfvo sig som öfverlöpare oupphörligen till det Flavianska lägret. Ledd af deras underrättelser, lyckades det Arrius Varus att öfverrumpla det straxt nordöst om Narnia belägna Interamna och nästan utan motstånd förjaga eller tillfångataga dess af 400 ryttare bestående besättning. Ännu

[1]) Tacit. a. st. 50—52.

framhärdade dock den gemene soldaten i tillgifvenhet för Vitellius, till dess anförarne, de båda gardesöfverstarne Priscus och Alfenus, öfvergåfvo lägret för att återvända till Vitellius, och därmed, för att begagna Tacitus' ord, »löste alla från nesan af ett förräderi». För att beröfva de Vitellianska kohorterna deras sista hopp, blef den vid de Stoechadiska öarna tillfångatagne Fabius Valens dödad i sitt fängelse, och hans hufvud dem visadt.

Dittills hade de trott, att han undkommit till Germanien och där var sysselsatt med att samla en ny här till Vitellius' bistånd. Nu förlorade de helt och hållet modet och sträckte gevär, eller rättare sagdt, öfvergingo till Vespasianus. De qvarlemnades dels i Narnia, dels i Interamna, och därjämte några legioner af det segrande partiet, för att hafva ett vaksamt öga på dem [1]).

Under dessa dagar försummade icke Antonius Primus och Arrius Varus att genom täta budskickningar erbjuda Vitellius säkerhet för sin person jämte penningar och en fristad i Campanien, om han nedlade vapen och öfverlemnade sig och sina barn åt Vespasianus. I samma anda skref äfven Mucianus till honom. Vitellius var äfven benägen att lyssna härtill och ordade om antalet af de trälar, han ville hafva, och om valet af kustort. »En sådan förlamande slapphet hade vunnit insteg i hans själ, att om andra icke påmint honom om, att han var förste, skulle han sjelf hafva glömt det» [2]).

Samtidigt uppmanade statens förnämste män i hemliga samtal Vespasians bror, stadspräfekten Flavius Sabinus, att taga sin andel i segern och äran. De förestälde honom, att stadskohorterna stodo under hans eget befäl, nattvaktskohorterna skulle icke heller undandraga honom sitt bistånd, och deras egna trälar, partiets framgång och lyckans gunst mot segervinnarne skulle stå honom till buds. Han borde icke lemna Antonius och Varus företrädet i ära. Vitellius hade blott få kohorter

---

[1]) A. st. 59—63. [2]) A. st. 63.

och dessa uppskrämda genom oroande underrättelser från alla håll. Hopens tänkesätt vore ombytligt, och om Sabinus uppträdde som anförare, skulle den egna Vespasianus samma smickrande hyllning, som den nu slösade på Vitellius. Denne sjelf, som ej förmått bära medgången, vore nu bruten af sin lyckas plötsliga fall. Förtjensten af krigets fullbordan tillkomme den, som bemäktigade sig hufvudstaden: det anstode Sabinus att förbehålla väldet åt Vespasianus, och denne att sätta Sabinus framför alla andra [1]).

Det var ingalunda med gladt sinne, som den af ålderdomen böjde Sabinus hörde dessa uppmaningar; men fastän han ryggade tillbaka för det djerfva förslag, som framstäldes, sökte han dock på en en annan, fredligare väg nå samma mål. Han inlät sig i samtal och underhandlingar med Vitellius om, att denne frivilligt på vissa vilkor skulle nedlägga vapen; och sedan de ofta hållit sammankomster hemma, skall omsider dem emellan ett formligt fördrag hafva afslutats i Apollos tempel (på Palatinska kullen? [2]).

Men det var icke lika lätt för Vitellius att förmå sina anhängare som sig sjelf till den eftergifvenhet, hvartill hans svaga och obeslutsamma natur intalat honom. Ju trognare anhängare till honom de voro, desto afgjordare förkastade de förlikningen och dess vilkor, i det de framhöllo faran och skymfen och det opålitliga i ett fördrag, hvars helgd berodde på segrarens godtycke. Pompeius blef icke skonad af Cæsar, Antonius icke af Augustus. Månne han sjelf då hade ett bättre öde att vänta af Vespasianus' tvifvelaktiga högsinthet? Han borde därföre, värdigt sin faders censorämbete och tre konsulat och alla de utmärkelser, som prydde hans hus, åtminstone af förtviflan eggas till djerfhet. Ännu framhärdade soldaten i sin trohet, folket i sitt oförtrutna nit. För öfrigt kunde ingen ting värre hända en, än det,

---

[1]) A. st. 64. [2]) A. st. 65.

hvartill man sjelfmant rusade. — Döden förestode en antingen man besegrades eller gåfve sig: skilnaden var blott den, om man under hån och skymf eller med mannamod skulle uppgifva andan [1]).

Men Vitellius' öron voro döfva för dylika råd. Han qvaldes af fruktan och oro, att ett allt för hårdnackadt motstånd skulle göra segraren mindre försonlig mot hans hustru och barn. Och nu kom ytterligare sorgeposten om de vid Narnia lägrade kohorternas öfvergång till motpartiet! Detta bestämde omsider den vankelmodige Vitellius' beslut. Den 18 December lemnade han i sorgedrägt och omgifven af sin sörjande betjening palatset för att begifva sig till en af honom utlyst folksammankomst; hans lille son bars i en bärsoffa, liksom i ett begrafningståg. De helsades af den taktlösa hopens smickrande, men för tillfället opassande bifallssorl, medan soldaterna iakttogo en hotfull tystnad. Anländ till folkets församling höll han ett kort tal, sägande, att han för fredens och det allmänna bästas skull drog sig tillbaka; han bad blott, att man skulle minnas honom och hafva medömkan med hans bror, hans maka och hans unga, oskyldiga barn, hvarvid han framräckte sin son, anbefallande honom än åt enskilde, än åt alla samfäldt; slutligen, under det gråten qväfde hans röst, löste han sin värja *(pugio)* från bältet och lemnade den såsom ett tecken till rätten öfver medborgares lif och död *(ius vitæ necisque*, äfven kalladt *ius gladii)* åt den närvarande konsuln Cæcilius Simplex [2]). Vid konsulns vägran att emottaga den och under den närvarande menighetens ogillande sorl aflägsnade sig Vitellius för att i Endrägtens tempel nedlägga kejsarmaktens äretecken och därpå be-

[1]) A. st. 66.

[2]) Det var en ceremoni, hvarigenom han afsade sig det kejserliga *imperium*, som innefattade denna rätt. I och med detsamma kejsaren nedlade sitt imperium, öfvergick högsta makten författningsenligt till konsulerne, till dess en ny kejsare blifvit lagligen vald eller erkänd af senaten. Se Bilagan I.

gifva sig till sin brors hus. Men folkmassan motsatte sig detta beslut, spärrade gatorna och förmådde honom att återvända till palatset [1]).

Emellertid hade ryktet om hans tronafsägelse spridt sig, och Flavius Sabinus utfärdat skriftliga befallningar till stadskohorternas tribuner att hålla manskapet i ordning. Och liksom om med ens hela statsmakten nu obestridt hade fallit i Vespasianus' händer, strömmade till Sabinus' hus senatens förnämste män, större delen af riddarståndet, samtliga stadskohorterna och nattvakten. Här berättades det om folkmassans ifver för Vitellius och de Germaniska kohorternas hotelser [2]). Men man hade redan gått för långt för att kunna återvända. Af fruktan för ett angrepp af Vitellianerne beslöt man därföre att kalla alla ännu tveksamme och dröjande under vapen. Men, som vanligt i dylika fall, voro alla med om rådet, men få med om faran. Då nu Sabinus och hans väpnade följe kommo ned till den Fundanska sjön *(lacus Fundanus)*, möttes de af de tilltagsnaste bland Vitellianerne [3]). Det kom dem emellan till ett handgemäng, hvari Vitellianerne hade öfverhanden. Sabinus och hans följeslagare, bland hvilka voro flere senatorer och riddare och, som det vill synas, äfven båda konsulerne, togo sin tillflykt till Capitolium, som genast omslöts af soldater af Vitellius' parti, dock ej med större vaksamhet, än att Sabinus om natten kunde dithämta sina barn och sin brorson Domitianus (Vespasians yngre son, som då vistades i Rom). Därjemte sände han på obevakade vägar bud till anförarne för den Flavianska hären i Umbrien med begäran om snar undsättning.

[1]) Tacit. a. st. 67—68. Jfr Dio a. st. 16.

[2]) Sannolikt menas väl här de Germanska kohorterna af det prätoriska gardet.

[3]) Enligt Dio a. st. 17 var det Sabinus' och hans följeslagares afsigt att, anförde af de båda konsulerne C. Quintius Atticus och Cn. Cæcilius Simplex, begifva sig till palatset för att med godo eller ondo förmå Vitellius att nedlägga regeringen.

Följande morgon vid dagbräckningen, innan fiendtligheterna mellan de belägrande och de belägrade börjats, sände Sabinus primipilaren Cornelius Martialis till Vitellius med klagomål öfver fördragsbrottet. Vitellius sköt skulden på soldaterne, hvilkas allt för stora ifver hans foglighet icke förmådde tygla. Tillika rådde han Martialis att gå ut genom en bakport, på det icke soldaterne skulle ertappa och mörda honom såsom medlare rörande den dem förhatliga förlikningen.

Knappast hade Martialis återkommit till Capitolium, förr än de ursinnige Vitellianske soldaterne utan anförare, en hvar blott följande sin egen ingifvelse, gingo till storms mot detsamma. Under den förbittrade strid, som nu uppstod mellan de belägrade och de stormande, som snart inträngde i Capitolium, antändes detta, ovisst af hvilkendera parten, och förvandlades snart af de hejdlöst rasande lågorna till en grushög, liksom tillförene under det borgerliga kriget på Sullas tid. Många ansedde män af det Flavianska partiet funno under denna förtviflade strid sin död. Andra, och bland dem Domitianus, lyckades undkomma. Men Sabinus sjelf, obeväpnad och icke ens försökande att fly, tillfångatogs, och likaså konsuln Qvintius Atticus, som ådragit sig en olycksbringande ryktbarhet genom sina edikt, i hvilka han prisat Vespasianus och smädat Vitellius. Båda de fängslade fördes belagde med bojor till Vitellius, som dock icke emottog dem ovänligt, till stor förtrytelse för dem, som fordrade rättighet att döda dem och belöning för den visade tjensten. Men då Vitellius beredde sig till att från Palatsets trappa inlägga förbön för dem, tystades han af den ursinniga hopen, som genomborrade och sönderslet Sabinus och släpade hans stympade lik till Gemoniæ (afrättsplatsen). Däremot lyckades det Vitellius att från konsuln Atticus afvända ett liknande öde [1]).

---

[1]) Tacit. a. st. 69—75.

Samtidigt lyckades det L. Vitellius att öfverumpla och intaga det af besättningen illa bevakade Terracina, där den från hans bror affallne Claudius Julianus tillfångatogs och inför L. Vitellius' ögon gisslades till döds. I ett lageromviradt bref underrättade han sin bror om denna framgång och förfrågade sig, om han genast borde återvända till Rom, eller fortsätta härnaden och kufva det affallna Campanien. Att man stannade vid det senare alternativet var en lycka, icke blott för Vespasianus, utan äfven för Rom; ty eljest skulle här en fruktansvärd strid hafva uppstått, som väl knappast skulle hafva slutats utan stadens ödeläggelse [1]).

Emellertid hade den Flavianska hären framryckt från Narnia till Ocriculum, der den dröjde öfver den Saturnaliska helgen (17—21 December). Anledningen till detta olämpliga dröjsmål var beslutet att invänta Mucianus, som sjelf förnyade gånger hade uppmanat Antonius Primus därtill och slutligen skrifvit tvetydiga och skrufvade bref, i hvilka samma önskan framskymtade, utan tvifvel därföre, att Mucianus icke unnade Antonius hela äran af krigets lyckliga utgång. Måhända hoppades äfven den Flavianska härens anförare, att Vitellius i sin förtviflade ställning frivilligt skulle nedlägga regeringen, hvarom ju också underhandlingar pågingo. Men den olyckliga följden af detta dröjsmål blef, att man ej kunde komma Sabinus och hans anhängare till undsättning. Visserligen hade man sändt Petilius Cerialis med 1,000 ryttare förut för att genom Sabinska landet på den Salariska vägen inrycka i Rom; men icke heller han hade gjort sig brådt och ej hunnit fram, då ryktet spridde sig om belägringen af Capitolium. Nu uppbröt hela hären, men möttes redan på vägen af sorgebudskapet om Capitoliums intagande och ödeläggelse. Denna tidning erhöll Antonius, då han på den Flaminiska vägen sent om natten hunnit fram till Saxa Rubra (Röda klip-

[1]) A. st. 76—77.

pan, på Tiberns högra strand, nordvest om Fidenæ). Därjemte berättades, att hufvudstadens menighet och trälarne beväpnades för Vitellius. Därtill kom, att Cerialis, som sorglöst framryckt med sitt rytteri, liksom mot besegrade, strax utanför staden i trånga gränder mellan byggnader och trädgårdar oförmodadt stötte på en Vitelliansk tropp af rytteri och fotfolk och med förlust blef tillbakaslagen och förföljd till Fidenæ. På flera håll tycktes sålunda lyckan le mot Vitellius, men det var, som det snart visade sig, ett falskt leende. Emellertid bidrogo dessa framgångar att öka det Vitellianska partiets mod och tillförsigt. Stadsmenigheten beväpnade sig så godt den kunde med de vapen, den kom öfver, och fordrade af Vitellius signal till strid. Vitellius tackade den, och befalde den rycka ut till hufvudstadens försvar. Men tillika inleddes underhandlingar med motpartiet. Senaten sammankallades och sändebud utsågos för att afgå till de fiendtliga härarne och i det allmänna bästas namn förorda endrägt och fred. Dessa sändebud rönte på olika håll ett olika bemötande. De, som mötte Cerialis, sväfvade i lifsfara, i det hans ryttare, uppbragte öfver det lidna nederlaget, försmådde alla förlikningsanbud och vände sin vrede mot sändebuden. Prätorn Arulenus Rusticus sårades, hans följeslagare skingrades, och hans närmaste liktor mördades vid försöket att bana honom väg genom hopen. Blott därigenom, att anföraren gaf dem en betäckning, räddades sändebuden från faran att utanför Roms portar nedgöras af Romerska soldater. Bättre var det bemötande, som Vitellius och senatens sändebud rönte hos Antonius, icke därföre, att dennes soldater hade mera försyn, utan därföre, att anförarens myndighet här var större. Likväl blef medlemmen af riddarståndet Musonius Rufus, en anhängare af den Stoiska filosofien, utskrattad och nedtystad, då han bland soldaterna började hålla ett vältaligt föredrag om fredens välsignelser och krigets faror. Äfven de Vestaliska jungfrurna infunno sig hos Antonius med bref från Vitellius, hvari denne

begärde en dags anstånd med den afgörande striden: om detta beviljades, skulle man lättare komma öfverens om allt. Vestalerna emottogos och återsändes aktningsfullt; men Vitellius fick det svar, att genom Sabinus' mord och Capitoliums brand voro alla underhandlingar en gång för alla afbrutna.

Antonius försökte likväl att stilla legionernas ifver och förmå dem att öfver natten slå läger vid Milviska bron och först följande dag inrycka i staden. Ty han fruktade, att soldaterne eljes icke, isynnerhet under nattens mörker, skulle kunna tyglas i sin förbittring och hvarken skona folket eller senaten eller ens gudarnes helgedomar. Men soldaterne fruktade hvarje dröjsmål såsom menligt för segern; och då nu några fälttecken, följda af en talrik, men okrigisk folkhop, syntes blänka på de gent emot liggande kullarne, ökade detta bländsken af en fiendtlig här de Flavianska soldaternes krigsifver. De framryckte på tre kolonner: den ena, såsom förut, på den Flaminiska vägen, som öfver Marsfältet förde in i staden; den andra utmed Tiberstranden, och den tredje på den Salariska vägen, som genom den Collinska porten inmynnade i stadens nordöstra qvarter *(tribus Collina)*. Stadsmenigheten blef genast sprängd genom en kavallerischok. En hårdare kamp hade man att utkämpa med de öfvade och krigsvane Vitellianske soldaterne, som mötte, likaledes fördelade i trenne korpser. Mest hårdnackad var striden vid de Sallustiska trädgårdarne, där Vitellianerne till sent på dagen tappert försvarade sig från murarne, till dess de slutligen sågo sig kringgångne af det rytteri, som inbrutit genom Collinska stadsporten [1]).

Så fortgick striden, åskådad af folket, liksom om det varit en till dess förlustelse anstäld täflingslek, hvarvid det med rop och handklappningar uppmuntrade än det ena, än det andra partiet. Så ofta någotdera låg

[1]) A. st. 78—82.

under, fordrade det åskådande slöddret, att de som gömt sig undan i bodar eller tagit sin tillflykt till något boningshus, skulle framdragas och dödas, och bemäktigade sig sjelft största delen af bytet, under det soldaterne hänfördes af stridens hetta. Och medan alla dessa det borgerliga krigets fasor hemsökte hufvudstaden, hängaf man sig i sorglöst lättsinne åt sina vanliga njutningar och utsväfningar [1]).

Ehuru Vitellianerne kämpade en förtviflans kamp, stannade dock segern i Flavianernes händer. Men äfven sedan desse bemäktigat sig staden, återstod ännu det svåraste arbetet: striden om prätorianernes befästade läger. Först efter en hårdnackad och blodig kamp togs äfven detta med storm, och härmed var striden utkämpad. Och nu var äfven Vitellius öde afgjordt [2]).

Då staden var intagen, lät Vitellius föra sig i en bärstol från baksidan af palatset till sin gemåls hus på Aventinska berget. Hans afsigt var att, om han den dagen kunde hålla sig dold, den följande begifva sig till sin bror Vitellius och hans kohorter i Terracina. Men drifven af sin oro och sitt vankelmod återvände han till palatset. Han fann det tomt och öde, ty äfven de lägsta bland hans trälar hade öfvergifvit det eller höllo sig undan. Vi kunna lätt föreställa oss, att ödsligheten och tystnaden i de tomma rummen, som han genomvandrade, på honom måste hafva gjort ett hemskt intryck, såsom det mästerligt skildras af Tacitus. Slutligen tog han

---

[1]) A. st. 83. Tacitus tillägger: *sæva ac deformis urbe totâ facies: alibi prœlia et volnera, alibi balineæ popinæque; simul cruor et strues corporum, iuxta scorta et scortis similes; quantum in luxurioso otio libidinum, quidquid in acerbissima captivitate scelerum, prorsus ut eandem civitatem et furere crederes et lascivire. conflixerant et ante armati exercitus in urbe, bis Lucio Sullâ, semel Cinnâ victoribus, nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas et ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ: velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exsultabant, fruebantur, nullâ partium curâ, malis publicis læti.* — Jfr Dio, a. st. 18—19.

[2]) Tacit. a. st. 84.

sin tillflykt till ett nesligt gömställe [1]. Här ertappades han af Julius Placidus, tribun vid en kohort, och fördes med bakbundna händer och sönderrifna kläder, hånad och skymfad af de omgifvande, förbi den plats, där Galba blifvit mördad, och till Gemoniæ, där Sabinus lik hade legat. Slutligen föll han betäckt med sår och efter döden skymfad af samma pöbel, som under lifstiden egnat honom en öfverdrifven hyllning [2]. Hans ömkliga slut motsvarade den ömkliga rol, han spelat under sitt lif. I grunden ingen elak menniska, men utan karaktärsfasthet, utan högre intressen, blott hängifven åt en otyglad sinlighets njutningar, var han hvarken värdig eller vuxen den tron, han låtit förleda sig att inkräkta. Försoffad, svag och vankelmodig blef han en lekboll i andras händer; och under de sista kritiska dagarne af sitt lif, då det gälde att visa sig som en man, uppträdde han, glömsk af sin värdighet, som en tragisk skådespelare inför pöbeln, och hade hvarken mod att stöta sig med denna och nedlägga regeringen, eller att med kraft och beslutsamhet söka häfda sin ställning som kejsare, eller att, såsom Otho, sjelf göra ett slut på sitt lif. Man kan hysa medömkan med honom, men man måste på samma gång erkänna, att han förtjente sitt öde.

Då dagen redan nalkades sitt slut, när striden i hufvudstaden var utkämpad, kunde senaten icke sammankallas, emedan ämbetsmännen och senatorerne af rädsla flytt ur staden eller gömt sig i sina klienters hus. Där-

---

[1]) Tacit. a. st. 84: *fessusque misero errore* (kringirrandet i palatset) *et pudendâ latebrâ semet occultans, ab Julio Placido, tribuno cohortis, protrahitur.* Enligt Dio, a. st. 20, tog han sin tillflykt *ἐς οἴκημα σκοτεινὸν, ἐν ᾧ ἐτρέφοντο κύνες.*

[2]) Tacit. a. st. 84—85. Jfr Dio a. st. 20—22 innehållande åtskilliga afvikelser från Tacitus. — Omslaget i hopens sinnesstämning torde väl förklaras af dess förakt för den feghet och det vankelmod, han under den sista tiden ådagalagde, och hvarigenom han så att säga blef en förrädare mot sitt eget parti. — Äfven hans oskyldige son blef sedermera afdagatagen på befallning af Mucianus', *mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset.* Tacit. a. st. IV, 80.

emot framträdde nu den dittills undangömde Domitianus såsom det segrande partiets hufvud, helsades som Cæsar och blef af en talrik skara soldater förd till sin faders hus [1]).

»Med Vitellius' död», säger Tacitus, »hade kriget snarare slutat än freden börjat. Segrarne, ännu alltjämt i vapen, förföljde med oblidkeligt hat de besegrade genom hela staden: gatorna voro betäckta med lik, torgen och templen simmade i blod; ty man dödade en hvar, som slumpen förde i ens väg. Och i den mån, som sjelfsvåldet växte, började man snart efterspana och framdraga de undangömde. Varsnade man någon ung, reslig man, dödade man honom utan att fråga efter om han var soldat eller en af folket. Grymheten, som, medan hatet var färskt, mättade sig med blod, förbyttes sedan i girighet. Man tillät intet ställe vara otillgängligt eller stängdt, föregifvande, att Vitellianer där förborgades. Det blef början till husens uppbrytande och, i händelse af motstånd, en anledning till mord. De fattigaste bland menigheten försummade icke tillfället att deltaga, och dräggen bland trälarne förrådde sjelfmant sine rike herrar: andre röjdes af sina vänner. Öfverallt klagan och jämmerskri och de olyckor, som pläga öfvergå en eröfrad stad, så att de förtviflade invånarne nu till och med saknade de Othonianska och Vitellianska soldaternes förr så hatade fräckhet. Partihöfdingarne, så raske att antända det borgerliga kriget, voro ur stånd att hejda segerns framfart [2])».

Emellertid hade Domitianus antagit namnet Cæsar och inflyttat i Cæsarernes bostad, utan att likväl ännu egna sig åt regeringsbestyren [3]). Befälet öfver gardet *(præ-*

---

[1]) Tacit. a. st.

[2]) A. st. IV, 1. Enligt Dio a. st. 19 omkommo under dessa dagar, striden inberäknad, inemot 50,000 menniskor.

[3]) *sed stupris et adulteriis filium principis agebat,* tillägger Tacit. a. st. 2.

fectura prætorii) var hos Arrius Varus [1]), högsta makten hos Antonius Primus, som i främsta rummet begagnade sig däraf för att tillegna sig de penningar och trälar, som funnos i palatset, »liksom om det varit bytet i Cremona».

Men ännu voro krigets omsorger icke helt och hållet slut. L. Vitellius med sina kohorter var på återväg från Terracina till Rom, där sålunda en ny krigslåga lätteligen kunde tändas, om faran ej förekoms. Detta yrkades af den uppskrämda staden. Därföre sändes rytteriet förut till Aricia, medan legionernas hufvudstyrka stannade i Bovillæ. Men L. Vitellius vågade icke inlåta sig i en olika kamp med öfvermakten, utan öfverlemnade sig sjelf och sina kohorter åt segrarens välbehag [2]). Skonad för tillfället, blef han sedan dödad. »I laster lik sin broder, var han under dennes regering verksammare än han, och deltog mindre i hans lycka, än drogs med i hans fall». (Tacit.).

Vid samma tid sändes Lucilius Bassus med lätt rytteri att återställa lugnet i Campanien, som stördes mera af städernas inbördes tvister än af uppstudsighet mot den nye kejsaren. Denna tropps blotta närvaro var nog att återupprätta freden därstädes. De mindre kolonierna undsluppo straff, men i Capua lades tredje legionen i vinterqvarter, och de förnäma husen förödmjukades [3]).

Vespasianus 69—79.

Sålunda var omsider krigslågan allestädes dämpad, äfven de sista rykande bränderna släckta, och Vespasia-

---

[1]) Han var ensam *præfectus prætorio* till år 70, då han degraderades till *præfectus annonæ* och i gardesöfverstebefattningen fick till efterträdare M. Arrecinus Clemens. Sedan var Titus ensam sin fars gardesöfverste. Se Hirschfeld a. st. s. 223.

[2]) Tacit. a. st. 2: *nec cunctatus est Vitellius seque et cohortes arbitrio victoris permittere*, etc. Dio, a. st. 22, säger däremot, att L. Vitellius gifvit sig med vilkor, att hans lif skulle skonas, och att det således var ett fördragsbrott, då han sedermera afrättades (ὡμολόγησε μὲν σφίσιν ὡς καὶ σωθησόμενος, ἐσφάγη δ' οὐ πολλῷ ὕστερον). Tacitus' uppgift är väl trovärdigare.

[3]) A. st. 3.

nus »jordkretsens», det Romerska rikets obestridde herskare. Också skyndade senaten att åt honom besluta »allt som plägade tillerkännas förstarne» [1]). Vi hafva ännu i behåll en betydlig del af det senatsbeslut eller den »lag», som härom handlade [2]). Man gladdes åt, att det borgerliga kriget ändtligen var slut, och glädjen ökades, då senaten erhöll ett bref från Vespasianus, skrifvet såsom under ännu pågående krig. För öfrigt talade Vespasianus däri redan såsom förste (*princeps*), »blygsamt om sig sjelf, med stolthet om staten» [3]). Senaten underlät icke heller att visa sin underdånighet: åt Vespasianus sjelf tillsammans med hans son Titus beslöts konsulatet för följande år (70), åt Domitianus prätorsämbetet och konsularisk myndighet (*consulare imperium*). Därjemte beslöt man att affärda en beskickning af genom lott utsedde senatorer för att till den nye kejsaren framföra senatens beslut [4]).

Äfven åt partiets öfrige ledare beslötos utmärkelser. Mucianus hade visserligen gifvit anstöt genom att i eget namn skrifva bref till senaten, i hvilka han öfvermodigt låtit förstå, att högsta makten varit i hans egen hand, och att han gifvit den åt Vespasianus; men man vågade icke stöta sig med den mägtige mannen och dolde därföre sin harm under offentliga ärebetygelser. I mycket smickrande ordalag tillerkändes honom triumfens äretecken (*ornamenta triumphalia*), ej att förvexla med sjelfva triumfen, som var kejsarens uteslutande företrädesrätt på

---

[1]) A. st. 3: *At Romæ senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit.* Detta skedde antagligen i slutet af Decemb. år 69.

[2]) *Lex de imperio Vespasiani*, hvarom vidare i det följande. Jfr äfven Bilagan I.

[3]) A. st.: *ceterum ut princeps loquebatur, civilia de se, de re publica egregie.*

[4]) A. st. 6: *Ceterum eo senatûs die, quo de imperio Vespasiani censebant (patres), placuerat mitti ad principem legatos.* Helvidius Priscus yrkade, att sändebuden skulle utses af ämbetsmännen efter aflagd ed (*iurati*), men flertalet föredrog deras utseende genom lottning, som var det vanliga.

grund af hans öfverbefäl öfver hela hären. Till förevändning tjente hans seger öfver Sarmaterne [1]). Åt Antonius Primus tilldelades konsulariska, åt Cornelius Fuscus och Arrius Varus prätoriska äretecken. Slutligen tänkte man äfven på gudarne och beslöt Capitoliums återuppbyggande.

Vid alla dessa beslut täflade senatorerne som vanligt med hvarandra i smicker och kryperi; blott Helvidius Priscus vågade uttala sig med den frimodighet, som han ärft af sin svärfader Thrasea Pætus, men öfverröstades af de andra.

I senaten förevar äfven en annan fråga, föranledd af skattkammarprätorerne [2]). Desse, åberopande statskassans bristande tillgångar, hade yrkat inskränkningar i utgiftsstaten. Valerius Asiaticus, utsedd till konsul (*consul designatus*) för följande år, ville förbehålla kejsaren denna omsorg i anseende till bristens storlek och svårigheten att anskaffa penningar. Helvidius Priscus däremot uttalade sig för, att saken skulle afgöras af senaten enligt dess godtfinnande. Då det nu skulle skridas till omröstning och konsulerna började samla rösterna, intercederade menighetstribunen Volcatius Tertullinus emot, att något skulle beslutas i en så vigtig fråga under kejsarens frånvaro, och därmed förföll saken [3]).

Under denna sakernas ställning, då oenighet rådde bland senatorerne, vrede hos de besegrade och ringa myn-

---

[1]) Tacitus a. st. 4. Förut omtalas intet krig på den tiden med Sarmaterne. Men sannolikt deltogo Roxolaner eller andra Sarmater i Dacernes (III, 46 omtalade) infall i Moesien, som tillbakaslogs af den under Mucianus' befäl stående 6:te legionen. Jfr IV, 54, där Sarmater och Dacer tillsamman omtalas såsom enligt ryktet belägrande de Rom. vinterqvarteren i Moesien.

[2]) A. st. 9: *prætores ærarii, nam tum a prætoribus tractabatur ærarium.* De af Nero införde *præfecti ærarii* synas sålunda vid hans fall hafva afskaffats, och *prætores ærarii* blifvit återinförde; dock blott för kort tid, ty vi finnna snart åter *præfecti ærarii* såsom förvaltare af statskassan. Se Mommsen a. st. II, s. 525, n. 4.

[3]) Tacit. a. st. 9.

dighet hos segrarne, då lagarne voro vanmäktiga och kejsaren frånvarande, anlände Mucianus till Rom och drog genast hela makten till sig. Därmed var det ock förbi med Antonius Primus' och Arrius Varus' inflytande, då Mucianus blott illa dolde sin vrede mot dem, och hufvudstaden alltid vände kappan efter vinden och nu egnade Mucianus all sin hyllning. Denne nu allsmäktige man inledde sitt sjelftagna riksföreståndareskap med en illbragd, i det han utan ransakning och dom lät mörda C. Pisos (Galbas adoptivson) unge son Calpurnius Galerianus, hvars enda brott bestod i det anseende, han genom sin börd och sin intagande ungdom åtnjöt i den allmänna meningen, och det af några nyhetskrämare utspridda lösa ryktet om hans stundande principat [1]).

Ett liknande öde drabbade sedermera Galerians anförvandt och svärfader L. Piso, prokonsul i Africa, hvilken mördades, sannolikt på anstiftan af Mucianus [2]).

Men isynnerhet fruktade Mucianus Antonius Primus och Arrius Varus, som jämte soldaternes tillgifvenhet äfven förvärfvat folkets ynnest, därföre att de aldrig annat än i striden vållat någons ofärd. Mucianus sökte därföre vinna eller insöfva Antonius genom att i senaten offentligen öfverhopa honom med loford och i hemlighet lofva honom det efter Cluvius Rufus lediga ståthållarskapet i det hitre Spanien, hvarjämte han på hans vänner slösade befälhafvaresysslor. Efter att sålunda hafva smickrat hans ärelystnad, beröfvade han honom det stöd, han hade i den honom blindt tillgifna sjunde legionen, (*VII Galbiana)*, i det denna återsändes till sina vinterqvarter i Pannonien. Likaledes återsändes till Syrien den tredje legionen, *(III Gallica)*, som var tillgifven Varus. Af den öfriga hären skickades en stor del till Gallien och det Germaniska gränsområdet för att bidraga till undertryckandet af Civilis' uppror.

---

[1]) A. st. 11.
[2]) A. st. 48—50.

Ännu återstod dock en svårighet, som förorsakade stort bryderi. De prätorianer, som Vitellius afskedat, men som sedermera blifvit uppbådade för Vespasians räkning, fordrade att återfå sin förra plats i gardet, och de legionssoldater, som man gifvit löfte om en dylik anställning, pockade på grund däraf på den högre sold, som prätorianerne uppburo. Slutligen gjorde äfven de Vitellianska prätorianerne, som gått öfver till motpartiet eller sträckt gevär, anspråk på att bibehållas vid sin förra tjenst. Men hvarifrån taga penningar att med förhöjd sold aflöna en sådan massa soldater? Ett myteri var med anledning häraf nära att utbrista bland de förra Vitellianska soldaterne, men stillades omsider genom eftergifvenhet från de maktegandes sida.

För att anskaffa penningar beslöts i senaten, att man hos enskilde skulle upplåna 60 millioner sestertier, och bestyret härmed uppdrogs åt Pompejus Silvanus. Bristen synes dock inom kort hafva blifvit fyld på annat sätt, ehuru vi ej veta huru [1]).

Hvad Vespasianus sjelf företog sig, under det hans befälhafvare med oväntad framgång för hans räkning utkämpade striden i Italien, känna vi blott ofullständigt, då Tacitus i sin framställning af händelserna under denna tid nästan helt och hållet lemnar honom ur sigte.

Då planen till kriget mot Vitellius uppgjordes, beslöts, att, medan Mucianus drog mot Vitellius, Vespasianus sjelf skulle försäkra sig om nycklarna till Ägypten (väl förnämligast dess hamnar) [2]) och åt sin son Titus öf-

---

[1]) Tacit. a. st. 47 synes böjd att tro, det penningbristen blott var föregifven; men detta vederlägges, som mig synes, af hvad han sjelf anfört i det föregående, kapp. 9 och 46.

[2]) Tacitus a. st. II, 82 begagnar uttrycket »*claustra Aegypti*». Då hären i Ägypten redan hyllat Vespasianus, kan här icke vara fråga om de pass, som förde dit från Syrien, utan möjligen om Ägyptens vestra pass, om hvilka det var angeläget för Vespasian att försäkra sig för att genom dem framtränga till Africa, hvars eröfring väl ingick i denna plan. Sannolikare är dock, att med *claustra Aegypti* här

verlemna fullföljandet af kriget i Palästina mot de upproriske Judarne. Sedan finna vi honom i Ägypten. Här emottog han underrättelsen om sina anhängares seger vid Bedriacum. Han påskyndade därföre så mycket mera sitt tåg till Alexandria för att, i tryggad besittning af denna vigtiga sjöstad och Ägyptens öfriga hamnar, kunna hindra tillförseln därifrån till Italien [1]). Att detta från början var hans plan, synes af hans bref till den Illyriska hären med befallning att stanna i Aquileia och där invänta Mucianus, medan han sjelf hoppades att genom hämmad tillförsel och däraf uppkommande brist kunna tvinga Vitellius' här att nedlägga vapen [2]). Men det raska förloppet af kriget i Italien gick denna plan i förväg. Någon härnad mot Africa tyckes ej heller hafva blifvit behöflig, ty det ser ut som om denna provins, efter underrättelserna om Vitellianernes nederlag och förtviflade utsigter i Italien, sjelfmant, ehuru ogerna, underkastat sig Vespasianus, ehuru det icke uttryckligen omtalas af Tacitus [3]).

---

menas de Ägyptiska Medelhafshamnarne; ty, som vi i texten sagt, var det Vespasians förnämsta afsigt att hindra spanmålsutförseln från Ägypten till Italien.

[1]) A. st. III, 48.

[2]) A. st. III, 8. Efter berättelsen om Antonius Primus' hastiga framgångar i Venetien heter det: *quæ ignara Vespasiano aut vetita: quippe Aquileiæ sisti bellum exspectarique Mucianum iubebat, adiicebatque imperio consilium, quando Aegyptus, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum provinciarum obtinerentur, posse Vitelli exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi.*

[3]) A. st. IV, 38 heter det: *Interea Vespasianus iterum ac Titus consulatum absentes inierant* (d. 1 Jan. år 70 e. Kr.), *mæstâ et multiplici metu suspensâ civitate (= urbe Roma), quæ super instantia mala falsos pavores induerat, descivisse Africam, res novas moliente L. Pisone. is [pro consule] provinciæ, nequaquam turbidus ingenio,* etc. Men om provinsen Africas affall från Vespasianus kunde naturligtvis blott blifva tal under förutsättning, att den redan underkastat sig honom. Jfr a. st. 48—50, hvaraf äfven synes, att Valerius Festus, hvilken då såsom kejserlig legat förde befälet öfver den i Africa förlagda legionen, tillhörde Vespasians parti.

Medan Vespasianus öfvervintrade i Alexandria [1]), erhöll han underrättelse om Vitellius' död af en mängd personer af alla stånd, som trotsat årstiden och den äfventyrliga sjöresan för att bringa honom denna tidning. Därjämte erfor han den nödstälda belägenhet, hvari staden Rom befann sig till följd däraf, att vinterstormarna hindrat tillförseln från Africa och Ägypten. För att afhjelpa denna nöd ditsände han genast med sina mest snabbseglande fartyg spannmålsladdningar från Alexandria. De anlände i hög tid till Rom, där man i magasinen då blott hade qvar förråd för tio dagar [2]). Först mot sommarens slut synes han sjelf hafva inträffat i Rom, dit han begaf sig på en lång omväg öfver Lycien och Brundusium [3]). Under tiden hade styrelsen i Rom med kraftig men sjelfrådig hand förts af Mucianus, ehuru Domitianus' namn stod främst i alla i Rom utfärdade bref och förordningar [4]).

Men härigenom drabbades äfven Domitianus sjelf af ansvaret för alla de egenmäktiga regeringsåtgärder, som i hans namn vidtogos i Rom under fadrens frånvaro. De ådrogo honom och Vespasianus missnöje och tadel. »Jag är dig tack skyldig, barn», skref denne en gång ironiskt till honom, »för det du tillåter mig regera och icke afsatt mig» [5]). Men fadrens missnöje stegrades till fruktans-

---

[1]) Tacit. a. st. 81: *Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriæ statos æstivis flatibus dies et certa maris opperiebatur, multa miracula evenere,* etc.

[2]) A. st. 52. Jfr 38.

[3]) Se K. B. Hase's ed. af Svetonius, *Vespas.* 8, not. 1. Jfr Zonaras XI, 17.

[4]) Tacit. a. st. 39 o. ff. Dio LXV, 22. LXVI, 2.

[5]) Dio, LXVI, 2: *τό τε σύμπαν, οὕτως πάντα αὐτοὶ (Μουκιανός τε καὶ Δομιτιανός) ὡς αὐτοκρατοῦντες ἐποίουν, ὥστε τὸν Οὐεσπασιανὸν ἐπιστεῖλαί ποτε τῷ Δομιτιανῷ ὅτι. »Χάριν ἔχω σοι, τέκνον, ὅτι με ἐᾷς ἄρχειν καὶ οὐδέπω με καταλέλυκας».* Jfr Zonaras, XI, 17, där det (sannol. efter Dio) äfven uppgifves, att Vespasianus sändt Mucianus sin signetring, och att M. tillsamman med Domitianus i den frånvarande kejsarens namn utöfvade full kejserlig myndighet, tillsatte ämbetsmän och ståthållare, utnämde konsuler, o. s. v.

värd vrede vid underrättelsen om de äregiriga stämplingar, i hvilka Domitianus troddes hafva inlåtit sig under sin vistelse i Lugdunum (Lyon), dit han begifvit sig med Mucianus. Här skall han nämligen i bref sökt öfvertala Vespasians fältherre Cerialis, som då förde befälet i Gallien mot de upproriske Bataverne och deras bundsförvandter, att afstå befälet öfver hären åt honom sjelf, och man trodde sig häri spåra äregiriga afsigter på tronen eller tronföljden [1].

Kasta vi en sammanfattande återblick på de hvälfningar, som vi, förledde af Tacitus' mästerliga skildring, måhända med allt för stor utförlighet framstält [2], så finna

---

[1]) Tacit. a. st. IV, 51: *Vespasianus in Italiam resque urbis intentus, adversam de Domitiano famam accipit, tamquam terminos ætatis et concessa filio egrederetur: igitur validissimam exercitûs partem Tito tradit ad reliqua Iudaici belli perpetranda.* — 52. *Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orasse ferunt, ne criminantium nuntiis temere accenderetur, integrumque se ac placabilem filio præstaret.* — — — — *Vespasianus haud æque Domitiano mitigatus, quam Titi pietate gaudens, bono esse animo iubet belloque et armis rem publicam attollere : sibi pacem domumque curæ fore.* — Om de här blott antydda beskyllningarna mot Domitianus upplysas vi närmare a. st. 86 (Jfr 68 och 85): *unde (Lugduno) creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis fidem eius temptavisse, an præsenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret. qua cogitatione bellum adversus patrem agitaverit, an opes viresque adversus fratrem, in incerto fuit : nam Cerialis salubri temperamento elusit ut vana pueriliter cupientem.* — Fruktande fadrens vrede, vågade Domitianus icke resa honom till mötes till Brundusium vid hans återkomst till Italien. Dio a. st. 3 och 9. De träffades dock kort därpå i Benevent, och utan tvifvel kom det då till försoning dem emellan.

[2]) Den hufvudsakliga afsigten med denna utförlighet har varit att genom en på Tacitus' noggranna skildring grundad framställning af dessa händelser söka ett stöd för vår från Mommsens afvikande åsigt, att kejsarvalet författningsenligt tillkom »senaten och det Romerska folket», och att det var ett revolutionärt ingrepp i deras lagliga befogenhet, då hären sjelfrådigt tillegnade sig denna rätt. Ty i detta hänseende synas oss just dessa hvälfningar vara särdeles upplysande. Jfr Bil. I.

vi, huru militärväldet efter hand växer, huru det småningom går allt längre i egenmäktiga tilltag och allt mer frigör sig från statsförfattningens lagliga band.

Då Verginius Rufus i det Germanska gränsområdet, Galba i Spanien höjde upprorsfanan mot Nero, skedde det i senatens och det Romerska folkets namn, och åt dem öfverlemnade de äfven valet af den nye kejsaren. Efter detta föredöme aflade sedermera de två legioner i öfre Germanien, som uppsade Galba tro och lydnad, trohetsed till senaten och det Romerska folket, likaledes med afsigt att åt dem öfverlemna valet af ny kejsare, och endast fordrande Galbas afsättning. Men Vitellius förkastade denna ed såsom ett tomt bländsken och lät, senaten oåtspord, genast utropa sig till imperator, med den förklaringen, att det vore mindre fara att erbjuda riket en kejsare, än att begära en sådan. Visserligen afhöll han sig tills vidare från att antaga namnen Cæsar och Augustus, men som Tacitus säger, utan att uppgifva något af den kejserliga myndigheten. Otho lät i prätorianernes läger utropa sig till kejsare och banade sig med deras bistånd en blodig väg till kejsartronen öfver Galbas och Pisos lik; dock sökte han inför prätorianerne gifva sig skenet af att härvid handla å senatens och det Romerska folkets vägnar, och framhöll sedermera sitt erkännande af dessa lagliga myndigheter såsom ett rättsanspråk mot Vitellius' inkräktade imperatorsvärdighet. Efter Othos fall följdes Vitellius' föredöme af Vespasianus, som likaledes lät af hären utropa sig till kejsare och sedan alltjämt räknade början af sin regering, icke från den dag, i slutet af December år 69, då han erkändes af senaten och det Romerska folket, utan från den dag (d. 1 Juli), då han hyllades af legionerna i Ägypten. Också utöfvade han genast alla kejserliga rättigheter, lät i Antiochia prägla guld- och silfvermynt med sitt namn och sin bild, utnämde ämbetsmän, utdelade senatorisk värdighet o. s. v. och skref som kejsare *(princeps)* till senaten, innan han ännu visste, att

han af denne blifvit erkänd, eller ens att kriget med Vitellius redan var segerrikt utkämpadt af hans fältherrar. Senaten skyndade dock efter Vitellius' död att genom sitt beslut bekräfta Vespasians, liksom förut Otho's och Vitellius', egenmäktiga inkräktning af kejsarmakten och därigenom efteråt åt denna gifva den laglighetens prägel, som den förut saknade: det var en i författningsenlig form företagen stadfästelse af den utan senatens medverkan redan verkstälda statshvälfningen. Men denna härarnes sjelftagna rätt att efter eget godtfinnande gifva riket kejsare, var påtagligen ingen författningsenlig rätt, och som vi sett, erkändes kejsarvalet såsom senatens och det Romerska folkets lagliga rättighet i början af härarne sjelfve eller deras anförare. Att de sedermera frigjorde sig från alla dylika betänkligheter, var uppror, icke blott mot den regerande kejsaren, utan äfven mot författningen och den lagstadgade ordningen. Och i sjelfva verket erkände troninkräktarne sjelfve detta, då de påtagligen voro angelägne om att så fort som möjligt skaffa sig senatens och det Romerska folkets bekräftelse å sin inkräktade myndighet för att därigenom gifva den laglighetens helgd. Ty om än detta i verkligheten blott var en formalitet, så var det dock en laglig formalitet, som i denna sin egenskap icke saknade all betydelse.

Anmärkningsvärd och betecknande i nyssnämda hänseende är den punkt i lagen om Vespasians kejsarmakt, som gifver denna lag återverkande kraft genom att tillerkänna full laga giltighet åt alla de regeringsåtgärder, som Vespasianus sjelf vidtagit eller å sina vägnar låtit hvilken annan som helst vidtaga före denna lags stiftande[1]). Vespasianus 69—79.

[1]) Sista punkten i denna lag, omedelbart före *Sanctio*, lyder nämligen på följande sätt:

Utique quaecunque ante hanc legem rogatam acta, gesta, decreta, imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Aug(usto), iussu(ve) mandatuve eius a quoque sunt, perinde iusta rataque sint, ac si populi plebisve iussu acta essent. Se Bilagan I.

Ty häruti ligger tydligen den förutsättningen, att utan denna punkt i kompetenslagen skulle alla dessa regeringsåtgärder hafva saknat laga giltighet. Härmed förlänades tillika laglighetens helgd åt Vespasians hela föregående regering, och han var från den stunden lagligen berättigad att beteckna den 1 Juli år 822 a. u. (69 e. Kr.) såsom sin första *dies imperii*, såsom sin kejsarvärdighets födelsedag.

Äfven i flera andra hänseenden är denna lag, eller hvad vi däraf ega i behåll, särdeles upplysande. Sålunda finna vi i den första spåret till, att kejsarmaktens lagliga befogenhet efter hand utvidgades, i det följande kejsare tid efter annan fingo sig tillerkända nya rättigheter, som deras företrädare ännu icke egt; medan däremot desses rättigheter och hedersförmåner alltid oförminskade öfvergingo på efterträdaren, så vida icke denne sjelf i ett eller annat enstaka fall afböjde det [1]). Vid hvarje rättighet, som redan föregående kejsare innehaft, uppräknas näm-

[1]) Om Vespasianus sjelf yttrar Sueton. a. st. 12: *Ac ne tribuniciam quidem potestatem et patris patriæ appellationem nisi sero recepit.* — Emellertid finner man titeln *pater patriæ* redan på mynt, präglade under loppet af år 70. Se Vespasians mynt hos Cohen, a. st., gmt n:o 181 m. omskr. på åts. IMP. CÆS. VESPASIAN. AVG. P. M. TR. P. P. P. COS. II, (således fr. år 70 och innan kejs. blifvit designerad konsul för följ. år), och på fråns. S. P. Q. R. P. P. OB C. S. *(Senatus populusque Romanus Patri Patriæ ob cives servatos)*, och km. n:o 462 m. IMP. CÆSAR VESPASIANVS AVG. P. M. T. P. P. P. COS. II DES. III (således fr. slutet af år 70, sedan kejs. redan var designerad konsul för tredje gången). — Härmed öfverensstämmer äfven den kejserl. titulaturen på de af kejsaren eller i hans namn utfärdade militärdiplomen. Se Mommsen a. st. s. 737, not. 5: "Er *(Vespasian)* führt sie (sc. *patris patriæ appellationem)* nicht auf dem Diplom vom 7 März 70, aber auf dem vom 5 Apr. 71". Af de ofvan anf. mynten följer, att V. erhållit och väl äfven antagit den ifrågavar. titeln redan under loppet af år 70, troligtvis omedelbart efter sin ankomst till Rom mot sommarens slut. Valen af de d. 1 Jan. tillträdande *consules ordinarii* plägade näml. på den tiden ega rum i Oktober föreg. år. Jfr *C. I. L.* X, n. 8005 m. COS. II. DESIG. III. P. P.

Titeln *pater patriæ* hade Tiberius städse vägrat antaga, oaktadt den förnyade gånger hade blifvit honom erbjuden "*a populo*". Tacit. *ann.* I, 72.

ligen desse, och i de fall, då så ej sker, kunna vi därföre i allmänhet sluta till, att det är fråga om en ny rättighet, som ingen föregående kejsare innehaft. Då det t. ex. i det bibehållna lagfragmentets femte paragraf tillerkännes Vespasianus rätt att, när han finner det ändamålsenligt, utflytta pomerium, såsom det varit Claudius tillstadt, men Augustus och Tiberius härvid med tystnad förbigås, så följer häraf, att de båda sistnämde ännu icke egt denna rättighet, utan att den först blifvit Claudius tillerkänd [1]). Men i de flesta öfriga fall heter det, att Vespasianus skulle hafva den eller den uppgifna rättigheten, som förut tillkommit Augustus, Tiberius och Claudius. I fragmentets §§ 3 och 4 saknas visserligen hvarje sådant tillägg, men det torde dock vara förhastadt att däraf draga den slutsatsen, att här är fråga om nya rättigheter, som först blifvit Vespasianus uppdragna; snarare torde väl kunna antagas, att blott den form, hvari dessa paragrafer äro affattade, föranledde det vanliga tilläggets uteslutande, då det blott genom vidlyftig omskrifning hade kunnat bifogas [2]).

---

[1]) Enligt gammal häfdvunnen regel från konungadömets tid egde blott den herskare, som utvidgade rikets gränser, rättighet att äfven utvidga hufvudstadens genom utflyttande af pomerium, d. v. s. det näst bakom (innanför) stadsmuren belägna område, som ej fick bebyggas. Under republikens tid har blott Sulla tagit den rättigheten i anspråk (Mommsen a. st. II, s. 693). Augustus, som i *Mon. Ancyr.* c. 26 berömmer sig af att på flera håll hafva utvidgat rikets gränser, omnämner däremot icke, att han utflyttat pomerium eller att han fått sig en sådan rättighet tillerkänd. Icke heller veta vi något sådant om Tiberius eller Caligula, utan Claudius är påtagligen den förste kejsare, som, väl på grund af eröfringarna i Britannien, fick sig denna rättighet inrymd, och den synes sedan för beständigt och obetingadt hafva blifvit förknippad med kejsarmakten, ehuru i allmänhet blott de kejsare, som utvidgat rikets gränser, synas hafva begagnat sig af den. Därföre har icke heller Vespasianus, oss veterligen, utöfvat densamma, oaktadt den var honom tillerkänd i anf. lag. (Jfr Mommsen a. st. s. 992).

[2]) De båda nämda paragraferna lyda nämligen:

(§ 3:) *Utique cum ex voluntate, auctoritateve, iussu[ve], mandatuve eius (sc. Vespasiani), præsenteve eo senatus habebitur, omnium rerum ius perinde habeatur, servetur, ac si e lege senatus edictus esset, haberetur que.*

Det torde kunna sättas i fråga, huruvida denna lag, såsom vanligen antages, öfverhufvud inrymt Vespasianus några nya rättigheter eller utvidgat kejsarmaktens befogenhet [1]). Särskildt bör erinras, att kejsaren genom den icke är ständ öfver lagen och i allmänhet löst från dess band *(legibus solutus)* i samma mening som de senare kejsarne det voro; utan han är blott frikallad från de speciela lagar, från hvilka redan Augustus genom särskildt privilegium blifvit löst, och hvilken frihet sedan utsträckts till de följande kejsarne, likasom nu äfven till Vespasianus [2]).

Slutligen bör anmärkas, att vid anförandet af de rättigheter, som föregående kejsare innehaft, förbigås städse Caligula, Nero, Galba, Otho och Vitellius.

(§ 4:) *Utique quos magistratum, potestatem, imperium, curationemve cuius rei petentes senatui populoque Romano commendaverit, quibusque suffragationem suam dederit, promiserit, eorum comitiis quibusque extra ordinem ratio habeatur.*

I ingendera af dessa paragrafer kunde utan vidare det vanliga tillägget oförändradt bifogas: *ita, uti licuit divo Augusto* etc., utan här hade en vidlyftig omskrifning erfordrats, och detta ansåg man väl obehöfligt. Ty att redan Augustus och hans närmaste efterträdare hade båda de här nämda rättigheterna, kan i vår tanke icke betviflas. Visserligen inskränkte Augustus och Tiberius sjelfmant den inrymda rekommendationsrätten till ämbeten (Dio LIII, 21. Tacit. *ann.* I, 15); men detta berodde påtagligen på ett frivilligt beslut af dem sjelfve, icke på någon laglig inskränkning i deras befogenhet.

[1]) Också begagnar Tacitus om de rättigheter, som genom detta senatsbeslut inrymdes kejsaren, det betecknande uttrycket: *at Romæ senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit.*

[2]) I fragmentets § 7 heter det:

Utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne divus Aug(ustus), Tiberiusve Iulius Cæsar Aug., Tiberiusque [l. Tiberiusve?] Claudius Cæsar Aug. Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imp(erator) Cæsar Vespasianus solutus sit; quæque ex quaque lege, rogatione divum Aug(ustum), Tiberiumve Iulium Cæsarem Aug., Tiberiumve Claudium Cæsarem Aug. Germanicum facere oportuit, ea omnia imp. Cæsari Vespasiano Aug. facere liceat.

Till dessa lagar hörde t. ex. *lex Iulia* och *Papia Poppæa* stiftade till förfång för ogifta och barnlösa.

Det innebär en förkastelsedom öfver deras regering. Visserligen hade Vitellius, som vi sett, i Rom firat Neros minne, och likaså hade folket i Rom efter underrättelsen om Othos död genast ånyo upprest Galbas bildstoder, hvilket sedermera äfven Antonius Primus gjorde i de Italiska städerna. Men allt detta hade skett utan något förutgånget senatsbeslut och var därföre utan laga kraft. Först i början af år 70 beslöt senaten på Domitians hemställan, att Galbas minne skulle återupprättas [1]). Men då detta beslut fattades först efter utfärdandet af lagen om Vespasians befogenhet, kunde naturligtvis i den ingen hänsyn tagas till Galba.

Vi se sålunda, huruledes senaten i sjelfva verket höll på de lagliga formerna, så vidt det stod i dess makt, och den framträder härigenom, oaktadt sin beroende ställning till kejsaren, onekligen som den författningsenliga rättens förnämste vårdare och representant. Och sedan det borgerliga krigets stormar ändtligen rasat ut, se vi den åter inträda i sin författningsenliga ställning och i allmänhet röna ett aktningsfullt bemötande såväl af den

---

[1]) Tacit. *hist.* IV, 40: *referente Cæsare (Domitiano) de restituendis Galbæ honoribus, censuit Curtius Montanus, ut Pisonis quoque memoria celebraretur. patres utrumque iussere : de Pisone irritum fuit.*

Det här omnämda återupprättandet af Galbas ära torde väl äfven hafva innefattat hans *consecratio.* Detta torde sprida ljus öfver ett mynt, som förorsakat Cohen hufvudbry. Det är näml. guldmyntet 21 i hans förteckn. öfver Domitians mynt (I, sid. 390). Det har på åtsidan: Cæs. Aug. f. D.omit. Cos. jämte Domitians lagerkransade hufvud, och på frånsidan: Consecratio jämte en örn. Att ordet "*consecratio*" här icke kan afse Domitian sjelf, är tydligt, då han på myntet icke kallas "*divus*", utan "*cos.*", och utan tvifvel afses härmed hans första konsulat år 71. Däremot torde saken kunna förklaras genom antagandet, att myntet syftar på Galbas konsekration, hvarom Domitianus, enligt hvad redan är nämdt, tyckes hafva väckt förslaget. Och detta vinner ytterligare stöd däraf, att myntet sannol. är präglad under Domitians första konsulat (år 71), således året efter sedan han i senaten framstält förslaget "*de restituendis Galbæ honoribus*". Enda betänkligheten härvid är, att det på myntet blott står *Consecratio,* icke, såsom man borde vänta, *consecratio Galbæ.*

nye kejsaren sjelf som af hans båda ställföreträdare i Rom före hans egen ankomst dit [1]).

Öfverhufvud återstäldes nu den lagliga ordningen, och det otyglade soldatväldet, som under de senaste hvälfningarna tycktes hafva nått sin spets, återfördes för längre tid inom lydnadens och krigstuktens skrankor [2]). Nu, liksom under Augustus, var man trött vid de borgerliga krigen. Kejsardömet hade varit den nödhamn, där man omsider trodde sig hafva funnit en säker tillflykt undan deras stormar under republikens sista tidskifte. Men denna hamn hade nu sjelf blifvit upprörd af fruktansvärda stormar, som våldsamt skakat statsskeppet och hotat det med undergång. Därföre var Vespasianus en välkommen räddare och visade sig också vara sin uppgift vuxen. Liksom Galba, om hvilken han i många fall påminner, var han en rättrådig och hushållsaktig herre — frikostig likväl, då det gälde välgörenhet och allmännyttiga företag [3]); men han var yngre och lefnadskraftigare

---

[1]) Om förhandlingarna i senaten före Vespasians återkomst till Rom, räfsten med de falska angifvarne från Neros tid, och den märkliga ed, som senatorerne af egen drift, efter de förnämstes föredöme, aflade: "*nihil ope suâ factum, quo cuiusquam salus læderetur, neque se præmium aut honorem ex calamitate civium cepisse*, och försöken af dem, som hade sjuka samveten, att förändra edsformuläret, se Tacit. a. st. IV, 39—45. Särskildt förtjenar anmärkas den foglighet, hvarmed Mucianus i endrägtens intresse sökte och lyckades afstyra en allt för långt drifven efterräkning med de falska angifvarne. Domitianus hade nämligen i senaten framstält förslaget om en dylik inställelse af förföljelserna, och redan förut, då man begärt, att han åt senaten skulle utlemna de kejserliga protokollen *(ut commentariorum principalium potestatem senatui faceret)*, för att man genom dem skulle få reda på angifvarne, hade han gifvit det afböjande svaret, att kejsaren sjelf därom borde rådfrågas (a. st. 40). — Om Vespasians eget aktningsfulla uppförande mot senaten se Dio LXVI, 10: *Ἔς τε τὸ συνέδριον διὰ παντὸς ἐφοίτα, καὶ περὶ πάντων αὐτοῖς ἐπεκοίνου, κἀν τῇ ἀγορᾷ πολλάκις ἐδίκαζεν. Ὅσα τε μὴ ἐδύνατο αὐτὸς ὑπὸ τοῦ γήρως ἀναλέγεσθαι, ἤ καὶ ὅσα ἀπὼν ἐπέστελλε τῇ βουλῇ, διὰ τῶν υἱέων ὡς τὸ πολὺ ἐκέλευεν ἀναγινώσκεσθαι, τιμῶν κἀν τούτῳ αὐτήν.*

[2]) Sueton. *Vespas.* 8.

[3]) Om hans "*pecuniæ cuviditas*" och de åtgärder, han vidtog, för att anskaffa penningar, se Sueton. a. st. 96: *Non enim contentus omissa sub*

än denne [1]) och därföre bättre i stånd att häfda sin myndighet [2]).

Galba vectigalia revocasse, nova et gravia addidisse, auxisse tributa provinciis, nonnullis et duplicasse; negotiationes quoque, vel privato pudendas, propalam exercuit, coëmendo quædam tantum ut pluris postea distraheret. Ne candidatis quidem honores, reisve, tam innoxiis quam nocentibus, absolutiones venditare cunctatus est. (Jfr Dio LXVI, 8. Tacit. a. st. II, 84). Men så var också penningbehofvet stort, och mycket ursäktades väl, såsom mången anmärkte, *summâ ærarii fiscique inopiâ : de qua testificatus sit, initio statim principatûs professus, "quadringenties millies* (40,000,000,000 sestertier = omkr. 8,000 millioner kronor!) *opus esse, ut res publica stare posset".* — Om hans frikostighet, såväl mot utarmade senatorer, som mot nödstälda städer, mot lärare i vältalighet, som först af honom fingo årsunderhåll, och mot konstnärer, äfvensom för uppförandet af offentliga byggnader o. s. v. se Sueton. a. st. 17—19. Dio a. st. 10. Jfr Merivale a. st. VII, s. 20 o. ff.

[1]) Han var född d. 17 Nov. år 9 e. Kr. och således på sitt 60:de år, då han den 1 Juli 69 utropades till kejsare, samt på sitt 70:de, då han dog d. 23 Juni år 79. Suetonius, *Vespas.* 2 och 24.

[2]) Isynnerhet när det gälde att upprätthålla lagarne och samhällsordningen mot upprorsstiftare, visade han en obeveklig stränghet, som någon gång måhända gick allt för långt. En förnäm Gallier, Julius Sabinus, hade under Civilis' och Batavernes uppror stält sig i spetsen för en nationel resning i Gallien och låtit utropa sig till Cæsar, men blifvit slagen och, under det han lät utsprida ett rykte om sin död, gömt sig i en graf, där hans maka Eponina (eller Peponilla, såsom hon kallas af Dio) i hemlighet försåg honom med mat och dryck. Efter flera års förlopp hoppades ändtligen Eponina att kunna blidka Vespasianus. Hon infann sig därföre hos honom med sina barn: "Dessa barn", sade hon till honom, "har jag gifvit lifvet och uppfostrat i grafven, för att vi skulle vara så många flera att anropa dig om nåd". Vespasian sjelf och de kringstående rördes till tårar; men denna rörelse räddade icke Sabinus' lif; för Vespasian gälde statsintresset mera än medlidandets ingifvelser, oaktadt han icke var hjertlös. (Jfr Suetonius, a. st. 15). — Däremot kan man icke göra Vespasianus ansvarig för det öde, som drabbade Alienus Cæcina och (Eprius?) Marcellus. Oaktadt de i hög grad åtnjutit kejsarens ynnest och förtroende, beträddes de dock med en sammansvärjning mot honom. Alienus blef på Titus' befallning nedstucken i sjelfva palatset, då han uppsteg från bordet; Marcellus dömdes till döden af senaten, men förekom sjelf domens verkställighet genom att skära af sig halsen med en rakknif. Det är dock föga troligt, att Vespasianus skulle hafva benådat någondera. Dio a. st. 16. Sueton. a. st. 15.

Äfven i provinserna återstäldes småningom lugnet. Sista qvarlefvan af Judarnes uppror qväfdes af Titus genom Jerusalems eröfring efter ett förtvifladt försvar och sedan Salomos berömda tempel blifvit förvandladt till en bloddränkt ruin [1]). Civilis' och Batavernes uppror, gynnadt af det vid dess utbrott pågående borgerliga kriget, antog för en tid genom Germanernes och Gallernes anslutning en för det Romerska väldet högst betänklig och oroande karaktär; men efter det borgerliga krigets slut lyckades det omsider Vespasians fältherre Petilius Cerialis att dämpa det. Under sitt därpå följande ståthållarskap i Britannien (71—74) underkufvade denne äfvenledes Briganterne; dock fortforo på denna ö krigen med de barbariska folken, till dess Cn. Julius Agricola (78—85) genom lysande vapenbragder och kloka åtgärder omsider lyckades att äfven här återställa lugnet [2]).

Efter att sålunda hafva återskänkt riket inre och yttre lugn, kunde Vespasianus med stolt sjelfkänsla ånyo sluta Janustemplets portar och grundlägga Fredens tempel i Rom [3]).

---

[1]) Med anledning af denna seger firade Vespasianus och Titus én gemensam triumf, och präglades mynt m. inskr. JVDÆA DEVICTA eller CAPTA (Coh., V:s mynt n:is 24 *add.*, 112, 266, 302—313) och TRIVMP. AVG. (n:o 197), m. fl.

[2]) Tacit. *Agricola.*

[3]) Den lyckliga tid, som med Vespasians regering inträdde för det Romerska riket, intygas äfven af mynten från hans tid. Se Cohen a. st. s. 326, km. n:o 462—464 med IMP. CÆSAR VESPASIANVS AVG. P. M. T. P. P. P. COS. II, DES. III (år 70), eller COS. III (år 71) med kejsarens lagerkransade hufvud på åts., och S. P. Q. R. ADSERTORI LIBERTATIS PVBLICÆ i en eklöfskrans på fråns. Jfr sm. *add.* 24 o. 25, och km. n:is 315—320 med LIBERTAS PVBLICA och 321 med LIBERTAS RESTITVTA å fråns., alla från hans 3:dje och 4:de konsulat (åren 71 och 72). Jfr äfven km. n:is 391—393 med ROMA RESVRGE[N]S å fråns. (från åren 70—72 eller 73), gm. 181—183 (af år 70 och 71) med S. P. Q. R. P. P. OB C. S. (se ofvan s. 190 noten) och km. med samma inskr. å fråns. n:is 465—467 och 469 (af år 71 och 72 eller 73). Möjligen hafva mynten med sistnämda inskr. afseende på det nödstälda Roms förutnämda proviantering från Ägypten. — Att V. äfven sedermera omsorgsfullt sörjt för Roms proviantering, intygas af km. n:is 252—254 (år

För dem, som under Nero och de följande kejsarne blifvit förföljda och dömda för majestätsförbrytelser, in-

---

76—78) med inskr. ANNONA AVGVST. och 257 och 258 (år 77—78) med CERES AVGVST. Jfr *add.* 53—58. — På hans återresa till Rom år 70 syfta sm. *add.* 18 och km. 265 o. 290 m. FORT. RED. l. FORTVNÆ REDVCI å fråns., alla af år 70; måhända äfven 291 och 292 o. *add.* 65 af år 71, 295 o. *add.* 69 af år 72 eller 73; och *add.* 4 (odat.), såvida de ej snarare afse Titus' återkomst år 71.

Vespasianus var:

Cos.	I	*(suffectus)*	år	51.
„	II	*(ordinarius)*	„	70 (tillsammans m. Titus cos. I).
„	III	„	„	71 (m. Nerva).
„	IV	„	„	72 („ Titus, II).
„	V	„	„	74 („ „ III).
„	VI	„	„	75 („ „ IV).
„	VII	„	„	76 („ „ V).
„	VIII	„	„	77 („ „ VI).
„	IX	„	„	79 („ „ VII).

Om titeln *pater patriæ* se ofvan s. 190, noten.

Suetonius' uppgift (a. st.) att V. äfvenledes sent emottagit den honom erbjudna *tribunicia potestas*, vederlägges af både mynten och inskrifterna från hans tid. Den förekommer redan på mynt från hans 2:dra konsulat år 70 (se t. ex. hans mynt hos Coh. n:is 30—39; på det sistnämda förekommer den t. o. m. två gånger, näml. på myntets både åt- och fråns.); och såväl af mynt som inskrifter framgår, att V. räknat första året af sin *trib. pot.* från slutet af år 69. (Se mynten a. st. n:o 194—196 m. *Tri. Pot. II Cos. III* af år 71; 76 m. *Tr. P. IIII — Cos. IIII* af år 72—73; 210 m. *Tr. P. IX Imp. C[os. VIII]* af år 78; 199—209 m. *Tr. Pot. X. Cos. VIIII* af år 79. Ännu noggrannare bestämningar i detta fall lemna inskrifterna, såsom vi lätt finnna af dem, som nedanför citeras med hänsyn till imperatorstiteln.

Denna har V. erhållit 20 gånger, inberäknadt hans utropande till kejsare. Dio, eller rättare hans epitomator Xiphilinus, a. st. 7, 2, omtalar i detta hänseende blott, att V. och hans son Titus efter Jerusalems eröfring i Sept. år 70 blifvit hedrade med imperatorstitel, triumfbågar och andra utmärkelser, "såsom ock billigt var efter en sådan seger"; men han tillägger, att dock ingendera af dem erhållit titeln *Iudaicus*. — På Vespasians mynt (hos Cohen, a. st.) finna vi, utom det vanliga *Imp.* i början af kejsarnamnet, betecknande den första imperatorsacklamationen vid tronbestigningen, blott följande fyra fall:

IMP. V, *Cos. II. Design. III,* n:o 95 (af år 70 mot slutet).

IMP. XIII, n:o 96 (af år 74, ej, såsom Coh. uppgifver, år 75; jfr nedan).

trädde med Vespasians regering en upprättelsens tid, och under honom kom lagen om majestätsförbrytelser

---

IMP. XIIII, n:o 97 (af år 75; jfr nedan).

IMP. XIX, n:is 98—104 (af år 78). Jfr *add.* 35 m. *Tr. P. X.* — — *Cos. VIII.*

Detta fullständigas af inskrifter på minnesvårdar. Sålunda finna vi i inskrifterna hos Orelli-Henzen och i *C. I. L.* ed. Mommsen:

IMP. III, *Cos.* (år 70). O. H. n:o 5255 (= *C. I. L.* VII, n:o 1204).

IMP. V, *C. I. L.* VII, n:o 1205 (jfr ofvan anf. mynt n:o 95 af år 70).

IMP. VI, *Trib. Pot. II.* — — *Cos. III. Design. IIII* (år 71), O. H. n:is 55 (= *C. I. L.* VI, 1, 1257), 6961 (= *C. I. L.* III, mdpl. VII $^5/_4$ 71), *C. I. L.* X, n:o 867.

IMP. VII, m. samma dat. som föreg. *C. I. L.* VI, 1, n:o 939.

IMP. VIII (IIX), *Tr. Pot. III.* — — *Cos. III. Des. IIII* (år 71 i slutet af Dec.), O. H. n:is 380, 742 (= 931 i *C. I. L.* VI, I).

(Imperatorstitlarna VI, VII, VIII hafva sålunda följt tätt efter hvarandra; de båda sistnämda har Vesp. erhållit mot slutet af året, sèdan han redan var designerad konsul för följ. år).

IMP. VIIII, *Tr. Pot. IIII.* — — *Cos. IIII* mot slutet af år 72, då Domitian på denna minnesvård kallas *Cos. destinatus II,* näml. för följ. år), O. H. n:o 743 (= 932 i *Corp. insc. lat.* a. st.).

IMP. X, *Tr. Pot. IIII.* — — *Cos. IIII. Des. V.* (år 73 mot sl.), *C. I. L.* II, n:o 185, V, 4312.

IMP. XI, *Trib. Pot. V. Cos. V* (år 74), O. H. n:o 5256, *C. I. L.* II, n:o 2322.

IMP. XIII (jfr ofvan myntet n:o 96 af år 74), *Trib. Pot. V.* — — *Cos. V. Design. VI* (år 74 mot slutet), O. H. n:is 5190, 5418, 5419 (= *C. I. L.* n:is 8023, 8024).

IMP. XIIII (jfr ofvan myntet n:o 97 af år 75) *Tribunic. Potest. VI.* — — *Cos. VI. Desig. VII* (år 75 mot slutet), O. H. n:is 3261 (= *C. I. L.* X, n:o 933), 5420, *C. I. L.* IX, n:o 2564.

IMP. XVII, *Trib. Pot. VII.* — — *Cos. VII. Design. VIII* (år 76 mot slutet, O. H. n:o 744, *C. I. L.* X, n:is 1629, 6812, 6817.

—— ——, *Trib. Pot. VIII. Cos. VIII* (år 77), *C. I. L.* VI, 1, 934.

IMP. XIIX, *Trib. Pot. VIII.* — — *Cos. VIII* (år 77), O. H. n:o 745, *C. I. L.* II, 2041, X, 6894, 6896, 6901.

—— ——, *Trib. Pot. IX. Cos. VIII* (år 77—78), *C. I. L.* II, 1423.

IMP. XVIIII (jfr ofvan mynt. n:is 98—104 af år 78), *Trib. Pot. IX.* — — *Cos. VIII. Design. VIIII* (år 78 mot slutet), n:o 2364.

—— ——, *Trib. Pot. X. Cos. VIII.* (år 78, Dec.), *C. I. L.* X, 3829.

IMP. XX, *Trib. Pot. X. Cos. IX* (år 79), *C. I. L.* II, 4697, 2477.

(Corpus inscriptionum Latinarum hafva dock omständigheterna ej medgifvit mig att fullständigt genomgå, hvadan jag icke tviflar på, att för andra forskare här en efterskörd återstår.

blott i enstaka undantagsfall till användning, t. ex. mot Helvidius Priscus, som genom fortsatt utmanande trots omsider framkallade sin egen undergång [1]). Äfven de refvor, som de borgerliga krigen medfört, sökte Vespasianus så vidt möjligt bota. Särskildt egnade han stor omsorg åt lagskipningen och har äfven gjort sig känd som lagstiftare på privaträttens område [2]).

Imperatorstitlarne II—IV torde väl V. hafva erhållit under loppet af år 70, alldenstund han blef af senaten erkänd som kejsare först mot slutet af December år 69, och redan år 70, ehuru mot årets slut, förde han tit. *Imp. V.* Sannolikt var det sistnämda tit., som V., enl. Dio, erhöll efter Jerusalems intagande af Titus d. 2 Sept. år 70. — Tit. *Imp. XII* måste hafva tilldelats V. år 74, då *XI* och *XIII* tillhöra detta år. — Då vidare V. ännu mot slutet af år 75 kallas *Imp. XIIII* och mot slutet af följ. år *Imp. XVII,* så är det väl troligt, att han under loppet af år 76 äfven fått titlarne *Imp. XV* och *XVI.* Men de särskilda anledningarna till hvar och en af dessa utmärkelser känna vi ej, med undantag af hvad redan är sagdt om tit. *Imp. V.* Segrarne öfver Judarne, Bataverne och de med dem förbundne Gallerne, äfvensom öfver de i Moesien infallna Sarmaterne och Dacerne hafva väl kontribuerat till imperatorstitlarne under de första åren af V:s regering, och under de senare åren segrar i Britannien och annorstädes.

[1]) Dio a. st. 9. Redan från Ägypten skref Vespasian till Rom, att alla domar öfver dem, som under Nero och hans efterträdare blifvit dömde för majestätsförbrytelse, skulle återkallas, och de redan dödes minne återupprättas. — Sueton. a. st. 15: *Non temere quis punitus insons reperietur, nisi absente eo et ignaro, aut certe invito atque decepto. Helvidio Prisco, qui et reversum se ex Syria solus privato nomine Vespasianum salutaverat, et in prætura omnibus edictis sine honore ac mentione ulla transmiserat, non ante succensuit, quam altercationibus insolentissimis pæne in ordinem redactus. Hunc quoque, quamvis relegatum primo, deinde et interfici iussum, magni æstimavit servare quoquo modo, missis, qui percussores revocarent; et servasset, nisi iam perisse falso renuntiatum esset.*

[2]) Sueton. a. st. 10—11: *Litium series ubique maiorem in modum excreverant, manentibus antiquis intercapedine iurisdictionis, accedentibus novis ex conditione tumultuque temporum. Sorte elegit, per quos rapta bello restituerentur, quique iudicia centumviralia* (ɔ: arfstvister?) *quibus peragendis vix suffectura litigatorum ætas videbatur, extra ordinem diiudicarent redigerentque ad brevissimum numerum.* Jfr Dio a. st. 10: *κἀν τῇ ἀγορᾷ πολλάκις ἐδίκαζεν* (*Οὐεσπασιανός*).

Under den föregående tiden och isynnerhet under de borgerliga krigen hade såväl senaten som riddarståndet betydligt sammansmält, och en förstärkning af båda syntes därföre af behofvet påkallad; därjämte behöfde senaten nu, liksom under Augustus och Claudius, rensas från en mängd ovärdiga medlemmar, som inkommit i densamma. Sannolikt var detta hufvudanledningen till, att Vespasianus och Titus år 73—74 beklăddes med censorsämbetet. Denna censur var den sista som hölls i den gamla häfdvunna formen och afslöts med lustrum [1]). I senaten och riddarståndet upptogos en mängd nye medlemmar, icke blott från Italien, utan äfven från provinserna [2]). Redan Claudius hade år 48, ehuru ej utan motstånd, utverkat ett senatsbeslut, i kraft hvaraf tillträde till senaten och de Romerska statsämbetena hade

[1]) Mommsen, a. st. sid. 311, not. 3. — Om V:s censur vittna äfven hans mynt, Cohen, a. st. n:is 138, 330 och 404 m. COS. III (l. COS. IIII?); 87, 144, 175, 180, 228, 243, 267, 286, 331, 372, 416, 422, 451, 476, 481, 496, 497, 505, *add.* 41, 59, 71 o. 82 m. COS. IIII (år 73); 221, 240, 241, 244, 268, 269, 332, 333, 344, 369, 408, 423, 424, 498, 499 och 506 m. COS. V (år 74); 143, 164, 166 (enl. Coh. åren 72—75); 367 m. COS. VII (år 76); 368 m. COS. VIII (år 77 l. 78); 86, 174, 178, 179, 184, 212 obestämbara till tiden. — Jfr inskrifterna: *C. I. L.* II, n:is 185 m. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. D[esign.] V. CENSORI DESIGN. ANN. IIII IMPERII EIVS. etc. af år 73; 2322 af år 74; 4697 af år 79; V, n:o 4312 af år 73; X, n:is 8023 o. 8024 af år 74; 1629, 6812 o. 6817 af år 76; 6894, 6896, 6901 af år 77; 3829 af år 78, o. s. v. Man finner häraf, att V. behållit denna titel, sedan han år 74 nedlagt ämbetet efter förrättadt *lustrum.* (Censorin. *De die natali,* 18, 14).

[2]) Att Vespasianus under sin censur, liksom förut Augustus och Claudius under sina, äfven ökat patriciernes antal genom inval af nya ståndsmedlemmar *(adlectiones inter patricios)*, bevisas af inskrifterna hos Orelli-Henzen n:is 773, beträffande en *Cn. Domitius Sexti f. Vel. Afer Titius Marcellus Curvius Lucanus,* som gjorde krigstjenst på Vespasians tid och i inskriften säges vara *adlectus inter patricios*, utan tvifvel under Vespasians censur; 3043, där detsamma säges om en *Cn. Domitius,* som lefde på kejs. Titus' tid; 5447, beträff. *L. Neratius L. f. Vol. Marcellus* (enl. Henzen), som i inskriften säges vara *adlectus inter patricios ab divo Vespasiano.* Jfr *Vita Marci Antonini Philosophi,* c. 1, där det om dennes farfar *Annius Verus* heter: *adscitus in patricios a Vespasiano et Tito censoribus.*

öppnats åt det Romerska folkets gamla bundsförvandter Aeduerne, som redan förut erhållit Romersk medborgarrätt, dock utan rätt till Romerska statsämbeten och senatorsvärdighet. De voro sålunda det första fylke i det så kallade *Gallia Comata*, som kommo i åtnjutande af denna nya rättighet [1]). Vespasianus fortgick nu på den af Claudius, och sannolikt redan af Cæsar och Augustus, beträdda banan, likaså hans efterträdare, och sålunda började senaten småningom allt mera fyllas med infödde provincialer. Desse måste dock taga sin varaktiga bostad (sitt *domicilium*) i Italien och fingo icke ens lemna det utan kejsarens särskilda tillstånd [2]). Äfven i dessa åtgärder röjer sig det under kejsartiden framträdande sträfvandet att utjämna skilnaden mellan Italien och provinserna.

Samma riktning i den kejserliga politiken framträder äfven i den städse växande frikostighet, hvarmed Romersk medborgarrätt tilldelades främmande städer och folk i provinserna. En förberedelse härtill var den så kallade Latinska rätten *(ius Latii)*, som gaf de därmed hugnade provincialerne samma ställning som de Latinske bundsförvandterne. Denna rätt förlänade Vespasianus under sin censur åt samtlige provincialer i Spanien, som ej redan egde Romersk medborgarrätt. Det

---

[1]) Tacit. *ann.* XI, 23—25. Det var under sin censur åren 47—48, som Claudius genomdref detta senatsbeslut, utan tvifvel för att såsom censor kunna i senaten upptaga Aeduer. Att invånarne i *Gallia Narbonensis*, äfvensom i *Lugdunum*, redan förut hade erhållit en sådan rättighet, framgår dels af kejsar Claudius' tal i senaten år 48, dels af Tacit. XII, 23 (år 49): *Galliæ Narbonensi ob egregiam in patres reverentiam datum, ut senatoribus eius provinciæ non exquisitâ principis sententiâ, iure, quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret.* A. st. XI, 23 talas det blott om, att *primores Galliæ, quæ Comata appellatur,* sökte *ius adipiscendorum in urbe honorum.* Jfr Marquardt a. st. I, s. 126, n. 5. Madvig a. st. s. 110—111.

[2]) Dio LII, 42. Detta hade redan Augustus stadgat, dock med rättighet för senatorerne att utan särskildt tillstånd besöka sina egendomar på Sicilien. Detta utsträcktes af Claudius år 49 till Gallia Narbonensis. Se töreg. not. Madv. a. st. s. 123.

var väl en belöning, för det de Spanska provinserna först bland alla i vesterlandet hade anslutit sig till honom [1]).

Till sina öfriga stora förtjenster af riket lade Vespasianus ytterligare den omsorg, han egnade undervisningsväsendet, och den frikostighet, hvarmed han uppmuntrade litteratur och konst. Han anstälde lärare i latinsk och grekisk vältalighet i Rom och anslog åt dem ur den kejserliga kassan ett årsunderhåll af 100,000 sestertier. Äfven beviljade han dem och andra lärare frihet från vissa betungande borgerliga åligganden. Han har härigenom blifvit grundläggaren af den högre offentliga undervisningen i Rom, och hans regering gör äfven i detta hänseende epok i dess historia [2]). Likaledes uppmuntrade och belönade han utmärkta skalder och konstnärer med rikliga skänker [3]). Däremot utvisade han, på Mucians inrådan, de stoiske och cyniske filosoferne ur Rom, därtill föranledd af de allt för fria och ofta revolutionära åsigter, som de hyllade och spredo bland allmänheten [4]).

---

[1]) Marquardt a. st. I, s. 107. Madvig I, s. 57—58.

[2]) Se härom Marquardt, a. st. II, s. 203 o. f. och Madvig a. st. II, s. 608, som äfven fäster uppmärksamhet på Dig. L, 4, 18, § 30: *Magistris, qui civilium munerum vocationem habent, item grammaticis et oratoribus et medicis et philosophis, ne hospitem reciperent* (frihet från inqvartering), *a principibus fuisse immunitatem indultam, et divus Vespasianus et divus Hadrianus rescripserunt.* — Jfr äfven Merivale, a. st. VII s. 27 o. ff.

[3]) Sueton. a. st. 18. Jfr Merivale, a. st. s. 28, n. 2.

[4]) Dio, a. st. 12—13. Sueton. a. st. 15. Jfr Merivale, a. st. s. 30 o. ff. Boissier, a. st. s. 102 o. ff., som dock synes mig allt för skonsamt bedöma den bland en stor del af stoikerne och cynikerne (t. ex. Helvidius Priscus och andra) rådande fronden. — Ett sorglustigt exempel på ett par cyniske filosofers fräckhet meddelar Dio, a. st. 15. Den ene af dem, Diogenes, uppträdde, öppet trotsande Vespasians förvisningsdekret, på teatern i Rom, öfverösande den talrikt församlade allmänheten med smädelser. Till lön härför blef han vederbörligen genompryglad af folket, men detta var också allt, som vederfors honom. Häraf uppmuntrad uppträdde kort därpå hans menings- och själsfrände Heras likaledes på teatern och "skälde som en hund", såsom det anstod en

Vi se sålunda, hvilken vigtig betydelse Vespasians regering i mer än ett hänseende hade för den Romerska samhällsutvecklingen. Med den börjar i sjelfva verket ett nytt, i allmänhet för det Romerska riket lyckligt tidskifte, som sträcker sig till Commodus och de nya borgerliga krig, hvilka utbröto öfver dennes graf och slutligen banade Septimius Severus väg till tronen.

Vespasianus var äfven efter all sannolikhet den förste icke patricier, som bestigit kejsartronen [1]); han tillhörde icke en gång senatorsståndet genom sin börd, ehuru han genom sina ämbeten sjelf blifvit medlem af senaten, innan han blef kejsare. Den felande patriciska värdigheten synes dock hafva blifvit honom tilldelad af senaten, och detta blef sedermera regel med hänsyn till hvarje kejsare, som ej redan var patricier vid sin tronbestigning [2]). Sjelf en uppkomling [3]), blef Vespasianus sålunda stamfader för en senatorisk, patricisk och kejserlig ätt, som dock utslocknade redan i andra led med hans båda söner

cyniker. Men för Heras hade detta tilltag svårare följder än för Diogenes. Visserligen tyckes hans rygg hafva sluppit helskinnad undan, men i stället kostade det hans lif. Erfarenheten hade ju ådagalagt, att käpprapp icke voro en nog stark kur för att bota dylik fräckhet, och därföre lät kejsaren nu lagen hafva sin gång mot det oförbätterliga trotset. Och den kuren tyckes hafva medfört bättre verkan; åtminstone erfara vi icke, att några andra cyniker sedermera sökt inlägga ära genom att följa Diogenes' och Heras' föredöme af cynisk frimodighet.

[1]) Alla kejsarne af det Julisk-Claudiska huset tillhörde gamla patriciska slägter. — Galba, Otho och sannolikt äfven Vitellius härstammade från patricier, som blifvit kreerade af Claudius under hans censur. Se Mommsen a. st. s. 746, n. 3.

[2]) Mommsen a. st. n. 4.

[3]) Om hans ringa härkomst och hans familjs tarfliga lefnadsvilkor se Sueton. a. st. 1—2. Namnet Vespasianus antog han efter sin mor Vespasia Polla och hennes fäderneslägt, som egde större anseende än hans egen. Han blygdes dock aldrig för sin ringa härkomst och gjorde narr af dem, som sökte härleda den Flaviska slägten från Reates grundläggare och desses följeslagare Hercules. A. st. 12.

Titus och Domitianus [1]). Vespasianus dog den 23 Juni år 79 [2]).

---

[1]) Enligt Sueton., a. st. 3, hade Vespasianus år 40 gift sig med Flavia Domitilla, förut en Romersk riddare Statilius Capellas älskarinna, som i sin egenskap af frigifven trälinna blott hade haft de så kallade Junianska Latinarnas rätt, till dess hennes från Ferentinum bördige far Flavius Liberalis såsom kärande *(adsertor)* inför en rekuperatorisk domstol utverkat hennes förklarande för friboren och Romersk medborgarinna. Vespasianus hade med henne sönerne Titus (född år 41) och Domitianus (född år 51) samt en dotter, Domitilla. (Se mynten hos Cohen, a. st. s. 339 n:is 1 och 2 m. MEMORIÆ DOMITILLÆ S. P. Q. R. på åts., och IMP. T. CÆS. DIVI. VESP. F. AVG. P. M. TR. P. P. P. COS. VIII [fr. år 80] på fråns.). Domitilla (modren) dog före sin gemål, som efter hennes död tog till sin konkubin en frigifven trälinna Cœnis, hvilken Dio (a. st. 14) gifver ett hedrande vittnesbörd. Först efter sin död tyckes Domitilla hafva erhållit titeln Augusta, på samma gång, som hon förklarades för DIVA, "*utrum a marito, an filio Tito, incertum*" anmärker Eckhel a. st. s. 345. På alla hennes mynt hos Cohen, a. st. s. 337 o. f. kallas hon DIVA DOMITILLA AVGVSTA, och två af dem hafva tillika på fråns. DIVVS AVGVSTVS VESPASIANVS, bevisande, att de blifvit präglade först efter denne kejsares död. Men en del af mynten med hennes bild och namn (a. st. n:is 2—4) torde hafva blifvit präglade under Vespasianus' lifstid; åtminstone har väl det varit fallet med n:o 2 m. CONCORDIA AVGVST. å fråns.

[2]) Om Vespasians död se Sueton., a. st. 24. Dio, a. st. 17. Då läkarne förebrådde honom, för det han, oaktadt sin sjukdom, som vanligt skötte sina dagliga göromål såsom kejsare, svarade han: "En imperator bör dö på stående fot". Om en komet, som man fruktade förebåda hans död, skall han, med hänsyftning på dess svans (*coma* = hår), skämtsamt hafva yttrat: "Den gäller säkerligen Partherkonungen, ej mig, ty han är långhårig *(comatus)*, men jag skallig". Och då han kände döden nalkas, skall han, med skämtsam anspelning på sin stundande förgudning, hafva utropat: "Snart skall jag nu blifva en gud" (*Θεὸς ἤδη γενήσομαι*). Och att Vespasianus efter sin död verkligen i kraft af senatens beslut "blef en gud", intygas af mynt och inskrifter. Se hans mynt hos Cohen, a. st. s. o. sm. n:is 78, 176, 177, *add.* 11, och km. n:o 300 m. DIVVS AVGVSTVS VESPASIANVS på åts., samt 300 och 301 m. DIVO AVG. VESP. (l. VESPAS.) S. P. Q. R. å fråns. Jfr a. st. Titus' gm. n:o 36, och Domitians sm. n:o 3, m. fl. — Se hos Orelli-Henzen de i registret (III, s. 63, col. 1) uppräknade inskrifterna m. *Divus Vespasianus, D. V. Augustus* eller *D. Aug. V.*

I Titus, som redan varit sin faders medregent [1]), hafva vi det sällsynta exemplet på en förste, som efter Titus. 79—81.

[1]) Sueton. *Tit.* 6: *Neque ex eo destitit, participem atque etiam tutorem imperii agere. Triumphavit cum patre (sc. de Iudæis), censuramque gessit una. eidem collega et in tribunicia potestate et in septem consulatibus fuit.*

Enligt Sueton. *Titus,* 2 hade T. blifvit uppfostrad tillsammans med Britannicus, och vi hafva intet skäl att betvifla denna uppgift. T. var född d. 30 Dec. år 41, Britannicus följ. år. Men däremot måste vi förkasta Dio's uppgift, LX, 30, att T. i en strid i Britannien genom ett tappert anfall på fienden räddat sin redan kringrände far på den tid, då Aul. Plautius förde befälet därstädes (åren 44—47); ty T. var då blott ett barn af mellan 3 och 6 års ålder. — Efter uppnådd manbar ålder följde han sin far till Palästina, hvarest denne (år 67) erhållit befälet mot de upproriske Judarne, och utmärkte sig i detta krig såsom fadrens underbefälhafvare. När denne blifvit utropad till kejsare och anträdde sitt tåg till Ägypten, uppdrog han befälet i kriget mot Judarne åt Titus, som lyckligt slutade detta krig genom Jerusalems intagande Lördagen d. 2 September år 70 (Dio, LXVI, 6. Joseph. *Bell. Iud.* 5 och 6). Sedan T. efter sin återkomst till Rom i April år 71 tillsammans med sin far firat den triumf, som tillerkänts dem med anledning af Judarnes kufvande, blef han beklädd med *imperium proconsulare* och *tribunicia potestas* (denna erhöll han, enl. Eckhel a. st. 351, col. 2, o. VIII, s. 409 o. ff., d. 1 Juli år 71) och sålunda utnämd till sin fars medregent. Om detta medregentskap vittna, utom de redan anf. hist. källorna, äfven mynten, och de monumentala inskrifterna. Se Vespasians mynt hos Cohen, a. st. På de äldsta betecknas T. ännu icke såsom *imperator* eller beklädd med *trib, potest.* Se a. st. n:o 113 m. IMP. CÆS. VESPAS. AVG. kring kejsarens bild på åts. och LIBERI IMP*[eratoris]* AVG. VESPAS*[iani]* jämte Titus och Domitianus afbildade stående. Jfr n:o 15 m. samma inskr. på åts. och på fråns. CÆSARES VESP. AVG. FILI och samma bilder som å föreg. Då här *P. M.* och *Trib. Pot.* felas i kejsartiteln, kan detta mynt möjligen härröra från år 69, innan Vesp. ännu blifvit beklädd med dessa värdigheter, dock är detta mycket osäkert. Jfr n:is 114 och 115 m. samma fråns. som 113, men det förra m. COS. II (= år 70), det senare m. COS. III (= år 71) och båda m. TR. P. P. P. bifog. den kejserl. titeln på åts. Hit höra vidare n:is 185—191 m. TITVS ET DOMITIAN. CÆSARES el. CÆS. (utelemn. å n:o 188) PRINC. el. PRIN. *(Principes).* IVEN. el. IVIN. el. IV. *(Iuventutis)* och båda bröderne framstälde till häst (såsom Dioscurerne?) el. sittande. Coh. (liksom före honom Eckhel a. st. s. 320, col. 2) hänför dessa mynt till år 69, men detta synes mig oförenl. därmed, att i Vespasians titel på dessa mynts åts. läses TR. P., men med *tribunicia potestas* bekläddes han först i slutet af December

sin tronbestigning blifvit bättre, än man förut vågat hoppas, och som genom sitt värdiga, rättrådiga och menni-

---

år 69 genom förutnämda *"lex de imperio"*, och det är väl föga antagligt, att han dessförinnan antog denna titel. (Dessa mynts senare prägling låter ganska väl förena sig med Eckhels förmodan, att de blifvit präglade utom Italien, då t. o. m. flera af Titus' kejsarmynt, t. ex. 7, 12, 50—52 hos Coh., bevisl. äro präglade i Ephesus). Jfr kmt:n 470, m. IMP. CÆS. AVG. VESPAS. COS. II. TR. POT. (år 70) på åts. och å fråns. T. ET DOM. C*[æsares]* EX S. C.; och n:is 471 och 472 m. T. ET DOMITIAN. CÆSARES PRINC. el. PRIN. IVVEN. el. IVVENT. å fråns. och utan tvifvel härrörande från samma år, fastän *Cos. II* saknas i kejsartiteln. — Jfr äfven Vespasians, Titus' och Domitians gemensamma mynt hos Coh. a. st. s. 335 o. f. Särskild uppmärksamhet förtjenar n:o 3, som på åts. har: IMP. CÆS. VESPASIANVS AVG. (utan både *P. M.* och *Tr. P.*, oaktadt myntet härrör från år 70, hvilket bör varna för förhastade slutsatser från bortovaron af en eller annan titel) och på fråns.: CÆSAR AVG. F. COS. (ɔ: Titus, som var konsul första gången år 70 tillsammans med sin far), CÆSAR AVG*[usti]* F. PR. (ɔ: Domitianus, som fått präturen för samma år). I öfverensstämmelse härmed bör den uppenbart felaktiga inskr:n å fråns. af n:o 2: CÆSAR AVG. TR. P. om Domitian rättas och i stället läsas: CÆSAR AVG. F. PR. (Sannol. är detta mynt präglad i utlandet); jfr km:n n:is 9 och 11 (a. st.). — Om T:s medregentskap med fadren vittna åter Vespasians mynt, Coh. n:is 255 och 256 m. IMP. CÆS. VESPASIAN. AVG. etc. COS. III (år 71) kring hans lagerkransade bild på åts., och å fråns.: CÆS*[ares]* AVG*[usti]* F*[ilius]* DES*[ignatus]* IMP*[erator]* (ɔ: Titus), AVG*[usti]* F*[ilius]* COS. DES*[ignatus]* ITER*[um]* (ɔ: Domitianus), jämte båda bröderne afbildade stående. Det ovanliga uttrycket *Imperator designatus* om Titus förtjenar uppmärksammas; det tyckes näml. antyda, att T. före sin återkomst till Rom, åtminstone före sin triumf blifvit (af senaten på Vespasians förslag?) utkorad till imperator och fadrens medregent, men först senare (i kraft af en i vederbörlig ordning utfärdad *lex de imperio?)* tillträdt denna värdighet. (Se för öfrigt Eckhel, a. st. s. 324 o. ff. om tiden för detta mynts prägling och betydelsen af orden *Cos. designatus iterum* om Domitian). Jfr Vespasians mynt af år 71 n:is 255 och 256 (a. st. s. 299) likaledes m. DES. IMP. om Titus och COS. DES. ITER. om Domitian. Se vidare km. a. st. s. 328, n:o 473 m. IMP. CÆS. VESPASIAN. AVG. etc. COS. III (år 71) på åts., och å fråns.: T*[itus]* IMP. CÆSAR COS. DES. II. CÆSAR DOMIT. COS. DES. II. Jfr km. n:o 299 och sm. s. 335, n:o 6; det sistnämda har på åts.: IMP. VESPA. AVG. P. M. TRI. P. II. COS. IIII (där antingen TRI. P. II [= år 70—71], eller COS. IIII [år 72—73] måste vara misskrifn.), och på fråns.: CÆ*[sar]* DVM*[itian.]* ET TI*[tus]* CÆS. IMP. VESPAS. (Detta i flera hänseenden egendoml. mynt [obs.

skovänliga väsen på samma gång ingaf aktning och vann menniskornas hjertan. Under sitt medregentskap hade

---

Dvm. i st. f. Dom., Ti., den vanliga förkortn. af Tiberius, i. st. f. T. = Titus, och Domitians namn och bild t. höger i st. f. t. venster om Titus'] är antagl. prägladt i någon provinsstad, t. ex. Antiochia i Syrien, eller Cæsarea i Palästina). Se slutl. äfven a. st. s. 334 de för Vespas. och Titus (med utelemn. af Domitian.) gemensamma guldmynten från åren 72, 73, 74, på hvilkas fråns. läses IMP. [T.] CÆS. VESP. AVG. P. (l. F.) TRI. P. COS. II (år 72), eller IMP. T. CÆS. — — — TR. P. II. COS. II (år 72 el. 73), o. s. v. (Om imperatorstitelns vexlande ställning i T:s titulatur se Mommsen, R. St. R. II, s. 1052, n. 5).

Med de förutnämda mynten med Vespasians, Titus' och Domitians namn jfr inskr. *C. I. L.* VI, 1, n:o 932 (= Or. Henz. n:o 743):

T. CÆSARI	IMP. CÆSARI	CÆSARI AVG. F.
VESPASIANO	VESPASIANO AVG.	DOMITIANO
IMP. III. PONTIF.	PONTIF. MAX. TR. POT. IIII.	COS. DESTINATO II.
TR. POT. II. COS. II.	IMP. VIIII. P. P. COS. IIII.	PRINCIPI IVVENTUTIS.

C. PAPIRIVS AEQVOS. 7 *(Centurio)* LEG. III AVG. TESTAMENTO PONI IVSSIT.

(Af *Cos. destinato* II, bifog. Domitians namn, följer, att denna minnesvård härrör från år 72, men från årets slut enl. *Tr. Pot. IIII* i Vespasians titulatur. Obs. dock Eckhels anm. VIII, s. 399, col. 2, Reg. III: *Marmorum judicium in causa trib. potestatis incertum).*

I synnerhet anmärkningsvärda äro de mynt från T:s medregentskapstid, hvilka på åts. hafva hans lagerkransade hufvud med hans namn och titlar, bland hvilka städse *Imp.*, i omkretsen. (Coh. Titus' mynt a. st. s. 342 o. ff. t. ex. n:is 6 och 14 af år 74, 15—17 af år 75, 18 och 19 af år 76, o. s. v.). — Af dessa mynt förtjena särskildt att af oss anmärkas km. (Coh. a. st. n:o 162) T. CÆS. VESPASIAN. IMP. PON*[tifex]* TR. POT. COS. II (år 72—73) på åts., och på fråns. CONGIAR. PRIMVM P. R. DAT. *(populo Romano datum)* S. C. Sm. n:is 4 och 5 och km. n:o 147 m. ANNONA AVG. Sm. n:is 10 och 11 och km. 155 o. *add.* 26 m. CERES AVGVST. (smt:n odat., men km:n 147 o. 155 o. *add.* 26 m. COS. VI i kejserl. titulaturen, således från år 77 eller 78). Det förstnämda af dessa mynt utvisar, att T. år 72 eller 73 (antagl. det förra året) utdelat ett *congiarium* åt det Rom. folket; de öfriga antyda, att han med fadren delat omsorgen om den årliga spannmålsutdelningen eller om Roms proviantering. — Om hans 7 tillsammans med fadren beklädda konsulat (se ofvan s. 197, noten) vittna likaledes både mynten och inskrifterna. Likaså om hans med fadren åren 73—74 förvaltade censur. Se Coh. a. st. km. 138, 139, 157, 169, 170, 197, 215, 218, 221, 222, 226,

han utan ransakning och dom låtit aflifva den förutnämde A. Cæcina, som affallit från Vitellius, men sedan stämp-

233, 234, 245, 246, 261, 267, 269, 286, 291, 304, 314 o. *add.* 55 o. 57 m. *Cos. II* (år [72—]73); 140, 171, 172, 198, 219, 247, 248, 287, 289, 305 o. *add.* 36 m. *Cos. III* (år 74); 173 m. *Cos. IIII* (år 75); sm. n:is 22, 24, 26; km. n:is 174, 210 o. *add.* 42, m. *Cos. V* (år 76); 175, 176, 189. 190, 196, 199, 207, 216, 220, 223, 231, 254, 268, 282, 299, 316 o. *add.* 34, 35, 37, 43 o. 49 m. *Cos. VI* (åren 77—78); vidare ett af Vespasians, Titus' och Domitians gemens. mynt (a. st. s. 335, n:o 5), på hvars fråns. orden CÆSAR AVG. F. COS. VI CENS. TR. P. tydligen afse Titus, som var *Cos. VI* år 77 och så titulerades äfven följ. år, hvadan detta mynt är att hänföra till ett af dessa år, ej till år 75, såsom Cohen gör, sannol. förvexlande T:s 6:te konsul med Vespasians. Slutl. finnes ordet CENS. äfven på en del af T:s mynt (gm. 53, 59, 121, sm. 125, 136, *add.* 9) utan *Cos.*, men m. PONTIF., PON. el. P., som utvisar, att T., då dessa mynt präglades, blott var Pontifex, ännu icke Pontifex Maximus, som han blef först vid fadrens död. Däremot bevisar frånvaron af tit. Augustus intet, alldenstund den saknas äfven på mynt m. Pontif. Max., (t. ex. 57 o. 58), som således äro präglade efter Vespasians död, hvilket här må erinras mot Eckhels förhastade slutsatser i detta fall. Till förebyggande af sådana bör äfven anmärkas, att Titus, liksom Vespasianus (se ofvan s. 200 not. 1) fortfor att tituleras Censor, äfven sedan han tillika med sin far år 74 nedlagt ämbetet; och denna titel behöll han äfven efter fadrens död. Se de ofvan anf. mynten m. CENSOR från åren 75, 76, 77—78. Visserligen finnas inga mynt m. COS. VII eller VIII och CENSOR; men på Titus' s:mynt a. st. n:o 57 läses CENS. i kejserl. tit. på åts. och PONTIF. MAXIM. på fråns., hvilket senare bevisar, att det är präglad efter Vespasians död. — Likaledes förekommer Titus' censorstitel i inskrifter från åren 73—80/81. Se *C. I. L.* X, 1420 af år 73; II, 3250 af år 76; V, 7986, 7988; VI, 942, 1246, samtligen af år 79; III, mdpl. XI af $^{13}/_{6}$ år 80 o. n:o 318; IX, 5936 (där *Tr. Pot. XIIII* är uppenbar misskrifn. f. *Tr. Pot. VIIII*); VI, 1258, o. X, 1481, alla af år 80—81. Det är därföre mindre riktigt, då Eckhel, a. st. s. 363 säger om T:s censorstitel: *Eam eådem lege, ut pater, inscripsit numis annorum 825 (72 p. Chr.) 826 (73), 827 (74), sed contra, quam pater fecit (?), eam restituit (?) in numis annorum 830 (77), 831 (78).*

Tit. *P. P. (pater patriæ)* förekommer redan på Titus' kopparmynt från medregentskapet, såsom a. st. n:is 191 m. *Cos. III* (år 74); 210 m. *Cos. V* (år 76); 272. m. *Cos. VI* (år 77 eller 78); 203 o. 292 m. *Cos. VII* (år 79). På T:s gm. o. sm. har jag ej funnit denna titel tidigare än på mynt m. *Tr. P. VIIII. Cos. VII* (år 79) och sannolikt präglade först efter Vespasians död. — Om T:s imperatorstitlar, af hvilka han under fadrens lifstid erhållit 13, om ej 14, vidare i det följande.

lade mot Vespasianus [1]). Däremot lät han under sin egen regering icke afrätta någon senator, ej heller mistade någon annan då lifvet på hans befallning. Mål rörande majestätsbrott upptog han hvarken sjelf till afdömande, ej heller tillät han andra det [2]). Vid sitt regeringstillträde utfärdade han ett edikt, hvarigenom han på en gång bekräftade alla de gåfvor och nådebevisningar (*beneficia*, hufvudsakligen, som det vill synas, bestående i öfverlåtelser af krono- eller kejserliga gods till skänks eller med nyttjande rätt mot ringa afrad), som hans företrädare utdelat, därmed besparande emottagarne att hos den nye kejsaren söka bekräftelse på dem [3]).

I förvaltningens organisation synes Titus icke hafva infört någon annan förändring, än att han åter indrog den ene af de båda prätorer för fideikommissmål, som Claudius infört [4]).

T. var så fullständigt sin fars medregent, att han i dennes namn uppsatte och utfärdade skrifvelser och förordningar. (Sueton. a. st. 6: *receptâque ad se prope omnium officiorum curâ, cum patris nomine et epistolas ipse dictaret et edicta conscriberet).* Slutligen må erinras om, hvad redan s. 180, n. 1 är nämdt, att T. efter sin svåger M. Arrecinus Clemens var ensam *præfectus prætorio.* Se Hirschfeld, a. st. s. 223.

[1]) Sueton. a. st. 6—7. Dio, a. st. 18. Enl. Sueton. fruktade man i Titus en annan Nero. Om Titus' tidigare kärleksförbindelse med den sköna judinnan Berenice, som tillika med sin bror Herodes Agrippa kom till Rom år 75 och en tid var Titus' mätress, men hvilken hån sedan aflägsnade, jfr Dio a. st. 15. — Efter att hafva omtalat det ofvannämda mordet å Cæcina, tillägger Svetonius: *sane urgente discrimine, quum etiam chirographum eius præparatæ apud milites concionis deprehendisset (sc. Titus).*

[2]) Dio LXVI, 19. Sueton. a. st. 9: "*periturum se potius quam perditurum*" *adiurans.*

[3]) Dio a. st. Sueton. a. st. 8: *Natura autem benevolentissimus, quum ex instituto Tiberii omnes dehinc cæsares beneficia, a superioribus concessa principibus, aliter rata non haberent, quam si eadem iisdem et ipsi dedissent, primus præterita omnia uno confirmavit edicto*: Under Galba hade, som vi sett (sid. 123), alla Neros donationer blifvit återkallade.

[4]) Pompon. i *Dig.* I, 2, 2, § 32: *divus Claudius duos prætores adjecit, qui de fideicommisso ius dicerent, ex quibus unum divus Titus detraxit.* Detta innebar väl, att i stället konsulernes kompetens i detta fall utvidgades. Af Quintilian. *Instit.* III, 6, 70: *non debes apud prætorem petere fideicommissum; sed apud consules: maior enim prætoriâ cognitione summa* (sc. *consulis*) *est,* följer dock icke detta.

Hvad vi känna om Titus såsom kejsare, tyckes rättfärdiga den kärlek, hvarmed det Romerska folket omfattade denne »menniskoslägtets älskling» [1]). Det var hans glädje att öfva frikostighet, och ogerna lät han, en hjelpsökande otillfredsställd lemna hans boning. Den dag, hvarunder han icke öfvat en god gerning, ansåg han för en förlorad dag [2]). Samma prägel af menskliget bar äfven hans lagstiftning, genom hvilken han bland annat, sökte skydda sina medborgare till person och egendom mot orättmätiga eller obilliga anspråk [3]).

Genom sin milda och författningsenliga styrelse, genom den aktning och det undseende, han visade senaten, genom sitt menniskovänliga väsen och sin frikostighet visste Titus vinna allas hjertan och uppbars både af senat och folk, af de förnäme såväl som af de ringare — en dittills sällsynt företeelse i Roms kejsarehistoria [4]).

---

[1]) Sueton. a. st. 1: *amor et deliciæ generis humani.*

[2]) A. st. 8 anför Sv. hans bekanta utrop: *„Amici, diem perdidi!“* om en sådan dag.

[3]) A. st. 8: *Vetuit de eadem re pluribus legibus agi quærique de cuiusquam defunctorum statu ultra certos annos.* Det förra har afseende på det missbruket, att om en kärande förlorat sitt mål, han återupptog det under en annan formulering och med åberopande af andra lagrum än första gången. Se för öfrigt Hænel, *Corpus legum ab imperatoribus Rom. ante Iustinianum latarum,* s. 61 o. f.

[4]) Jfr Merivale, a. st. s. 53: The features here delineated may be thought perhaps to represent the general type of a popular favourite. But the point to remark in them is the completeness with which they combine the champion of the nobles with the idol of the multitude. It was not easy to maintain the privileges and cherish the self-respect of the one class, and at the same time to humour the tastes and caprices of the other. Augustus had betrayed his weariness at the entertainments of the vulgar; Tiberius had shrunk from them altogether. Caius and Nero had abandoned themselves to the people, and forfeited the regard of the nobles, the attempts of Vespasian to conciliate both had been but imperfectly successful. Titus was the first who seems to have gained æqual credit on either side; and we may thus account for the pre-eminent favour he enjoyed with his countrymen, which they declared by the title, extravagant as it may seem, of *Delight of the human race.*

[1]) Se, jämte Tacit. *Agricola* (en skrifven *laudatio funebris,* enl. E. Hübner, *Hermes, Zeitschr. f. class. Philologie,* I, s. 438 o. ff.), Dio, a. st. 20: *ἐν μὲν τῇ Βρεττανίᾳ ταῦτ' ἐγένετο, καὶ ἀπ' αὐτῶν ὁ μὲν Τίτος*

Det var isynnerhet om **fredens** idrotter Titus såsom kejsare vinnlade sig, härutinnan fortsättande sin faders visa politik. Under sonens korta regering fortfor sålunda det fredens tidskifte, som fadren hade invigt. Blott i Britannien flammade ännu krigslågan; men här vann Agricola segrar, som krönte honom sjelf med ära och väl förskaffade Titus flera af de imperatorstitlar, med hvilka senaten hedrade honom [1]).

αὐτοκράτωρ (= imperator) τὸ πεντεκαιδέκατον ἐπεκλήθη. — Vi meddela här en på Titus' **mynt** (hos **Cohen** a. st.) och **inskrifterna** (i *C. I. L.*) grundad öfversigt af hans imperatorstitlar; hvarvid bör anmärkas, att hvarje af Titus' imperatorstitlar II—XIIII motsvarar en af Vespasians.

IMP. II (= Vesp. IMP. VI?) år 71 vid triumfen öfver Judarne?

IMP. III (= Vesp. IMP. VIIII), *Tr. Pot. II. Cos. II*, (år 72—73) å mynten n:is 152, 236, 237, 240. — *C. I. L.* VI, 932 (= O. H. 743).

IMP. IIII (= Vesp. IMP. X), *Tr. Pot. II. Cos. II* (år 72—73), mynten n:is 153, 161, 238, 259, 312, *add.* 45.
Tr. Pot. III. Cos. II (år 73), mt. n:o 241.

IMP. V—VII (= Vesp. IMP. XI—XIII, år 74) år 73—75.

IMP. VIII (= Vesp. IMP. XIIII, år 75), mt:n n:o 41, *add.* 6.

IMP. X (= Vesp. IMP. XVI), *Tr. Pot. [V]. Cos. [IIII]* (år 75), *C. I. L.* VIII, 10119.

IMP. XI (= Vesp. IMP. XVII), *Tr. Pot. V. Cos. V* (år 76), a. st. 10116.

IMP. XII (= Vesp. IMP. XVIII. år 77).

IMP. XIII (= Vesp. IMP. XVIIII, år 78), mt:n n:is 42 o. 43.

IMP. XIIII (= Vesp. IMP. XX), *Tr. Pot. VIII. Cos. VII* (år 79), *C. I. L.* II, 2477.
Tr. Pot. VIIII. Cos. VII (år 79), mt:n n:is 69, 70, 72, 73, 77, 78, 80, 81, 83, 85, 86, *add.* 14—16. — *C. I. L.* V, 7986, 7988.
Tr. Pot. VIIII. Cos. VII. Desig. VIII (?) (år 79 mot slutet?) a. st. VI, 942 (= O. H. 752).

IMP. XV, *Tr. Pot. VIIII. Cos. VII (Desig. VIII)*, mt:n n:is 71, 74—76, 79, 84, 87, 88, 98 *add.* 11—13. — *C. I. L.* VI, 1246 (= O. H. 53).
Tr. Pot. VIIII. Cos. VIII (år 80, förra hälften), mt:n n:is 82, 89—97, 99—112, *add.* 17—20. — *C. I. L.* II, 4803, 4838, 4854 (där i st. f. *Irib. Pot. VIII* bör läsas *Trib. Pot. VIIII*); III, *mdpl.* XI af d. 13/6 år 80; IX, 5936.
Tr. Pot. X. Cos. VIII (år 80—81), a. st. III, 318; X, 1481.

MP. XVII, *Tr. Pot. X. Cos. VIII* (år 80—81). *C. I. L.* VI, 1258 (= O. H. 56), 944 (= O. H. 759).

Men den ljusa taflan af Titus' lyckliga regering har äfven sina mörka fläckar i de stora olyckshändelser, som då hemsökte Campanien och hufvudstaden: Vesuvius' fruktansvärda utbrott den 24 Augusti år 79, hvars askregn för århundraden begrafde de tre städerna Herculaneum, Pompeji och Stabiæ i ett digert lager af aska [1]), och den stora eldsvåda, som året därpå ödelade en betydlig del af staden Rom och efterföljdes af en svår epidemi [2]). Titus gjorde hvad i hans förmåga stod för att bispringa de nödstälde och godtgöra den skada, som de båda olyckshändelserna åstadkommit. Sålunda sände han tvenne konsularer såsom utomordentlige kejserlige kommissarier och försedde med rikliga penningmedel till Campanien för att undsätta de nödlidande och ombesörja anläggandet af nya städer i de förstördas ställe [3]). Li-

---

Sistnämda inskrift å en minnesvård, som egnades T. af "Senaten och Romerska folket", torde förtjena att här meddelas i sin helhet. Den lyder:

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.

IMP. TITO CÆSARI DIVI VESPASIANI F. VESPASIANO AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POT. X. IMP. XVII. COS. VIII. P. P. PRINCIPI SUO[,] QUOD PRÆCEPTIS PATRI[*is*] CONSILIISQUE ET AVSPICIIS GENTEM IVDÆORVM DOMVIT ET VRBEM HIERVSOLYMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVSQVE AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTEMPTATAM DELEVIT.

Denna minnesvård (hvars af Gruter o. Orelli betviflade äkthet försvaras i *C. I. L.* a. st.) är väl den sista ärebetygelse, hvarmed "*senatus populusque Romanus*" hedrat den afhållne kejsaren före hans kort därpå timade död.

[1]) Se hos Dio, a. st. 21—23, den lifliga skildringen häraf jämte en inledande redogörelse för Vesuvius' och den kringliggande traktens naturbeskaffenhet. Jfr Plin. Epist. VI, 16 och 20 (till Tacitus), i hvilka båda bref Plin. redogör för sin morbror den äldre Plinius' död, när denne, som då var befälhafvare öfver flottan i Misenum, på ett fartyg skyndade till bugten vid Stabiæ, dels för att bringa de nödstälda hjelp, dels för att på närmare håll skåda den hemska och storartade naturföreteelsen. Se äfven Merivale, a. st. s. 60 o. ff.

[2]) Se hos Dio, a. st. 24, beskrifningen på denna eldsvåda, näst den på Neros tid den största, som ödelagt Rom. Den utbröt, under det Titus begifvit sig till Campanien för att med egna ögon taga kännedom om den ödeläggelse, som Vesuvius' utbrott året förut där hade vållat. Jfr Friedländer, a. st. I, 1, s. 28 (1:sta uppl.).

[3]) Dio, a. st.: ὁ δ' οὖν Τίτος τοῖς μὲν Καμπανοῖς δύο ἄνδρας ἐκ τῶν ὑπατευκότων οἰκιστὰς ἔπεμψε, καὶ χρήματα ἄλλα τε καὶ τὰ τῶν

kaledes har han utan tvifvel bisprungit de brandskadade i Rom, och bidrog för sin del till stadens återställande [1]).

Sitt minne har Titus äfven förevigat genom anläggning af flera byggnader (t. ex. Titus' bad, *thermæ*) och isynnerhet genom fulländandet af det redan af hans fader grundlagda *Colossæum*, den stora amfiteatern, hvars väldiga ruiner ännu i dag väcka åskådarens beundran [2]). Dess fullbordan och invigning (år 81) firades med hundrade dagars festligheter, bestående i djurfäktningar och gladiatorsspel, föreställningar af historiskt bekanta sjöstrider, o. s. v., och slutande med, att bland den i amfiteatern församlade folkmassan en mängd små träkulor utkastades, af hvilka hvar och en berättigade den lyck-

---

ἄνευ κληρονόμων τεθνηκότων ἐδωρήσατο — Dio tillägger: *αὐτὸς δὲ οὐδὲν οὔτε παρ' ἰδιώτου, οὔτε παρὰ πόλεως, οὔτε παρὰ βασιλέως. καίτοι πολλῶν πολλὰ διδόντων αὐτῷ καὶ ὑπισχνουμένων ἀνέστησε μέντοι καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων πάντα* — Sueton. a. st. 8: *In his tot adversis ac talibus, non modo principis sollicitudinem, sed et parentis affectum præstitit: nunc consolando per edicta, nunc opitulando, quatenus suppeteret facultas. Curatores restituendæ Campaniæ e consularium numero sorte duxit. Bona oppressorum in Vesevo, quorum heredes non exstabant, restitutioni afflictarum civitatum attribuit.*

[1]) Sueton. a. st. 8: *Urbis incendio nihil, nisi sibi, publice perisse testatus, cuncta prætoriorum suorum ornamenta operibus ac templis destinavit; præposuitque complures ex equestri ordine, quo quæque maturius peragerentur. Medendæ valetudini, leniendisque morbis, nullam divinam humanamque opem non adhibuit, inquisito omni sacrificiorum remediorumque genere.*

[2]) Till minne af denna anläggning lät senaten år 80 prägla kopparmynt med amfiteatern afbildad på åtsidan, och på frånsidan Titus sittande på en kurulisk stol samt hans namn och titlar i omskriften. Cohen, a. st. sid. 362, n:o 184 m. COS. VIII i titulaturen, alltså från år 80 eller 81. Jfr km. n:o 163 (sid. 359—60), prägl. efter Titus' död, alldenstund han i titeln kallas DIVVS. — Af hans öfriga mynt från tiden af hans allenastyrelse förtjena uppmärksammas km. 148—150 med inskr. ANNONA AVG(VST.) och 156 med CERES AVGVST., samtliga från år 80 och antagligen afseende frumentationen. Jfr inskr. hos Orelli-Henzen n. 752 (= Mommsen *I. R. N.* n. 6786, och *C. I. L.* VI, 1, n:o 942): T. CÆSARI DIVI F. VESPASIANO AVG. PLEBS VRBANA[,] QVÆ FRVMENTVM PVBLICVM ACCIPIT[,] ET TRIBVS [XXXV].

lige uppfångaren till erhållande af en skänk af några slags matvaror, kläder, guld- eller silfverkärl, hästar, oxar, småboskap eller trälar [1]).

Titus öfverlefde icke länge dessa festligheter. Liksom anande sin stundande död, skall han vid deras slut i allmänhetens åsyn hafva fält tårar. Hans helsa hade länge varit angripen, och med djupt vemod kände han döden nalkas. Han dog den 13:de September år 81 i början af sitt tredje regeringsår, räknadt från Vespasians död och ännu knappt fyratio år gammal [2]). Han fick i sin bror Domitianus en efterträdare, egnad att öka saknaden efter den i förtid bortgångne folkkäre fürsten [3]).

---

[1]) Dio, a. st. 25.

[2]) A. st. 26: *Διατελέσας δὲ ταῦτα, καὶ τῇ γε τελευταίᾳ ἡμέρᾳ καταδακρύσας ὥστε πάντα τὸν δῆμον ἰδεῖν, οὐδὲν ἔτι μέγα ἔπραξεν, ἀλλὰ τῷ ἐπιγιγνομένῳ ἔτει, ἐπί τε τοῦ Φλαουίου καὶ ἐπὶ τοῦ Πολλίωνος τῶν ὑπάτων, καθιερώσας ὅσα εἴρηται, μετήλλαξεν ἐν τοῖς ὕδασιν ἐν οἷς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὡς μὲν ἡ φήμη λέγει, πρὸς τοῦ ἀδελφοῦ ἀναλωθείς, ὅτι καὶ πρότερον ἐπεβεβούλευτο ὑπ' αὐτοῦ, ὡς δέ τινες γράφουσι, νοσήσας.* Sueton. a. st. 10—11. Titus skall hafva klagat: "*eripi sibi vitam immerenti*". — Ryktena, att Domitianus förgiftat sin bror eller på annat sätt vållat hans död, förtjena ingen tillit och vederlägga hvarandra inbördes genom sina stridiga uppgifter. Likaså är det väl blott förtal, att Domitianus' sorg öfver Titus' död endast varit förställning. (Dio LXVII, 2, 6—7). Om den Judiska sägnen om Titus' sjukdom och död, hvilka den framstälde såsom ett guds straff för förstöringen af Jerusalems tempel, se Merivale, a. st. s. 59.

[3]) Titus var tvenne gånger gift med: 1) Arricidia, dotter till ridd. (P. Julius?) Tertullus (och måhända syster till den C. Julius P. f. Cornutus Tertullus, hvilken af Vespasian och Titus såsom censorer blef "*adlectus inter prætorios*", hvars grafinskr. finnes hos Or.-Henz. n:o 3659 och i Mommsens afhandl. i *Hermes, Zeitschr. f. class. Philologie,* III, s. 114, och till hvilken Plinius' bref VII, 21 och 31 äro stälda, hvarjämte han omnämnes i flera af dennes bref [se det af Mommsen skrifna registret till Plin. *epist.* ed. Keil, s. 414 under *C. Iulius Cornutus Tertullus*]. Titus var ännu mycket ung, då han gifte sig m. henne, och hon tyckes snart hafva dött, utan att efterlemna några barn. (Sueton. a. st. 4). — 2) Marcia Furnilla, en qvinna af förnäm börd, från hvilken T. sedermera skilde sig. (Sueton. a. st.). Med henne hade han en dotter,

Domitianus [1]) var vid sin tronbestigning trettio år. Som redan är nämdt, hade han efter Vitellius' fall blifvit af folket helsad som Cæsar och af senaten korad till prätor för följande år (70). Under fadrens frånvaro förestod han tillsammans med Mucianus regeringen i Rom. Genom sin önskan och sina bemödanden att erhålla öfverbefälet i kriget mot de upproriske Bataverne och Gallerne ådrog han sig misstanken för ärelystna planer, åsyftande att bana sig sjelf väg till kejsartronen; men antagligare är väl, att hans ungdomliga äregirighet blott sporrades af begär att skörda krigiska lagrar. I alla händelser måste det hafva lyckats honom att blidka fadrens vrede och skingra hans misstankar, ty vi finna honom allt framgent hedrad med nästan alla de yttre utmärkelser, som tillerkändes hans äldre, af fadren till medregent antagne och till tronföljare bestämde broder Titus, utan att han dock, såsom denne, fick någon del i sjelfva regeringsmagten. Samma förfarande iakttog Titus mot honom under sin allenaregering [2]). Domitianus 81—96.

Julia, som öfverlefde både sin far och sin make, Flavius Sabinus, och hvars namn och bild finnas på en mängd guld-, silfver- och kopparmynt (se Cohen a. st. s. 383 o. f.). Hon kallas på dem dels JVLIA AVGVSTA TITI AVG. F[ILIA] o. s. v., hvilka mynt således äro präglade under fadrens lifstid, dels DIVI TITI FILIA (n:o 3), alltså präglade efter hans död, och DIVA JVLIA AVGVSTA (n:o 10) eller DIVA JVLIA AVGVSTA DIVI TITI F. (n:o 14), således präglade efter hennes egen död under Domitians regering. Jfr gm. o. sm. (a. st. sid. 385 n:is 1 och 2) m. JVLIA AVGVSTA DIVI TITI F. på åts., och DIVVS TITVS AVGVSTVS på fråns. Man finner häraf, att hon redan under sin lifstid erhållit titeln Augusta och efter sin död blifvit förklarad för *diva*.

[1]) Imhofs arbete *Domitianus*, 1857, har ej varit mig tillgängligt.

[2]) Det närmare härom hos Mommsen, a. st. II, s. 774, 779—780. M. tillägger: "Es wiederholt sich hier (i afseende på rättigheten att få sin bild präglad på mynten), was schon bei Gelegenheit des Lorbeerkranzes, der Aufnahme in der grossen (Priester-)Collegien und der Vota bemerkt ward, dass dem Domitianus alle Ehren, aber nichts von der Macht der Mitregentschaft eingeräumt wurde". — Betecknande är dock den gradskilnad, som Vespasian härvid gjorde mellan den äldre och den yngre sonen med hänsyn till konsulaten. Medan Titus 7 gånger var *consul ordinarius* tillsammans med sin far, var Domitianus under fa-

Om Domitianus' förhållande vid Titus' död voro flera sins emellan stridiga och följaktligen föga trovär-

---

drens regering *consul ordinarius* blott en gång (år 73), och då icke tillsammans med fadren; men för öfrigt blott *cons. suffectus* fem gånger mellan åren 71—79. — Däremot var han år 80 Titus' ämbetsbroder i det ordinarie konsulatet. Se Titus' k:mynt hos Cohen n:is 151—154. Det sist anf. har på åts. T. CÆS. VESPASIAN. etc. COS. VII (= år 79), och å fråns. CÆS. DOMITIAN. COS. DES. II. Det senare syftar på Domitians designation till konsul för år 80, då han för andra gången var ordinarie konsul. Eljes plägar detta konsulat betecknas såsom hans 7:de, emedan äfven fyllnadskonsulaten vanligen inberäknades. Så vida ej *Cos. des. II* här är misskrifvet för *Cos. des. VII*, så innehåller sålunda detta mynt en anmärkningsvärd afvikelse från den vanliga regeln i detta fall. Jfr Eckhel, a. st. s. 374, col. 2.

Såsom upplysande för tidräkningen meddelas här en på mynten hos Cohen och Kleins *fasti consulares* grundad öfversigt af Domitians samtliga konsulat, hvarvid vi med ledning af Klein beriktiga Cohen.

Cos. I (*suffect.*) år 71.
„ II (*ordin.*) „ 73.
„ III (*suffect.*) „ 74 el. 75.
„ IV („) „ 76 (ej 75, ss. Cohen uppgifver).
„ V („ efter Titus och tillsammans med Vespasian ss. *cos. ord.*) år 77 (ej 76, ss. Coh. har).
„ VI („) år 78 el. 79 (enl. Coh. 77—79).
„ VII (*ordin.* med Titus) år 80.
„ VIII („) „ 82 (halft år).
„ IX („) „ 83 („).
„ X („) „ 84 (minst halft år).
„ XI („) „ 85 („ „).
„ XII („) „ 86 (till d. 22 Jan.).
„ XIII („) „ 87 („ „).
„ XIV („) „ 88 (till d. 15 April).
„ XV („) „ 90 (? ?).
„ XVI („) „ 92 (91 enl. Cohen, s. 402, n:o 118, sannol. på grund af det på detta mynt förekommande IMP. XXI, som D. erhöll år 91; men detta bevisar intet för nämda antagande, alldenstund D. antagligen erhållit tit. *Imp. XXII* först under loppet af år 92, så att han under dess föregående del,

diga rykten gängse. Enligt Dio, skall han, vid under-

då detta mynt måste vara präglad, fortfarande blifvit titulerad *Imp. XXI*, enl. det vedertagna bruket).

Cos. XVII (*ordin.*) år 95.

Vi hafva i det föregående (s. 205 o. ff. noten) redan sett, att Domitians namn tillsammans med Titus' förekommer på fråns. af mynt, som på åts. hafva Vespasians lagerkransade hufvud, namn och titlar, och att det likaledes finnes på fråns. af åtskilliga af Titus' mynt. Men man finner äfven från Vespasians och Titus' regering en mängd både guld-, silfver- och kopparmynt med Domitians lagerkransade hufvud, namn och titlar på myntens åtsida, i detta fall motsvarande Titus' mynt från fadrens regering. På de äldsta af dessa mynt lyder inskriften kring bilden: CÆSAR AVG. F. DOMITIANVS, jämte den konsulstitel, han förde, då myntet präglades, t. ex. det redan i det föregående (s. 193, noten) omnämda myntet (Coh. n. 21) m. CÆSAR AVG. F. DOMIT. COS. (år 71) på åts. och CONSECRATIO på fråns.; vidare mynten m. COS. DES. II, således präglade redan år 71 eller 72 (Coh. D:s mynt n:is 401, 466, 467, 537, samtl. kopparmynt, i likhet med alla fr. o. m. n:o 276, hvilket jag härmed en gång för alla vill anmärka, *add.* km. 94); COS. II, år 73 eller 74, (a. st. n:is 261, 262, 274, 275; 276, 277, 317—320, 392, 393, 397, 402, 414—416, 459, 468, 469, 538, 542, 543, 552, *add.* sm. 51, km. 53, 62, 89, 96); COS. III, mellan 73 och 76, (n:is 203, 204, 266; 278, 284, 398, 403, 417, *add.* 3, 38, 52; 79); COS. IIII = år 76 (n:is 22, 23, 200; 399, 418); COS. V = år 77 (n:is 24—27, 211; 285, 294, 298, *add.* 70, 80, 83); COS. VI = år 78 eller 79 (n:is 205, 206, 208, 209, 212, 213, 221, 267; 423, *add.* 40; 81, 93); COS. VII = 80 eller 81 (n:is 210, 214—220, 222, 263; 385, 386, 394, 396, *add.* 39). — Till samma klass, men utan angifv. af konsulat, höra n. 16 m. CERES AVGVST. å fråns. (af år 77?), samt n. 270 och 271 m. VICTORIA AVGVST. å fråns. (väl af år 72 eller 73, i likh. med Titus' km. n. 312 och 313 och ss. detta afseende segern öfver Judarne). — Till tiden åren 70—81 höra utan tvifvel äfven mynten m. DOMITIANVS CÆSAR AVG. F. på åts. och PACI ORB. TERR. eller PACI AVGVSTÆ å fråns. (n. 183 och 182, på hvilket sistnämda, prägl. i Ephesus, ss. legenden EPE. utvisar, väl F. är bortglömdt efter DOMITIANVS CÆSAR AVG.). — En tredje klass af D:s mynt från hans Cæsarstid har i omskriften på åts.: CÆSAR DIVI [sc. *Vespasiani*] F. DOMITIANVS med tillägg af konsulatet. De flesta af dessa mynt härröra från åren 80—81, men en del hafva datum från flera föreg. år. Så t. ex. COS. III (år 74 eller 75) n. 321; COS. IIII (år 76) n. 322; COS. V (år 77) n. 323; COS. VI *add.* sm. 42. COS. VII (åren 80—81) sm. n. 3 (m. DIVO VESP. å fråns. och sannol. prägl. år 80), 7, 207 och 268 (m. PRINCEPS IVVENT. å fråns.), 71, *add.* 41; km. 279, 295, 299—301, 387, 388 [391, där väl COS. VIII

rättelsen om, att Titus låg på sitt yttersta, hafva ridande

är misskrifn. för COS. VII], 424—434, 517, 518, 539—541, 545, *add.* 54, 58, 71, 72, 76, 88.

Till mynten af först nämda klass m. CÆSAR AVG. F. DOMITIANVS på åts. hör väl äfven km. 302, hvars åts. är obekant, men som på fråns. har: CONG[*iarium*] II. COS. II. jämte en typ föreställande Domitian med Liberalitas vid sin sida och utdelande gåfvor. Man finner häraf, att D. under sitt andra (= första ordinarie) konsulat år 73 i egen person och eget namn utdelat congiarium åt folket i Rom, liksom Titus under sitt andra konsulat året förut. (Jfr Titus' redan anf. km. n. 162 m. CONGIAR. PRIMVM P. R. DATVM. Det var väl i förhåll. till detta som Domitians *congiar.* betecknades såsom *II).* — Man lägge likaledes märke till orden ANNONA och CERES AVG. på fråns. af en del af dessa mynt (det förra på n. 284 m. COS. III och 285 m. COS. V; det senare å 294 och 298 m. COS. V och sm. 16 utan konsulat, men väl från samma tid; jfr Titus' km. n. 155 m. COS. VI = år 77 eller 78, och Vespasians n. 257—259 m. COS. VIII = 77 eller 78, alla likaledes m. CERES AVG. på fråns.). Dessa mynt syfta antagl. på omsorgen om Roms proviantering eller måhända på de årliga spannmålsutdelningarna därstädes och visa, att D. med sin far och bror fick dela äran äfven af den ena eller andra af dessa i det Romerska folkets ögon stora förtjenster.

Vidare förekommer på dessa, liksom på Titus' mynt före hans tronbestigning, ofta tit. PONTIF., PON. eller P., utmärkande, att äfven D. var upptagen i pontifikalkollegiet; och likaså tit. PRINCEPS IVVENT[*utis*], en ära, som han likaledes delade med brodren.

Däremot saknas på alla mynt från D:s Cæsarstid, såsom man kan vänta, titlarna Imp. och Trib. Pot., hvilka däremot, som redan är anmärkt, finnas på Titus' mynt redan från hans medregentskap. Ty IMP. CÆSAR på fråns. af n. 71 (m. CÆSAR DIVI F. DOMITIANVS COS. VII på åts.) syftar väl antingen på Titus, eller beror på förseelse af myntmästarn. Det senare måste vara fallet med n. 200 m. CÆSAR AVG. F. DOMITIAN. på åts. och PON. MAX. TR. P. COS. IIII (= år 76) å fråns.; ty *pontifex maximus* blef D. bevisligen först efter Titus' död, och likaledes är det temligen säkert, att han ej heller förr fick *tribunicia potestas.*

Särdeles kännetecknande i detta fall äro de mynt, som präglades vid tiden för hans tronbestigning. Af de redan anf. talrika mynttyperna m. *Cos. VII* (betecknande åren 80—81) härröra utan tvifvel en stor del från de 8 à 9 första månaderna af år 81, intill d. 13 Sept., då Titus dog. Men från den återstående delen af detta år härröra påtagl. de Domitians mynt m. COS. VII, på hvilka IMP. och AVG. på vanligt sätt ingå i kejsartiteln. Och mynten sätta oss här i tillfälle att steg för steg följa gången af D:s beklädande med de värdigheter och utmärkelser, som kejsarvärdigheten numera alltid förde i släptåg. Så t. ex. hafva n. 224—

skyndat till Rom, och medan brodren ännu lefde, begifvit

227 på åts.: IMP. CÆS. DOMITIANVS AVG. och på fråns. TR. P. COS. VII; n. 29—31 och 35: IMP. CÆS. DOMITIANVS AVG. PONT[*ifex*] på åts. och COS. VII. DES. VIII på fråns. Slutligen på n. 32—34 läsa vi på åts.: IMP. CÆS. DOMITIANVS AVG. P. M. (= *Pontifex Maximus*) och på fråns. TR. P. COS. VII. P. P. (= *Pater patriæ*). Vi måste på grund häraf antaga, att D. genast efter Titus' död blef *Imperator* och *Augustus* samt beklāddes med *tribunicia potestas* (det är dock eget, att sistnämda titel saknas på n. 29—31 och 35), men att han först senare, ehuru ännu samma år, korades till *Pontifex Maximus* och hedrades med titeln *Pater patriæ*. Och efter hans tronbestigning finna vi nu äfven nya imperatorstitlar raskt aflösa hvarandra, så att de slutligen uppgå till inalles 22!

Då också dessa äro af vigt för kronologien, vilja vi här egna äfven dem en närmare uppmärksamhet, hufvudsakligen med ledning af myntens vittnesbörd, såsom i allmänhet det tillförlitligaste. Härvid är dock af vigt att noga uppmärksamma en omständighet, näml. den, att D. såsom vi sett, beklāddes med *tribunicia potestas* strax efter Titus' död, sannol. innan September månads utgång, så att hans *trib. pot. I* omfattade tiden från slutet af Sept. eller början af Okt. år 81 till samma tid år 82, o. s. v. Cohen har förbisett detta och därigenom invecklat sig i svårigheter, som han ej kan lösa, och hvilka lätt kunna förleda till förhastade slutsatser. D:s mynt 72 m. IMP. VIIII. COS. XI. CENSORIA POTESTAT. P. P. på fråns. hänför han t. ex. till år 84 på grund af TR. P. IIII på myntets åts., oaktadt COS. XI utvisar, att det härrör från år 85, och *Tr. P. IIII* motsvarar blott de 3 sista månaderna af år 84, men de 9 första af följande år. I motsats härtill måste man fasthålla, att under Domitians regering hvarje konsuls- (kalender-) år motsvarade ungefär de 9 sista månaderna af ett sedan slutet af Sept. föreg. år löpande kejserl. tribunsår och de 3 första månaderna af ett följande sådant; och att följaktligen äfven hvarje kejserl. tribunsår under denna tid bestod af de 3 sista månaderna af ett konsuls- eller kalenderår och de 9 första af ett följande. Vidare bör icke heller förgätas, att samma kejserl. konsulstitel kan förekomma under två eller flera år å rad, alldenstund det var regel, att den gamla konsulstiteln bibehölls, till dess kejs. med ett nytt konsulat äfven erhöll en ny, motsvarande titel. Så t. ex. tituleras D. *Cos. XIIII* åren 88—89, *Cos. XV* åren 90—91, *Cos. XVI* åren 92—94 och *Cos. XVII* åren 95—96 till sin död d. 18 Sept., då det 16:de året af hans *tribunicia potestas* nalkades sitt slut.

Sammaledes behöll kejs., såsom vi redan förut anmärkt, hvarje imperatorstitel, till dess den aflöstes af en ny. Huru ofta D. därmed hedrades, är följande, på mynten och inskrifterna grundade tabell ämnad att närmare visa.

sig till prätorianernes läger, där låtit utropa sig till kej-

---

(År. 81—82)	IMP. II:	*Tr. P. (Cos. VII.) — Cos. des. VIII.* (år 81 mot slutet), n. 257.
		Tr. P. — Cos. VIII. (år 82), n. 260.
		Tr. P. — Cos. VIII. Des. VIIII. (år 82 mot slutet), n. 258, *add.* 48, 49. — *C. I. L.* II, 862; III, 312; IX, 5420, $^{19}/_{7}$ 82, (= O. H. 3118).
(År. 83—84)	IMP. V:	*Tr. P. III. — Cos. VIIII* (år 83 mot slutet), n. 241.
		Tr. P. III. — Cos. X (år 84), n. 185, 186, *add.* 34.
	IMP. VII:	*Tr. P. III. — Cos. X* (år 84): *C. I. L.* X, n. 7227.
(År. 84—85)	IMP. VIII:	*Tr. P. IIII. — Cos. XI* (år 85), n. 193—199, *add.* 17 (där i st. f. IMP. VIIII väl bör läsas IMP. VIII), 35, 36.
		Tr. P. V. — Cos. XI (år 85 mot sl.), *add.* 18.
(År 85)	IMP. VIIII:	*Tr. P. IIII. — Cos. XI* (år 85), n. 72, 78, 79, 102, 143, 144. — *C. I. L.* III, mdipl. XII, $^{5}/_{9}$ 85, (= O. H. 5430).
		Tr. P. V. — Cos. XI (år 85 mot slutet), n. 4, 73, 80, 103. — *C. I. L.* II, 4918 (m. *Cos. XI* [år 85], utan angifv. af hvilken *Tr. P.*).
(År. 85—86)	IMP. XI:	*Tr. P. V. — Cos. XI* (85 mot sl.), n. 81, 123.
		Tr. P. V. — Cos. XII (år 86), n. 74, 82, 83, 86, 104, 124, 146, 147, *add.* 19. *C. I. L.* III, mdipl. XIII, $^{17}/_{2}$ 86.
(År 86)	IMP. XII:	*Tr. P. V. — Cos. XII* (år 86), n. 75, 84, 105, 148, 171, *add.* 20. *C. I. L.* III, mdipl. XIV, $^{13}/_{5}$ 86.
		Tr. P. VI. — Cos. XII (år 86 mot sl.), n. 106.
(År 86)	IMP. XIII:	*Tr. P. VI. — Cos. XII* (år 86 mot sl.), n. 149 (hvarest bör läsas *Tr. P. VI,* i st. f. *V,* som Coh. har, sannol. gen. förbiseende), 150, 151, *add.* 21.
(År. 86—88)	IMP. XIIII:	*Tr. P. VI. — Cos. XII* (år 86 mot sl.), n. 76, *add.* 22.
		Tr. P. VI. — Cos. XIII (år 87), n. 86, 87, 107, 125, 152, 172, *add.* 23, 24.
		Tr. P. VII. — Cos. XIII (år 87 mot sl.), n. 88, 108, 109, 153, 154, 155 (där *Tr. P. VIII* måste vara misskrifn. f. *Tr. P. VII*), 173, 175, 356, *add.* 25—27.
		Cos. XIII (utan *Tr. P.*) n. 357.
		Tr. P. VII. — Cos. XIIII (år 88), n. 5, 77, 89, 110, 126, 174 och 176 (där i st. f. IMP. XIII utan tvifvel bort stå IMP. XIIII, hvaremot *Cos. XIIII* är rätt och ej behöft af Coh. förses med ett "*sic*"), *add.* 28, 29. *C. I. L.* X, 7883.
(År. 88—89?)	IMP. XV:	*Tr. P. VII. — Cos. XIIII* (år 88), n. 127.
		Tr. P. VIII. — Cos. XIIII (Sept. 88—Sept. 89), n. 242 (m. *Tr. P. XII* [l. *IIX?*] på åts., och *Tr. P. XI.* [l. *IIX?*] *Imp. XV. Cos. VIII* [l. *XIIII?*] på fråns.].

sare samt gifvit soldaterne ett donativ, lika stort som det Titus vid sin tronbestigning gifvit dem [1]).

88—89?) IMP. XVI: *Tr. P. VIII.* — *Cos. XIIII* (Sept. 88—Sept. 89), n. 128.

„ IMP. VXII: *Tr. P. VIII.* — *Cos. XIIII* „ „ n. 90, 111, 129, 156.

„ IMP. XVIII: *Tr. P. VIII.* — *Cos. VIIII* „ „ n. 130.

„ IMP. XVIIII: *Tr. P. VIII.* — *Cos. XIIII* „ „ n. 91, 112, 113 (där *Imp. XXI* måste vara misskr. f. *Imp. XIX*), 131, 132 (hvarom samma anm. gäller som om n. 113), 158.

Tr. P. VIIII. — *Cos. XIIII* (89 mot sl.), n. 159.

89—92) IMP. XXI: *Tr. P. VIIII.* — *Cos. XIIII* (år 89 mot sl.), n. 92, 114, 133, 160.

Tr. P. VIIII. — *Cos. XV* (år 90), n:is 93, 115, 134, 161, *add.* 30. *C. I. L.* II, 4721, 4722 (= O. H. 766), 4723.

Tr. P. X. — *Cos. XV* (Sept. 90—Sept. 91), n:is 94, 116, 135, 162.

Tr. P. XI. — *Cos. XV* (91 mot sl.), n:is 95, 117, 136, 163.

Tr. P. XI. — *Cos. XVI* (år 92), n:is 96, 118, 137, 164, 177 (där *Tr. P. X.* väl är misskrifn. f. *Tr. P. XI.*), och km. 354. *C. I. L.* III, mdpl. XV (14/6 92). Jfr *C. I. L.* VI, 1, n:o 947.

92—97) IMP. XXII: *Tr. P. XII.* — *Cos. XVI* (Sept. 92—Sept. 93), n:is 97, 119, 138, 165, och km. 355, hvarpå *Imp. XXIII* utan tvifvel är misskr. f. *Imp. XXII. C. I. L.* III, mdpl. XVI (13/7 93).

Tr. P. XIII. — *Cos. XVI* (Sept. 93—Sept. 94), n:is 98, 120, 139, 166; möjligen äfven 167, såvida därpå bör läsas *Cos. XVI* i st. f. *Cos. XVII*, och ej snarare *Tr. p. XIIII* i st. f. *Tr. p. XIII. C. I. L.* X, 1631 (= O. H. 768). (På denna inskr. torde dock hafva stått *Trib. Pot. XIIII* [f. *XIII*] o. *Cos. XVII* [f. *XVI*]).

Tr. P. XIIII. — *Cos. XVI* (år 94 mot sl.), n:o 99; *add.* 31.

Tr. P. XIIII. — *Cos. XVII* (år 95), n:is 2, 100, 121, 141, 140 o. 167 (på hvilka väl bör läsas *Tr. P. XIIII* i st. f. *Tr. P. XIII*, som ej låter förena sig med *Cos. XVII*), 168.

Tr. P. XV. — *Cos. XVII* (Sept. 95—Sept. 96), n:is 101, 122, 142, 169, 178, 179, *add.* 32, 33.

Till dessa mynt hör äfven km. n:o 293 m. *Cos. XVII* (år 95—96), men utan *Tr. P.*

[1]) Dio a. st. 26, 3: *ἔτι γοῦν ζῶντος αὐτοῦ ἔς τε τὴν Ῥώμην ἀφίππευσε καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἔλαβε, δοὺς αὐτοῖς ὅσονπερ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐδεδώκει.*

Domitianus är en af de Romerske kejsare, som blifvit allt för strängt bedömde af efterverlden. Början, ja, till och med större delen af hans regering var i flera hänseenden lofvärd. Vid sitt regeringstillträde bekräftade han, i enlighet med det af Titus gifna föredömet, i en allmän kungörelse alla de *beneficia*, som hans företrädare utdelat. — Med oförtrutet nit egnade han sig åt rättsskipningen och utöfvade ofta i egen person från tribunalet på forum sin domsrätt. Partiska domar i arfstvister återbröt han [1]). och förmanade ständigt rekuperatorerne (ett slags domare för vissa mål, som kräfde skyndsam behandling) att icke låta förleda sig af falska käromål till trälars obehöriga befrielse ur träldomen [2]). Domare, som låtit muta sig, blefvo, tillika med sina rådgifvande bisittare, af honom såsom censor brännmärkte med vanheder *(nota censoria)*. Falska angifvelser till den kejserliga kassans förmån (och med utsigt till belöning för angifvaren) beifrade han med stränghet [3]). Isynnerhet höll han sträng räfst med ämbetsmännen i hufvudstaden och med provinsståthållarne, och den välgörande verkan häraf visade sig ock däri, att det, enligt Svetonius, under hans regering fans en hofsammare och rättrådigare ämbetsmannakorps än någonsin [4]).

---

[1]) Sueton. *Domitian.* 8: *Ambitiosas centumvirorum sententias rescidit.* Antagligen har Suetonius här förblandat de kommissarier, som Vespasian förordnat att *extra ordinem* afdöma *iudicia centumviralia* (se sid. 199 n. 2), med *centumviri*, de ordinarie domarne i dylika mål; ty från de senare kunde svårligen vädjas till kejsaren, men utan tvifvel från de förre, som väl blott voro kejserlige delegerade.

[2]) Så ungefär får man väl lof att tolka Suetons något dunkla ord (a. st.): *Recuperatores, ne se perfusoriis assertionibus accommodarent, identidem admonuit;* ty med *assertiones* kan väl här ej gerna menas annat än = *vindicationes in libertatem,* och ordet *perfusoriæ* betecknar dem väl som sådana, vid hvilka *collusio*, d. v. s. hemligt förstånd mellan käranden och trälen, egde rum till förfång för trälens rättmätige egare. Se Hases not till detta ställe i hans redan ofta åberopade edition af Suetonius.

[3]) Sueton. a. st. 8—9.

[4]) A. st. 8: *Magistratibus quoque urbicis provinciarumque præsidibus coërcendis tantum curæ adhibuit, ut neque modestiores unquam, neque*

Domitianus bemödade sig ock med stor ifver, ehuru med ringa framgång, om återställandet af den gamla sedligheten och gudsfruktan [1]). Det var väl ock närmast i denna afsigt, som han lät bekläda sig med censorsämbetet på lifstid, hvilken nya befogenhet dock äfven i politiskt hänseende innebar en icke ovigtig utvidgning af kejsarmagten, som därigenom förvärfvade rättigheten att utnämna senatorer och utesluta medlemmar ur senaten [2]).

iustiores exstiterint: e quibus plerosque post illum reos omnium criminum vidimus. Det senare tillägget bevisar, att Domitians stränghet var af behofvet påkallad. Öfverhufvud bedömer Svetonius Domitian rättvisare och billigare än Dio, som påtagligen låtit inverka på sig af den opinion om Domitianus, som var rådande inom det mot honom och hans minne hätska senatorsståndet.

[1]) Om hans hit syftande regeringsåtgärder se Merivale, a. st. sid. 122 o. ff. Härmed sammanhängde väl ock förföljelsen mot Judarne (och de kristne?), hvarom se Sueton. a. st. 12.

[2]) Dio a. st. 4, där det tillika uppgifves, att han blifvit utnämd till konsul 10 år å rad (bevisligen oriktigt) och fått rättighet att hafva 24 liktorer, äfvensom att bära triumfaltogan, då han besökte senaten. — Se för öfrigt Mommsen, a. st. sid. 312, n. 1, hvars uppgift, att Domitianus sedan år 84 fört titeln *censoria potestate* eller *censor perpetuus*, väl egentligen stöder sig på Eckhel, VI, s. 395—396, men icke bekräftas af Domitians mynt hos Cohen. *Censoria potestate* förekommer först på mynt från år 85, och *Censor perpetuus* blott på en del mynt från detta år. Se km:n m. CENS. POT. på åts.: n:is 280, 282, 288, 289, 326, 334, 337, 351, 361, 363, *add.* 64 och 65, samtligen m. COS. XI (= år 85); hvaremot följande km. hafva CENS. PER[*petuus*] på åts.: 335, 364, *add.* 57, 98, alla af år 85; 283, 290, 291, 327, 328, 338, 339, 352, 362, 366, *add.* 55, 63, 95, af år 86; 329, 330, 340—342, 367, *add.* 67, 82, 85, 97, af år 87; 292, 303—315, 331, 332, 343, 344, 368, *add.* 60, 61, 66, 69, af år 88—89; 345, 346, 369, *add.* 75, af år 90 el. 91; 347, 348, 370, *add.* 86, af år 92—94; 349, *add.* 84, 87, af år 95—96; och samma ord å fråns.: 356 af år 87 och 357 m. IMP. XIIII. COS. XIII = år 87—88 och af Cohen förhastadt hänfördt till år 834 u. c. = 81 e. Kr. — Jämföra vi med kopparmynten D:s guld- och silfvermynt, så finna vi CENS. POT. *(censoria potestate)* på n:is 4, 72, 73, 78—80, *add.* 17 o. 18, alla af år 85, och 74 af år 86 (?); däremot CENS. PER. på guldm. n:o 273 af år 95—96; och det härmed utan tvifvel liktydiga CENS. P. på n:is 11 o. 15 af år [84—] 85; 81 af år 85; 12 af år 85—86; 75, 76, 82—85, *add.* 19—22, af år 86; 13, 86—88, *add.* 23—27, af år 87; 5, *add.* 28 o. 29, af år 88; 14, 77, 89—92, af år 88—89; 93, 94 o. *add.* 30 af år 90—91; 95 af år 91; 6 af

Härigenom blef denna korporation ännu mera beroende af kejsaren än tillförene.

Det var naturligt, att Domitianus genom den obevekliga stränghet, hvarmed han, utan undseende till personen, beifrade ämbetsmännens magtmissbruk, skulle ådraga sig ett bittert hat af den samhällsklass, senatorsståndet, som de förnämste af dem tillhörde, helst Titus' öfverseende mildhet och hänsynsfulla uppförande mot senaten och senatorerne ännu voro i friskt minne. Ty Domitianus var och förblef döf för det beröm, som man väl ej utan afsigt slösade på Titus, för det denne icke låtit afrätta någon senator; och lika litet lyssnade han till senatens upprepade önskningar, att en lag måtte utfärdas, hvarigenom kejsaren frånkändes rätt att låta afhända någon senator lifvet [1]). — Värre var, att angifvelserna för majestätsförbrytelser återupplefde, åtföljda af blodsdomar, landsförvisningar och godsindragningar [2]).

år 92; 96 o. 97 af år 92—93; *add.* 31 af år 94; 2 af år 95; *add.* 33 af år 95—96; och *add.* 32 af år 96. — Slutligen må äfven de monumentala inskrifterna jämföras. I militärdipl. af d. $^{5}/_{9}$ år 85 (*C. I. L.* III, p. 855, *dipl.* XII = Or.-Henz. n:o 5430) står CENS. POT. i den kejserl. titeln. Däremot har mdipl. af d. $^{17}/_{2}$ år 86 (*C. I. L.* a. st. p. 856, *dipl.* XIII) CENSOR. PERP.; mdipl. af d. $^{13}/_{5}$ samma år (a. st. p. 857, *dipl.* XIV) CENS. PERP.; likaså mdipl. af d. $^{14}/_{6}$ år 92 och d. $^{13}/_{7}$ år 93 (a. st. p. 858, *dipl.* XV, och p. 859, *dipl.* XVI). Likaledes läses CENSOR PERPETVVS el. CENSORI PERPETVO på inskrifterna i *C. I. L.* II, n:is 4721 o. 4722 (= Or.-Henz. n:o 766, där TRIB. POT. VIII likväl bör ändras till TRIB. POT. VIIII) af år 90, VI, 1, n:o 947 af år 92, och X, 1, n:o 1631 (= Or.-Henz. n:o 768) af år 93—94 (95—96?). — Af alla dessa vittnesbörd synes mig framgå, att D. först år 85 eller möjligen i slutet af år 84 erhållit censorsämbetet, sannol. med den vanliga begränsningen till 18 månader, men under senare häften af år 85 blifvit utnämd till *censor perpetuus*.

[1]) Dio LXVII, 2, 4: *ὅτι ὁ αὐτὸς οὐκ ἐφρόντιζεν οὔτε τῶν τὸν Τίτον ἐπαινούντων. ὅτι μηδένα βουλευτὴν ἀπέκτεινεν, οὐθ' ὅτι ἡ γερουσία πολλάκις ἠξίου ψηφισθῆναι, μὴ ἐξεῖναι τῷ αὐτοκράτορι τῶν ὁμοτίμων τινὰ ἀπολέσαι.*

[2]) Sueton. a. st. 10—11. Dio, LXVII, 3, (5). Man påstod, att Domitianus stälde så till, att de anklagade sjelfve afhände sig lifvet, och sedan straffades ofta de falske angifvarne. Dessa beskyllningar äro väl blott bevis på hatets och illviljans benägenhet att rörande Domitianus

Med denna stränghet, som man härledde från ett tidigt utveckladt anlag till grymhet [1]), parade sig hos Domitianus högfärd och fåfänga. Liksom Caligula ville äfven han redan under sin lifstid vördas som gud, och i de officiella skrifvelser, som utfärdades i de kejserlige prokuratorernes namn, lät han införa begynnelseorden: »Vår Herre och Gud befaller» [2]). — En, som det uppgifves, obetydlig seger öfver Chatterne (år 84) gaf

---

tyda allt till det värsta. Åtminstone leder det till hans beröm, att de falske angifvarne straffades, och detta öfverensstämmer i sjelfva verket med det lof, Suetonius tilldelar honom för hans stränga rättvisa.

[1]) Som gosse skall han nämligen hafva funnit nöje i att på ett grymt sätt döda flugor, och man lade honom detta till last äfven såsom man. På frågan, om någon vore inne hos Domitian, svarade därföre qvickhufvudet Vibius Crispus: "Nej, icke en gång en fluga". Sueton. a. st. 3.

[2]) Sueton. a. st. 13: *Pari arrogantiâ, quum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic coepit: Dominus et Deus noster hoc fieri iubet.* — Att smickrare gåfvo honom dessa titlar och nedkastade sig för denne sin "Herre och Gud", intygas af Dio, a. st. 13 (om Iuventius Celsus). — Däremot saknas de på mynt från Domitians tid. Af inskrifterna bevisar Or.-Henz. n:o 770 i förevarande fall intet, då Domitian här tituleras Dominus af en sin träl, hvars herre *(dominus)* han naturligtvis var. Anmärkningsvärdare i detta, liksom i andra hänseenden är den inskrift på den vid Caposele i grannskapet af Conza (Compsa) i Lucanien funna stenen, hvari uppräknas ett antal *fundi cum suis villis finibusque,* hvilkas afkastning en viss L. Domitius Phaon för everldliga tider anslagit till firande af årliga fester till kejsar Domitians och hans gemål Domitias ära af ett *collegium Silvani,* som Phaon sjelf synes hafva tillhört. I denna inskr. heter det nämligen: *cum pro salute optumi principis et domini i. s. (infra scripti) fundi consecrati sint,* etc. (*C. I. L.* X, 1, n:o 444). Men det synes mig högst sannolikt, att den här nämde L. Domitius Phaon varit en kejserlig frigifven, och då finner väl uttrycket *dominus* här sin förklaring på samma sätt som i den anf. Orelliska inskriften. Rörande bruket af ordet *dominus* om kejsaren under den äldre kejsartiden se för öfrigt Mommsen R. St. R. II, s. 721 o. ff. och särskildt om Domitian s. 722, not. 5. — I inskr. hos Or.-Henz. n:o 766 är D. N. *(Dominus noster)* blott en misslyckad gissning, såsom man finner af jämförelse med samma inskr. i *C. I. L.* II, n:o 4722. Obs. Henzens där cit. ord: "*in publico monumento d(ominum) n(ostrum) Domitianum nominatum esse non facile credam, etsi a servis et libertis ita eum appellatum minime nego*".

honom anledning att antaga namnet Germanicus. Ett af hans fältherre Julianus med framgång fördt krig mot Dacerne och en föga ärofull fred med desses konung Decebalus (år 90) förskaffade honom triumfens ära och namnet Dacicus, medan han för de tvetydiga lagrar, han skördat under sin härnad mot Sarmaterne, åtnöjde sig med den mindre triumfen *(ovatio)* [1]). Däremot skall den krigiska ära, som Agricola vann genom sina segrar i Britannien (åren 78—84), hafva väckt Domitians afund, misstroende och önskan att aflägsna honom från ön och den honom tillgifna hären [2]).

Domitianus insåg, att hären var hans förnämsta stöd, och sökte därföre försäkra sig om dess tillgifvenhet genom förhöjd sold [3]). Utan tvifvel har han äfven gifvit soldaterne flera donativ än det, som omtalas af Dio, och som vi redan omnämt (sid. 221). Hans påbud, att icke tvenne legioner finge förläggas i samma läger, och att ingen finge deponera öfver 1000 sestertier vid fälttecknen, åsyftade påtagligen att försvåra upproriska anslag [4]).

Äfven menigheten i Rom sökte han vinna genom frikostighet. Han gaf den trenne penningutdelningar

---

[1]) Dio, a. st. 4, 6 och 7. Tacit. *Agricola* 39 och 41. Jfr Merivale a. st. sid. 95 o. ff. På Domitians mynt (hos Cohen, a. st. sid. 397 o. ff.) förekommer icke tit. Dacicus, men däremot tit. Germanicus på hans flesta mynt fr. o. m. år 84. Jfr n:is 350—352, *add.* 67 (af år 85—87) m. omskr. GERMANIA CAPTA, omgifvande en trofé och fångna Germaner. — Om hans kolossala ryttarstod på forum med den fångne Rhen under en af hästens hofvar, se Statius, Sylv. IV, 3, 154. — I af mig kända inskrifter tituleras D. *Germanicus* först under loppet af år 84. *C. I. L.* VI, 449 m. *Cos. VIIII, des. X* (mot slutet af år 83) saknas ännu denna titel. Däremot finnes den a. st. X, 7227 m. *Tr. Pot. III, Imp. VII, Cos. X* (år 84); III, 36 af $^2/_{11}$ 84; II, 4918 af år 85, o. s. v. — Om D:s imperatorstitlar se noten sid. 220—221.

[2]) Tacit. *Agricola* 39 o. ff. Agricola återvände från Britannien år 85 och dog år 93, som det sades förgiftad af Domitian, ett rykte, som Merivale (a. st. sid. 179) synes mig tillerkänna allt för stor trovärdighet.

[3]) Sueton. a. st. 7: *Addidit et quartum stipendium militi, aureos ternos.*

[4]) A. st.

(*congiaria*), hvardera af 300 sestertier på man, och förnöjde dem äfven med lysande fester och skådespel [1]).

Till de af Domitian vidtagna försigtighetsmåtten kan man äfven räkna »chaldäers» (astrologers) och filosofers förvisning från Rom. De förre sporrade ofta genom sina spådomar ärelystnaden till djerfva drömmar och farliga stämplingar; de senare stodo merendels genom sina frihetsidéer i opposition till den kejserliga regeringen och

[1]) A. st. Om de stora fester och skådespel, med hvilka Domitian firade sina förmenta segrar och förlustade Roms befolkning, se Dio, a. st. 8. — Om den för hans elaka infall kännetecknande fest, liknande en dyster dödsfest, hvarmed han roade sig att injaga dödsångest hos de såsom gäster inbjudne senatorerne och riddarne, hvilka dock vid afskedet rikligen begåfvades, a. st. 9. — Han lät äfven fira en lysande säkularfest till minne af Roms grundläggning. Sueton. a. st. 4. Jfr Censorin. a. st. 17, 11: *septimos* (ↄ: *ludos sæculares*) *Domitianus se XIIII et L. Minucio Rufo cons. anno DCCCXLI (fecit).* Enligt bådas uppgift skola nämda festspel hafva blifvit hållna år 841 u. c. = 88 e. Kr. Men såvida de, såsom antagligt är, blifvit firade om våren eller sommaren, så kan sättas i fråga, huruvida Svetons och Censorins uppgift låter förena sig med myntens vittnesbörd. Se Cohen, Domitians g. o. sm. n:is 37—45 m. hans namn och titlar jämte TR. P. VIII (år 88—89). (Tr. P. VIIII på n:o 38 är väl misskrifn.; på n:o 40 saknas P. M. TR. P. VIII) på åts., samt på fråns.: COS. XIIII (= år 88—89. COS. XIII på n:o 37 är påtagl. misskrifn.) LVD[*os*] SÆC[*ulares*] FEC[*it*] jämte festen framställande afbildningar. Jfr km. n:is 303—315 med motsvarande inskr. och afbildningar. Mynten n:is 307 och 315 äro afbildade å pl. XVII. *Tr. P. VIII* på dessa mynt betecknar Sept. 88—Sept. 89; men det är väl knappt troligt, att de blifvit präglade långt efter den fest, hvars minne de skulle förhärliga, hvadan vi väl på grund af myntens vittnesbörd måste antaga, att dessa säkularspel hållits om våren eller sommaren år 89. Detta öfverensstämmer ock med uppgiften i *tabulæ Capitolinæ.* Jfr Eckhel, a. st. sid. 383, col. 2. — Anmärkningsvärdt nog omtalas på mynten från Domitians regering inga *congiaria;* ty det redan, sid. 128, noten, nämda kopparmyntet (n:o 302) m. CONG. II. COS. II härrör från åren 73—75, då han blott var Cæsar. — Däremot förekomma på en mängd af hans mynt, såsom km. n:is 282—292 hos Cohen, orden ANNONA AVG., syftande antingen på de sedvanliga årliga spannmålsutdelningarna i Rom eller på dess proviantering. Med undantag af två, n:o 284 m. COS. III (mellan åren 73—76) och 285 m. COS. V (= år 77), härröra de från åren 84—89. Jfr km. n:is 294—299 m. CERES AVG., som dock alla härröra från hans Cæsarstid.

närde missnöjet med denna; därföre hade ock redan Vespasian utvisat dem ur Rom, och Domitian förnyade detta förvisningspåbud, utsträckande det till astrologerne [1]).

Erfarenheten skulle dock snart ådagalägga, att alla dessa försigtighetsåtgärder icke voro tillräckliga eller förmådde förekomma utbrottet af det missnöje, som kejsaren ådragit sig. I hans 12:te regeringsår (år 92) höjde befälhafvaren i det öfre Germanska gränsområdet L. Antonius Saturninus upprorsfanan och lät af hären utropa sig till imperator. Han blef dock snart besegrad och upproret undertryckt af L. Appius Norbanus Maximus. På eget bevåg uppbrände denne de papper, han fann i Antonius' gömmor, för att de icke skulle bringa andra personer i olycka. Men af naturen snar till vrede och retad af detta uppror, började icke dess mindre Domitianus nu hejdlöst rasa mot alla, som han misstänkte för delaktighet i Antonius' anslag eller för andra farliga planer [2]). Det gick Domitianus som så mången annan kejsare: misstänksamheten gjorde honom till tyrann, och hans misstroende, stegradt genom Antonius' uppror, kostade under hans trenne sista regeringsår en mängd ansedda personer lifvet eller dömde dem till landsflykt. Bland dem var Domitians eget syskonbarn Flavius Clemens, en son till Vespasians förutnämde bror Sabinus samt förmäld med Domitians anförvandt Domitilla. På grund af denna sin börd troddes han allmänt vara bestämd till tronföljare. Tillsammans med Domitian sjelf var han *consul ordinarius* år 95. Men antagligen hafva just dessa slägtskapsband i förening med den höga samhällsställning, han på grund af dem intog, ådragit honom Domitians misstroende och vållat hans ofärd. Religionen togs till förevändning till hans stör-

[1]) Merivale, a. st. sid. 134—136; 180—182. Ett första edikt mot astrologerne och filosoferne utfärdades år 89. Men efter Antonius Saturninus' uppror (åren 92—93) utfärdades år 94 ett nytt, skarpare edikt mot filosoferne, som nu blefvo utsatta för en sträng, ofta blodig förföljelse.

[2]) Dio a. st. 11. Jfr Aurel. Victor, *epit.* c. 11.

tande. Han och hans maka anklagades för gudlöshet, han sjelf dömdes till döden och afrättades, och hans gemål förvistes till ön Pandateria. Detta tilldrog sig samma år (95), som Clemens var konsul [1]). Konsularen Manius Acilius Glabrio, konsul år 91 tillsammans med Trajanus, den senare kejsaren, och en mängd andra personer af högt stånd föllo äfvenledes offer för likartade misstankar [2]). Äfven den fria yttranderätten undertryck-

---

[1]) Dio a. st. 13 och 14. På senare stället heter det (§§ 1—2): *κἀν τῷ αὐτῷ ἔτει ἄλλους τε πολλοὺς καὶ τὸν Φλάβιον Κλήμεντα ὑπατεύοντα, καίπερ ἀνεψιὸν ὄντα καὶ γυναῖκα καὶ αὐτὴν συγγενῆ ἑαυτοῦ Φλαουίαν Δομιτίλλαν ἔχοντα, κατέσφαξεν ὁ Δομιτιανός. ἐπηνέχθη δὲ ἀμφοῖν ἔγκλημα ἀθεότητος, ὑφ' ἧς καὶ ἄλλοι ἐς τὰ τῶν Ἰουδαίων ἤθη ἐξοκέλλοντες πολλοὶ κατεδικάσθησαν, καὶ οἱ μὲν ἀπέθανον, οἱ δὲ τῶν γοῦν οὐσιῶν ἐστερήθησαν. ἡ δὲ Δομιτίλλα ὑπερωρίσθη μόνον ἐς Πανδατερίαν.* Antagandet, att de varit kristna, är blott en gissning, hvarom vidare framdeles.

[2]) A. st. 14, 1—2. Bland annat lades det Glabrio till last, att han förnedrat sig genom att på arenan hafva kämpat med vilddjuren (i likhet med därtill dömde brottslingar). Härmed förhöll det sig så, att Glabrio under sitt konsulat hade blifvit kallad till kejsaren (Domitianus) på dennes Albanska landtgård för att bivista den så kallade Juvenalfesten (*τα Νεανισκεύματα ὠνομασμένα*) och då förmåtts att strida med ett stort lejon, som det lyckades honom att döda. Enligt Dio skall detta hafva ådragit honom kejsarens afund och blifvit en af de medverkande orsakerna till hans fall. Men den egentliga orsaken därtill var utan tvifvel de misstankar för högförrädiska planer, för hvilka han, i likhet med många andra, var föremål och blef ett måhända oskyldigt offer. (A. st. 14, 3). Jfr Tacit. *Agricola*, 45: *Non vidit Agricola* (död 93) *obsessam curiam et clausum armis senatum et eâdem strage tot consularium cædes, tot nobilissimarum feminarum exilia et fugas.* Därefter uppräknar T. en mängd af olycksoffren för Domitians tyranni under dessa hans senaste år och tillägger slutligen: *Nero tamen subtraxit oculos suos, iussitque scelera, non spectavit : præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat videre et aspici. cum suspiria nostra subscriberentur, cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille voltus et rubor, quo se contra pudorem muniebat,* — Huru Iuventius Celsus, som inlåtit sig i en sammansvärjning mot D. och blifvit anklagad därför, räddade sitt lif genom krypande smicker och löftet att, om han finge anstånd, uppdaga allt, se Dio, a. st. 13: *Ἰουβέντιος μέντοι τις Κέλσος συνομόσας τε ἐν τοῖς πρώτους μετά τινων ἐπ' αὐτῷ καὶ κατηγορηθεὶς ἐπὶ τούτῳ θαυμαστῶς ἐσώθη. μέλλων γὰρ ἁλίσκεσθαι ᾐτήσατο δι' ἀπορρήτων εἰπεῖν τι αὐτῷ, κἀν τούτῳ προσκυνήσας αὐτῷ*

tes med hänsynslös stränghet, och mången fick med lifvet plikta för sin allt för djerfva frimodighet [1]).

Domitianus vågade slutligen icke lita på någon, icke ens på sina gardesöfverstar, som han lät anklaga, under det de voro i tjenst, eller på sina egne frigifne, om hvilkas trohet han sökte försäkra sig genom att statuera ett skräckinjagande exempel på en af Neros frigifne Epaphroditus. Denne, som Domitian förut åtnöjt sig med att förvisa, lät han nu afrätta, anklagande honom för att icke hafva sökt försvara sin herre [2]).

Men långt ifrån att trygga Domitians säkerhet, synes detta tyranni tvärt om hafva påskyndat hans fall. Redan följande år, under T. Manlius Valens' [3]) och C. Antistius Vetus' konsulat (år 96), ingingo flere af hans förnämste

---

δεσπότην τε καὶ θεόν, ἃ παρὰ τῶν ἄλλων ἤδη προσηγορεύετο, πολλάκις ὀνομάσας, "οὐδὲν μὲν" ἔφη "πεποίηκα τοιοῦτον· ἂν δ' ἀναβολὴν λάβω, πολυπραγμονήσω πάντα, καὶ συχνούς σοι καὶ μηνύσω καὶ ἐξελέγξω." ἀφεθεὶς τε ἐπὶ τούτῳ οὔτε ἐνέδειξέ τινα, καὶ ἄλλοτε ἄλλας προφάσεις προτείνων διήγαγε μέχρις οὗ Δομιτιανὸς ἀπέθανεν.

1) Hermogenes från Tarsus straffades till lifvet för några anspelningar på sin egen tid, som han tillåtit sig i ett historiskt arbete, och librarierne, som afskrifvit det, korsfästes. Sueton. a. st. 10. — Tvenne andra skriftställare, Arulenus Rusticus och Herennius Senecio, som lofordat, den förre den frisinnade Thrasea Pætus, den senare dennes måg och själsfrände Helvidius Priscus, fingo med lifvet umgälla denna oförsigtiga frimodighet, och tremännen för afrättningar *(triumviri capitales)* fingo i uppdrag att på forum uppbränna deras skrifter. Dio a. st. 13. Tacit. a. st. 2 och 45. — Plinius, *Panegyr.* 95, skiljer uttryckligen mellan Domitians regering före och efter Antonius' uppror; enligt Plinius var det först under de senare regeringsåren (93—96) som D. blef en tyrann. Dios och Tacitus' framställning öfverensstämmer i hufvudsak härmed.

2) Dio, a. st. 14, 4: *ὑποπτεύων οὖν ἐκ τούτων πάντας ἀνθρώπους οὐκέτι οὐδὲ ἐν τοῖς ἐξελευθέροις, ὥσπερ οὐδὲ ἐν τοῖς ἐπάρχοις, οὕς γε καὶ παρ' αὐτὴν τὴν ἡγεμονίαν κρίνεσθαι ἐποίει, ἐλπίδα ἀσφαλείας εἶχε. καὶ τὸν Ἐπαφρόδιτον δὲ τὸν Νέρωνος πρότερον μὲν ἐξεδίωξε, τότε δὲ καὶ ἔσφαξεν, ἐπικαλέσας αὐτῷ ὅτι μὴ ἤμυνε τῷ Νέρωνι, ἵν' ἐκ τῆς τιμωρίας, ἣν ὑπὲρ ἐκείνου ἐποιεῖτο, πόρρωθεν τοὺς ἰδίους ἐξελευθέρους ἐκφοβήσῃ μηδὲν τοιοῦτον τολμῆσαι.*

3) Af Dio kallas denne orätt *Gaius.* Se Klein, a. st. s. 51.

trotjenare en sammansvärjning mot hans lif. Till de sammansvurne hörde hans kammarherre (*πρόκοιτος* = *præpositus cubiculo*) Parthenius, som han till och med hedrat med rättigheten att bära värja (*ξιφηφορεῖν*, innefattande *ius gladii?*), Sigerus, äfvenledes tillhörande de kejserlige kammartjenarnes antal, Entellus, som förde rikshufvudboken (var *a rationibus?*) och den kejserlige frigifne *Stephanus*. Invigda i sammansvärjningen skola äfven de båda gardesöfverstarne Norbanus [1]) och T. Petronius Secundus, ja kejsarens egen gemål Domitia [2]) hafva varit. De sammansvurne öfverföllo Do-

[1]) Icke att förvexla med den förutnämde L. Appius Norbanus Maximus, Antonius Saturninus' besegrare, men möjligen identisk med den i ett militärdipl. af år 74 omtalade M. Salvius Norbanus. Se Hirschfeld, a. st. s. 224.

[2]) Domitia var dotter till Cn. Domitius Corbulo (väl densamme, som på kejs. Claudius' tid tillbakaslog Chaucerne [Tacit. *ann.* XI, 18] och sedermera på Neros tid utmärkte sig såsom befälhafvare i Syrien och Armenien mot Partherne [a. st. XIII, 8; 35; 37; 41; XIV, 23—26; XV, 3—17; 25] och slutligen på Neros befallning blef mördad [Tacit. *hist.* II, 76]). Hon hade förut varit gift med Aelius Lamia, men måst skilja sig vid denne och i stället äkta Domitian. Sannolikt i hans andra regeringsår, 82, (se härom Eckhel a. st. s. 400, som Cohen ej behörigen uppmärksammat) födde hon honom en son, och följ. år skall hon, enl. Suetonius a. st. 3, hafva hedrats med titeln Augusta, som vi också finna på nästan alla mynt med hennes bild och namn (Cohen a. st. s. 459—462. Ett undantag härifrån är silfvermyntet a. st. s. 461, n:o 1 m. inskr. på åts. DOMITIA DOMITIAN[*i*] AVG[*usti*] P. M. COS. VI och på fråns. IMP. CÆSAR DOMITIANVS AVG.; men *Cos. VI* kan väl blott beteckna år 78 eller 79, då Domitian ännu icke var *Augustus;* skall det åter beteckna hans 6:te ordin. konsulat (= år 85), så förde Domitia då redan sedan ett par år titeln *Augusta*. Detta mynts äkthet torde därföre med skäl kunna sättas i fråga). Men snart började Domitian misstänka sin gemål för otrohet och brottslig förbindelse med skådespelaren Paris och skall t. o. m. hafva varit betänkt på att taga henne af daga. Han åtnöjde sig dock med att förskjuta henne och låta mörda hennes verklige eller förmente älskare. Men efter någon tid, ångrande sig och gifvande vika för folkets röst, återtog han henne, ehuru han icke dess mindre fortsatte sin olofliga kärleksförbindelse med sin brorsdotter Julia, som dock inom kort dog genom följderna af en fosterfördrifning, hvarigenom hon ville dölja sin skam. Med sin äkta maka tyckes Domitian

mitian, medan denne tog sin eftermiddagshvila i palatset och lyckades slutligen, efter en hård brottning med den på förhand afväpnade, men starke kejsaren, att öfvermanna och döda honom [1]).

---

sedermera icke hafva lefvat i något kärleksfullt förhållande, om han också icke rent af hatade henne, såsom det uppgifves. I alla händelser måste Domitia hafva känt sig kränkt af sin gemåls köld och vedervilja, måhända äfven (såsom Dio uppgifver) fruktat för sitt eget lif och därföre inlåtit sig i sammansvärjningen mot sin gemåls, ehuru det är svårt att afgöra, huruvida uppgiften om hennes delaktighet däri är grundad, eller möjligen blott beror på ett löst rykte. Dio, a. st. 3, 1—3; 15, 2. Sueton. a. st. 3. Hon tyckes flera år hafva öfverleft sin gemål. Antagligen var hon död, då år 140 den helgedom invigdes, hvarmed borgmästare och råd i Gabii beslutit hedra hennes minne. (Se de af Eckhel, a. st. s. 399 meddelade inskrifterna). Att hon efter sin död icke blef förgudad, framgår så väl af dessa inskrifter som däraf, att hon på inga mynt kallas *diva*. Hennes förutnämde son dog i barnaåren redan före fadren, såsom man finner af flera Domitias mynt (n:is 9—11 hos Cohen, a. st.), på hvilka hon kallas Divi Cæsaris Mater, eller på hvilka (såsom å n:o 6) läses DIVVS CÆSAR IMP[*eratoris*] DOMITIANI F[*ilius*] omkring ett barn sittande med uppräckta armar på ett klot och omgifvet af sju stjernor.

[1]) Dio, a. st. 15—18. Om de sammansvurnes bevekelsegrunder heter det 15, 2, att icke heller de andre i sammansvärjningen invigde (det är nyss förut taladt om Domitia) längre voro Domitian tillgifne, emedan somlige af dem blifvit kallade att stå till svars för något, andre fruktade att blifva det (*καὶ οἱ ἄλλοι οὐκέτ' αὐτὸν ἐφίλουν, οἱ μὲν ὅτι ἐνεκαλοῦντό τινα, οἱ δ' ὅτι προσεδέχοντο*. Jfr Sueton. a. st. 17: *Stephanus Domitillæ procurator et tunc interceptarum pecuniarum reus, consilium operamque obtulit*). Dio hade äfven hört uppgifvas, att Domitian misstänkt och ernat döda dem alla och därföre upptecknat deras namn i en liten anteckningsbok (*ἐς σανίδιον φιλύρινον δίθυρον*, i en tvåviken perm af små lindtaflor), som han stuckit under hufvudkudden i sin hvilosoffa, och att ett litet jollrande barn fått tag i den, medan Domitian var försänkt i sin middagssömn; händelsevis hade barnet därpå nött Domitia, som efter att hafva läst, hvad som stod skrifvet på plånet, yppat saken för de andre blottstälde, som nu påskyndade utförandet af den sammansvärjning, hvarpå de redan förut varit betänkte. Först måste de dock förvissa sig om en blifvande efterträdare i kejsarvärdigheten. De meddelade sig härom med många, men ingen ville inlåta sig på förslaget, emedan de tillfrågade däri misstänkte en utlagd snara. Slutligen funno dock de sammansvurne sin man. Denne var Nerva, en man af hög börd och stor hofsamhet (*ἐπειδὴ*

Folket emottog med likgiltighet underrättelsen om Domitians död, men icke så prätorianerne. Desse ville genast tillägga honom benämningen *Divus* och skulle äfven genast hafva hämnats honom, om de icke saknat anförare. Däremot intogos senatorerne af en sådan fröjd, att de vid underrättelsen om mordet i hast fylde kurian (senatens församlingssal), där de utgöto sig i smädelser

---

καὶ εὐγενέστατος καὶ ἐπιεικέστατος ἦν) och tillika redan blottställd genom astrologernes spådomar, som förutsagt, att han skulle blifva herskare. Ty Domitianus hade på allt sätt sökt utforska de förnämste medborgarnes horoskop och låtit ombringa många, som stjernornas ställning vid deras födelsestund förutspått herraväldet, äfven sådana personer, som, stjernorna till trots, icke gjort sig räkning därpå; och han skulle därföre äfven hafva låtit döda Nerva, om icke en astrolog hade räddat dennes lif genom försäkran, att han inom få dagar skulle dö. — När sålunda allt var förberedt, skred man till den uppgjorda planens verkställighet. Då Domitianus, hemkommen från tribunalet, hade lagt sig för att taga sin vanliga middagssömn, skyndade Parthenius först att oförmärkt borttaga den dolk, som kejsaren alltid hade gömd under sin hufvudkudde. Därpå sände han Stephanus, den starkaste af de sammansvurne, att mörda Domitianus. Stephanus gaf ock kejsaren ett hugg, men som ej var dödligt, och det lyckades den starke Domitianus att kullkasta sin angripare och få honom under sig. I detta kritiska ögonblick kom antingen Parthenius sjelf eller, enligt andras berättelse, sände én annan kejserlig frigifven, Maximus, till Stephanus' hjelp, och sålunda lyckades man omsider att döda kejsaren. Men äfven Stephanus fann sin död, i det en hop folk (af hofbetjeningen?), som icke var invigd i sammansvärjningen och vid bullret skyndat till stället, genast lät kejsarmördaren umgälda sitt dåd. — Jfr Sueton., a. st. 17, i flera fall afvikande från Dio: *Cunctantibus conspiratis, quando et quomodo, lavantemne an coenantem aggrederentur, Stephanus, Domitillæ procurator et tunc interceptarum pecuniarum reus, consilium operamque obtulit. Ac sinisteriore bracchio, velut ægro, lanis fasciisque per aliquot dies ad avertendam suspicionem obvoluto, ad ipsam horam dolum* [l. *dolonem*] *interiecit; professusque conspirationis indicium, et ob hoc admissus, legenti traditum a se libellum et attonito (sc. Domitiano) suffodit inguina. Saucium ac repugnantem adorti Clodianus cornicularius, et Maximus, Parthenii libertus, et Saturius, decurio cubiculariorum, et quidam e gladiatorio ludo, vulneribus septem contrucidarunt. — Puer, qui aræ Larium cubiculi ex consuetudine assistens, interfuit cædi, hoc amplius narrabat, iussum se a Domitiano ad primum statim vulnus pugionem pulvino subditum porrigere ac ministros vocare, neque ad caput* [= *sub pulvino*] *quicquam, excepto capulo, et præterea clausa omnia reperisse.*

och förbannelser *(acclamationes)* öfver den döde, på stället läto nedtaga och krossa hans bilder och namnsköldar, hvarjämte de påbjödo, att hans namn skulle utplånas från alla offentliga minnesvårdar [1]). Sedermera nedsmältes äfven hans talrika bildstoder af silfver och guld, och detta skall hafva inbringat betydliga summor [2]).

Nerva. 96—98.

Det är sannolikt, att, som det äfven sades, de båda gardesöfverstarne (M. Salvius?) Norbanus och T. Petronius Secundus voro delaktige i sammansvärjningen; härigenom förklaras prätorianernes overksamhet, oaktadt deras förbittring öfver mordet å Domitianus. Den sextiofyraårige (eller enligt andra sjuttioettårige) senatorn M. Coccejus Nerva upphöjdes nu på den lediga kejsartronen, antagligen genom senatens och det Romerska folkets val, och Petronius synes hafva förskaffat honom prätorianernes hyllning [3]).

---

[1]) Sueton. a. st. 23. I sjelfva verket finna vi ock hans namn utskrapadt i en mängd inskrifter på minnesvårdar, t. ex. *C. I. L.* II, n:is 477; 1964, 3, 16; 1051; 2349; 2477; 4722; 4723; 4803; III, n:is 312; 318; 4013; 4176; 4177; VI, 1, n:is 20; 116; 449; VIII, n:is 1851, 1852, 9372; IX, 5420; X, 7227. Naturligtvis förekommer icke heller *"divus"* bifogadt Domitians namn på några mynt eller inskrifter.

[2]) Dio LXVIII, 1.

[3]) Dio LXVIII, 1: *Μετὰ δὲ Δομιτιανὸν Νερούαν Κοκκήϊον οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέδειξαν αὐτοκράτορα.* Enligt Eutropius VIII, 1 hade Nerva hufvudsakligen Petronius och Parthenius (Domitians *præpositus cubiculo*) att tacka för sin upphöjelse.

Aurel. Victor, *Epit.* 12, berättar om Nerva's tronbestigning: *Iste (Nerva) cum imperium suscepisset, mox rumore orto, vivere atque adfore Domitianum, perinde trepidavit, ut colore mutato, verbis amissis, vix consisteret. Sed a Parthenio confirmatus receptâ fiduciâ, ad solenne delenimentum conversus est. — Qui cum in curiam a senatu gratanter exceptus esset, solus ex omnibus Arrius Antoninus, vir acer eique amicissimus, conditionem imperantium prudenter exprimens, amplexus eum, gratulari se ait senatui et populo provinciisque, ipsi (sc. Nervæ) nequaquam, cui satius fuerat malos semper principes eludere, quam tanti oneris vim sustinentem haud molestiis modo et periculis subiici, sed famæ etiam inimicorum pariter et amicorum; qui cum se mereri omnia præsumunt, si quidquam non extorserint, atrociores sunt ipsis quoque hostibus.*

I likhet med sina båda närmaste företrädare utfärdade äfven Nerva en kungörelse, hvarigenom han bekräftade alla de nådebevisningar (*beneficia*), som af föregående kejsare blifvit beviljade [1]).

Det var väl ock genast vid sitt regeringstillträde som Nerva, följande den en gång häfdvunna seden, utdelade ett *congiarium* åt Roms menighet; och utan tvifvel har han icke heller försummat att samtidigt äfven gifva hären ett donativ [2]).

Nerva var:

Cos. (*ordin.*)	I	år	71	båda gångerna tillsammans med kejsar Vespasianus.
„ „	II	„	90	
„ „	III	„	97.	
„ „	IV	„	98.	

Redan år 96 erhöll och emottog han titeln *pater patriæ*, som förekommer på **alla** både guld-, silfver- och kopparmynt från detta år. (Cohen, Nervas mynt n:is 4, 5, 9, 10, 14, 19, 20, 26, 31, 46, 50, 51, 61, *add.* 8, 10, 13, [guld- och silfvermynt]; 66, 67, 70—72, 75, 76, 81—85, 87—90, 97, 102—106, 116, 117, *add.* 17, 20, 21, [kopparmynt]).

Med anledning af en seger öfver Sveverne erhöll han mot slutet af år 97 (sedan han blifvit designerad konsul för följ. år) titlarna *Germanicus* och *Imp. II.* Cohen, a. st. Nervas guld- o. silfvermynt n:is 35, 36 och 37 m. IMP. NERVA CÆS. AVG. GERM. P. M. TR. P. II på åts., och å fråns. IMP. II. COS. III. DESIGN. IIII. P. P. — (Däremot förekomma icke dessa titlar på mynt m. *Cos. III*, men utan *Design. IIII*). Jfr *C. I. L.* VI, 952 (= O. H. 5438) m. COS. III. DESIGN. IIII (således från slutet af år 97), där Nerva tituleras GERMANICVS; och V, 7425 (= O. H. 5439): Q. ATTIO T. F. MÆC. PRISCO — — TRIB[*uno*] MIL[*itum*] LEG[*ionis*] I ADIUTRIC[*is*], DONIS DONATO AB IMP. NERVA CÆSARE AVG. GERM[*anico*] BELLO SVEBIC[*o*] CORON[*a*] AVREA, HASTA PVRA, VEXILL[*is*], etc. (*Legio I Adiutrix* torde redan på Nervas tid hafva varit förlagd i Pannonien. Se Marquardt a. st. II, s. 437, not. 9 från föreg. sida). Däremot saknas *Germ.* o. *Imp. II* i de flesta inskrifter från år 97; så t. ex. ännu i *C. I. L.* II, 956 m. *Trib. Pot. Cos. III, des. IIII*, således väl från hösten år 97. Dock bör härvid erinras, att dessa titlar felas äfven i flera inskrifter från år 98.

[1]) Se *Edictum Divi Nervæ*, återgifvet i Plin. *epist.* X, 66 (58 i Keils edition, Leipzig 1870), 7. — Utfärdandet af en sådan kungörelse vid hvarje kejsares regeringstillträde blef väl numera stående plägsed.

[2]) Hænel, *Corpus legum* etc. p. 68, 1:sta spalten, början af sista stycket: *Nerva — — — unum congiarium dedit* HS. LXXV *et funeraticum*

En af den nye kejsarens första regeringsåtgärder blef ock att frikänna dem, som voro anklagade för majestätsbrott, och att återkalla dem, som af sådan anledning blifvit landsförviste. De för vanvördnad mot gudarne (*ἀσέβεια*, *impietas*) anklagade frikändes, och förföljelserna mot kristne och Mosaiske trosbekännare inställdes [1]). Många falske angifvare blefvo däremot dömde till döden. Men många personer begagnade sig af denna

plebi urbanæ instituit HS. LXXII. S. (*Funeraticum* = begrafningshjelp). Jfr Plin. *Paneg.* 43: *donavit pater tuus (sc. Traiani) multa* etc. — Jfr Nervas (koppar-)mynt hos Cohen n:is 81 o. *add.* 20 med IMP. NERVA CÆS. AVG. P. M. TR. P. COS. II. P. P. på åts. (således från år 96), och på fråns. CONGIAR. P. R. S. C. Jfr n:o 82 m. COS. II. DESIGN. III, men med likadan fråns. som de förra. — Ett annat af hans mynt, (a. st. n:o 115) af år 97 m. orden PLEBEI VRBANÆ FRVMENTO CONSTITVTO och en modius med sex ax och en vallmo (eller pepparblomma?) afser den årliga spannmålsutdelningen åt den Romerska menigheten. — Jfr n:o 119, som på åtsidan har en modius med två ax. — På Roms proviantering syfta väl km. n:is 70 o. *add.* 17, som på fråns. hafva orden ANNONA AVGVSTI och en modius på ett altare mellan gudinnorna Ceres och Abundantia. — Att Nerva vid sin tronbestigning hållit ett offentligt tal till soldaterne och väl då lofvat dem ett donativ, göres sannolikt af ett antagligen till minne däraf prägladt kopparmynt (a. st. n:o 66) af år 96 (eller 97??) med orden ADLOCVT. AVG. och framställande kejsaren från en estrad tilltalande fyra soldater.

[1]) Dio, a. st. 1, 2: *καὶ ὁ Νερούας τούς τε κρινομένους ἐπ' ἀσεβείᾳ ἀφῆκε καὶ τοὺς φεύγοντας κατήγαγε. τούς τε δούλους καὶ τοὺς ἐξελευθέρους τοὺς τοῖς δεσπόταις σφῶν ἐπιβουλεύσαντας πάντας ἀπέκτεινε. καὶ τοῖς μὲν τοιούτοις οὐδ' ἄλλο τι ἔγκλημα ἐπιφέρειν ἐπὶ τοὺς δεσπότας ἐφῆκε. τοῖς δὲ δὴ ἄλλοις οὔτ' ἀσεβείας οὔτ' Ἰουδαϊκοῦ βίου καταιτιᾶσθαί τινας συνεχώρησε.* De kristna nämnas här visserligen icke, men utan tvifvel var det i främsta rummet dem, som anklagelserna för *ἀσέβεια* gälde, såsom man kan sluta till af Plinius' brefvexling med Trajanus. — På inställelsen af den inqvisitoriska förföljelsen mot dem, som lefde efter den Mosaiska lagens föreskrifter, häntyder äfven Nervas af Eckhel (a. st. s. 404, col. 2) omnämda kopparmynt m. inskr. på fråns. FISCI IVDAICI CALVMNIA SVBLATA, om hvars rätta tydning se Spanheims åsigt, meddelad af Eckhel (a. st.), som tyckes biträda den. (Hos Cohen finnes, eget nog, detta mynt icke upptaget). Jfr Sueton. *Domitian.* 12: *Præter ceteros Iudaicus fiscus acerbissime actus est: ad quem deferebantur, qui vel improfessi Iudaicam viverent vitam, vel dissimulatâ origine, imposita genti tributa non pependissent.*

räfst för att utkräfva hämd af sina ovänner, och härigenom hotade nu, liksom vid början af Vespasians regering, ett allas krig mot alla att utbrista, till dess Nerva omsider fann sig föranlåten att göra ett slut härpå genom att förbjuda vidare efterräkningar [1]). Vidare lät han åt dem, som under Domitianus orättvist blifvit beröfvade sin egendom, återgifva allt hvad däraf ännu fans qvar i den kejserliga kassan.

I senaten förband Nerva sig med ed att icke låta döda någon senator; »och han höll ock denna ed», tillägger Dio, »oaktadt man stämplade mot hans eget lif» [2]).

---

[1]) Plin. *epist.* IX, 13: *Primis quidem diebus redditæ libertatis pro se quisque inimicos suos, duntaxat minores, incondito turbidoque clamore postulaverant simul et oppresserant.* Att förföljelsen icke blott gält "*minores*", framgår af följande ställe hos Dio, eller rättare hans epitomator Xiphilinus LXVIII, 1, 3: *ταραχῆς οὖν γενομένης οὐ τῆς τυχούσης ἐκ τοῦ πάντας πάντων κατηγορεῖν, λέγεται Φρόντωνα τὸν ὕπατον εἰπεῖν, ὡς κακὸν μὲν ἐστιν αὐτοκράτορα ἔχειν, ἐφ' οὗ μηδενὶ μηδὲν ἔξεστι ποιεῖν, χεῖρον δὲ, ἐφ' οὗ πᾶσι πάντα· καὶ ὁ Νερούας, ἀκούσας ταῦτα, ἀπηγόρευσε τοῦ λοιποῦ γίνεσθαι τὰ τοιαῦτα.* Jfr Domitianus' och Mucianus' mellankomst under likartade förhållanden vid början af Vespasians regering (ofvan s. 194, not. 1).

[2]) Om Calpurnius Crassus' sammansvärjning mot honom se Dio a. st. 3. Dio berättar, att Nerva, sedan han blifvit underrättad om denna sammansvärjning, åt de härom ännu okunnige sammansvurne anvisat plats bredvid sig under ett skådespel och räckt dem de svärd, som skulle begagnas af gladiatorerne, för att de, enligt vedertagen sed, skulle undersöka, huruvida de voro tillräckligt skarpa; han ville nämligen därmed visa, tillägger D., att han icke fruktade för att på stället nedstickas af dem. Af Aurel. Victor, *Epit.* 12, erfara vi, att Crassus genom löfte om stora skänker sökt vinna soldaterne, och att Nerva (trogen sin ed att icke låta aflifva någon senator) åtnöjt sig med att förvisa honom, som bekände sitt brott, tillika med hans hustru till Tarent. (*Calpurnium Crassum, promissis ingentibus animos militum pertentantem detectum confessumque, Tarentum cum uxore removit, Patribus lenitatem eius increpantibus.* Det senare förtjenar att uppmärksammas och jämföras med senatens häftiga förbittring mot Hadrianus, för det denne mot slutet af sin regering icke aktade den ed, han i likhet med Nerva aflagt.) Denna flathet mot orostiftare fick dock Nerva snart nog skäl att ångra, såsom af det följande skall visa sig. Enligt Dio (a. st.) härstammade ifrågavarande Calpurnius Crassus från den gamla berömda ätten under republiken.

Icke heller företog han något af vigt utan i samråd med statens förnämste män [1]). Han utfärdade flera lagar, som tillhöra privaträttens område, och som vi därföre här förbigå [2]). Men en af hans lagar påkallar af flera skäl vår uppmärksamhet: det är den såsom *plebiscitum* utfärdade åkerlag, som han i kraft af sin *tribunicia potestas* rogerade, och enligt hvilken jord till ett värde af 60,000,000 sestertier (omkr. 12,000,000 kronor) skulle uppköpas och utdelas åt fattige Romerske medborgare. Verkställigheten häraf uppdrogs åt senatoriske kommissarier, motsvarande de forne *triumviri*, *quinqueviri*, *decemviri agris dandis assignandis* [3]). — Denna lag är det sista Romerska

---

[1]) A. st. 2, 3.

[2]) A. st. 2, 4: *ἐνομοθέτησε δὲ ἄλλα τε καὶ περὶ τοῦ μὴ εὐνουχίζεσθαι τινα μηδὲ ἀδελφιδῆν γαμεῖν.* — Se för öfrigt Hænel, a. st. *Nerva*, p. 67—68.

[3]) Dio a. st. 2, 1: *Τοῖς τε πάνυ πένησι τῶν Ῥωμαίων ἐς χιλιάδα καὶ πεντακοσίας μυριάδας* (sc. *δραχμῶν*) *γῆς κτῆσιν ἐχαρίσατο, βουλευταῖς τισι τήν τε ἀγορασίαν αὐτῶν καὶ τὴν διανομὴν προστάξας.* För att anskaffa medel härtill sålde Nerva allt hvad säljas kunde, t. o. m. sina egna kläder, dyrbarheter och husgerådssaker. — Jfr Mommsen a. st. s. 932, n. 3. — I *Dig.* XLVII, 21, 3, 1 talas om *alia quoque lege agraria, quam divus Nerva tulit;* (det är näml. kort förut taladt om Jul. Cæsars åkerlag). — Sedan Cæsar genom sin åkerlag af år 59 äfven utdelat *ager Campanus* och *campus Stellatis* (se Marquardt a. st. I, s. 447), återstod af *ager publicus* i Italien blott de så kallade *subsiciva*, d. v. s. sådana jordstycken, som fallit utom den åt utsände kolonister uppmätta jorden. Desse hade ockuperats af possessorer; men Vespasianus började och Titus fortsatte med att vindicera dem för sin (d. v. s. fiskus') räkning, hvaremot Domitianus skänkte dem åt innehafvarne. Hygin. *de gener. contr.* p. 133 L: *cum divus Vespasianus subsiciva omnia, quæ non veniissent aut aliquibus personis concessa essent, sibi vindicasset, itemque divus Titus a patre coeptum hunc ritum teneret, Domitianus per totam Italiam subsiciva possidentibus donavit.* — Det fans således på Nervas tid ingen *ager publicus* i Italien öfrig att utdela, och därför måste sådan i kraft af Nervas åkerlag köpas till utdelning åt behöfvande medborgare. Men de offentliga kassornas tillgångar voro mycket medtagna genom Domitians slöseri, och hvad i dem influtit genom hans godsindragningar hade, som nämdt är, så vidt det ännu var i behåll, blifvit af Nerva återstäldt åt de förre egarne. För öfrigt var Nerva en god hushållare. Han indrog många

plebiscit, historien känner, och tillika den sista åkerlag, som, i likhet med sina föregångare under republikens tid, åsyftade att försörja fattige medborgare [1]).

Italien tyckes särskildt hafva varit föremål för Nervas omtanke. Åt dess kommuner beredde han en väsendtlig lättnad genom att låta fiskus öfvertaga de betungande kostnaderna för statsposten *(cursus publicus)* därstädes [2]). — Och för Italien utnämde han en *prætor fiscalis* för att i vanlig civilrättslig ordning med edsvurne domare handlägga mål mellan den kejserliga kassan *(fiscus)* och enskilda [3]).

I många hänseenden bar, som vi sett, Nervas regering en konstitutionel och nästan republikansk prägel, och ej utan skäl betecknades den ock af samtiden såsom den »återstälda friheten» [4]). Men olyckligtvis var Nerva,

---

öfverflödiga utgifter genom att afskaffa en mängd offerfester, kappränningar på circus och andra skådespel, hvarpå Domitianus slösat stora summor. Dio a. st. 2.

[1]) Rörande de kejserliga militärkolonierna och jordutdelningarna till veteranernes underhåll, se Marquardt a. st. I, s. 453 o. ff. Om sättet för deras utförande se Mommsen a. st. s. 932: "Mitwirkung des Volkes oder des Senats ist dabei ausgeschlossen, und ebenso wird die Vermittelung des Geschäfts durch Männer senatorischen Standes oder auch nur überhaupt durch namhafte Persönlichkeiten vermieden; die Adsignation tritt durchaus auf als kaiserlicher Immediatact". Såväl härutinnan som genom ändamålet skiljer sig Nervas åkerutdelning från de under kejsartiden vanliga och har i stället en helt och hållet republikansk karaktär.

[2]) Till minne däraf lät senaten prägla (koppar-)mynt med inskriften: VEHICVLATIONE ITALIÆ REMISSA. Eckhel, a. st. s. 408. Cohen, a. st. s. 479, n:o 122. Jfr Hirschfeld a. st. s. 98, not. 3. — Om den af Nerva grundlagda alimentationen vidare i det följande.

[3]) Pomponius i *Digesta* 1, 2, 2, § 32: *et adiecit divus Nerva (prætorem), qui inter fiscum et privatos ius diceret.* Jfr Plin. *Panegyr.* 36, som väl syftar på denna domstol, som fortfor att fungera under Trajanus, men tyckes hafva blifvit afskaffad af Hadrianus. Se Mommsen a. st. II, s. 185, 285, 951. Madvig a. st. I, s. 321.

[4]) Så redan på det å senatens och Romerska folkets vägnar i Capitolium uppsatta äreminnet *C. I. L.* VI, 1, 472 (O. H. 5436): LIBERTATI AB IMP. NERVA CÆSARE AVG. ANNO AB VRBE CONDITA DCCCXXXXIIX

liksom Galba, en ålderstigen och sjuklig man och icke ens, som denne, en lagerkrönt fältherre [1]). Han fick därföre snart göra den bittra erfarenheten, att han icke förmådde upprätthålla sitt kejserliga anseende mot de sjelfrådige och svårtyglade prätorianerne. Uppeggade af Casperius Aelianus, som varit gardesöfverste under Domitianus och nu åter blifvit därtill af Nerva utnämd efter Norbanus, fordrade de pockande, att Petronius, den andre gardesöfversten, och Parthenius, Domitians *præpositus cubiculo*, hvilka de ansågo som upphofsmän till hans mord, skulle straffas till lifvet; och då Nerva ståndaktigt vägrade att lyssna till denna fordran, mördade de sjelfve de olyckliga offren för sitt hat, utan att Nerva hvarken kunde hindra eller vågade beifra detta dåd [2]). Men detta innebar för honom en maning att, liksom tillförene Galba, genom adoption skaffa sig ett stöd för sin missaktade

---

(sc. æræ Catonianæ = 96 p. Chr.) XIV K. OCT. RESTITVT[Æ] S. P. Q. R. *(sc. Senatus Populusque Romanus).* Jfr g. o. s. mynten hos Cohen n:is 50—55, 103—112 o. *add.* 23 med LIBERTAS PVBLICA; 57—60 m. SALVS PVBLICA, och 117, 118 m. ROMA RENASCENS. — Plin. *epist.* IX, 13: *Primis quidem diebus restitutæ libertatis* etc. om början af Nervas regering, och Tacit. *Agric.* 3 (efter att i föreg. kap. hafva omtalat de faror, för hvilka frimodiga skriftställare under Domitians regering varit utsatte): *Nunc demum redit animus; set quamquam primo statim beatissimi sæculi ortu Nerva Cæsar res olim dissociabiles miscuerit, principatum et libertatem, augeatque quotidie felicitatem temporum Nerva Traianus, nec spem modo ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur adsumserit, naturâ tamen infirmitatis humanæ tardiora sunt remedia quam mala.*

[1]) Ett bevis på hans ålderdomsbräcklighet anföres af Aurelius Victor (efter Marius Maximus?) *Epitome*, XII, 13, (hvarom se följande not).

[2]) Dio a. st. 3. Aurel. Victor *Epit.* XII, 13—14: *Cumque interfectores Domitiani ad exitium poscerentur, tantum est consternatus, ut neque vomitum neque impetum ventris valeret differre, et tamen vehementer obstitit, dictitans æquius esse mortem subire, quam auctoritatem imperii foedare, proditis potentiæ sumendæ auctoribus [= iis, qui sibi (Nervæ) auctores fuissent potentiæ sumendæ]. Milites, neglecto principe (sc. Nerva), requisitos, Petronium uno ictu, Parthenium vero, demtis prius genitalibus et in os coniectis, iugulavere, redemto magnis sumtibus Casperio* (l. *Sigerio?*).

ålderdom och en värdig efterträdare i regeringen. Han gick därföre upp på Capitolium, där han med hög röst utropade: Må det ske i en lycklig stund för senaten och det Romerska folket och för mig sjelf! Jag adopterar Marcus Ulpius Nerva Trajanus. Därefter förklarade han honom i senaten för Cæsar och skref till honom, som då förde befälet i det öfre Germaniska gränsområdet, ett egenhändigt bref, hvari han underrättade honom om hvad som förefallit, tilläggande den Homeriska versen (*Il.* I, 42):

Τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν [1]).
(Må genom dig för min sorg Argiverne straffade varda.)

Då Nerva i början af följande år (den 27 Jan. 98) dog, visade det sig, att han icke misstagit sig i valet af adoptivson och efterträdare [2]). När Trajanus vid fyra- Trajanus. 98—117.

---

[1]) Dio a. st. 3. Vid valet af adoptivson förbigick Nerva sina egna anförvandter, åsidosättande alla andra hänsigter än rikets bästa. — Dios epit. fullständigas af Plin. *panegyr.* 8: *simul filius, simul Cæsar, mox imperator et consors tribuniciæ potestatis, et omnia pariter et statim factus es (sc. Traianus), quæ proxime parens verus (sc. Vespasianus) tantum in alterum filium (Titum) contulit.* Till Trajans beklädande med imperatorsvärdigheten och delaktighet i adoptivfadrens tribunsmakt tyckes senatens och det Romerska folkets samtycke hafva blifvit inhämtadt och väl äfven varit författningsenligt erforderligt. Se Plin., a. st. 10: *Ad hoc audiebas senatûs populique consensum. Non unius Nervæ iudicium illud, illa electio fuit. Nam qui ubique sunt homines hoc idem votis expetebant.* (Det senare afser dock blott den allmänna önskan äfven utom Rom.) Se för öfrigt Dirauer, Gesch. Trajans, s. 25 o. f.

[2]) H. Frankes' arbete "Zur Gesch. des Kaisers Trajan", 1840, har ej varit mig tillgängligt, men torde väl ersättas af J. Dirauer, "Gesch. Trajans", hos Büdinger, a. st. I, sid. 3—219.

Trajanus var:

Cos. (ordin.)	*I*	(med M. Acilius Glabrio) år 91.
„ „	*II*	(med kejs. Nerva) år 98.
„ „	*III*	år 100.
„ „	*IV*	„ 101.
„ „	*V*	„ 103.
„ „	*VI*	„ 112.

tiotvå års ålder bestigit tronen — väl i kraft af senatens och det Romerska folkets beslut, om ock på grund af

---

Om beräkningen af åren för Trajans *tribunicia potestas* se Henzens anm. (efter Borghesi) t. n:o 5443 i Orelli-Henzens inskriftsamling b. III. Tr. började nämligen vid sin tronbestigning d. 28 Jan. 98 beräkna åren för sin *trib. pot.* fr. o. m. denna dag, så att *trib. pot. I* blott innefattade de tre sista månaderna af år 97 och tiden t. o. m. d. 27 Jan. 98, *trib. pot. II* år 98 fr. o. m. d. 28 Jan. o. s. v. Likväl synes i beräkningen af dessa *anni tribuniciæ potestatis* någon förvirring hafva insmugit sig, att döma af mynten från Tr:s 4:de konsulat.

Med ledning af Dirauers anf. afhandling lemnas här en kortfattad kronologisk öfversigt af de vigtigaste tilldragelserna under Trajans regering.

År 97 i Oktober utnämdes Tr., som då var kejserl. legat i öfre Germanien, till *imperator* och bekläddes med *tribunicia potestas*, eller blef med andra ord Nervas medregent.

År 98 efterträdde han Nerva, som dog d. 27 Jan. detta år; prätorianerne straffas.

År 98—99 uppehöll Tr. sig fortfarande i de Germanska gränsländerna (äfven i Pannonien, enl. Dirauer), hufvudsakligen sysselsatt med att genom befästningar täcka Rhen- och Donaugränsen; sistnämda år anlände han till Rom.

År 99—101. Tr. i Rom.

År 101—102. Första Daciska kriget, efter hvars slut Tr. återvänder till Rom, triumferar med anledning af Dacernes kufvande och erhåller titeln *Dacicus*.

År 102—105. Tr. i Rom. Donaubron anlägges för att underlätta förbindelsen med Dacien.

År 105. Kejserl. ståthållaren i Syrien Aul. Cornelius Palma eröfrar det Peträiska (Idumäiska) Arabien, som göres till Rom. provins.

År. 106—107. Andra Daciska kriget. Dacien eröfras. (Att detta krig slutades först år 107, har Mommsen visat, anm. t. *C. I. L.* III, n:o 550).

År. 107—113. Tr., återkommen till Rom, triumferar ånyo öfver Dacerne (107). Trajanuspelaren uppföres, *forum Traianum* anlägges o. s. v. — Dacien inrättas såsom Romersk provins. (Se kopparmynten hos Cohen, a. st. n:is 332—334 m. COS. VI [åren 112—117], men utan *Optimus* i kejserl. titeln [alltså före utgången af år 114] och orden DACIA AVGVST. PROVINCIA). — Förhållandena i Armenien, där Partherkonungen Chosroës insatt en Arsacid, Parthamasiris, till konung och därigenom gjort ett ingrepp i den Rom. kejsarens öfverhöghetsrätt, föran-

Nervas adoption —, blef det en af hans första omsorger att straffa gardesöfversten Aelianus och de prätorianer, som stått i spetsen för det förut (sid. 240) nämda upploppet under Nervas regering [1]. I allmänhet vinnlade han sig om att upprätthålla krigstukten och soldatens lydnad för befälet. Men på samma gång visste han vinna soldaternes tillgifvenhet genom att med dem dela mödor och faror [2].

Liksom Nerva visade äfven Trajanus senaten den största aktning och tillät sig inga ingrepp i dess författningsenliga rätt [3]. Öfverhufvud förde han den inre sty-

---

leda Tr. att lemna Italien för att begifva sig till orienten (Oktober 113).

År 114. Fälttåg i Armenien. Armenien Rom. provins.

År 115. Fälttåg till Mesopotamien, som eröfras och göres till Rom. provins. Antiochia hemsökes af en fruktansvärd jordbäfning d. 13 Dec. detta år.

År 116. Fälttåg till Adiabene (Assyrien). Ktesiphon, de Parthiske konungarnes hufvudstad, intages, med anledning hvaraf Tr. ännu en gång (sista gången?) helsas som *imperator* af sin här, hvilket bekräftas af senaten, som äfven gifver honom tillnamnet *Parthicus*. Assyrien eröfras och göres till Rom. provins.

—— Uppror i Armenien och Mesopotamien, undertryckta af Trajans fältherrar.

—— Tr. utnämner i Ktesiphon Chosroës' son Parthamaspates till Romersk vasallkonung öfver Partherne.

År 117. Tr:s misslyckade fälttåg mot staden Atra i Mesopotamien.

—— Judarne i Mesopotamien, Ägypten, Cyrene och på Cypern, som samtidigt gjort uppror, kufvas med stor blodsutgjutelse af Tr:s fältherrar.

—— Under tiden rustar Tr. sig i Antiochia till en ny härnad till Mesopotamien, men insjuknar och begifver sig på väg till Rom. Anländ till Selinus i Cilicien, dör han i början af Aug. 117.

[1]) Dio a. st. 5, 4: *Αἰλιανὸν δὲ καὶ τοὺς δορυφόρους τοὺς κατὰ Νερούα στασιάσαντας, ὡς καὶ χρησόμενός τι αὐτοῖς, μεταπεμψάμενος ἐκποδὼν ἐποιήσατο. ἐς δὲ τὴν Ῥώμην ἐσελθὼν κ. τ. λ.*

[2]) Dio a. st. 23.

[3]) J. Dirauer, a. st. Om Trajans förhållande till senaten, hären och folket handla s. 37—45. De ord, Plin. *Panegyr.* 66 tillskrifver Trajan: *Adhortatus es resumere, capessere quasi communis imperii curas, invigilare publicis utilitatibus,* etc. förekommo väl i hans första tal till

relsen i Nervas författningstrogna anda, ehuru med kraftigare hand. Så snart han blifvit kejsare, skref han ett egenhändigt bref till senaten, hvari han heligt lofvade, att ingen rättskaffens man skulle af honom blifva afrättad eller förklarad ärelös, och detta löfte bekräftade han sedermera mundtligen med ed [1]). Han lät väl icke sammansvärjningar passera ostraffade, men han öfverlemnade domen åt senaten [2]). Likaledes lät han senaten besluta om de båda krigen med Dacernes konung Decebalus [3]), och denne måste genom en beskickning söka senatens bekräftelse på den efter det första kriget (101—102) af kejsaren beviljade freden [4]). Och då Trajanus efter sina eröfringar från Partherne (115—116) omsider beslöt sig för att gifva detta folk en egen, af Rom beroende konung, skyndade han att därom underrätta senaten och meddela skälen därtill [5]).

---

senaten efter tronbestigningen och kunna betraktas som ett slags regeringsprogramm. Jfr a. st. 56: *iubes esse liberos*; *erimus*.

[1]) Dio a. st. 5, 2: *Ὡς δὲ αὐτοκράτωρ ἐγένετο, ἐπέστειλε τῇ βουλῇ αὐτοχειρίᾳ ἄλλα τε, καὶ ὡς οὐδένα ἄνδρα ἀγαθὸν ἀποσφάξοι ἢ ἀτιμάσοι. καὶ ταῦτα καὶ ὅρκοις οὐ τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὕστερον ἐπιστώσατο.* Man lägge märke till skilnaden mellan detta löfte att icke beröfva någon "hederlig man" *ἄνδρα ἀγαθον* lifvet eller äran, och Nervas ed att icke låta aflifva någon senator. Likväl blef under Trajans regering blott en enda senator, Calpurnius Crassus, som stämplat mot hans lif (liksom förut mot Nervas), dömd till döden, och detta skedde af senaten. Se följ. not.

[2]) A. st. 16, 2: *Τοὺς μέντοι ἐπιβουλεύοντας αὐτῷ, ἐν οἷς ἦν καὶ Κράσσος, ἐτιμωρεῖτο, ἐσάγων ἐς τὴν βουλήν.*

[3]) A. st. 10, 4 (före utbrottet af det andra kriget): *οὕτω δὲ καὶ αὖθις πολέμιον αὐτὸν* (*τὸν Δεκέβαλον*) *ἡ βουλὴ ἐψηφίσατο.* Ordet *αὖθις* antyder, att det äfven skett förut, då första kriget började.

[4]) A. st. 9, 7: *καὶ πρέσβεις ἐπὶ τούτοις ἐς τὸ βουλευτήριον ἔπεμψεν* (*Δεκέβαλος*), *ὅπως καὶ παρ' ἐκείνου τὴν εἰρήνην βεβαιώσηται.* — — — 10, 1: *καὶ οἱ παρὰ τοῦ Δεκεβάλου πρέσβεις ἐς τὸ συνέδριον ἐσήχθησαν, τά τε ὅπλα καταθέντες συνῆψαν τὰς χεῖρας ἐν αἰχμαλώτων σχήματι καὶ εἰπόν τέ τινα καὶ ἱκέτευσαν, καὶ οὕτω τήν τε εἰρήνην ἐσπείσαντο καὶ τὰ ὅπλα ἀπέλαβον.*

[5]) Dirauer, a. st. s. 181 och de af honom citerade ställena hos Malalas och Dio.

I senatens öfverläggningar var ordet fritt [1]), och vid ämbetsmannavalen därstädes infördes den republikanska seden att rösta med namntaflor [2]).

Med dessa regeringsgrundsatser öfverensstämde det ock, att Trajanus såsom kandidat till konsulatet för år 100 sorgfälligt iakttog de under republiken häfdvunna formaliteterna. Han infann sig personligen på Marsfältet, lät genom auspicier inhämta gudarnes samtycke till komitiernas hållande, åhörde den dem inledande bönen och aflade efter verkställdt val den sedvanliga eden i den valförrättande konsulns hand [3]).

För att upprätthålla senatens anseende och värdighet drog Trajanus försorg om, att endast förtjente män intogos i densamma. Den fortfor för öfrigt att till stor del rekryteras med provincialer, men Trajanus påbjöd, att desse skulle nedlägga en tredjedel af sin förmögenhet i fast egendom i Italien [4]).

Senaten å sin sida försummade naturligtvis icke att tilldela kejsaren hederstitlar och utmärkelser, men däremot dröjde denne stundom med deras antagande. Titeln »Fäderneslandets fader» *(pater patriae)* hade man tiller-

---

[1]) Plin. a. st. 76. Om Trajans aktning för den fria yttrande rätten i allmänhet, se Tacit. *Agric.* 3.

[2]) Plin. *Epist.* III, 20: *Meministine, te saepe legisse, quantas contentiones excitarit lex tabellaria, quantumque ipsi latori vel gloriae vel reprehensionis attulerit? At nunc in senatu sine ulla dissensione hoc quidem ut optimum placuit. Omnes comitiorum die tabulas postulaverunt ... Interim beneficio tabularum habebimus magistratus, qui maxime fieri debuerunt.*

[3]) Dirauer a. st. s. 39 o. ff. och de där meddelade utdragen ur Plinius' panegyrik. D. tillägger: "In dem Schwure, dass er sein Leben und sein Haus dem Zorn der Götter preisgebe, wenn er als Consul jemals wissentlich gegen den Staat sich vergehen sollte, lag die Absicht ausgesprochen, sich jedes illegalen Actes zu enthalten. Er wollte möglichst gewissenhafter oberster Beamter des Staates sein, nicht ausser dem Gesetze, sondern im Gesetze stehen, den rechtlichen Formen sich bis ins Einzelne unterziehen, aber auch consequent mit der gleichen Straffheit, die er sich selbst vorschrieb, den Staat regieren nach Recht und Gesetz". Jag tror, att detta är en fullkomligt riktig uppfattning.

[4]) Plin. *Epist.* VI, 19.

känt honom omedelbart efter Nervas död; men han antog den först efter förnyade enträgna uppmaningar af senaten, likväl redan före utgången af år 98 [1]). Kort därpå, under hans vistelse i Rom åren 98—100, beslöt senaten åt honom tillnamnet »Den bäste» *(Optimus)*, hvilket han dock först långt senare (114), efter ett upprepadt senatsbeslut därom, upptog i sin officiela titulatur [2]). Med anledning af sina segrar i krigen mot

---

[1]) Att Tr. länge afböjt den utan tvifvel genast vid hans tronbestigning honom af senaten erbjudna titeln *pater patriæ*, men omsider låtit öfvertala sig att antaga den, uppgifver Plin. *Paneg.* 21: *At tu etiam nomen patris patriæ recusabas. Quam longa nobis cum modestiâ tuâ pugna! Quam tarde vicimus! Nomen illud, quod alii primo statim principatûs die, ut imperatoris et Cæsaris, receperunt, tu usque eo distulisti, donec tu quoque, beneficiorum tuorum parcissimus æstimator, iam te mereri fatereris. Itaque soli omnium contigit, ut pater patriæ esses ante quam fieres.* (Tiberius hade dock aldrig emottagit denna titel, och flere andra af Trajans företrädare hade dröjt med dess antagande. Se Mommsen, a. st. s. 737. Jfr Eckhel, a. st. VIII, s. 452.) Att Tr. icke genast antagit denna titel, följer såväl af myntens som af inskrifternas vittnesbörd. Den saknas nämligen, såsom Dirauer a. st. riktigt anmärker, på en del af Trajans mynt m. COS. II åren 98—99. (Coh. a. st. 3, 6—8, 182—197, 513, 514; *add.* 1, 13, 48), och likaså på flera inskrifter från denne kejsares tid m. COS. II (*C. I. L.* II, 4667, 4677 [där i st. f. COS. IIII utan tvifvel bör läsas COS. II], 4679; III, mdpl. XIX 20/2 98.) Men att Tr. dock redan före utgången af år 98 antagit denna honom af senaten erbjudna titel, därför talar icke blott Plin. *Paneg.* c. 57 (cit. af Dirauer a. st.), utan äfven flera inskrifter m. TR. P. II. COS. II. P. P. (*C. I. L.* II, 4725, 4933, 4934; III, 3924), hvarvid bör erinras, att Tr:s *Tr. P. II* ingick d. 28 Jan. år 98. Däremot kunna i förevarande fall inga säkra slutsatser dragas af mynten m. COS. II. P. P. (Coh. a. st. 2, 4, 5, 113—122, 205, 281—283, 324, 511—513, 515—520; *add.* 8, 27, 28, 50), eller af inskrifterna m. TR. P. (utan ziffra) COS. II. P. P. (*C. I. L.* II, 4672 [där väl bör läsas COS. II], 4673; III, 309, 1642, 5738), alldenstund Tr. titulerades *Cos. II* äfven år 99.

[2]) Plin. *Paneg.* 88: *iustisne de causis senatus populusque Romanus Optimi tibi cognomen adiecit?* "Senaten och det Rom. folket" hade således redan beslutit detta *cognomen* åt Trajanus, då Plinius i Sept. år 100 höll sitt anf. tal. Men Trajanus har länge afböjt detta tillnamn och först efter senatens förnyade beslut antagit det under sitt fälttåg till Armenien och Mesopotamien (år 114). Dio a. st. 23, 1: *Τά τε ἄλλα δὲ*

Dacerne och Partherne erhöll han titlarne *Dacicus* och *Parthicus* [1]).

ἐψηφίζετο τῷ Τραιανῷ πολλὰ ἡ βουλή, καὶ Ὄπτιμον, εἴτ' οὖν ἄριστον, ἐπωνόμασεν. (Här nämnes ännu intet om tillnamnet *Parthicus*. Dirauers tadel [a. st. s. 43, noten fr. föreg. sida] för det Dio här oriktigt bringar tilldelandet af titeln *Optimus* i förbindelse med tilldelandet af den senare titeln, är därföre obefogadt. Först i det följande omnämner Dio, att Tr. efter intagandet af Nisibis och Batnæ i den delen af Adiabene, som låg på Tigris' högra strand, erhållit namnet *Parthicus*.) En närmare tidsbestämning erhålla vi genom inskrifterna och mynten. Titeln OPTIMVS AVG. finner man först på ett militärdiplom af d. 1 Sept. år 114 (*C. I. L.* III, mdpl. XXVI = Or. Henz. n:o 6857 a). Af denna inskr. och tvenne i Antiochia präglade mynt (hos Mionnet, V, s. 176, n:is 236 och 237) från kejsarens 18:de *annus trib. pot.* (som ingick d. 28 Jan. år 114), af hvilka det ena ännu saknar titeln *ΑΡΙΣΤΟC*, drager Dirauer den fullt berättigade slutsatsen, att denna titel mellan Jan. och Sept. 114 blifvit såsom *cognomen* upptagen i den officiela kejserl. titulaturen. Dio anmärker (a. st. 23), att Tr. var mera stolt öfver denna titel än öfver någon annan, *ἅτε καὶ τῶν τρόπων αὐτοῦ μᾶλλον ἢ τῶν ὅπλων οὔσῃ.*

[1]) Titeln *Germanicus* hade Trajan erhållit redan vid adoptionen såsom ett adoptivfadrens *cognomen*.

Titeln *Dacicus* har Tr. erhållit antingen under sitt första Daciska krig (101—102), eller väl snarare efter sin återkomst från detsamma och i sammanhang med den välförtjenta triumf, som då tillerkändes honom. På en mängd (och, som det tyckes, den vida större delen) af hans mynt med COS. IIII (från åren 101—102) saknas den ännu (Cohen, a. st. g. o. sm. n:is 135—155; km. 352—354 [m. DES. V], 362, 530—538). Däremot finnes den på andra med samma konsulsbeteckning, såsom g. o. sm. n:is 78 och 79; km. 355 och 539 m. TR. P. VII *(sic?)*. IMP. IIII. COS. IIII. DES. V (således från slutet af år 102), och till dessa måste äfven läggas sm. 181, visserligen utan COS. IIII, men m. TR. P. VI (= år 102/3, räknadt från d. 28 Jan.). (Att *Dacic.* saknas på Tr:s km. a. st. *add.* n:o 53 m. COS. V [= år 103—111], bevisar således intet.) — I inskrifter har jag ej funnit denna titel förr än år 103 (*C. I. L.* III, mdpl. XXI, d. $^{19}/_{1}$ år 103; II, 4781, 4782, 4796. Att den däremot saknas II, 4797, 4893, VIII, 5325, alla af år 103, bevisar blott, att tit. *Dacic.* ännu icke var bekant för dem, som författade dessa inskrifter). Det är på grund häraf sannolikt, att det först var mot slutet af år 102 och efter Daciens underkufvande, som Tr. erhöll titeln *Dacicus*.

Titeln *Parthicus* erhöll Tr. enligt Dio efter eröfringen af Nisibis och Batnæ i östra Mesopotamien, som räknades till Adiabene (det forna Assyrien). Denna eröfring skedde antagligen under loppet af sommaren 115,

Sina ämbetspligter — ty författningsenligt var kejsaren blott den Romerske statens förste ämbetsman —

---

sedan förut Singara och andra orter fallit i hans händer, påtagligen under samma fälttåg. Dirauer antager, att Tr. erhållit denna titel mot slutet af år 115, hvilket är ganska troligt. — Rådfråga vi härom Tr:s mynt, så möter härvid den svårigheten, att de m. COS. VI betecknade omfatta samtliga åren 112—117, emedan Tr. var *Cos. VI* år 112 och detta var hans sista konsulat. Men dessa mynt sönderfalla med hänsyn till präglingstiden i tre klasser:

a) Till den första höra de, som sakna *Optimus* såsom *cognomen* i sjelfva den kejserl. titulaturen på myntens åtsida, men på frånsidan vanligen hafva OPTIMO PRINCIPI. De ansluta sig härigenom till mynten från de föregående åren 103—111 och måste därföre anses såsom de äldsta m. *Cos. VI.* Till denna klass höra följande mynt hos Cohen: g. o. sm. n:is 11, 14, 15, 18—20, 73, 88, 94, 95, 108, 215, 220, 227—230, 232, 240—244, 254, 259, 260, 273, 274, 276, 277, 288—291; *add.* 14, 18, 21, 23, 25; km. n:is 297, 301, 302, 307, 308, 311, 312, 314—317, 319, 322, 331—334, 339—341, 346—348, 350, 361, 366, 367, 385, 394, 410, 426, 435, 436, 459, 466, 500, 501, 546—548, *add.* 31—34 och Plotinas g. o. sm. 1—6. Intet enda af dessa mynt har titeln *Parthicus.*

b) Till den andra klassen höra de af dessa mynt, som hafva *Optimus* i den kejserl. titulaturen på myntens åtsida (t. ex. IMP. CÆS. NERVÆ TRAIANO OPTIMO AVG. GER. DAC. P. M. TR. P. COS. VI P. P.), men som, i likhet med de föregående, ännu sakna titeln *Parthicus.* De äro präglade, sedan kejsaren, sannolikt under sommaren 114, i alla händelser före d. 1 Sept., som redan är nämdt, antagit denna titel. Af dessa mynt förekomma en mängd olika typer. Se Cohen a. st. g. o. sm. n:is 16 och 17 (utan *Cos. VI,* men m. AVGVSTI PROFECTIO å fråns., antagligen syftande på kejsarens uppbrott till Mesopotamien om senhösten 114. Se Dirauer, a. st. s. 164. Däremot torde PROFECTIO AVG. på 367, tillhörande förutnämda 1:sta klass utan *Optimo Aug.*, afse kejsarens uppbrott från Antiochia till Armenien om våren 114.) Vidare g. o. sm. n:is 60—72, 90—93, 96 (utan *Cos. VI,* men m. IMPERATOR VII, som kejsaren förer på det nämda militärdiplomet af d. 1 Sept. 114); 167, 168, 171—173, 175, 177—180, 198 och 199 (m. PRO[VIDENTIA] AVG[VSTI] eller PROVID. å fråns.), 279; *add.* 5, 12, 29 (m. VOTA SVSCEPTA å fråns.); km. n:is 323 (m. CONSERVATORI PATRIS PATRIÆ och en afbildn., föreställande Jupiter omhägnande kejsaren. [Jfr Hadrians mynt n:o 571, afbildadt å pl. IV a. st.] Jfr samma legend och bild å 322, tillhörande 1:sta klassen utan *Opt. Aug.*), 343—345 (m. FORT[VNÆ] RED[VCI]. Jfr 346—348 m. samma legend, men utan *Opt. Aug.* och således tillhörande 1:sta klassen och väl afseende kejsarens lyckliga återkomst från härnaden till Armenien), 356 (m. IMPERATOR VIII) och 357 (m. IMPERATOR VIIII

beflitade Trajanus sig om att samvetsgrant uppfylla.

å fråns.), 368 (m. PROFECTIO AVG. å fråns. Jfr ofvan gm. 16 och 17), 389 och 390 (m. SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS och gudinnan Pax eller Felicitas afbildad å fråns.). 395 och 396 (m. samma inskr. å fråns.), *add.* 36 (m. FORT. RED. och samma bild å fråns. som ofvan anf. 343—345). Dessa talrika typer göra sannolikt, att präglingen af mynt af denna (2:dra) klass fortgått en längre tid.

c) Till den tredje klassen af Tr:s mynt m. *Cos. VI* höra de, som både hafva *Optimo Aug.* i hufvudtiteln på åts. och *Parthicus* vanligen likaså på åtsidan, dock stundom på fråns. En del af dessa mynt äro af särdeles stort historiskt intresse för öfriga på dem förekommande inskrifter och de dessa åtföljande afbildningarna på myntens fråns. Se Cohen, a. st. g. o. sm. n:is 86 (m. DAC. PARTHICO P. M. TR. P. XX [= år 116]. COS. VI P. P. å fråns. Jfr km. 335—337 m. samma prägel), 91, 97 och 98 (m. PARTHIA CAPTA och en segervård mellan tvenne på marken sittande Parther, en man och en qvinna), 99—105, 164—166, 169, 170, 174, 176, 200 och 201 (m. PROVID. och PARTHICO m. m. å fråns.), 202—204 (m. PARTHICO i den kejserl. titulaturen på åts. och PROVID. m. m. å fråns.), 207 (m. REGNA ADSIGNATA å fråns., hvarjämte Trajanus framställes, sittande på en estrad; bakom honom *præfectus prætorio;* framför honom en soldat, hållande ett spjut; vid estradens fot stå tre konungar. Jfr 206, för öfrigt lika med 207, men utan *Parthico* i titeln, väl blott beroende på bristande utrymme; ty båda mynten afse påtagligen samma tilldragelse, som väl måste hafva timat år 116 och snarare står i sammanhang med hvad som omnämnes å kmyntet n:o 318 [se nedanför], än, såsom Dirauer förmodar, med tilldragelser under 114 års fälttåg; jfr äfven km. 372), 211 (m. SALVS AVG. och PARTHICO m. m. å fråns.), 292—293 (m. VOTA SVSCEPTA [näml. för kejsarens framgång i kriget mot Partherne] å fråns.), *add.* 6 (m. IMPERATOR VII) och 7 (m. PARTHIA CAPTA å fråns.); km. 318 m. å fråns. ARMENIA ET MESOPOTAMIA IN POTESTATEM P*[opuli]* R*[omani]* REDACTÆ och Trajanus stående i krigisk rustning, och vid hans fötter en qvinna med hög, kägelformig mössa på hufvudet [Armenien eller väl snarare Mesopotamien] liggande mellan tvenne flodgudar, Euphrat och Tigris), 335—337 (m. TR. P. XX etc. = år 116; jfr ofvan sm. n:o 86), 363, 364, 369—371 (m. PROVIDENTIA AVGVSTI å fråns.; jfr ofvan 200—204), 372 (REGNA ADSIGNATA och samma bilder å fråns. som n:is 206 och 207), 375 (m. å fråns. REX PARTHIS DATVS och bilder, föreställande huru Trajanus [i Ctesiphon] utnämner Parthamaspates till konung öfver Partherne), 376 (m. REX PARTHVS och bilder, påtagligen föreställande detsamma, som bilderna å nästföreg. mynt; jfr äfven sm. 209 m. REX PARTHVS och samma bildliga framställn. å fråns. som å 376, men utan *Parthico* i kejsartiteln, hvilket blott kan bero på bristande

Han satt sjelf till doms, än på *forum Augusti*, än i *por-*

---

utrymme, hvadan ock förklaras, att *Cos. VI* likaledes saknas), 377 (m. SALVS AVG. i afskärningen och SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS i randen af fråns. Jfr sm. 211), 399—401.

På alla mynt m. *Parthico* förekommer äfven *Opt. Aug.* i den kejserl. titeln, men icke tvärtom. Vi hafva vidare funnit, att två typer af dessa mynt med titeln *Parthicus* hafva *Tr. p. XX*, hvilket hänvisar oss till år 116/7. De mynt med *Cos. VI* eller från motsvarande tid, som vi hänfört till den tredje klassen, äro således bevisligen de yngsta, hvilket ock till fullo öfverensstämmer med Dio's vittnesbörd om den tid, då Trajanus erhållit titeln *Parthicus*, hvilken han sedan förde ända till sin död (liksom titeln *Dacicus* regelmässigt förekommer på alla hans mynt fr. o. m. hans 5:te konsulat d. v. s. fr. o. m. år 103). Att titeln *Parthicus* felas på ett par mynttyper, som vi det oaktadt måste hänföra till tredje klassen, bevisar intet, och har jag ofvan sökt förklara.

Med myntens vittnesbörd i detta fall öfverensstämmer i allmänhet äfven inskrifternas. Tit. *Parthicus* saknas icke blott i det förut nämda mdpl. af d. 1 Sept. 114 och i en annan inskr. af samma år (*C. I. L.* VI, 962 m. OPTIMVS AVG. GERMANICVS. DACICVS. PONTIF. MAX. TRIBVNIC. POTEST. XVIII. IMP. VII. COS. VI P. P.), utan äfven i inskr. å en d. 13 Jan. 115 invigd minnesvård (a. st. VI, 543). Att den äfven saknas i en inskr. (a. st. II, 1028) m. TR. P. XVIIII (= år 115) IMP. XI, kan väl blott bero på förbiseende af inskriftens förf. eller mejslare. Anmärkningsvärdare är, att denna titel finnes i en inskr. (a. st. II, 2097) m. TRIB. POT. XVIII. IMP. VII. COS. VI = år 114; och härmed öfverensstämmer äfven ett guldmynt (Cohen VII, s. 102, *add.* 6) m. IMP. CÆS. NER. TRAIAN. OPTIM. AVG. GER. DAC. PARTH. VG *(sic)* på åts. och IMPERATOR VII på fråns., (såvida ej *Imperator VII* här möjligen är missprägling för *Imperator VIIII?*). Har måhända senaten tillagt Tr. tit. *Parthic.* tillika m. *Imp. VII* och under kejsarens frånvaro låtit prägla båda på anf. mynt, men kejs. tillsvidare afböjt den förra titeln?

Titeln *Imperator* har Tr. erhållit 12 gånger efter sin tronbestigning eller inalles 13 gånger, om hans utropande till Imperator vid detta tillfälle inräknas. Följ. tabell gifver med ledning af myntens och inskrifternas vittnesbörd en öfversigt af tiden för dessa titlars erhållande.

(År 102) *Imp. II,* *Tr. P. VI, Cos. IIII:* [sm. n:o 181 m. *Ger. Dac.* etc. o. å fråns. *Tr. P. VI. Aug. Imp. (II, III* el. *IIII?)*]. — *C. I. L.* X, 6926—6928; 6931.

„ „ *Imp. III,* *Tr. P. VI, Cos. IIII:* [sm. n:o 181? (se ofvan)]. — *C. I. L.* II, 3581 (m. *Trib. Pot. IX* [l. *VI?*], Cos. IIII. Imp. [III?]).

ticus Liviana, än på andra ställen, och utmärkte sig städse

)2—105) *Imp. IIII, Tr. P. VI, Cos. IIII, des. V:* [sm. n:o 181? (se ofvan)]; km. 352—354; 355 (m. en qvinna, Dacia, knäböjande f. Tr. och räckande honom en sköld); 539. (I st. f. *Tr. P. VII* å n:is 354, 355 (?) o. 539 bör utan tvifvel läsas *Tr. P. VI*).

(År 103): *Tr. P. VII, Cos. V:* km. n:is 540—545; *add.* 54. — *C. I. L.* II, 4781 (?); 4782; 4796; 4797; III, mdpl. XXI, $^{19}/_{1}$ 103; V, 7151 (där i st. f. *Imp. XII* bör läsas *Imp. IIII*); VI, 1239, g; VII, 1193; VIII, 5325; X, 7472.

(År 104): *Tr. P. VIII, Cos. V: C. I. L.* II, 759 (där i st. f. *Imp. V* l. *Imp. IV*); III, 4566?

(År 105): *Tr. P, VIIII, Cos. V: C. I. L.* III, mdpl. XX, $^{13}/_{5}$ 105; mdpl. XXIII ?/? 105; V, 854; VI, 957; VII, 1194; X, 6890. *Tr. P.?, Cos. V: C. I. L.* IX, 5971.

05—106) *Imp. V, Tr. P. (VII)II, Cos V: C. I. L.* X, 6827.

(År 106): *Tr. P. X, Cos. V: C. I. L.* X, 6823.

107—112 [114]) *Imp. VI, Tr. P. XI, Cos. V: C. I. L.* VIII, 7967 (= O. H. 5441); IX, 36.

(År 108): *Tr. P. XII, Cos. V: C. I. L.* III, mdpl. XXIV, $^{30}/_{6}$ 108 (i st. f. *Tr. P. XI* l. *Tr. P. XII*); 6273; 1627; VII, 241; [IX, 5825 (= O. H. 5444), där *Tr. P. XII* dock blott är gissning].

(År 109): *Tr. P. XIII, Cos. V: C. I. L.* VI. 452; 1260 (= O. H. 5097) VIII, 8464; IX, 603; 605 (= O. H. 5169); 6012; X, 6853.

(År 110): *Tr. P. XIIII, Cos. V: C. I. L.* III, mdpl. XXV, $^{17}/_{2}$ 110; IX, 37; [X, 6833—6835; 6839; 6846; i hvilka dock *Tr. P. XIIII, Cos. V* beror på gissn.].

(År 111): *Tr. P. XV, Cos. V: C. I. L.* IX, 5947 (= O. H. 6620); [X, 1633, om där i st. f. *Cos. VI* bör läsas *Cos. V*, o. ej snarare *Tr. P. XVI* i st. f. *Tr. P. XV*].

(År 112): *Tr. P. XVI, Cos. VI: C. I. L.* II, 2010 (där väl i st. f. *Trib. Pot. XIII* bör läsas *Trib. Pot. XVI*); III, 777; VIII, 8316; 10117; X, 1633 (där väl i st. f. *Tr. P. XV* bör läsas *Tr. P. XVI*).

år 114) *Imp. VII, Tr. P. XVIII, Cos. VI:* gm. 96 m. *Optim. Aug.*; [*add.* 6 m. *Optim. Aug. Ger. Dac. Parth.?*]. — *C. I. L.* II, 2097; III, mdpl. XXVI, $^{1}/_{9}$ 114 (= O. H. 6857, a); VI, 962; VIII, 10117 (där på grund af *Optim. Aug.* bör läsas *Tr. P. XVIII* i st. f. *Tr. P. XVI*); IX, 1558 (= O. H. 788).

114 el. 115?) *Imp. VIII, Tr. P. (XVIII el. XVIIII?), Cos. VI:* km. 356 m. *Optim. Aug.*

År 115) *Imp. VIIII, Tr. P. XVIIII, Cos. VI:* km. 357 (m. *Tr. P.* utan siffra). — *C. I. L.* IX, 5894 (= O. H. 792); X, 6887; 6888.

genom sin rättrådighet [1]). För förtal och hemliga angifvelser var han döf och vederlade dem till och med genom det oinskränkta förtroende, han visade den oförskyldt förtalade [2]). Enkel och okonstlad i sitt lefnadssätt, vänlig och nedlåtande mot alla, utan att glömma sin värdighet, vann han alla samhällsklassers tillgifvenhet och

---

(År 115)	*Imp. X,*	utan tvifvel strax aflöst af:
" "	*Imp. XI,*	*Tr. P. XVIIII, Cos. VI: C. I. L.* II, 1028.
(År 116)	*Imp. XII,*	*Tr. P. XX, Cos. VI: C. I. L.* VIII, 621; X, 1634 (= O. H. 1246).
(År 116—117)	*Imp. XIII,*	*Tr. P. XX, Cos. VI: C. I. L.* III, mdpl. XXVII o. XXVIII, båda af d. 8/9 116.
		Tr. P. XXI, Cos. VI: C. I. L. II, 2054 (*"Res publica Aratispitanorum decrevit, divo dedicavit"*, således efter kejsarens död, men likväl samma år som han dog. Staden Aratispi låg i Bætica, norr om Malaca); IX, 3915 (= O. H. 796); 4956. Hit bör väl äfven hänföras VIII, 2356 (m. *Tr. P. XXIII* [l. *XXI?*], *Imp. XVIII* [l. *XIII?*], *Cos. VI).*

Om ock den sist anf. inskriften är osäker, så följer dock af de fem näst föregående, att Tr. verkligen blifvit utropad till imperator äfven för 13:de gången år 116, hvilket betviflats af Eckhel, a. st. sidd. 457 o. 463; Cohen, a. st. II, s. 2 (inledningen) och Dirauer a. st.

Af denna tabell framgår, att Tr. erhöll titlarna *Imp. II—IV* år 102 under sitt första Daciska krig, *Imp. V* och *VI* under det andra (åren 105—107); *Imp. VII—XIII* under sina krig i Asien åren 114—117.

[1]) Dio a. st. 10, 2: *οὐ μέντοι, οἷα πολεμικὸς ἀνήρ, τἆλλα ἧττον διῆγεν ἢ καὶ ἧττον ἐδίκαζεν, ἀλλὰ τοτὲ μὲν ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Αὐγούστου, τοτὲ δ' ἐν τῇ στοᾷ τῇ Λιουίᾳ ὠνομασμένῃ, πολλάκις δὲ καὶ ἄλλοθι ἔκρινεν ἐπὶ βήματος.* Om hans rättrådighet se samme förf. 6, 4: *καὶ οὔτ' ἐφθόνει οὔτε καθῄρει τινά, ἀλλὰ καὶ πάνυ πάντας τοὺς ἀγαθοὺς ἐτίμα καὶ ἐμεγάλυνε, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ἐφοβεῖτό τινα αὐτῶν οὔτε ἐμίσει. διαβολαῖς τε ἥκιστα ἐπίστευε, καὶ ὀργῇ ἥκιστα ἐδουλοῦτο, τῶν τε χρημάτων τῶν ἀλλοτρίων ἴσα καὶ φόνων τῶν ἀδίκων ἀπείχετο.*

[2]) Se t. ex. Dio, 15, 4 o. ff. om hans stora förtroende för Licinius Sura. Då man sökte ingifva Trajan misstankar mot denne, såsom den där närde försåtliga afsigter mot hans lif, begaf sig Trajan objuden till honom på frukost, hemsände sin vakt, lät sina ögon smörjas af Suras' läkare, raka sig af hans barberare och gifva sig ett bad, och spisade därpå med sin värd. Följande dag sade han dem, som förtalat Sura, att om denne haft för afsigt att mörda honom, så hade han gårdagen haft det bästa tillfälle därtill.

aktning [1]). Men tillika fordrade han lagarnes upprätthållande och visade icke mot förbrytare den svaghetens misskund, som uppmuntrar till brott. De falske angifvarne från Domitians tid, med hvilka räfsten genom Nervas mellankomst blifvit instäld, blefvo nu straffade med deportation [2]).

Redan från början af sin regering vidtog Trajanus en mängd goda åtgärder till det allmänna bästas främjande. En bland de första var utförandet af en redan af Nerva påbörjad välgörenhetsinrättning, åsyftande att bereda uppfostringshjelp åt barn till obemedlade föräldrar i Italien [3]). För detta ändamål anslogs ur den kejserliga kassan *(fiscus)* en grundfond, hvilken användes till inteckningar i jordegendom i de Italiska kommunerna och den årliga räntan användes till understöd åt obemedlade gossar och flickor till en viss ålder. Den ursprungliga anordningen häraf uppdrogs åt tvenne

---

[1]) Dio, a. st. 7, 3: *φιλούμενός τε οὖν ἐπ' αὐτοῖς μᾶλλον ἢ τιμώμενος ἔχαιρε, καὶ τῷ τε δήμῳ μετ' ἐπιεικείας συνεγίνετο καὶ τῇ γερουσίᾳ σεμνοπρεπῶς ὁμίλει, ἀγαπητὸς μὲν πᾶσι, φοβερὸς δὲ μηδενὶ πλὴν πολεμίοις ὤν.*

[2]) Plin. *Panegyr.* c. 34—35. Jfr Dirauer a. st. s. 53. Upplysande i afseende på Trajans grundsatser rörande rättskipningen är hans ännu i behåll varande brefvexling med Plinius. Närmare härom hos Dirauer a. st. s. 113 o. ff. Ehuru Trajanus höll på lagens helgd, finner man dock, att han tillika tog vederbörlig hänsyn till billighetens fordringar. Särskildt fäster han stort afseende vid lokala förhållanden och rättssedvänjor, och vill därföre i många fall icke uppställa allmänna reglor. Om hans kärlek till rättvisa och billighet vittna äfven flera af hans i *Digesta* omnämda *rescripta,* t. ex. XLVIII, 19, 5: *Absentem in criminibus damnari non debere divus Traianus Iulio Frontoni rescripsit. sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari divus Traianus Adsidio Severo rescripsit: satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis quam innocentem damnari.*

[3]) Dio a. st. 5, 4: *ἐς δὲ τὴν Ῥώμην ἐσελθὼν πολλὰ ἐποίει πρός τε διόρθωσιν τῶν κοινῶν καὶ πρὸς χάριν τῶν ἀγαθῶν. ἐκείνων τε διαφερόντως ἐπιμελούμενος, ὡς καὶ ταῖς πόλεσι ταῖς ἐν Ἰταλίᾳ πρὸς τὴν τῶν παίδων τροφὴν πολλὰ χαρίσασθαι, καὶ τούτους εὐεργετῶν.* Jfr Aurel. Victor, *Epit.* 12. Detta underhåll kallades *alimentatio,* till åtskilnad från spanmålsutdelningarna i Rom, *frumentationes.*

(eller flere?) utomordentliga kejserlige kommissarier; men för att framgent å kejsarens vägnar öfvervaka förvaltningen af dessa medel tillsattes *præfecti alimentorum* med prätorsvärdighet (*prætorii*) i de särskilda Italiska regionerna, och bestyret med densamma i första hand uppdrogs åt *quæstores* eller *curatores alimentorum* i de särskilda municipierna. I sjelfva Rom ersattes denna inrättning därmed, att 5000 gossar och flickor upptogos bland dem, som hade del i de månadtliga gratisutdelningarna af lifsmedel (*frumentatio*) [1]).

---

[1]) Dio, a. st. 5. Plin. *Paneg.* 25—27. Se för öfrigt Dirauers grundliga framställning af denna fråga, a. st. s. 55—57, där, såsom öfverallt i hans afhandling, flitig hänsyn äfven är tagen till inskrifterna och mynten. Jfr Marquardt, a. st. II, s. 137 o. ff., och Hirschfeld, a. st. s. 114—122. De vigtigaste hithörande inskrifterna äro tvenne på bronstaflor inristade, från Trajans regering härrörande urkunder, funna den ena år 1747 vid det forna Veleia, söder om Placentia (Piacenza), den andra år 1831 (enligt Mommsen; Marquardt har 1832, hvilket väl är oriktigt) på det af "*Ligures Bæbiani et Corneliani*" koloniserade området i grannskapet af Benevent. Den förra (härrörande från tiden 103—114) finnes tryckt hos Hænel, *Corpus legum ab imperatoribus Rom. ante Iustinianum latarum*, s. 72 o. ff., den senare (från år 101), hvaraf ett betydligt fragment återstår, *C. I. L.* IX, n:o 1455 (= Or.-Henz. III, n:o 6664 och Mommsen, *Inscriptiones regni Neapolitani latinæ*, n:o 1354). Af den Veleiatiska urkunden finner man, att det i Veleia fonderade kapitalet uppgick till 1,044,000 sestertier (omkr. 150,000 à 200,000 kronor), och att af dess afkastning, omkr. 5 % årligen å kapitalet, 246 gossar och 35 flickor månadtligen erhöllo understöd. Hos Ligures Bæbiani åter utgjorde, enl. den andra urkunden, grundfonden 401,800 sestertier och räntan därå (för halfår?) 10,045 sestertier. — Anmärkningsvärd är äfven den på Trajans förtjenster om alimentationen syftande afbildning, som finnes på det år 1872 upptäckta Trajanusmonumentet på forum, och hvilken ej kunnat omnämnas af Dirauer, emedan hans afhandling är skrifven innan detta monument var kändt. Den alimentationen beträffande bilden beskrifver Gardthausen (i *Hermes, Zeitschr. f. class. Philologie*, VIII, s. 130, efter *Man. dell' Instit.*, VIII, tav. XLVII) på följ. sätt: "Weiter nach rechts" (om den bild, som föreställer Trajanus från talarestolen, *rostra*, talande till folket) "bemerkt man zunächst eine Substruction fast so hoch wie die *rostra*, darauf Trajan auf einem Sessel thronend, und vor ihm die Italia mit einem Kinde, um dem Kaiser für die Alimentationen zu danken". — Jfr afbildningarna på en del af Tra-

Äfven åt sistnämda inrättning, som ledde sitt ursprung från C. Grachus och folktribunen Clodius, egnade Trajan en särskild omsorg [1]). Härmed sammanhängde inrättandet af ett privilegieradt bagareskrå i Rom för att baka det bröd, som framgent i stället för spannmål skulle utdelas åt dem, som årligen underhöllos på statens eller kejsarens bekostnad [2]). Därjämte sörjde han med omtanke för hufvudstadens proviantering [3]). Stora summor slukade äfven de *congiaria*, som Trajanus med frikostig hand upprepade gånger lät utdela åt hufvudstadens menighet [4]).

---

jans mynt, Cohen n. 303 och 304, (icke 303—305, såsom Marquardt a. st. s. 139, not. 4 oriktigt uppgifver) m. inskr. ALIM. ITAL. och framställande Trajanus sittande på en *sella curulis* med spira i handen och framför honom en qvinna (Italia?) med ett barn på armen och ett annat vid sina fötter. Se för öfrigt sm. (a. st. n:is 13 och 14) m. ALIM. ITAL. och därpå syftande bilder.

[1]) Allt sedan Augustus' tid (fr. o. m. år 2 f. Kr.) synes antalet af dem, som i Rom erhöllo spannmål till skänks, hafva uppgått till 200,000 och detta äfven fortfarit under Trajanus. Se Marquardt, a. st. II, sid. 115. Talet 20,000 hos Dirauer, a. st. sid. 55, måste därföre bero på skrif- eller tryckfel. — På frumentationen syftar väl en silfvermedalj från Trajans regering (Coh. a. st. n:o 2) m. COS. II (= 98 eller 99) och 6 ax i en knippa.

[2]) Aurel. Victor, *Cæsares*, 13: *Annonæ perpetuæ mire consultum, reperto firmatoque pistorum collegio.* Jfr Dirauer, a. st. och det där meddelade utdraget ur *Fragmenta Vaticana*, som tyvärr ej varit mig tillgängliga.

[3]) Dirauer, a. st. sid. 54 och de där anförda källställena. "Trajan zuerst", anmärker D., "suchte durch massenhafte Anhäufung von Getreidevorräthen den Zufälligkeiten in der Productivität der Kornländer zu begegnen. Und so wirkungsvoll waren seine Massregeln, dass Aegypten im Jahre 100, als dort in Folge von Misswachs eine Hungersnoth drohte, von Italien aus mit Getreide versehen werden konnte." Eljes voro, som bekant, på Principatets tid Ägypten och Africa Roms och Italiens förnämsta kornbodar.

[4]) Det af Plin., *Panegyr.* 25—27, omtalade utgjorde 650 denarier (sestertier?) per man (mera än någonsin förr), och emottagarnes antal synes betydligt hafva öfverstigit antalet af dem, som hade del i den årliga frumentationen. Se Marquardt, a. st. II, s. 135, not. 1. Dirauer, a. st. s. 44. De af Marquardt (i öfversigtstabellen s. 135) efter krono-

Men folket i Rom åtnöjde sig icke med bröd, det fordrade äfven skådespel, hvilka det älskade med lidelse, och denna åtrå gick Trajanus med anmärkningsvärd undfallenhet och stor frikostighet till mötes. De af Domitianus afskaffade, men af Nerva återinförda pantomimerna bannlyste han visserligen till en början från den Romerska skådebanan, men återstälde dem redan efter återkomsten från sitt första Daciska krig, i sammanhang med sin då firade triumf (år 102). Likaledes lät Trajan förnöja Roms invånare med gladiatorsstrider och dyrbara djurfäktningar [1]).

Äfven hären ihågkoms med donativ, ehuru vi ej veta huru många. Det af Plinius i hans panegyrik (c. 25) omtalade gafs antagligen genast vid hans regeringstillträde och i alla händelser före det första kongiariet åt

---

grafen af år 354 uppgifna summorna synas mig dock föga tillförlitliga; de strida ofta med äldre källors uppgifter. Genom de under Trajan präglade mynten känna vi tre af honom utdelade *congiaria.* Coh. a. st. n:o 324 m. COS. II (således af år 98 eller 99) på åts. och CONG. PR*[imum]* å fråns.; 330 m. COS. V. CONGIAR. SECVND. å fråns.; 321 m. COS. V på åts. och CONGIARIVM TERTIVM å fråns. Tr. var *cos. V* år 103 och fortfor att tituleras så till sitt 6:te konsulat 112; båda de sistnämda mynten härröra således från åren 103—111. — Antagligen har det 2:dra kongiariet utdelats vid kejsarens återkomst från det första Daciska kriget år 102, det 3:dje efter hans återkomst från det andra kriget år 107. Se Dirauer, a. st. sid. 44, not. 4.

[1]) Dio, a. st. 10, 2 (efter omtalandet af freden med Decebalus år 103): *Τραιανὸς δὲ τά τε νικητήρια ἤγαγε καὶ Δακικὸς ἐπωνομάσθη, ἔν τε τῷ θεάτρῳ μονομάχους συνέβαλε, καὶ γὰρ ἔχαιρεν αὐτοῖς, καὶ τοὺς ὀρχηστὰς ἐς τὸ θέατρον ἐπανήγαγε, καὶ γὰρ ἑνὸς αὐτῶν τοῦ Πυλάδου ἤρα.* I båda fallen anför sålunda Dio personliga bevekelsegrunder såsom bestämmande för Trajan, men i främsta rummet leddes han väl af önskan att behaga folket. Om dettas åtrå efter dylika förlustelser se Fronto, *Principia historiæ,* ed. Mai, Mediol. 1815, II, p. 345—346, ed. Niebuhr, Berol. 1816, p. 249—250, (enl. Dirauers citat). Se för öfrigt Dirauer, a. st. s. 45. Jfr Friedländer, a. st. II (s. 125 o. ff. 1:sta uppl.), Hirschfeld, a. st. s. 175 o. ff., hvarefter Dirauers från Ioannes Malalas hemtade uppgift, att Nerva "sonderbarer Weise" afskaffat gladiatorsspelen, torde böra beriktigas.

folket i Rom, men tyckes däremot icke på en gång hafva utgått till sitt fulla belopp [1]).

Läggas härtill kostnaderna för anläggningen af nya hamnar, vägar [2] och vattenledningar [3]), för de storartadbyggnader [4]), och minnesvårdar [5]), han lät uppföra, och slutligen äfven för de stora krig, han förde, medan han å andra sidan i många fall lindrade skattebördorna och icke tillät skattkammarens riktande genom angifvelser för politiska förbrytelser, så må vi väl med Plinius fråga hvarifrån han fick medel att bestrida alla dessa utgifter [6]).

---

[1]) Plin. a. st.: *nisi vero leviter attingi placet locupletatas tribus datumque congiarium populo, et datum totum, cum donativi partem milites accepissent. an mediocris animi est, his potius repræsentare, quibus magis negari potest? quamquam in hac quoque diversitate æqualitatis ratio servata est. æquati sunt enim populo milites eo quod partem, sed priores, populus militibus, quod posterior, sed totum statim accepit.* — På Trajans mynt har jag icke funnit något donativ åt hären omnämdt, men man kan ej gerna tvifla på, att sådana vid flera tillfällen blifvit gifna under Trajans på fälttåg och segrar rika regering. Anmärkningsvärdt nog omtalas sällan kejsarnes donativ åt hären på mynten, medan däremot kongiarierna åt folket i Rom ofta på dem omnämnas.

[2]) Den förnämsta af dessa var *via Traiana*, som förde genom de Pontinska träsken, och som finnes omnämd på Trajans mynt n:is 289, 290, 546—548 hos Cohen.

[3]) T. ex. *aqua Traiana,* omtalad på mynten a. st. 305—308.

[4]) T. ex. *forum Traiani*, afbildadt på hans mynt (a. st. 95 och 350), *Basilica Ulpia* (å mynten 18 och 319). Jfr afbildningarna af dessa mynt, a. st. pl. III.

[5]) T. ex. den bekanta Trajanuspelaren, som med sina afbildningar och inskrifter förevigat hans krig med Dacerne, och som omtalas af Dio a. st. 16, 2. Den synes på de anf. mynten med *for. Traiani,* och är särskildt afbildad på mynten a. st. n:is 73, 180, 396—398.

[6]) Dio, a. st. 7, 1: *καὶ ἐδαπάνα πάμπολλα μὲν ἐς τοὺς πολέμους, πάμπολλα δὲ ἐς τὰ τῆς εἰρήνης ἔργα. καὶ πλεῖστα καὶ ἀναγκαιότατα καὶ ἐν ὁδοῖς καὶ ἐν λιμέσι καὶ ἐν οἰκοδομήμασι δημοσίοις κατασκευάσας, οὐδενὸς αἷμα ἐς οὐδὲν αὐτῶν ἀνάλωσεν.* (Dio vill härmed säga, att Trajanus icke låtit afrätta någon enda menniska för att med dess konfiskerade egendom skaffa sig medel till sina oerhörda utgifter.) Plin. *Panegyr.* 41: *Nam mihi cogitanti eundem te collationes remisisse* (afser väl efterskänkandet af *aurum coronarium), donativum reddidisse, congiarium obtulisse, delatores abegisse, vectigalia temperasse, interrogandus videris, satisne computaveris*

I sjelfva verket måste vid Trajans tronbestigning den kejserliga kassans tillgångar hafva varit ganska knappa, ty Nervas hushållning hade väl icke hunnit godtgöra Domitians slöseri [1]). Till en början torde väl Trajanus hafva hjelpt sig genom försäljning af en mängd kejserliga egendomar, som icke förvärfvats genom konfiskationer [2]). Äfven tillgrep han en mindre lofvärd åtgärd i silfvermyntets försämring [3]). Sedermera riktades den kejserliga kassan med krigsbytet från Dacien, isynnerhet med den Daciska konungen Decebalus' ned-

---

imperii reditûs. An tantas vires habet frugalitas principis, ut tot impendiis, tot erogationibus sola sufficiat? Man lägge märke till, att detta tal hölls år 100, således strax i början af Trajans regering, om det ock, enl. Dirauer (a. st. Excurs, s. 187 o. ff.), sedermera omarbetades.

[1]) Nerva hade i sin penningförlägenhet måst sälja en mängd kläder och husgeråd, till en del hans enskilda tillhörighet, äfven hus och jordegendomar, med ett ord allt utom det oumbärliga. Tillika hade han indragit en mängd fester och skådespel och så mycket som möjligt inskränkt utgifterna. Dio, a. st. 2, 2. Senaten hade tillsatt en kommission för att rådslå *"de minuendis publicis sumptibus"*. Plin. *Panegyr.* 62.

[2]) Plin. *Paneg.* 50: *Circumfertur sub nomine Cæsaris tabula ingens rerum venalium. Tum* (på Domitians tid) *exitialis erat apud principem huic laxior domus, illi amenior villa; nunc princeps in hæc eadem dominos quærit, ipse inducit: ipsos illos magni aliquando imperatoris hortos, illud numquam nisi Cæsaris suburbanum licemur, emimus, inplemus.* Flera sådana egendomar blefvo dock bortskänkta af Trajanus.

[3]) Detta stod i samband med hans åtgärd att låta nedsmälta och omprägla det gamla och nötta myntet. Dio, a. st. 15: *Τό τε νόμισμα πᾶν τὸ ἐξίτηλον συνεχώνευσε.* Jfr Mommsen, Röm. Münzwesen s. 758, och Hirschfeld a. st. s. 93, som sätter detta i förbindelse därmed, att vi först i inskrifterna från och med Trajans tid finna omtalade kejserlige *procuratores monetæ* af riddarstånd jämte underordnad personal. — Guldmyntet utpräglades till samma renhet som förut, men ej till samma vigt som på Neros tid. Silfvermyntet däremot, som man redan sedan Neros tid börjat legera med koppar, innehöll på Domitians och Nervas tid 10 %, på Trajans 20 % koppar. — För öfrigt bör anmärkas, att Trajan vid denna omprägling af myntet restituerade icke blott sina företrädares mynt, utan äfven en mängd gamla familjemynt från republikens tid. Detta sammanhänger med den aktning och ynnest, han visade de gamla republikanska adelsslägterna. Se Dirauer, a. st. s. 38—39.

gräfda skatter, som föllo i Trajans händer [1]). Men framför allt annat var det den goda ordning, som Trajanus införde i statsförvaltningen och i sin egen hofhållning, som satte honom i stånd att bestrida alla de nämda utgifterna och dock på samma gång lindra de skattandes bördor [2]).

Sålunda efterskänkte han det sedvanliga kransguldet *(aurum coronarium)* [3]). — De lagstadgade befrielserna från erläggande af den af Augustus införda arfsafgiften *(vicesima hereditatium)* utsträcktes till närmaste naturliga blodsförvandter öfverhufvud, och detta påbud tillerkändes återverkande kraft [4]). — Personer, som an-

---

[1]) Dio, a. st. 14, 4—5.

[2]) Vid sin återkomst från det första Daciska kriget redogjorde han i ett edikt för de kostnader, som detta fälttåg kräft i jämförelse med Domitians. Plin. *Panegyr*. 20.

[3]) Se sid. 257 not. 6. Rörande dessa häfdvunna gåfvor till kejsaren se 1:sta hufvudst. s. 53.

[4]) Trajanus fortgick härvid, liksom vid alimentationens införande, på en redan af Nerva beträdd väg. Plin. *Paneg*. 37—38: *Pater tuus (Traiani, i. e. Nerva) sanxit, ut quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis pervenisset ad matrem, etiamsi cognationum iura non recepissent, quum civitatem adipiscerentur, eius (hereditatis) vicesimam ne darent. Eandem immunitatem in paternis bonis filio tribuit, si modo reductus esset in patris potestatem. Statim muneri eius liberalitas tua adstruxit, ut quemadmodum in patris filius, sic in hereditate filii pater esset immunis, nec eodem momento, quo pater esse desiisset* (t. ex. genom sonens emancipation eller arrogation i en annan familj), *hoc quoque amitteret; quod fuisset. — Additum est, ut qui eiusmodi ex causis in diem edicti vicesimam deberent, nondum tamen intulissent, non inferrent — — — caristique, ut desineret quisque debere, quod non esset postea debiturus.* (Gäller väl äfven för det följande.) A. st. 40: *Nec vero contentus primum cognationis gradum abstulisse vicesimæ, secundum quoque exemit, cavitque, ut in sororis bonis frater, et contra, in fratris soror, utque avus, avia in neptis nepotisque et invicem illi servarentur immunes. His quoque, quibus per Latium (ɔ: ius Latii) civitas romana patuisset, idem indulsit, omnibusque inter se cognationum iura commisit, simul et pariter et iure naturæ.* — Denna 5-procentsafgift å arf och legater drabbade enligt Augustus' anordning blott dem, som tillhörde första förmögenhetsklassen med undantag af närmaste laga arfvingar (*πλὴν τῶν πάνυ συγγενῶν*. Dio, LV, 25, 5); men hvilka desse närmaste anförvandter voro, nämnes ej. Men att Nerva och Trajan

gåfvo, att staten eller kejsaren tillhörig eller på grund af *lex Papia-Poppæa* hemfallen egendom *(bona caduca)* befunne sig i obehöriga innehafvares händer, plägade få en viss procent däraf såsom belöning, om saken kunde ledas i bevis. Äfven med dessa angifvelser hade drifvits stort ofog af egennyttan och vinningslystnaden. För att så vidt möjligt förebygga de trakasserier, som häraf föranleddes, påbjöd Trajanus, att den, som sjelf uppgaf, att han genom arf eller testamente erhållit en lagligen till staten hemfallen egendom (ett *bonum caducum)*, skulle få behålla hälften däraf såsom belöning [1]).

Såväl de historiska skriftställarne som rättskällorna (isynnerhet *Digesta*) vittna om Trajans verksamhet äfven i många andra fall på lagstiftningens område. Äfven här trädde han i Nervas fotspår [2]).

---

vid de utvidgade befrielserna leddes af det naturliga blodsbandets anspråk *(ius naturæ)*, framgår tydligen af Plinius' ofvan anf. ord. Hans yttrande om dem, *quibus per Latium civitas romana patuisset*, förklaras däraf, att Latinare och peregriner, som blefvo Romerska medborgare, icke som sådana bibehöllo sina äldre slägtskapsförbindelser, och följaktligen före Trajans tid icke kunde tillgodonjuta den befrielse från arfsafgifter, som enl. Dio blott tillkom *οἱ πάνυ συγγενεῖς* efter Romersk lag.

¹) *Digesta* XLVIII, 14, 13 *(Paulus ad legem Iuliam et Papiam). Edicto divi Traiani, quod proposui, significatur, ut, si quis, antequam causa eius ad ærarium deferatur, professus esset, eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem fisco inferret, partem ipse retineret. 1. Idem postea edicto significavit, ut, quæcumque professa esset, vel palam vel tacite relictum sibi [esse], quod capere non posset, et probasset iam [l. etiam??] id ad fiscum pertinere: etiamsi id non possideret, ex eo quod redactum esset a præfectis ærario, partem dimidiam ferat.* Jfr a. st. 14, 15, 3.

²) Hænel, *Corpus legum* etc. *Traianus,* p. 69—85. — Jfr Champagny, les Antonins, I, s. 225 o. f. Dirauer, som a. st. s. 52—54 gifver en öfversigt af Trajans administrativa och legislatoriska verksamhet under hans vistelse i Rom från hösten 99 till början af år 101 och s. 114 o. ff. redogör för hans omsorger om provinsförvaltningen, hvilka bland annat visade sig af Plinius' redan nämda beskickning såsom utomordentligt kejserl. sändebud till Bithynien. Jag kan dock ej biträda Dirauers åsigt, att Trajanus inrättat en egen domstol för processer mellan fiscus och enskilde. Han stöder detta antagande på Plin. *Paneg.*

Största delen af Trajans regeringstid upptogs dock af segerrika krig med Dacerne (åren 101—102; 105—107), hvilkas land eröfrades och gjordes till Romersk provins [1]); med Partherne (114—116), hvarunder Armenien, Mesopotamien och Adiabene eröfrades och Parthernes hufvudstad Ktesiphon intogs [2]); med Araberne [3]); med de affallne Armenierne och Mesopotamierne, och med de upproriske Judarne i Mesopotamien, Cyrenaica, Ägypten och på Cypern [4]). Senaten tillerkände honom med anledning häraf triumfer och äretitlar [5]).

36: *Nam tribunal quoque excogitatum principatui est, par ceteris, nisi illud litigatoris amplitudine metiaris. Sors et urna fisco iudicem adsignat*, etc. Men detta synes mig syfta på den redan af Nerva införde *prætor fiscalis*, som fortfor att fungera äfven under Trajanus. Se ofvan s. 239, not. 3; så tydes det äfven af Mommsen R. St. R. II, s. 185, not. 4, och Hirschfeld, a. st. s. 49.

[1]) Dio 6. 8—14.

[2]) A. st. 17—23. 26—30.

[3]) A. st. 31.

[4]) A. st. 32. — Om Trajans krig i orienten jämför Dirauer a. st. s. 152—186.

[5]) A. st. 10. 23. Under kriget mot Partherne tillerkändes Trajanus, jämte andra utmärkelser, äfven rättigheten att triumfera öfver så många af de besegrade folken, som han sjelf fann för godt (a. st. 29). — Om Trajans segrar och eröfringar vittna äfven mynten. Vi hafva redan (sid. 247, not. 1) omnämt de äfven på dem förekommande titlarna *Dacicus* och *Parthicus*. Jfr silfvermynten n:is 74—77 (hos Cohen a. st.) m. DAC[*ia*] CAP[*ta*] och COS. V (åren 103—111) å fråns., och kopparm. n:o 332 m. COS. VI (112—117) på åts. och DACIA AVGVST[*a*] PROVINCIA på fråns. Jfr km. n:o 479, afbildadt å pl. III, m. COS. V och väl äfven afseende Daciens underkufvande. Vidare guld- och silfvermynten n:is 97 och 98 m. PARTHIA CAPTA och COS. VI (112—117) på fråns., och kopparm. n:o 375 m. COS. VI på åts. och REX PARTHIS DATVS på fråns.; jfr guldm. 209 m. REX PARTHVS; km. n:o 372 m. COS. VI på åts. och på fråns. REGNA ADSIGNATA och i bild tre konungar stående vid foten af en estrad, hvarpå Trajanus sitter. — Titeln *Dacicus* torde Tr. hafva erhållit redan efter det första Daciska krigets fullbordan mot slutet af år 102 (samtidigt med antagandet af titeln *pater patriæ*); ty den förekommer redan på ett mynt (n:o 181 hos Coh.) m. TR[*ibunicià*] P[*otestate*] VI (år 102/3), och sedermera regelmässigt på

Men just då Trajanus om våren 117 stod i begrepp att företaga en ny härnad till Mesopotamien, insjuknade han i Antiochia, och sannolikt anande sin nära förestående död, beslöt han att sjöledes återvända till Italien. Men på återresan dog han i Selinus i Cilicien [1]). Bördig från Spanien var han den förste provincial, som dittills bestigit den Romerska kejsartronen. Hans fädernesland skulle äfven gifva det Romerska riket en honom värdig efterträdare.

Trajanus var utan tvifvel en af Roms störste och ädlaste kejsare. Hans aktning för författningen och för det fria ordet, de reformer, han vidtog, och det nit, hvarmed han, så vidt krigen det medgåfvo, egnade sig äfven åt fredliga värf till rikets inre förkofran, allt detta är egnadt att ställa honom högt äfven såsom regent. Och såsom fältherre torde han intaga främsta rummet i de Romerske kejsarnes led. Till de krig, han förde, och som upptogo större delen af hans regering, manades han af omständigheternas kraf, icke af äregirighetens och eröfringslystnadens lockelser [2]); ty en färsk erfarenhet hade ådagalagt, att om man ej ville nesligt köpa freden med penningar eller landafträdelser, så stod den blott att vinna med segrande vapen och genom fiendens grundliga tuktande. Från detta verk bortrycktes visserligen Trajanus före dess fullbordan; men hans segrar hade dock ingifvit grannfolken fruktan för de Romerska vapnen och aktning för det Romerska namnet, och han har därigenom möjliggjort det fredens tidehvarf, som lyckliggjorde det Romerska riket under hans begge efterträdare; och likväl

---

alla mynt m. COS. V (åren 103—111) och COS. VI (åren 112—117). Myntet (a. st. n:o 112) m. COS. DES. II (från slutet af år 97!) måste vara oäkta, såvida ej *Cos. des. II* här möjl. är misskrifvet f. *Cos. des. V* (slutet af år 102), hvilket väl knappast är troligt.

[1]) A. st. 33.

[2]) Dio, a. st. 17 påstår visserligen motsatsen om hans krig med Partherne, men omnämner sjelf en för Trajanus giltig anledning till detta krig.

hafva de till en del med betydande landafträdelser och dyrbara skänker måst köpa sig detta föga pålitliga och redan under deras regering ofta nog störda fredslugn.

Men hos Trajanus är det icke blott statsmannen och fältherren, utan äfven menniskan, som är egnad att ingifva oss aktning och tillvinna sig våra sympatier. Af Dio skildras han såsom en öppen, pålitlig och trofast menniska, vänlig och nedlåtande mot alla, och fruktansvärd blott för fienden. Han älskade jagt, gästabud och skämt i sällskap med sina vänner, hvilka han utan lifvakt besökte i deras hem [1]). Han hade väl icke erhållit den grundligare undervisning i vältalighetens konst, som då ansågs höra till en fullt vårdad uppfostran; men denna brist, om det verkligen var någon sådan, ersattes hos honom genom hans af naturen goda förstånd och sunda omdöme. Visserligen var han, lika litet som någon annan dödlig, fri från menskliga svagheter, och särskildt förevitas honom, liksom Nerva, en allt för stor böjelse för drufvans berusande saft; men denna böjelse, hvaråt han i yngre år under lifvet i fältlägren torde hafva hängifvit sig, visste han vid mognare ålder tygla, så att den icke blef herskande lidelse och aldrig hindrade honom i

---

[1]) Dio a. st. 5, 3: *τῇ τε γὰρ φύσει οὐδὲν οὔτε διπλοῦν οὔτε δόλιον, οὔτε τραχὺ εἶχεν. ἀλλὰ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ἐφίλει καὶ ἐδεξιοῦτο καὶ ἐτίμα, τῶν δὲ ἄλλων ἠμέλει.* Jfr 6, 4 och isynnerhet den utförliga karaktärsteckningen i kap. 7. — Jfr äfven Aurel. Victor, Cæsares, 13, 8: *Aequus, clemens, patientissimus atque in amicos perfidelis, quippe qui Suræ familiari opus sacraverit, quæ Suranæ sunt.* (Om Trajans oinskränkta förtroende för denne Licinius Sura, se Dio, a. st. 15). *Usque eo innocentiæ (sc. suæ) fidens, ut præfectum prætorio Saburanum nomine, cum insigne potestatis, uti mos erat, pugionem daret, crebro (?) monuerit: Tibi istum ad munimentum mei committo, si recte agam; sin aliter in me magis.* Jfr Dio a. st. 16, 1, där Trajans ord med mera uttrycksfull korthet och alltså väl äfven med större noggrannhet återgifvas, och såsom yttrade blott en gång, nämligen vid värjans öfverlemnande: "*Λαβὲ τοῦτο τὸ ξίφος, ἵνα, ἂν μὲν καλῶς ἄρχω, ὑπὲρ ἐμοῦ, ἂν δὲ κακῶς, κατ' ἐμοῦ αὐτῷ χρήσῃ*" *(Accipe gladium hunc, ut eo, si recte imperem, pro me, sin nequiter, contra me utaris).*

samvetsgrannt uppfyllande af sina pligter [1]). Och en ädel och högsinnad ande, i förening med ett klart förstånd, som i hvarje fråga genast inser det rätta och utan öfverflödig ordrikedom uttalar det, afspegla sig i hans bref till Plinius [2]), hvilka i förening med sjelfva hans regeringshandlingar gifva oss säkrare medel att lära känna hans skaplynne, än Plinius' svassande loftal och Tacitus' onekligen mera betydande, men knappast fullt opartiska vittnesbörd [3]).

Vid Trajans sida stod hans ädla gemål, Plotina Augusta, en bland de få aktningsvärda kejsarinnor, som Roms historia har att framvisa. Hennes qvinliga rykte

---

[1]) Dio, a. st. 7, 4—5. Jfr Aurel. Victor, *Cæsares* 13, 10: *Quin etiam vinolentiam, quo vitio, uti Nerva, angebatur, prudentiâ molliverat, curari vetans iussa post longiores epulas.* Jfr *Vita Hadriani*, 3, 2—3: *ad bellum Dacicum Traianum familiarius prosecutus est (Hadrianus): quando quidem et indulsisse vino se dicit, Traiani moribus obsequentem, atque ob hoc se a Traiano locupletissime muneratum.* — Äfven den på den tiden ganska vanliga, ofta svärmiska kärleken till sköna ynglingar skall hafva varit en af kejsarens svagheter. Se Dio, a. st. och 10, 2. Dio tyckes dock vilja säga, att hos Trajanus denna lidelse aldrig urartade till osedlighet. A. st. 7, 4: *καὶ οἶδα μὲν ὅτι καὶ περὶ μειράκια καὶ περὶ οἶνον ἐσπουδάκει· ἀλλ' εἰ μέν τι ἐκ τούτων ἢ αἰσχρὸν ἢ κακὸν ἢ ἐδεδράκει ἢ ἐπεπόνθει, ἐπηγορίαν ἂν εἶχε· νῦν δὲ τοῦ τε οἴνου διακόρως ἔπινε καὶ νήφων ἦν, ἔν τε τοῖς παιδικοῖς οὐδένα ἐλύπησεν.* Dio anser honom sålunda i intetdera fallet vara tadelvärd.

[2]) Plinius, *Epistolæ*, 10:de boken, innehållande icke blott Plinius' bref till Trajanus under den förres vistelse såsom kejserl. kommissarie i Bithynien, utan äfven kejsarens svar.

[3]) Se Plin. *Panegyr.* (i slutet af Keils edition af hans skrifter). Jfr Tacit. *Hist.* i slutet af c. 1: *quod si vita suppeditet, principatum divi Nervæ et imperium Traiani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui, rarâ temporum felicitate, ubi sentire, quæ velis, et quæ sentias dicere licet.* (Tyvärr tyckes det ej hafva blifvit Tacitus förunnadt att verkställa denna afsigt.) Jfr Tacit. *Agricola*, 3: *Nunc demum redit animus* (efter Domitians tyranni); *set quamquam primo statim beatissimi sæculi ortu Nerva Cæsar res olim dissociabiles miscuerit, principatum et libertatem, augeatque quotidie felicitatem temporum Nerva Traianus, nec spem modo ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur adsumserit, naturâ tamen infirmitatis humanæ tardiora sunt remedia quam mala;* etc. Jfr Dio, m. fl. redan anförda källor.

fördunklas icke af någon fläck [1]); och i fall berättelsen om det understuckna testamentet rörande Hadrians adoption möjligen skulle ega grund [2]), så leddes hon därvid väl i någon mån af sin aktning och vänskap för Hadrian, men i ingen händelse af någon otillständig böjelse för honom [3]), som å sin sida säkerligen blott hyste sonliga känslor för henne och städse vördade henne såsom en mor [4]).

---

[1]) Dio, a. st. 5, 5: *Πλωτῖνα δὲ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ὅτε πρῶτον ἐς τὸ παλάτιον ἐσῄει, ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς καὶ πρὸς τὸ πλῆθος μεταστραφεῖσα εἶπε "τοιαύτη μέντοι ἐνταῦθα ἐσέρχομαι οἵα καὶ ἐξελθεῖν βούλομαι." καὶ οὕτω γε ἑαυτὴν διὰ πάσης τῆς ἀρχῆς διήγαγεν ὥστε μηδεμίαν ἐπηγορίαν σχεῖν.*

[2]) Härom vidare i det följande.

[3]) Dio's ord (LXIX, 1, 2), att Plotina *ἐξ ἐρωτικῆς φιλίας* skaffat Hadrian Cæsarstiteln och kejsarvärdigheten, är väl blott förtal, framkalladt af hätskheten mot Hadrianus.

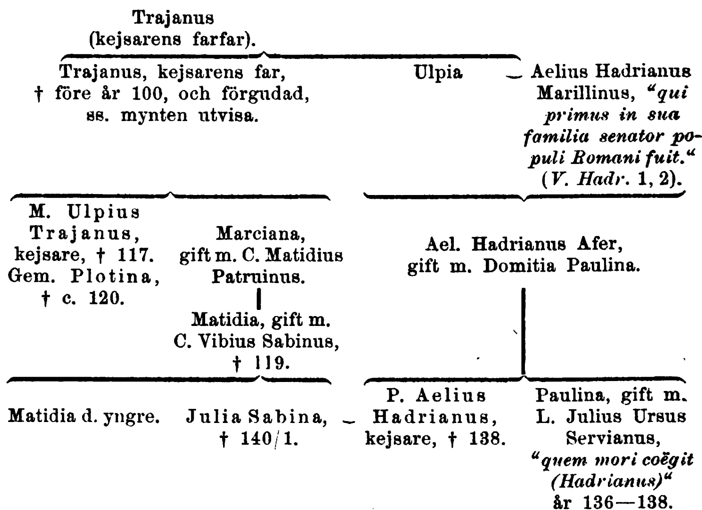
[4]) Om Plotinas ynnest för Hadrianus och hans befordran genom hennes inflytande se *Vita Hadriani* 2, 10, 4, 1 och 4; om hennes tillställning med Hadrians föregifna adoption af Trajanus: 4, 10. Jfr Dio, a. st. Om de vördnadsbetygelser, H. egnade henne vid hennes död, se Dio, a. st. 10, 3: *ὅθεν οὐ θαυμαστὸν εἰ καὶ τὴν Πλωτῖναν ἀποθανοῦσαν, δι' ἧς ἔτυχε τῆς ἀρχῆς, ἐρώσης αὐτοῦ, διαφερόντως ἐτίμησεν, ὡς καὶ ἐπὶ ἡμέρας ἐννέα μελανειμονῆσαι, καὶ ναὸν αὐτῇ οἰκοδομῆσαι, καὶ ὕμνους τινὰς ἐς αὐτὴν ποιῆσαι* och *V. Hadr.* 12, 2: *per idem tempus* (under Hadrians vistelse i Gallien efter sin återkomst dit från Britannien, år 120 eller 121) *in honorem Plotinæ basilicam apud Nemausum opere mirabili extruxit.* Plotina måste väl således hafva dött år 120 eller 121, icke, såsom Cohen, a. st. s. 90, uppgifver, år 129. Se för öfrigt hennes mynt a. st. s. 90 och 91, t. ex. n:o 7 m. PLOTINA AVG. IMP. TRAIANI på åts. och CONSECRATIO på fråns. (Det förtjenar anmärkas, att Plotina här icke kallas *diva.*) Jfr s. 92, n:o 1 m. PLOTINÆ AVG. på åts. och DIVO TRAIANO PARTH. AVG. PATRI på fråns., och n:o 2 m. DIVÆ PLOTINÆ MATRI på åts. och DIVO TRAIANO AVGVSTI PATRI, det förra antagligen präglads under hennes lifstid, det senare sedan hon följt sin gemål i grafven. A. st. s. 93, 1 och 2: PLOTINÆ AVG. på åts., IMP. CÆS. TRAIAN. HADRIANO OPT. AVG. G. D. PARTH. å fråns. Alla de anf. mynten hafva påtagligen under Hadrians regering blifvit slagna till Plotinas ära.

Hadrianus 117—138.

Då Trajanus lemnat Syrien, hade han uppdragit befälet öfver hären åt sin landsman och anförvandt P. Aelius Hadrianus, som under kriget mot Partherne hade erhållit ståthållarskapet öfver Syrien [1]). Då nu Trajanus dog barnlös, bedrefvo enkekejsarinnan Plotina och gardesöfversten Attianus, som var bördig från samma stad som Hadrianus och hade varit hans förmyndare, att denne erkändes som Cæsar och af hären utropades till kejsare på grund af verklig eller föregifven adoption af Trajanus [2]).

---

[1]) Hadrianus var liksom Trajanus bördig från den Romerska kolonien Italica vid Bætis (Guadalquivir). Hans farfar hade varit gift med Trajans faster, och sjelf hade han blifvit förmäld med kejsarens systerdotters dotter Sabina. Dessutom hade Trajanus tillsamman med den Rom. riddaren Cælius Attianus varit hans förmyndare. *Vita Hadriani* (i *Hist. Augusta*), 1. Dio LXIX, 1. — Trajans och Hadrians slägtskapsförhållanden upplysas af följande stamtafla:

Äfven Marciana och Matidia erhöllo titeln Augusta och förgudades efter sin död, såsom mynten utvisa. (Se deras mynt hos Cohen a. st. s. 92; 93 o. ff.)

[2]) Dio (a. st.), som åberopar hvad han hört af sin far Apronianus, hvilken då var ståthållare i Cilicien, säger uttryckligen, att Hadrianus

Från Antiochia, där han befann sig vid Trajans död, skref Hadrianus [1]) genast till senaten, ursäktande sig för det han, brådstörtadt af soldaterne utropad till kejsare, icke hade afvaktat senatens beslut om kejsarvärdigheten, alldenstund staten icke kunde vara utan imperator.

---

icke blifvit adopterad af Trajanus, utan att adoptionsdokumentet var ett falsarium af Plotina, som under flera dagar skall hafva hållit Trajans död hemlig, för att under tiden ryktet om adoptionen skulle hinna sprida sig bland allmänheten. Detta, tillägger Dio, bevisades äfven af det i kejsarens namn till senaten affattade brefvet om adoptionen, hvilket icke var underskrifvet af Trajanus sjelf, utan af Plotina. (Det låter dock tänka sig, att detta skett på Trajans uppdrag, medan han låg på dödsbädden och sjelf var ur stånd att skrifva sitt namn.) Enligt *Vita Hadriani* 4, 8 voro flera olika sägner härom i omlopp: *Frequens sane opinio fuit, Traiano id animi fuisse, ut Neratium Priscum, non Hadrianum, successorem relinqueret, multis amicis in hoc consentientibus, usque eo ut Prisco aliquando dixerit: "commendo tibi provincias, si quid mihi fatale contigerit." et multi quidem dicunt, Traianum in animo id habuisse, ut exemplo Alexandri Macedonis sine certo successore moreretur* (påtagligen blott en lös gissning *ex analogia*), *multi, ad senatum eum (Traianum) orationem voluisse mittere petiturum, ut, si quid ei evenisset, principem Romanæ rei publicæ senatus daret, additis dumtaxat nominibus, ex quibus optimum idem senatus eligeret. nec desunt, qui factione Plotinæ, mortuo iam Traiano, Hadrianum in adoptionem adscitum esse prodiderint, supposito, qui pro Traiano fessâ voce loquebatur.* Af dessa sägner är väl den trovärdigaste den, att Trajanus, sjelf villrådig, velat lemna valet af tronföljare åt senaten, endast förbehållande sig förslagsrätten; och detta låter äfven ganska väl förena sig med ett sedan på dödsbädden förändradt beslut. Spartianus, denna lefnadsbeskrifnings författare, synes dock icke sätta tro till någon af dessa sägner, utan antager i föreg. kapitel adoptionen för äkta. Enligt honom erhöll Hadrianus i Syrien adoptionsbrefvet d. 11 Augusti och tvenne dagar senare underrättelsen om Trajans död. Jfr Centervalls i följ. not cit. arbete; hvaremot Dirauer, a. st. s. 184—186 ansluter sig till Dio's uppgift. — Hadrians adoption omnämnes å guldm. n:o 51 och silfvermynten n:is 52—55 hos Cohen; de äro alla att hänföra till de första mynt, som präglades under H:s regering.

[1]) Om Hadrianus se utom redan anf. arbeten af Merivale, Champagny, m. fl. äfven J. Centervall, *Spart. vita Hadriani comment. illustrata* (i Upsala Universitets årsskrift 1869), och F. Gregorovius, *Der Kaiser Hadrian, Gemälde der römisch-hellenischen Welt zu seiner Zeit.* 3:dje uppl. Stuttgart 1884. 8. (Detta arbete har dock först nyligen kommit mig till handa, så att jag blott i noterna kunnat taga hänsyn till detsamma).

Tillika anhöll han om gudomlig ära åt Trajanus [1]). Naturligtvis skyndade senaten att både bifalla Trajans förgudning och bekräfta Hadrians inkräktade kejsarvärdighet; och utan tvifvel tillerkändes honom vid samma tillfälle alla de vanliga kejserliga rättigheterna och utmärkelserna [2]). Tillika beslöts åt honom den triumf, som skulle hafva tillkommit den hädangångne kejsaren, om han lefvat. Men Hadrianus ville icke beröfva honom denna ära, utan lät triumfen firas i hans namn, och hans bild, naturligtvis iklädd triumfdrägt, intaga hans plats på triumfvagnen [3]). Därjämte uppsköt Hadrianus till sitt tolfte regeringsår antagandet af titeln »fäderneslandets fader» *(pater patriæ)*, som senaten upprepade gånger tillerkände honom [4]).

---

[1]) Dio LXIX, 2, 2: *Ἔγραψε δὲ πρὸς τὴν βουλὴν ὁ Ἀδριανὸς, ἀξιῶν βεβαιωθῆναι αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν καὶ παρ᾽ ἐκείνης, καὶ ἀπαγορεύων μηδὲν αὐτῷ μήτε τότε μήτε ἄλλοτε τιμὴν δή τινα φέρον, οἷα εἰώθει γίγνεσθαι, ψηφισθῆναι, πλὴν ἄν τι αὐτός ποτε ἀξιώσῃ.* — *Vita Hadriani*, 6: *Traiano divinos honores, datis ad senatum et quidem accuratissimis litteris postulavit et cunctis volentibus meruit, ita ut senatus multa, quæ Hadrianus non postulaverat, in honorem Traiani sponte decerneret. Cum ad senatum scriberet, veniam petit, quod de imperio suo iudicium senatui non dedisset, salutatus scilicet præpropere a militibus imperator, quod esse res dublica sine imperatore non posset.* Båda källorna tyckas fullständiga hvarandra, dock synes den senare här vara noggrannare. Det var väl ej i sin första skrifvelse till senaten, utan först sedan denne tillerkänt honom triumfen, som H. undanbad sig alla utmärkelser, som han ej sjelf begärde.

[2]) Detta är både i och för sig antagligt och styrkes af hvad som meddelas rörande den Hadrian redan då erbjudna titeln "*pater patriæ*".

[3]) Se gm. 280 hos Cohen, (a. st. sid. 45) m. DIVO TRAIANO PARTH. AVG. PATRI på åts., o. å fråns. TRIVMPHVS PARTHICVS jämte Trajan i en quadriga och hållande en spira med en örn på i ena handen, och en (lager-)qvist i den andra.

[4]) *Vita Hadriani* a. st. *Cum triumphum ei senatus, qui Traiano debitus erat, detulisset, recusavit ipse atque imaginem Traiani curru triumphali vexit, ut optimus imperator ne post mortem quidem triumphi amitteret dignitatem. — Patris patriæ nomen delatum sibi statim et iterum postea distulit, quod hoc nomen Augustus sero meruisset.* Häri följde H. äfven Vespasians och Trajans föredömen. Se ofvan s. 190, n. 1; 246, n. 1.

Att Hadrianus låtit af hären utropa sig till kejsare utan att afbida »senatens och det romerska folkets beslut»,

---

Hadrianus, född d. 24 Jan. år 76, var:
Cos. (suffect.) *I* år 108.
„ *(ordin.)* *II* „ 118.
„ „ *III* „ 119.

Redan om hösten 117 bekläddes han med *trib. pot.*, men i enlighet med den af Trajan införda regeln (se rättelsen t. sid. 242, noten) ingick 2:dra året af hans *trib. pot.* redan d. 10 Dec. s. år, och med d. 10 Dec. började äfven alla hans följ. tribunsår. (Se Mommsen, R. St. R. II, s. 757, n. 2. Jfr J. Dürr, Die Reisen des Kaisers Hadrian, sid. 19, n. 58). På Hadrians mynt saknas i regeln ziffran efter *trib. pot.* (den förekommer dock på ett k. mynt Coh. a. st. n:o 552 m. IMP. CÆSAR TRAIANVS HADRIANVS AVG. på åts. och PONT. MAX. TRIB. POT. II. LIBERALITAS AVG. å fråns.) och stundom äfven i inskrifter, s. dock icke alla äro att hänföra till första året af hans *trib. pot.*

På en del af H:s mynt m. "COS." (utan åtfölj. ziffra) och sålunda härrörande från hans 1:sta regeringsår (117) står i omskr. OPT. AVG. GER. DAC. PARTHIC., och alla dessa hafva tillika P. P. *(patri patriæ)*. Se Hadrians mynt hos Cohen (hvars åsigt, a. st. sid. 99, n., att *P. P.* här hänför sig till Trajanus, påtagligen är oriktig) guld- och silfverm. 51, 52, 111, 112, 296, 334, 335, 338, *Add.* 81; kopparm. 698, 700, 701, 776—778, 899. På det felaktigt prägl. km. 775 saknas GER., som i likhet med 776—778, bort stå i omskr. på åts.; men på fråns. läses: DAC. PARTHICO P. M. TR. P. OCS (läs: COS.) P. P. I *(sic)*. På 53 och 54 saknas OPT. AVG. GER. DAC. (som väl bort stå på åts.), men finnes PARTHIC. m. m. och P. P. på fråns. N:is 51—54 hafva på fråns. ADOPTIO, som eljest blott förekommer på 55 jämte TRIBVNIC. POTESTAS, men utan *Opt. Aug. Ger. Dac. Parthic.* och *P. P.* (måhända blott på grund af bristande utrymme). Af Hadrians och Trajans gemensamma mynt (Cohen a. st. s. 254) har gm. n:o 1 på åts. IMP. CÆS. TRAIAN. HADRIAN. OPT. AVG. G. D. PART. (utan P. P. och är således undant. från regeln), och på fråns. DIVO TRAIANO PATRI AVG. Men n:o 2 har på åts. blott IMP. CÆS. TRAIANO HADRIANO AVG. P. M. TR. P. COS. och på fråns. DIVO TRAIANO PART. AVG. PATRI. De ifrågavarande titlarna saknas äfven på alla öfriga H:s mynt m. COS., äfvensom på alla m. COS. DES. II, COS. II och COS. DES. III. Se Cohen a. st. följande m. COS.: g. o. s. m., 109, 110, 250—253, 295, 330, 337, 347, *Add.* 41; km. 702, 704, 705, 901, 902, *Add.* 79; m. COS. DES. II (således fr. slutet af år 117): g. o. s. m. 254, 297, 331, 348; km. 703, 903, *Add.* 99, 100; m. COS. II: g. o. s. m. 80, 98, 99, 113, 114, 212, 213, 255, 256, 298, 339, 340, 349, 354—356, 482, 483, 523, *Add.* 26; km. 635, 636, 667, 668, 672, 904, 905, 909, 954, 1007, 1026—1028, 1105, 1106, *Add.* 113; m.

hvilket först efteråt bekräftade den redan skedda magtinkräktningen, innebar dock en kränkning af de lagliga

COS. DES. III (från slutet af år 118): g. o. s. m. 81, 115, 214, 353, 485, 524: km. 669, 670. Likaledes saknas dessa titlar på förutnämda km. n:o 552 m. *Trib. pot. II* (= 10 Dec. 117—9 Dec. 118).

Det är häraf klart, att dessa titlar genast af senaten tilldelades Hadrianus och i enlighet med senatens beslut präglades på mynten; men att kejsaren, härom underrättad, tills vidare afböjde det. (Att dessa titlar förekomma äfven på de i kejsarens namn präglade guld- och silfvermynten, förklaras väl af Hirschfelds högst sannolika åsigt (a. st. sid. 93 o. f.), att äfven guld- och silfverpräglingen under principatet fortfarande stått under uppsigt och ledning af *III.viri a. a. a. fl. f.*, som därvid torde hafva egt att bestämma typen). Som ett egendoml. undantag må anmärkas, att ett H:s km. (Coh. 733) m. COS. III har GE. D. P. efter kejs:s namn. På alla andra mynt m. *Cos. III* saknas dessa titlar. Detta öfverensstämmer ock med Dio's el. rättare Xiphilins anf. uppgift. Denna uppgift torde näml. böra tolkas så, att kejs. i sin skrifvelse till senaten för framtiden blott undanbad sig, att utan hans hörande och samtycke hederstitlar, som han ej sjelf åstundade, präglades på mynten eller inristades på offentliga minnesvårdar; ty att kejs. förbehållit sig rätt, att sjelf begära sådana utmärkelser (hvilket väl icke heller ovilkorligen ligger i orden *πλὴν ἄν τι αὐτός ποτε ἀξιώσῃ*), innebär naturligtvis en orimlighet och strider äfven därmed, att senaten ånyo tvenne gånger af eget initiativ beslöt att tilldela honom titeln *P. P.*

Därföre kunna vi ej heller af mynten sluta till, när senaten andra gången erbjöd honom ifrågavarande titel; ty framgent aktade sig naturligtvis senaten att utan kejsarens hörande och samtycke låta prägla denna titel på mynten. Enligt J. Dürr a. st. s. 31 skedde det förra förnyade anbudet antingen i senare hälften af år 118, eller vid Pariliefesten d. 21 April år 121. Det senare synes mig sannolikare.

Däremot kunna vi med ledning af myntens intyg approximativt sluta till, när titeln *P. P.* för tredje gången erbjöds kejs. af senaten och nu ändtligen af honom antogs. Af H:s mynt med COS. III (präglade åren 119—138) sakna en stor del densamma, medan den däremot finnes på en talrik mängd. Hos Cohen a. st. saknas den på g. o. s. m. n:is 27, 35, 41, 47—50, 82, 83, 92 m. ANN. DCCCLXXIIII [= år 121 e. Kr.] NAT. VRB. P. CIR. CON. (jfr km. 660), 107—109, 116, 123—138, 140—144, 147, 149—151, 153, 156, 158, 161—166, 174, 175, 178—181, 183, 184, 186, 189, 191—193, 197—199, 201, 215, 216, 225, 260—262, 299—303, m. LIBERAL. AVG. III, 316—321, 357—441 (dock är inskr. på åts. af 437 oläslig och således P. P. här blott antaglig i analogi m. föregående och efterföljande typer), 444, 471—475, 525, *Add.* 3, 5, 11, 21, 23, 24, 32, 33, 37, 43, 45, 46, 48—51, 65; km. 537, 543, 546, 548—550, 566,

formerna och en eggelse för missnöjet eller ärelystnaden att inlåta sig i stämplingar mot den nye kejsaren. Den

569, 570, 650, 660 (jfr ofvan gm. 92), 665, 666, 671, 673, 674, 956, 957 o. 958 m. LIBERALITAS AVG. IIII, 962, 964—966, 974—976, 981—988, 998, 999, 1003—1006, 1008—1020, 1022—1025, 1029—1040, 1043—1045, 1046—1049 m. RELIQUA VETERA NOVIES MILL. ABOLITA, 1083, 1108, 1109, 1138, 1139, 1142, 1154—1157, 1164, 1165, *Add.* 75, 76, 81—84, 98, 105, 111, 112, 125. — Däremot finnes den på följ. mynt m. COS. III eller hörande till samma tidskifte: g. o. s. m. 6—26, 28—34, 36—40, 42—46, 56—79, 84—91, 93—95, 100—106, 119—122, 139, 145, 146, 148, 152, 154, 155, 157, 159, 160, 167, 168, 172, 173, 176, 177, 182, 185, 187, 188, 190, 194—196, 200, 202, 203—210, 217—224, 226—249, 257—259, 263—266, 270—276, 277—282, 283—294, 304—306 m. LIBERALITAS AVG. VI, 307 o. 308 m. LIBERALITAS AVG. VII (jfr *Add.* 39), 309—315, 322—329, 336, 341—346, 350—352, 442, 443, 445—456 (457 utan angifv. af konsulatet), 458—470, 476—481, 487—498, 500—522, 526—528, 530—534, *Add.* 1, 2, 4, 6—10, 12, 20, 22, 25, 27—30, 34—36, 38, 39 (jfr ofvan 307 o. 308), 40, 47, 52—64, 66; km. 535, 536 (där COS. II å fråns. hänför sig t. L. Aelius, Hadrians medregent o. *Cos. II* år 137), 538—542, 545, 547, 551, 555—557, 559—561, 563—565, 567, 568, 571, 572, 575— 577, 579—582, 584—634 (å 586 är tvifvelsutan HADRIANVS AVG. — — — att fullständiga m. COS. III P. P. ss. följer af jämförelse m. de begge föregående), 637—639, 641—649, 651—659, 661—664, 676—685, 686—701, 706 (där, liks. å 536, COS. II å fråns. väl afser L. Aelius), 721, 730, 752—760, 762—769, 770—774, 775—778, 779—782, 784—807 (äfven 808 hör väl till denna klass, ehuru på åtsidan blott läses HADRIANVS AVG. o. på fråns. EXERCITVS SYRIACVS S. C.), 809—811, 817—830, 833—875, 879—888, 889—899, 913—916, 919—931, 933—953, 959 o. 960 m. LIBERALITAS AVG. VI (jfr ofvan 304—306, o. nedan *Add.* 107), 961 m. LIBERALITAS AVG. VII (jfr 307 o. 308 o. *Add.* 39), 963, 967—972, 977—980, 984—994, 995—997, 1000—1002, 1021, 1041, 1042, 1050—1082, 1084—1094, 1096—1104, 1107, 1110—1114, 1117, 1120—1129 (äfven 1123 hör väl hit, ehuru inskr. på åts. är oläsl.), 1133—1136 (väl äfven 1135, ehuru slutorden COS. III P. P. på åts. äro oläsl.), 1141, 1143—1152, 1153, 1158, 1161, 1163, *Add.* 67—74, 78, 80, 85, 86—89, 91—97, 104, 106, 107 (jfr ofvan 960), 108, 109, 114—119, 123, 124, 126, 127. Af dessa båda klasser af mynttyper m. *Cos. III*, hvilka fördela sig på åren 119—137/8, är den senare m. *P. P.* mer än dubbelt så talrik (737) som den förra utan *P. P.* (286). Men häraf får dock ej den slutsatsen dragas, att den talrikare klassen representerar minst dubbelt så många år som den fåtaligare; ty under Hadrians resor i östern i det senare årtiondet af hans regering kunna mynttyperna oftare hafva vexlat än under den föregående tiden.

förutnämde Attianus, som medverkat till Hadrians utropande till kejsare och sedermera tillika med Plotina och

---

Det framgår näml. af alla omständigheter, att af mynten m. *Cos. III* de, som sakna *P. P.*, tillhöra ett äldre tidskifte, än de, som hafva denna titel. Ovedersägligen följer detta af 299—303 samt 957 o. 958 med *Liberalitas Avg. III* och *IIII*, utan *P. P.*, jämförda m. 304—306, 959, 960. *Add.* 107 samt 307, 308, *Add.* 39, som hafva *Liberalitas Avg. VI* o. *VII* med *P. P.*; likaså af 1046—1049 m. *Reliqva vetera* etc., utan tvifvel präglade i början af år 119, då de afse den efterskänkning af skatterestantier, som skedde år 118 (hvarom vidare i det följ.), samt 92 och 660 m. *Ann. DCCCLXXIIII* (år 121 e. Kr.) *nat. vrb. p. cir[censes] con[stituti]*, samtliga utan *P. P.*, jämförda m. 536 och 706, som hänföra sig till L. Aelius Verus' 2:dra konsulat år 137 och hafva *P. P.*

Men man kan med myntens ledning äfven med stor sannolikhet temligen noggrant bestämma den tid, då Hadr. omsider antog titeln *P. P.* Såsom J. Dürr anmärker (a. st. 30), var det högst sannolikt i Rom, som H. antog ifrågavarande titel. Men de anf. mynten 92 och 660, präglade år 121 och saknande *P. P.*, förbjuda oss antaga, att det skett dessförinnan. Samma år anträdde H., ss. Dürr visat, sin första rundresa genom provinserna och återkom till Rom först mot slutet af år 126. Men på ett mynt, prägl. i Alexandria i Ägypten i H:s 12:te ägypt. regeringsår (som motsvarade d. 29 Aug. 127—d. 28 Aug. 128 efter vår tideräkning), finnes, jämte Hadrians namn och bild på åtsidan, orden *ΠΑΤΗΡ ΠΑΤΡΙΔΟϹ* i fältet på fråns.; och dessa ord anträffas likaledes på ett Alexandrinskt mynt från följ. år. Härom anmärker Dürr a. st. sid. 29: "Auf keiner früheren oder späteren alexandrinischen Münze Hadrians erscheint der Titel πατὴρ πατρίδος; dies zusammen mit dem Umstand, dass die voll ausgeschriebenen Worte allein auf der Rückseite stehen, ergibt den sicheren Schluss, dass dieselben hier nicht als Bestandtheil der Titulatur, die Aufschrift der Vorderseite fortsetzend, erscheinen, sondern als ein selbständiges, in historischer Bedeutung, dass diese Münzen speciell zur Erinnerung an die Annahme des Titels *pater patriæ* durch Hadrian geprägt sind". (Man jämföre H:s mynt hos Coh. n:o 55 m. Adoptio. Tribunic. Potestas å fråns. och antagligen präglad omedelbart efter H:s beklädande m. *tribun. potestas.* På H:s öfriga mynt förekommer blott förkortadt TRIB. POT. eller TR. P. i den vanl. titeln).

Till i det närmaste samma resultat leda de ss. officiela dokument i hög grad vittnesgilla militärdiplomen från Hadrians regering (i *C. I. L. III*, s. 832 o. ff.). På n:o XXX af d. 15 Sept. 124 *(Tr. P. VIII. Cos. III)* och XXXI af d. 11 Okt. 127 *(Tr. P. XI. Cos. III)* saknas ännu *P. P.*, som däremot finnes på XXXII af d. 18 Febr. 129 *(Tr. P. XIII. Cos. III)*, XXXIII af d. 22 Mars samma år, XXXIV af d. 2 April 134 *(Tr. P. XVIII. Cos. III)*, XXXV af d. 15 Sept. s. år, XXXVI af d. 16 Juni

Matidia (Trajans systerdotter; se slägttaflan sid. 266 not. 1) följt Trajans qvarlefvor till Rom, synes till och med

138 (*Tr. P. XXII. Imp. II Cos. III*). Häraf framgår, att kejs. antagit tit. *P. P.* mellan d. 11 Okt. år 127 och d. 18 Febr. år 129.

De öfriga inskrifterna, så vida de ej äro ristade i "senatens och det Rom. folkets" namn (då de hafva *S. P. Q. R.*), äro föga tillförlitliga i dylika fall och förtjena därföre mindre afseende. I allmänhet öfverensstämma de dock i förev. fall m. mynten. Isynnerhet är detta händelsen m. inskrifterna i staden Rom och det öfriga Italien (Latiums inskrifter äro dock ännu icke utgifna i *C. I. L.*), mindre i provinserna, aldra minst i Africa. Följ. öfversigt må belysa detta.

Inskrifter i Rom (*C. I. L. VI*).

P. P. saknas i följ. inskr.:

för år 118: 967 (O. H. 805) och 967 a.
„ „ 119: 968 (O. H. 807).
„ „ 121: 1240.
„ „ 126: 969 och 970.

I *acta coll. fratrum Arvalium* (a. st. 2078), vota d. 3 Jan. 118 *[pro salvte Imp. Cæsaris divi]* TRAIANI PA*[rthici f. divi Nervæ nepotis Traia]*NI HADRIANI *[Avgvsti P. P.* (l. *P. M.?*)*]* beror *P. P.* blott på gissning. (Det saknas i förbönerna för kejsaren d. 7 Jan. samma år, äfvens. i öfriga ställen i samma inskr., där kejsarens namn och titlar förekomma). Detsamma gäller om förbönerna d. 7 Jan. år 122 i 2081: *[Qvod bonvm]* favstvm, felix for*[tvnatvm salvtare]*QVE SIT IMP. CÆSARI *[divi Traiani Parthici f. divi Nervæ nepoti Tr]*AIANO HADRIANO AVG. *[Pontifici Maximo, Patri pa]*T. TOTIQVE DOMVI EI*[vs]* etc. Skulle dessa restitutioner af de defekta texterna möjl. vara riktiga, så kan den egendomliga företeelsen blott förklaras genom senatens båda första beslut åren 117 och 121 att tilldela H. titeln *P. P.* och inskriftförfattarens okunnighet om, att kejs. båda gångerna undanbedt sig dem.

Däremot finnes *P. P.*

för år 129: 971 (O. H. 2453), å en minnesvård, invigd VI K. MAIAS (= 26 April) Q. JVVENTIO CELSO II L. NERATIO MARCELLO II. COS. = år 129, öfverensstämmande m. inskr:s TRIB. POTEST. XIII. COS. III.
„ „ 133: 972.
„ „ 134 el. 135: 974 (O. H. 5457) med *Imp. II. [Trp. XV-* el. *XVI-] III. Cos. III.* på en minnesvård, egnad kejs. af "S. P. Q. R." sannol. med anledning af Judarnes besegrande.
„ „ 136: 975 och 976.
„ „ 137: 1854 (O. H. 6577) m. LVCIO AELIO CÆSAR*[e II, P. Cœlio Balbino cos.]*.
„ „ 139: 984 o. Hadrians grafvård.

hafva fruktat, att stadspräfekten Bæbius Macer skulle motsätta sig Hadrians erkännande som kejsare. I ett bref

---

Att *P. P.* saknas å 973 af år 134, beror väl blott på förgummelse.

I sydvestra Italien med öarna *(C. I. L. X)*.

P. P. saknas:

för år 118: 1638.

„ „ 119: 208, 7202.

„ „ 121: 676 (O. H. 3742), 4574, 6939 = 6940, 6652.

„ „ 122: 4756.

„ „ 122 el. 127: 514 m. *[Tribun.] Potestatis [V]I* el. *[X]I. [C]o[s] III.*

„ „ 127: 7854 (det redan nämda mdpl. XXXI i *C. I. L. III*, s. 874).

P. P. finnes:

för år 129: 4782, 1242 (där *P. P.* beror på antagl. restitution).

„ „ 134: 7855 (mdpl. XXXV a. st. s. 878).

I sydöstra Italien *(C. I. L. IX)*.

P. P. saknas:

för år 122: 6074.

„ „ 123: 3344, 6075.

„ „ 127: 5294 (O. H. 1852).

P. P. finnes:

[för år 127?: 4587 (O. H. 808 = 5452); där dock *P. P.* beror på osäker gissning, s. synes mig föga sannolik].

för år 129: 4116.

„ „ 134: 4359.

„ „ 119 (128?)—138: 2828 (O. H. 5454), 5681, 4323. I alla dessa beror dock *P. P.*, och i de båda sista äfven *Cos. III* på antaglig restitution.

„ „ „ 4952 (O. H. 764) m. PRO SALVTE IMPERAT. HADRIANI AVG. P. P. FORTVN*[æ]* RED*[uci]*, antagl. m. anledning af kejsarens återresa från Africa mot slutet af år 128.

I Gallia Cisalpina *(C. I. L. V)*.

P. P. saknas:

för år 118: 4315, 4316.

„ „ 125: 8095.

P. P. finnes:

för år 129: 4091 (redan anf. mdpl. af $^{18}/_{2}$ d. år).

„ „ 137: 2152.

I Gallia Narbonensis saknas *P. P.*: O. H. 809 (“*Turnone ad ripam Rhodani*”) m. *Trib. potest III. Cos. III* (år 119) och härrörande från *N(autæ) Rhodanici*.

I Britannia *(C. I. L. VII)*.

P. P. finnes:

till Hadrian tillrådde han nämligen denne att i sådan händelse låta mörda Macer äfvensom tvenne andra redan

för år 120: 1169 (O. H. 5252).
„ „ 129—132?: 275 m. *[Trib. Pot. XVI?] Cos. I[II].*
„ „ 119—138: 1175.
Däremot saknas *P. P.* i auf. mdpl. af [15]/9 124.
I Hispania *(C. I. L. II).*
P. P. saknas:
för år 118: 429.
„ „ 119: 2959.
„ „ 121: 186 (O. H. 819), 4656, 4658, 4659, 4661, 4662, 4663, 4668, 4669, 4678, 4682.
P. P. finnes:
för år 122: 2014, 4694.
„ „ 123: 1889.
„ „ 128: 1371 (O. H. 2369 = 2760), 2055.
„ „ 130: 2111.
„ „ 131: 4892.
„ „ 132: 2516.
„ „ 134: 4735—4738, 4747, 4752, 4821, 4825, 4839, 4841, 4849, 4857, 4860 (där i st. f. *Tr. Pot. XVII* läs *XVIII*, och i st. f. *Cos. IIII* läs *III)*, 4871, 4877, 4906 (m. *Imp.* ɔ: *II*), 478 (m. *Imp. II*) och väl äfven den mycket defekta 3239 m. *Imp. II*, så vida ej i st. f. *Trib. Pot. [XVIII]* möjl. bör läsas [XVIIII] o. inskr. i så fall hänföras till år 135.
„ „ 135: 4633 (utan *Imp. II*).
„ „ 136: 4779, 4780, 4783.
I Asien, Grekl. o. Illyr. *(C. I. L. III).*
P. P. saknas:
för år 119: 629.
„ „ 122: 310, 313.
„ „ 123: *Add.* 1 och 2 (p. 967).
„ „ 124: 466.
P. P. finnes:
för år 117: 1445, m. *Trib. potestate II, Cos. P. P.;* således efter 10 Dec. 117, men före 1 Jan. 118. (Se Dürr a. st. sid. 19, n. 58). Denna inskr. härrör från Sarmizegethusa i Dacien, där man säkerl. då ännu icke hade sig bekant, att kejs. nyss förut undanbedt sig den af senaten honom tillagda titeln *P. P.*
„ „ 124: 3968.
„ „ 129: 765 (*Add.* p. 997), 6057.
„ „ 132: 5733, 5744 (def.), 548, 1446, 6102.
„ „ 136: 749.

förut för äregiriga afsigter misstänkta och därföre till öar förvisade personer, M. Laberius Maximus och Frugi

---

för år 137: 4366 (O. H. 814, 827).

Att *P. P.* saknas i 3280 af år 133 beror väl blott på försummelse af inskriftens författare.

I Africa *(C. I. L. VIII)*.

P. P. saknas:

för år 119 el. 121: 11 (där i st. f. *Trib. pot. II* bör läsas *III* el. *V*).
„ „ 123: 10048 (O. H. 3564 m. *add.*), 10065, 10091, 10092, 10114, och t. samma år höra väl äfven 2357 och 2358.
„ „ 124: 10355, 10363.
„ „ 129: 10960 (där *P. P.* väl blott är uteglömdt af vårdslöshet).
„ „ 119—138 (128?): 8239 m. *[Trib. pot. — — — Cos.] III.*

P. P. finnes:

för år 118: 1479 (O. H. 5330), möjl. af okunnighet om, att kejs. undanbedt sig denna titel. (Jfr ofvan).
„ „ 121: 5177.
„ „ 123: 10081, 10877.
„ „ 128: 9697.
„ „ 129: 2533.
„ „ 134(?): 7968 m. *[Trib. pot. X] VIII [Cos. III]*.
„ „ 137: 799.
„ „ 119 (128?)—138: 98, 8317, 5696 m. *Trib. pot. X* . . *Cos. III*, 5697, en stod m. SABINÆ AVGVSTÆ, HADRIANI AVG. P. P. (Sabina, H:s gemål, fick tit. *Augusta* på samma gång s. H. för tredje gången erbjöds tit. *P. P.*).

I de Grek. inskrifter, som äro äldre än år 128, saknas regelmässigt denna titel, i de yngre (t. hvilka höra alla, i hvilka H. tituleras *Ὀλύμπιος* eller *Πανελλήνιος*) förekommer den däremot ofta, ehuru ej alltid. Se Dürr, a. st. Anhang.

Kronisternes uppgifter äro sinsemellan stridiga och förtjena därföre föga afseende. Enl. Eusebius (Armen. öfversättn.) antog H. tit. *P. P.* i sitt 9:de regeringsår 125/6 e. Kr.); enl. Hieronym. år 128/9; enl. Chronic. Paschale år 126.

Pontifex Maximus blef H. naturligtvis genast i början af sin regering, och denna titel förekommer ock redan på de äldsta mynten och inskrifterna från H:s regering. Så t. ex. finnes den å mynten 51—54 m. fl. hos Cohen, a. st., äfvensom i alla redan anf. inskr. af år 118, m. undantag blott af *C. I. L. V*, n:o 4315, medan den däremot förekommer i 4316 af samma år. Likväl är den stundom utelemnad, isynnerhet på mynt (väl för det knappa utrymmets skull), mindre ofta i inskrifter.

Efter sitt första utropande till *imperator* vid tronbestigningen har H. blott en gång till under sin regering antagit denna titel *(Imp. II)*. Det

Crassus. Men Hadrianus var för rättsinnad eller för klok att med ett dylikt dåd inviga sin regering och lyss-

skedde år 134, utan tvifvel med anledning af de upproriske Judarnes besegrande. Denna titel förekommer dock, anmärkningsvärdt nog, icke på några riksmynt från Hadrians tid; åtminstone har jag ej funnit den på hans mynt hos Cohen. Däremot finnes den, eller kan på grund af sannolik restitution antagas hafva funnits i följande inskrifter.

I Rom *(C. I. L. VI)*:

af år 134 (eller 135, enl. Bormanns restitution): S. P. Q. R. *[Imp. Cæs.* etc. *Traiano Ha]*DRIANO AVG. *[Pont. Max. Imp. II. Trib. Pot. XV]*III. COS. III. P. P. *[qvod svmmo animi a]*RDORE, MISSO *[exercitu, exantlatis labo]*RIBVS MAX*[imis, rempvblicam ab ho]*STE LIBERAVIT).

„ 136: 975 (med *Tribunic. Potestat. XX. Imp. II, Cos. III P. P.*, egnad kejs. af *"Magistri vicorvm vrbis regionum XIIII*) och 976 (t. minne af Anguratoriums återställ. af H.).

„ 138: 984 (å Hadrians grafvård); och 998 (åt Antoninus Pius, *"Imp. Traiani Hadriani Avg. Pontif. Max. Trib. pot. XXII. Imp. II. Cos. III. P. P. filio"* etc.).

Däremot saknas denna titel i n:o 973 af år 134 (m. *Trib. pot. XVIII. Cos. III*).

I Gallia Cisalp. *(C. I. L. V)*:

af år 137: 2152 (m. *Trib. pot. XXI, Cos. III Imp II, P. P.* enl. Mommsens restitution).

I Hispania (a. st. *II*):

af år 134: 4906 m. *Trib. pot. XIIX, Imp.* (utan ziffra) etc.

„ „ 478 (m. *Trib. pot. XVIII, Imp. II* etc.)

„ „ 3239 (m. *Trib. pot. [XVIII, Cos.] III, P. P. Imp. II*).

Däremot saknas *Imp. II* å 4748 af år 134 (135?) och 4633 af år 135.

I Asien, Grekl. och Illyr. (a. st. III):

af år 137: 4366 (O. H. 814, 827).

Härmed öfverensstämma äfven de båda af Dürr, a. st. Anhang, sid. 112, n:o 58 och 123 n:o 143 meddelade Grek. inskr. Af innehållet framgår, att båda härröra från H:s *trib. pot. XXI* = 10 Dec. år 136—9 Dec. 137, hvarjämte den senare är dat. d. 1 Phamenoth = d. 25 Febr. (år 137).

Däremot saknas *Imp. II* i 749 af år 136, väl blott af okunnighet el. försummelse.

I Africa (a. st. VIII):

af år 137: 799 (m. *Trib. pot. XXI, Imp. II, Cos. III*).

I militärdiplomen XXX—XXXV; det sistnämda dat. $^{15}/_{9}$ 134, saknas ännu denna titel, som däremot finnes i XXXVI af $^{16}/_{6}$ 138.

Af dessa inskrifter framgår, att H. antagit tit. *Imp. II* år 134, men väl först efter d. 15 Sept., då mdpl. XXXV, där den ännu saknas, är utfärdadt.

nade icke till det föga välbetänkta rådet. Då Crassus sedermera egenmägtigt lemnade sin förvisningsort, som det tycktes, för att inlåta sig i revolutionära stämplingar, blef han visserligen ombragt af en kejserlig prokurator (provinsprokurator, eller prokurator och präses i en prokuratorisk provins?); men detta skedde icke på kejsarens befallning, utan var väl ett försigtighetsmått, som prokuratorn vidtog af egen ingifvelse och på eget ansvar[1]).

Likaledes var det utan tvifvel på eget bevåg och utan att förut hafva inhemtat kejsarens mening som den för våldsamma kraftåtgärder allt för mycket fallne Attianus lät på ett summariskt sätt ombringa (C. Avidius) Nigrinus[2]) och trenne andra konsularer, Lusius Quietus[3]), (A.) Cornelius Palma[4]) och Celsus[5]), hvilka beskyldes för att jämte många andra hafva ingått en

---

Häremot kunna ej åberopas följ. tvenne inskrifter:

C. I. L. VI (Rom), 1240 med *Tr. p. V* (år 121), *Imp. IIII. Cos. III* och A. st. *II* (Hisp.) 2014 med *Tr. p. VI* (år 122), *Imp. VI. Cos. III. P. P.* (härrörande från en enskild person);

ty *Imp. IIII* i den förra och *Imp. VI* i den senare äro uppenbara misstag.

[1]) *Vita Hadriani*, 5, 5: *Tantum autem statim clementiæ studium habuit (Hadrianus), ut, cum sub primis imperii diebus ab Attiano per epistolas esset admonitus, ut et Bæbius Macer, præfectus urbis, si reniteretur eius imperio, necaretur, et Laberius Maximus, qui suspectus imperio in insula exulabat, et Frugi Crassus, neminem læderet; quamvis Crassum postea procurator egressum insulâ, quasi res novas moliretur, iniussu eius occiderit.* Orden "*egressum insulâ*" om Crassus utvisa, att äfven han var förvist till en ö, ehuru det ej uttryckligen säges.

[2]) Om denne Nigrinus' identitet m. den C. Avidius Nigrinus, hvilken ss. *legatus Aug. pr. pr. Achaiæ* afdömde gränstvisten mellan Delphi och dess grannområden, se J. Centerwall, a. st. sid. 62.

[3]) *Cos. suffect.* år 115(?), se J. Klein, *Fasti Consulares* sid. 58. Se för öfrigt Dio LXVIII, 32. Jfr Centerwall a. st. sid. 57 o. f. Hadrianus hade fråntagit honom befälet öfver det Mauriska rytteriet, "*quia suspectus imperio fuerat*". *V. Hadriani*, 5, 8.

[4]) Väl densamme, s. var *Cos. (ord.) I* år 99 och *II* år 109. Se Klein a. st. s. 52 och 57.

[5]) Väl ident. m. L. Publilius Celsus, *Cos. (ord.) II* år 113. Klein a. st. s. 57.

sammansvärjning i afsigt att mörda Hadrianus och upphöja Nigrinus på kejsartronen[1]. Detta skedde under kejsarens vistelse i Moesien, dit han begifvit sig år 117—118 med anledning af Roxolanernes infall (i Dacien?). Vid sin återkomst till Rom (år 118) ursäktade sig kejsaren i senaten för de utan hans vetskap och mot hans vilja verkstälda afrättningarna och förband sig med ed att aldrig straffa någon senator utan efter af senaten sjelf fäld dom[2].

---

[1]) V. *Hadriani* 7, 1—2: *Nigrini insidias, quas ille sacrificanti Hadriano, conscio sibi Lusio et multis aliis, paraverat, cum etiam successorem [eum] Hadrianus sibimet destinasset, evasit. Quare Palma Tarracenis, Celsus Baiis, Nigrinus Faventiæ, Lusius in itinere, senatu iubente, invito Hadriano, ut ipse in vita sua dicit, occisi sunt. unde statim Hadrianus ad refellendam tristissimam de se opinionem, quod occidi passus esset uno tempore quattuor consulares, Romam venit, Daciâ Turboni creditâ, titulo Aegyptiacæ præfecturæ, quo plus auctoritatis haberet, ornato.* Jfr Dio 2, 5—6.

[2]) V. *Hadr.* 7, 4: *in senatu quoque, excusatis quæ facta erant, iuravit, se numquam senatorem nisi ex senatus sententia puniturum.* Af sammanhanget framgår, att detta skedde omedelbart efter kejsarens återkomst till Rom. Man jämföre härmed ett fragment af Dio (LXIX, 2): *Ἀδριανὸς ἐν ἐπιστολῇ τινι ἔγραψε τά τε ἄλλα μεγαλοφρονησάμενος, καὶ ἐπομόσας, μήτε τι ἔξω τῶν τῷ δημοσίῳ συμφερόντων ποιήσειν, μήτε βουλευτήν τινα ἀποσφάξειν, καὶ ἐξώλειαν ἑαυτῷ, ἂν καὶ ὁτιοῦν αὐτῶν ἐκβῇ, προσεπαρασάμενος.* Det är ovisst, i hvad sammanhang detta framstäldes i Dio's eget arbete, men antagligen afses samma förhållanden som i nyss anf. ställe i *V. Hadriani*, ehuru dess förf. låter H. aflägga eden i senaten och något annorlunda formulerad. Det kan vara samma tilldragelse, som båda framställa på olika sätt; men det låter äfven tänka sig, att H. redan från Moesien tillskrifvit senaten ett sådant bref, som Dio uppgifver, och sedermera efter sin ankomst till Rom inför senaten förnyat sin ed.

För öfrigt är verkliga förloppet af denna sak ganska dunkelt. H. sjelf hade i sin autobiografi sagt, att afrättningarna skett "*senatu iubente*". Men hvarföre behöfde han väl då efter sin återkomst till Rom i senaten ursäkta sig med, att de skett mot hans vilja och i sammanhang därmed edligen förpligta sig att ej utan senatens dom straffa någon senator? Äfven synes det sätt, hvarpå de fyra konsularerne ombragtes, mera vittna om en öfverrampling, än om ett lagligt förfarande, grundadt på vederbörlig ransakning och dom. Möjligen häfvas dessa svårigheter genom en jämförelse med Ciceros förfarande mot de Catilinariska sammansvurne,

Öfverhufvud höll Hadrianus senaten i ära och gjorde allt, hvad på honom ankom, för att häfda dess anseende. Därföre var han ock sparsam med utdelande af senatorisk värdighet [1]). I öfverensstämmelse med denna sin höga tanke om senatorsståndet lät han aldrig Romerske riddare, hvarken eljest, eller ens såsom bisittare i den kejserliga domstolen, sitta till doms öfver senatorer [2]). Men å andra sidan förbjöd han af samma bevekelsegrund senatorer att, vare sig i eget eller i annans namn, förpakta några *vectigalia* [3]). — Sin aktning för senaten ådagalade han ock därigenom, att han hänsköt alla vigtiga och magtpålig-

---

om vi nämligen i analogi därmed antaga, att Attianus utverkat ett senatsbeslut, som bemyndigade honom att summariskt förfara mot de anklagade, och hvaraf han genast begagnade sig för att på förutnämda sätt låta taga dem af daga, och att missnöjet häröfver sedan vände sig mot kejsaren sjelf för det han "tillåtit" *(passus est)* detta förfarande mot fyra konsulårer, i det man förutsatte, att Attianus förfarit på grund af Hadrians uppdrag eller åtminstone med hans vetskap och begifvande. Det var från dessa misstankar H. ville befria sig, och för att lugna sinnena för framtiden förband han sig tillika med ed att aldrig låta afrätta någon senator utan föregående af senaten sjelf fäld dom. (Man torde näml. här böra skilja mellan *senatu iubente* på förra stället, och *ex senatûs sententia* på det senare). — Attianus tyckes i sjelfva verket hafva velat spela samma rol under Hadrians regering, som Mucianus under Vespasians (hvarom se sid. 183 o. 186).

[1]) A. st. 8: *Senatûs fastigium in tantum extulit, difficile faciens senatores, ut, cum Attianum ex præfecto prætorii, ornamentis consularibus præditum, faceret senatorem, nihil se amplius habere, quod in eum conferri posset, ostenderit.* Likväl bör härvid erinras, att H. i likhet med sina företrädare adlegerat personer *inter patricios.* I *C. I. L.* VI, 1383 (O. H. 3135) betecknas *P. Coelius P. f. Ser. Balbinus Vibullius Pius* ss. *adlectus inter patric. ab Imp. Cæs. Traiano Hadriano Aug.* och ss. *Cos. designatus* (för år 137).

[2]) A. st. 8: *Equites Romani nec sine se de senatoribus, nec secum iudicare permisit. Erat enim tunc mos, ut, cum princeps causas agnosceret, et senatores et equites Romanos in consilium vocaret et sententiam ex omnium deliberatione proferret.* Ordet *tunc* afser den under hans företrädare häfdvunna seden.

[3]) Dio a. st. 16: Ἐνομοθέτησε δὲ ἄλλα τε πολλά, καὶ ἵνα μηδεὶς βουλευτής, μήτ' αὐτός, μήτε δι' ἑτέρου, τέλος τι μισθῶται. Här är väl fråga om Rom. senatorer, icke om Athen. bouleuter.

gande ärender till dess afgörande[1]), och att han, när han befann sig i Rom eller dess grannskap, alltid bevistade senatens lagtima sammankomster[2]). Om samma grannlaga hänsyn vittnar äfven det af honom sjelf föreslagna senatsbeslut, som förbjöd vad från senaten till kejsaren[3]). — Likaledes stadgade han, att de dömdes indragna gods skulle till hela sitt belopp ingå till den under senatens förvaltning stående offentliga statskassan *(ærarium populi Romani)*, icke till den kejserliga kassan *(fiscus)*[4]). Den frikostighet, som var ett utmärkande drag hos Hadrianus, sträckte sig äfven till senatens medlemmar. Obemedlade senatorer, som icke genom slöseri ruinerat sig, gaf han, i förhållande till antalet af deras barn, på en gång en för hela lifvet betryggande fyllnad i deras senatorscensus, och bisprang rikligen många, icke blott sina personliga vänner, med de summor, som de behöfde för att bestrida kostnaderna för erhållna ämbeten[5]). De förnämste i senaten upptog han i sin enskilda umgängeskrets och umgicks med dem på förtrolig fot[6]).

Rättmätiga anspråk på folkets tacksamhet förvärfvade Hadrianus genom en storartad frikostighet. Strax

---

1) A. st. 7: *Ἔπραττε δὲ καὶ διὰ τοῦ βουλευτηρίου πάντα τὰ μεγάλα καὶ ἀναγκαιότατα.* Jfr de af H. föreslagna *senatus consulta*, s. ofta åberopas i *Digesta*, om hvilka vidare i det följ.

2) *V. Hadriani* 8, 16: *Senatui legitimo, cum in urbe vel iuxta urbem esset, semper interfuit.*

3) *Digesta* XLIX, 2, 2 *(Ulpian. l. I de appell.)*: *Sciendum est, appellari a senatu non posse principem, idque oratione divi Hadriani effectum.* Jfr ofvan sid. 38, not. 2.

4) *V. Hadriani*, 7, 7: *Damnatorum bona in fiscum privatum* (ↄ: *principis*) *redigi vetuit, omni summâ in ærario publico receptâ.*

5) *V. Hadr.* 7, 9—10: *Senatoribus, qui non vitio suo decoxerant, patrimonium pro liberorum modo senatoriæ professionis explevit, ita ut plerisque in diem vitæ suæ dimensum sine dilatione præstiterit. ad honores explendos non solum amicis, sed etiam passim aliquantis multa largitus est.*

6) A. st. 8: *Optumos quosque de senatu in contubernium imperatoriæ maiestatis adscivit.* Jfr Dio a. st. 7. Om den aktningsfulla höflighet, H. äfven i sitt enskilda umgänge iakttog mot senatorerna, se *V. Hadr.* 22, 4: *ad convivium venientes senatores stans excepit* etc.

i början af sin regering (år 118, efter sin återkomst från Moesien) efterskänkte han de omätliga summor, som den kejserliga kassan (*fiscus*) hade att fordra af enskilde gäldenärer i Rom och Italien, äfvensom de 16 (15?) års skatterestantier, den hade att fordra i provinserna; och till gäldenärernes framtida säkerhet lät han på Trajanstorget i Rom (*forum Traiani*) uppbränna skuldsedlarna. Hela summan uppgick till 900,000,000 sestertier, ungefär motsvarande 180,000,000 kronor[1]). — Det så kallade kransguld (*aurum coronarium*), som plägade gifvas kejsarne vid deras tronbestigning, efterskänkte han Italien helt och hållet och nedsatte dess belopp för provinserna[2]). — De

[1]) *V. Hadr.* 7: *Ad colligendam autem gratiam nihil prætermittens, infinitam pecuniam, quæ fisco debebatur, privatis debitoribus in urbe atque Italia, in provinciis vero etiam ex reliquis ingentes summas remisit, syngraphis in foro divi Traiani, quo magis securitas omnibus roboraretur, incensis.* Jfr Dio a. st. 8, 1: *ἐλθὼν γὰρ ἐς τὴν Ῥώμην ἀφῆκε τὰ ὀφειλόμενα τῷ τε βασιλικῷ καὶ τῷ δημοσίῳ τῷ τῶν Ῥωμαίων, ἑκκαιδεκαετῆ ὁρίσας χρόνον ἀφ' οὗ τε καὶ μέχρις οὗ τηρηθήσεσθαι τοῦτ' ἔμελλεν.* Dio talar här om skulder både till *fiscus* och *ærarium populi Romani* (*τῷ τε βασιλικῷ καὶ τῷ δημοσίω τῷ τῶν Ῥωμαίων*), men Hirschfeld a. st. 12 anser dock, att eftergiften blott gälde den kejserliga kassans fordringar, och i *V. Hadriani* nämnes också blott *fiscus*. Härmed öfverensstämmer ock inskriften å den marmortafla, hvarmed "senaten och det Rom. folket" (S. P. Q. R.) sökte föreviga minnet af denna frikostighet. Inskriften, tryckt i *C. I. L.* VI, n:o 967 (Or. Henz. 805), är af följ. lydelse:

IMP(*eratori*) CÆS(*ari*) DIVI TRAIANI PARTHICI F(*ilio*) D(*ivi*) NERVÆ N(*epoti*), TRAIANO HADRIANO AVG(*vsto*), PONT. MAX. TRIB. POT. II, COS. II (= år 118), QUOD VNVS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS REMITTENDO SESTERTIVM NOVIES MILLIES CENTENA MILLIA N(*vmmvm*) DEBITVM FISCIS, NON PRÆSENTES MODO, SED ET POSTEROS SVOS PRÆSTITIT HAC LIBERALITATE SECVROS. (Med *fisci* kan väl här blott menas de kejserliga kassorna).

Jfr mynten från Hadrians regering m. RELIQVA VETERA NOVIES MILL. ABOLITA och bilden af en liktor, som antänder en hop papper, påtagligen föreställande de nämda skuldsedlarna (Cohen a. st. n:is 1047—1049). Om Hadrians mynt m. INDVLGENTIA AVG. å fråns. (a. st. n:is 277—288, 933—937) och Sabinas mynt (a. st. sid. 257, n:o 16) m. samma inskr. äfven äro att hänföra hit, vågar jag ej afgöra.

[2]) *V. Hadr.* 6, 5: *aurum coronarium Italiæ remisit, in provinciis minuit, et quidem difficultatibus ærarii* [l. *fisci?*] *ambitiose ac diligenter expositis.*

underhållsmedel *(alimenta)*, som Nerva och Trajanus anslagit åt gossar och flickor i Rom och de Italiska kommunerna, förstärkte Hadrianus med frikostiga tillskott, och gaf äfven många vuxna qvinnor understöd till deras lifsuppehälle [1]. — Menigheten i Rom förnöjde han med lysande fester och skådespel [2]) och minst sju tid efter annan utdelade kongiarier [3]); men å andra sidan kröp

[1]) *V. Hadr.* 7, 8: *pueris ac puellis, quibus etiam Traianus alimenta detulerat, incrementum liberalitatis adiecit.* A. st. 7, 10: *Feminas nonnullas ad sustentandam vitam sumptibus iuuit.* Anmärkningsvärdt är, att inga Hadrians mynt, ej heller, mig veterligen, några inskrifter bevarat minnet af hans bidrag till alimentationen. Däremot erfara vi af *Dig.* XXXIV, 1, 14, 1 (Ulpian.), att H. stadgat, det gossar skulle åtnjuta (de af Trajanus och honom sjelf stiftade) *alimenta* till sitt (fylda) 18:de, flickor till sitt (fylda) 14:de år. Det heter näml. a. st.: *Certe si usque ad pubertatem alimenta relinquantur* (genom legat af enskilde), *si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris et puellis dabantur, velit sequi, sciat Hadrianum constituisse* (med hänsyn till de kejserliga stiftelserna), *ut pueri usque ad decimum octavum, puellæ usque ad quartum decimum annum alantur, et hanc formam ab Hadriano datam observandam esse, Imperator noster* (M. Antoninus Caracalla) *rescripsit.*

[2]) A. st. 7, 12; 19, 5. Dio a. st. 8, 2.

[3]) A. st. 7, 3: *ad comprimendam de se famam* (med anledning af de fyra konsularernes aflifvande under hans frånvaro i Moesien år 118) *congiarium duplex præsens populo dedit, ternis iam per singulos aureis se absente divisis.* Med *congiarium duplex* menas väl här ett dubbelt så stort kongiarium som det af 3 *aurei* per man, hvilket H. lät utdela före sin ankomst till Rom år 117, och icke 2 kongiarier på samma år. Vid L. Ceionius Commodus' adoption (år 136) *ludos circenses dedit, et donativum populo ac militibus exhibuit (Hadrianus).* A. st. 23, 12. Att dessa utdelningar åt folket och hären sammanlagda uppgått till 400,000,000 sestertier (omkr. 80,000,000 kronor), följer af de ord, som H. ofta skall hafva yttrat med anledning af denne sin adoptivsons hopplösa sjuklighet: „*In caducum parietem nos inclinavimus et perdidimus quater milies sestertium, quod populo et militibus pro adoptione Commodi dedimus*". A. st. 23, 14. Jfr dock *Vita Helii* (af samme författare, Aelius Spartianus, som skrifvit *V. Hadr.*?), där c. 6 summan uppgifves till *ter milies*, som åter 3, 3 uppgifves ss. soldaternas donativ!

Af Hadrians mynt inhämta vi, att minst 7 kongiarier blifvit utdelade under hans regering. Till det första af dem hänför Eckhel (a. st. sid. 476, col. 2) ett kopparmynt (i kejserl. museet i Wien), som på fråns. har orden PONT. MAX. TR. POT. COS. och en afbildning, som E. beskrifver

han icke för denna menighet och tvekade ingalunda

på följ. sätt: *Binæ figuræ togatæ sedentes in substructione, adstante Liberalitate; ad singulas hinc et illinc adscendit figura congiarium acceptura.* Däraf, att på myntet står blott COS., icke COS. II (= år 118), slutar E., att det härrör från år 117 och är det i *V. Hadr.* 7, 3 omtalade kongiariet, som H. lät utdela före sin ankomst till Rom. (Detta mynt har det ej lyckats mig att återfinna hos Cohen). — Till det andra kongiariet, som H. sjelf utdelade efter sin ankomst till Rom, hänför sig väl i så fall kmt. n:o 954 hos Cohen, hvilket på fråns. har orden LIBERALITAS AVG. S. C. i afskärningen, PONT. MAX. TR. POT. COS. II (= år 118) omskr. och på midten en afbildning, föreställande Hadrianus, verkställande en utdelning, och bakom honom Liberalitas med en polett (*tessera*) i handen. Myntet n:o 953 med COS. III (år 119—138), men för öfrigt lika m. föreg., torde däremot afse det 3:dje kongiariet. Till detta hänföra sig, såsom deras inskr. utvisar, a. st. silfverm. 299—303 och *add.* 37 m. LIBERAL(ITAS) AVG. III. — P. M. TR. P. COS. III; och kopparm. 956 m. LIBERALITAS AVG. III; till det 4:de: km. 957 och 958 m. LIBERALITAS AVG. IIII. — COS. III. Att äfven dessa utdelningar (III och IIII) verkstälts af H. i egen person, intygas af de anf. mynten, på hvilka han är afbildad såsom därmed sysselsatt.

Då på dessa mynt saknas *P. P.* i kejsarens titulatur, måste vi antaga, att de äro präglade innan H. antog denna titel (d. v. s. före d. 21 April år 128 enl. Dürr, a. st.). Med ledning häraf och af öfriga omständigheter kunna vi med stor sannolikhet antaga, att det 2:dra kong. utdelats år 118, omedelbart efter kejs:s ankomst till Rom; det 3:dje väl d. 21 April år 121 (*"die natali urbis"*) vid de nya cirkusspelens införande, och det 4:de vid kejsarens återkomst till Rom från sin första orientaliska resa (år 126), innan han ännu antagit tit. *P. P.* (Om det 5:te kongiariet se nedanför). Till det 6:te kongiariet hänföra sig gm. 304, sm. 305, 306 och km. 959, 960, *add.* 107, alla m. LIBERALITAS AVG. VI m. gudinnans bild på fråns. och HADRIANVS AVG. COS. III P. P. kring kejsarens bild på åts.; det 7:de kongiariet afse gm. 307 och *add.* 39, sm. 308 och km. 961, alla m. LIBERALITAS AVG. VII på fråns. och COS. III P. P. i kejsarens titel. Det sist anf. myntet (961) framställer kejs. sjelf såsom närvarande vid utdelningen, och afser väl den, som skedde m. anledning af L. Ceionius Commodus' (Verus) adoption år 137. Slutligen hafva sm. 309—315 och *add.* 38, samt km. 950—953 och *add.* 106 på fråns. LIBERALITAS AVG. (utan åtföljande siffra) och COS. III jämte P. P. i kejserl. titeln. Det senare bevisar, att de icke kunna hänföra sig till någon af de fyra första afdelningarna. Jag är böjd att hänföra dem till den 5:te, för hvilken eljest mynt helt och hållet skulle saknas. Vidare förtjenar anmärkas, att å dessa mynt och likaså å dem som hänföra sig till 6:te kong. framställes å fråns. blott gudinnan, tömmande sitt ymnighets-

att vid gifven anledning med allvar näpsa dess sjelfsvåld [1]).

Äfven mot hären visade Hadrianus sig frikostig och gaf den flera donativ [2]). Dessutom belönade han många förtjente krigare med penningskänker och ämbeten och drog med den största omtanke försorg för soldaternes behof; men tillika fordrade han sträng krigstukt och gaf under sina resor i provinserna och sina besök i lägren sjelf föredömet af ett tarfligt lefnadssätt och en ovanlig uthållighet i fältlifvets mödor [3]). Därföre egde han ock,

---

horn, men icke kejs. sjelf ss. närvarande. Särskildt bör detta uppmärksammas med hänsyn till kopparmynten, där hans bild eljes icke saknas å fråns., då det är fråga om utdeln. af kongiarier. Man frestas häraf till den förmodan, att 5:te och 6:te kongiarierne blifvit utdelade under kejs:s resor i de östra provinserna under åren 129—134; dock kan naturligtvis inga säkra slutsatser dragas af denna måhända tillfälliga omständighet.

[1]) Dio a. st. 6: *Ἦγε δὲ καὶ τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων ἐμβριθῶς μᾶλλον ἢ θωπευτικῶς.* Såsom exempel härpå berättar D., huruledes kejs., då det gladiatorsspelen åskådande folket pockande begärde något, icke blott afslog det, utan äfven befalte härolden att med "Domitians ord", såsom Dio uttrycker sig, ropa "Tyst!" (*Σιωπήσατε = Silete*); en befallning, som dock härolden, af fruktan att reta folket, kringgick, i det han blott uppräckte sin hand, och, då folket nu tystnade (väl för att få höra, hvad härolden hade att å kejsarens vägnar förkunna), fintligt utropade: "Ja, det var just det, kejsaren önskade!" Jfr 16 mot slutet. — Härmed strider icke ovilkorligen *V. Hadr.* 17, 8: *fuit et plebis iactantissimus amator;* ty denna popularitetsjagt visade sig väl egentligen i kejsarens frikostighet mot menigheten och hans vänliga nedlåtenhet äfven mot den ringaste (a. st. 20: *In conloqiis etiam humillimorum civilissimus fuit, detestans eos, qui sibi hanc voluptatem humanitatis quasi servantis fastigium principis inuiderent);* men den synes aldrig hafva förledt honom att glömma sin värdighet och nedlåta sig till en Vitellius' eller Didius Julianus' föraktliga kryperi.

[2]) *V. Hadr.* 5, 7: *militibus ob auspicia imperii duplicem largitionem dedit* sannolikt genast vid sin tronbestigning, eller möjl. efter sin ankomst till Rom år 118). — A. st. 23, 12: *ob cuius* (ɔ: *L. Ceionii Commodi Veri*) *adoptionem ludos circenses dedit, et donativum populo ac militibus expendit.* — På Hadrians mynt omnämnes icke något donativ åt hären. Säkerligen har den erhållit flera sådana, än de båda i *V. Hadr.* nämda.

[3]) A. st. 10, 2 o. ff. Härom vidare i det följande.

oaktadt sina stränga fordringar på soldaten, i hög grad hans tillgifvenhet [1]).

Med outtröttligt nit sökte Hadrianus fullgöra sina ämbetsåligganden, och särskildt egnade han en samvetsgrann omsorg åt lagskipningen och förvaltningen.

Både i Rom och under sina resor i provinserna utöfvade han i egen person sin kejserliga domsrätt med den största samvetsgrannhet, och hade till bisittare i sitt *consilium* icke blott konsuler, prätorer och de anseddaste senatorer, utan äfven sin tids förnämste rättslärde, Julius Celsus, Salvius Julianus, Neratius Priscus och andra, dock först sedan de blifvit gillade af senaten [2]). Ofta utnämde han sjelf förmyndare [3]), och då han beklädde konsulatet, dömde han sjelf ofta i de mål, som hörde under konsulernes domvärjo [4]). Men mål rörande majestätsbrott tillstadde han aldrig [5]), och proskriberades barn lät han behålla en tolftedel af deras egendom [6]).

---

[1]) A. st. 21, 1: *a militibus propter curam exercitûs nimie multum amatus est, simul quod in eos liberalissimus fuit.*

[2]) A. st. 21, 9: *De iudicibus omnibus semper cuncta scrutando tamdiu requisivit, quamdiu verum inveniret.* 22, 11: *Causas Romæ atque in provinciis frequenter audivit, adhibitis in consilio sao consulibus atque prætoribus et optumis senatoribus.* 18, 1: *Cum iudicaret, in consilio habuit, non amicos suos aut comites, sed iuris consultos et præcipue Iulium Celsum, Salvium Iulianum, Neratium Priscum aliosque, quos tamen senatus omnis probasset.* Jfr Dio a. st. 7: *καὶ ἐδίκαζε μετὰ τῶν πρώτων, τοτὲ μὲν ἐν τῷ παλατίῳ, τοτὲ δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ, τῷ τε Πανθείῳ καὶ ἄλλοθι πολλαχόθι ἀπὸ βήματος, ὥστε δημοσιεύεσθαι τὰ γιγνομενα. Καὶ τοῖς ὑπάτοις ἔστιν ὅτε δικάζουσι συνεγίγνετο.*

[3]) A. st. 22, 1: *Tutores sæpissime dedit.*

[4]) A. st. 8, 5: *Ipsum autem tertium consulatum* (år 119 e. Kr.) *et quattuor mensibus tantum egit, et in eo sæpe ius dixit.*

[5]) A. st. 18, 5: *Maiestatis crimina non admisit.*

[6]) A. st. 18, 8: *liberis proscriptorum duodecimas bonorum concessit.* I ett fall, då en proskriberad (Albinus) hade många barn, lät han dem t. o. m. behålla fadrens hela egendom, *"cum ampliari imperium hominum adiectione potius, quam pecuniarum copiâ, malim"*. *Digesta* XLVIII, 20, 7, § 3. — I ett annat rescript (*Dig.* a. st. 2, pr.) förbjöd H. att indraga någons egendom, medan han blott var fängslad och innan han blifvit sakfäld.

Hadrians omsorg om lagskipningen bevittnas äfven af de *senatus consulta*, som han genom sitt initiativ tillvägabragte, samt de talrika af honom utfärdade förordningar *(edicta, decreta, rescripta)*, som ofta åberopas i rättskällorna, isynnerhet i de på Justinian I:s tid utgifna *Digesta* [1]).

[1]) *Senatus consulta* tillkomna på H:s förslag *(auctore Hadriano)* omtalas på flera ställen i rättskällorna. Så (utom det redan sid. 281, not. 3, anf. s. c., som förböd vad fr. senaten t. kejs.): *Dig.* V, 3 *(De hereditatis petitione)*, 20, § 6 ett s. c., s. H. föreslagit i en d. 5 Mars år 129 dat. libell, och hvarom konsulerne hörde senaten d. 14 i samma månad. Antagligen är det samma senatus cons. som afses a. st. 22 och 40, pr. och väl äfven a. st. VI, 1 *(De rei vindicatione)*, 27, § 3 och *Cod. Iust.* III, 31 *(De rei vind.)*, 1. Samma s. c. afse måhända äfven följ. ställen hos Gaius, *Instit.* II, 143 *(Quibus ex causis testamenta infirmentur)* samt I, 115 a. och II, 57, s. likaledes afse arfs- och testamenträtten. — Till ett annat af H. föreslaget s. c., beträffande de barns rätteliga ställning *(status)*, som födas af Latinare eller Peregriner och Rom. medborgarinnor, eller af Latinare och Peregriner, o. s. v. hänföra sig Gaius I, 77, 81, 91—94 (III, 20?), och möjligen äfven I, 47 (som till *peregrini* utsträckte stadgandet i *lex Aelia Sentia*, *"ut qui creditorum fraudandorum causa manumissi sint, liberi non fiant")*, samt III, 72—73 (till förmån för de frigifne med Latinsk rätt, som blifvit Rom. medborgare *invito vel ignorante patrono*).

Man bör för öfrigt noga skilja mellan de *senatus consulta*, som enl. källornas vittnesbörd tillkommit *auctore Hadriano* och *temporibus Hadriani;* de, om hvilka sistnämda uttryck begagnas (t. ex. *Dig.* XXVIII, 5, 84 [83], 1, hafva icke blifvit föreslagna af kejsaren sjelf.

I allmänhet röjer sig i H:s lagstiftning en frisinnad och human anda, och detta gäller icke blott om de anförda *senatus consulta*, utan äfven om de af honom utfärdade *edicta, decreta* och *rescripta*. Särskildt röjer sig detta i det skydd, han sökte skaffa trälarne mot godtycklig och barbarisk misshandling af deras herrar. Följ. utdrag ur källorna må belysa detta. *V. Hadriani*, 18, 7: *servos a dominis occidi vetuit, eosque iussit damnari per iudices, si digni essent.* — Att H. äfven visste gifva kraft åt detta stadgande framgår af *Dig.* I, 2 *(De his, qui sui vel alieni iuris sunt)*, 2: *divus etiam Hadrianus Umbriciam quandam matronam in quinquennium relegavit, quod ex levissimis causis ancillas atrocissime tractasset.* — *V. Hadr.* 18, 11: *si dominus in domo interemptus esset, non de omnibus servis quæstionem* (tortyr) *haberi, sed de iis, qui per vicinitatem poterant sentire, præcepit.* (Jag har dock ej i rättskällorna lyckats påträffa något sådant af H. utfärdadt stadgande. Om det ännu var gällande, då

Redan Augustus hade börjat auktorisera berömde rättslärde att afgifva lagförklaringar, och dessa gälde såsom rättesnöre för domarena (se sid. 45). Hadrianus, som i ett reskript inskärpte detta, tillade dock, att i de fall, då de rättslärdes åsigter voro skiljaktiga, egde domaren följa hvilken mening han fann för godt [1]). — Vidare in-

Digesta författades, hade det väl bort omnämnas *Dig.* XXIX, 5, i likhet med det H:s reskript, för hvilket vi nu gå att redogöra). — Men å andra sidan fordrade H. af trälarne, att de äfven med fara för sitt eget lif skulle söka rädda sina herrars. Så heter det t. ex. *Dig.* XXIX, 5, 1, § 28: *Iuxta hoc tamen videtur et divus Hadrianus rescripsisse in hæc verba. "Servi quotiens dominis suis auxilium ferre possunt, non debent saluti eorum suam anteponere: potuisse autem ancillam, quæ in eodem conclavi cum domina sua fuerat, auxilium rei* (l. *ei?*) *ferre, si non corpore suo, at certe voce plorantem, ut hi, qui in domo fuerant, aut vicini audirent, hoc ipso manifestum est, quod dixit* (sc. *ancilla*), *percussorem sibi mortem minatum, si proclamasset. ultimum itaque supplicium pati debet vel [ob] hoc, ne ceteri servi credant, in periculo dominorum sibi quemque consulere debere"*.

Äfven åt de kristne sökte H. bereda laga skydd mot olaglig förföljelse och förbjöd deras straffande på grund af lösa angifvelser för obevisade brott. Se hans bref härom till prokonsuln i Asia Minucius Fundanus. (Euseb. kyrkohist. IV, 8—9). — Det hade varit önskligt, att Gregorovius i sitt anf. arbete egnat större uppmärksamhet åt lagstiftningen under Hadrians regering.

[1]) Gaius, a. st. I, § 7: *Responsa prudentium sunt sententiæ et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere. quorum omnium si in unum sententiæ concurrant, id, quod ita sentiunt, legis vicem optinet; si vero dissentiunt, iudici licet quam velit sententiam sequi: idque rescripto divi Hadriani significatur.* — Att det dock icke behöfdes kejserlig auktorisation för att gå allmänheten till handa med juridiska råd, framgår af följ. ställe hos Pomponius (*Dig.* I, 2, 2, § 49), som i denna fråga är särdeles upplysande och därföre förtjenar att här i sin helhet meddelas. Det lyder: *Ante tempora Augusti publice respondendi ius non a principibus (?!) dabatur, sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant: neque responsa utique signata* (försedda med deras sigill) *dabant, sed plerumque iudicibus ipsi scribebant* (ss. *consiliarii iudicum?*), *aut testabantur [eis], qui illos consulebant.* (Jfr de Norske lagmännens "orskurd"). *Primus divus Augustus, ut maior iuris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate eius responderent: et ex illo tempore peti hoc pro beneficio coepit. Et ideo optimus princeps* Hadrianus, *cum ab eo viri prætorii peterent, ut sibi liceret responderi, rescripsit eis, hoc*

skärpte Hadrian, att vittnena sjelfva borde höras, och domaren icke nöja sig med deras skriftligen afgifna vittnesmål, samt fästa afseende vid vittnets person och sorgfälligt pröfva dess trovärdighet; detta förfarande säger kejsaren att han sjelf plägade iakttaga[1]). Till förebyg-

non peti, sed præstari solere, et ideo, si quis fiduciam sui haberet, delectari se, [si] populo ad respondendum se præpararet [l. *præberet?*]. I detta reskript förklarar H. uttryckligen, att något kejserligt *privilegium respondendi* icke vore behöfligt, då det stod hvem som helst fritt att härutinnan erbjuda allmänheten sin tjenst (*hoc* [sc. *τὸ respondere*] *non peti, sed præstari (sc. consulentibus) solere)*. Af ordet *solere* vore man t. o. m. frestad att sluta, att den af Augustus införda åtgärden sedermera kommit ur bruk; men detta är föga troligt och vederlägges ju af det anf. stället hos Gaius. I sjelfva verket förutsätter äfven de förutnämde prätoriernes ansökan hos Hadrian om ett dylikt *beneficium*, att seden då ännu fortbestått. Vi måste således betrakta Hadrians i fråga varande reskript som ett höfligt afböjande svar på de nämde prätoriernes ansökan. Ty, såsom detta svar ådagalägger, behöfdes det icke ett kejserligt privilegium för att utöfva denna rätt, ehuru de af kejsaren auktoriserade rättslärde naturligtvis åtnjöto ett större anseende och, som det vill synas af det anf. stället hos Pomponius, blott deras skriftliga och med sigill försedda lagtolkningar voro bindande för de dömande myndigheterna. Dessa de auktoriserade rättslärdes lagtolkningar samlades sedermera i *Digesta*, hvarom vidare i nästa del.

[1]) *Dig.* XXII, 5 *(De testibus)*, 3 (Callistratus *l:o IV:o de cognitionibus)*, 1—4: *Ideoque divus Hadrianus Vibio Varo, legato provinciæ Ciliciæ, rescripsit, eum, qui iudicat, magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus. verba epistulæ hæc sunt: "Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus, qui et cuius dignitatis et cuius existimationis sint, et qui simpliciter visi sint dicere, utrum unum eundemque meditatum sermonem attulerint, an ad ea, quæ interrogaveras, extempore verisimilia responderint". — Eiusdem quoque principis exstat rescriptum ad Valerium Verum de excutienda fide testium in hæc verba: "Quæ argumenta ad quem modum probandæ cuique rei sufficiant, nullo certo modo satis definiri potest. sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehenditur. alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei de qua quæritur fidem. hoc ergo solum tibi rescribere possum, summatim non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere, sed ex sententia animi tui te æstimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris". Idem divus Hadrianus Iunio Rufo, proconsuli Macedoniæ, rescripsit, testibus se, non testimoniis crediturum. verba epistulæ ad hanc partem perti-*

gande af partisk rättsskipning stadgade han i ett reskript, att till domare ej finge utses en person, som den ena parten begärde [1]). Men på provinsståthållarnes eller deras legaters egen pröfning ville han låta bero, huruvida de sjelfve borde afdöma ett genom kejserligt reskript till dem hänskjutet mål, eller uppdraga dess ransakning och afdömande åt en *judex* [2]).

I ett annat reskript inskärpte han det redan i *lex Iulia repetundarum* förekommande stadgandet, att prokonsuln i en provins icke innan han sjelf lemnade densamma finge hemförlofva sin legat [3]).

Den märkligaste lagstiftningsåtgärden under Hadrians regering var dock utan tvifvel den på hans föranstaltande af Salvius Julianus ombesörjda samlingen af prätorernes årligen utfärdade edikt *(edictum perpetuum)*. Denna samling lät kejsaren senaten bekräfta, hvarigenom den

---

nentia hæc sunt: "Quod crimina obiecerit apud me Alexander Apro, et [l. *éa*] *quia non probabat, nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, quibus apud me locus non est (nam ipsos* [ɔ: *testes*] *interrogare soleo), quem* (l. *eum*) *remisi ad provinciæ præsidem ut is de fide testium quæreret et nisi implesset, quod intenderat, relegaretur". — Gabinio quoque Maximo idem princeps in hæc verba rescripsit: "Alia est auctoritas præsentium testium, alia testimoniorum, quæ recitari solent: tecum ergo delibera, ut, si retinere eos velis, des eis impendia".*

1) *Dig.* V, 1, 47 (Callistr. *l.* I *quæstionum*): *Observandum est, ne is iudex detur, quem altera pars nominatim petat: id enim iniqui exempli esse, divus Hadrianus rescripsit: nisi hoc specialiter a principe, ad verecundiam petiti iudicis respiciente, permittetur.*

2) *Dig.* I, 18, 8 (Iulianus *l. I digestorum*): *Sæpe audivi Cæsarem nostrum* (ɔ: *Hadrianum*) *dicentem, hac rescriptione: "eum, qui provinciæ præest, adire potes", non imponi necessitatem proconsuli, vel legato eius, vel præsidi provinciæ suscipiendæ cognitionis, sed eum æstimare debere, ipse cognoscere an iudicem dare debeat.* Jfr a. st. 9 (Callistratus' förklaring af detta ställe). Det berodde sålunda på ståthållarens egen pröfning, huruvida han ville sjelf afgöra målet, eller öfverlemna dess ransakning och afdömande åt en judex.

3) *Dig.* I, 16 *(De officio proconsulis et legati)*, 10 (Ulpian.): — — — *in adventum successoris debebit ius dicere (proconsul). Legatum suum ne ante se de provincia dimittat, et lege Iulia repetundarum et rescripto divi Hadriani ad Calpurnium Rufum, proconsulem Achaiæ, admonetur.*

erhöll kraft af för framtiden gällande lag, som blott med senatens samtycke kunde upphäfvas eller ändras [1]).

För underlättandet af lagskipningen i Italien utnämde Hadrianus fyra konsularer till landshöfdingar med befogenhet att hvar inom sitt område döma i både brott- och tvistemål [2]).

Sedan Claudius gifvit de kejserlige prokuratorerne

---

[1]) *Cod. Iustinian.* I, 17 *(De vetere iure enucleando)*, 2, 18. Häraf framgår tillika, att redan Salvius Iulianus, ediktets utarbetare, och kejs. Hadrianus sjelf erkände behofvet af uttolkning och framtida tillägg till detsamma i analogi med dess stadganden. Det heter näml. a. st.: *et ipse Iulianus, legum et edicti perpetui subtilissimus conditor, in suis libris hoc rettulit, ut si quid imperfectum inveniatur, ab imperiali sanctione hoc repleatur. et non ipse solus, sed et divus Hadrianus in compositione edicti et senatus consulto, quod eam secutum est, hoc apertissime definivit, ut, si quid in edicto positum non inveniatur, hoc ad eius regulas eiusque coniecturas et imitationes possit nova instruere auctoritas.* Jfr *Dig.* I, 3, § 10 (Iulianus *l. LVIIII digestorum*): *Neque leges neque senatus consulta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur, sed sufficit, ea, quæ plerumque accidunt, contineri.* § 11 (Idem *l. LXXXX digestor.*): *Et ideo de his, quæ primo constituuntur, aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est.* (Det förra stället afser *leges* och *senatus consulta*, det senare kejserliga *constitutiones*). — Hieronymus' öfversättn. af Eusebius' chron. under år 2148 efter verldens skapelse (= 134 e. Kr.): *Salvius Iulianus perpetuum composuit edictum.* (Då H. antagligen befann sig i Rom, när ediktet genom anf. *senatus consultum* erhöll laga kraft, men H. under åren 129—134 befann sig på resor i de östra provinserna, så är det högst sannolikt, att nämda sc. utfärdades först efter hans återkomst till Rom år 134; i detta fall torde sålunda Hieronymus' uppgift förtjena tillit). — Sjelfva ediktet är ej i behåll, men vi ega en mängd citat ur detsamma, isynnerhet i *Digesta*, och dessa ställen äro, som det tyckes, sorgfälligt samlade i Hænels anf. arbete, sid. 88 o. ff. — Jfr Walter, Gesch. des röm. Rechts, II, § 418 och Bethmann Hollweg, a. st. II, sid. 88 (§ 68).

[2]) Marquardt a. st. I, s. 72 och de där n. 4 anf. källställena, isynnerhet *vita Hadriani* 22, 13: *quattuor consulares per omnem Italiam iudices constituit.* Jfr Madvig a. st. II, s. 80. I förhållande till de municipala myndigheterna bildade de utan tvifvel en högre instans och utöfvade hvar och en inom sin lagsaga den högre domsrätt, som förut tillkommit prätorerne samt de civila och kriminala domstolarne i Rom, hvilkas verkningskrets väl härigenom inskränktes till staden Rom och dess närmaste område (den sedermera så kallade *urbica dioecesis?*).

domsrätt i mål rörande fiskus' fordringar och skulder, hade de varit på samma gång åklagare och domare i dylika mål. Detta missförhållande häfde Hadrianus genom inrättandet af offentliga åklagare *(advocati fisci)*, som hade att inför rätta föra den kejserliga kassans talan [1]. I flera fall inskränkte eller bestämde han närmare fiskus' rättigheter [2].

Äfven flera andra vigtiga förändringar i förvaltningsordningen vidtogos af denne kejsare, hvars regering härigenom gör epok i den kejserliga förvaltningens historia. Hit hörer inrättandet af flera nya kejserliga prokuratorssysslor. Så t. ex. finna vi först från Hadrians tid en *procurator hereditatium* af riddarrang och med 200,000

[1] *V. Hadriani* 20, 6: *Fisci advocatum primus instituit. Dig.* XLIX, 14, 3, 9: *Divus Hadrianus Flavio Proculo rescripsit, cum in libertatem proclamat qui ex bonis ad fiscum pertinentibus esse dicitur, iudicium dari præsentibus et agentibus etiam his, qui negotiis fisci solent intervenire: et huiusmodi liberales causæ, si non interveniente fisci advocato decisæ sint, in integrum restituuntur* [l. *restituantur?*]. Detta upprepades i ett reskript af M. Aurelius, a. st. 7: *Si fiscus alicui statûs controversiam faciat, fisci advocatus adesse debet. Quare si sine fisci advocato pronuntiatum sit, divus Marcus rescripsit nihil esse actum et ideo ex integro cognosci oportere.* — Jfr Hirschfeld, a. st. s. 49 o. ff. I sammanhang härmed synes den af Nerva för Italien införde *prætor fiscalis* åter hafva blifvit afskaffad och hans domsrätt i fiskalmål uppdragen åt *præfecti ærarii Saturni.* Hirschf. a. st.

[2] Om *bona damnatorum* och *bona proscriptorum* se ofvan s. 62. Om skattefynd: *(thesauri reperti)* se *Vita Hadriani* 18, 6: *de thesauris ita cavit, ut, si quis in suo repperisset, ipse potiretur, si quis in alieno, dimidium domino daret, si quis in publico, cum fisco æquabiliter partiretur.* Jfr *Dig.* XLIX, 14, 3, 10: *Si in locis fiscalibus vel publicis religiosisve aut in monumentis thensauri reperti fuerint, divi fratres constituerunt, ut dimidia pars ex his fisco vindicaretur. Item si in Cæsaris possessione repertus fuerit* (sc. *thensaurus*), *dimidiam æque partem fisco vindicari. Deferre autem se nemo cogitur, quod thensaurum invenerit, nisi ex eo thensauro pars fisco debeatur. Qui autem, cum in loco fisci thensaurum invenerit, partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum alterotanto cogitur solvere.* Här tillägges dock denna stadga M. Aurelius och L. Verus *(divi fratres).* Är det densamma, som i *Vita Hadriani* tillskrifves denne kejsare, eller en annan af likartadt innehåll?

sestertiers årlig lön i spetsen för förvaltningen af de kejsaren tillfallande arfven. Att, såsom Hirschfeld antager, Hadrianus ökat dessa genom att »undantagsvis» till *fiscus* indraga *bona vacantia* och *caduca*, synes mig dock föga troligt, och stämmer ej rätt öfverens med Hadrians redan (sid. 281) omnämda påbud, att de dömdes indragna egendom (*bona damnatorum*) skulle till hela sitt belopp tillfalla den offentliga statskassan (*ærarium pop. Rom.*)[1]). Däremot tyckes den för *ærarium militare* bestämda arfsafgiften (*vicesima hereditatium*) under Hadrianus hafva kommit under kejserlig förvaltning och direkt uppbörd af kejserlige prokuratorer och deras biträden såväl i Italien som i provinserna[2]).

Äfven i statspostens inrättning synes Hadrian hafva infört väsendtliga reformer och fortgått på den af Nerva beträdda banan. De municipala ämbetsmännen befriades från det betungande bestyret med postväsendet, hvilket nu kom under kejserlig förvaltning och fick till chef en i Rom résiderande generalpostdiréktör (*præfectus vehiculorum*) af riddarstånd med ett årsanslag af 200,000 sestertier[3]).

Men det var icke blott de särskilda grenarne af den kejserliga finansförvaltningen, som voro föremål för Hadrians reformnit; det sträckte sig äfven till sjelfva cen-

---

[1]) Hirschfeld, a. st. s. 54 o. ff. Jfr ofvan noten t. sid. 62.

[2]) Hirschfeld a. st. s. 64. Att ännu på Trajans tid denna inkomst i Rom och Italien förpaktades åt publikaner, har H. visat, a. st. s. 68. — Bachofens afhandling: *Die Erbschaftssteuer, ihre Geschichte, ihr Einfluss auf das Privatrecht* (i hans "*Ausgewählten Lehren des römischen Civilrechts*") har beklagligtvis icke varit mig tillgänglig.

[3]) *Vita Hadriani* 7, 5: *Statim* [l. *Statum*] *cursum fiscalem instituit, ne magistratus (sc. municipales) hoc onere gravarentur.* Jfr Hirschf. a. st. s. 98 o. ff., där äfven göres sannolikt, att underordnade postdirektörer för särskilda områden och med lägre lön och rang först blifvit införda af Septimius Severus, den tredje reformatorn af postväsendet. H:s reform synes förnämligast hafva bestått däri, att han vid de offentliga vägarna inrättat fasta stationer eller "håll", där de, som voro berättigade att begagna statsposten, fingo hästar, som det väl i provinserna ännu ålåg de skjutsskyldige att anskaffa. Måhända har H. äfven sökt inskränka antalet af dem som vore berättigade att begagna statsposten.

trum, till den **kejserliga räkningekammaren** i Rom. Sedan Claudius' tid hade denna förvaltats af kejserlige frigifne med titeln *a rationibus*. Men Hadrianus förvandlade denna kammarmästarebefattning till ett **riddareämbete**, hvars innehafvare förde titeln *procurator a rationibus*, till rangen var den förnämste af de kejserlige prokuratorerne, och biträddes af en talrik underordnad personal. Detta antyder, att den kejserliga räkningekammaren af Hadrian underkastats en genomgripande reform [1]).

Genom den omtanke, hvarmed han ordnade, och den sorgfällighet hvarmed han sjelf tog kännedom om finansförvaltningen [2]) kunde Hadrianus utan betungande skatter och utan de orättvisa godsindragningar, för hvilka lagen om majestätsförbrytelser så ofta fått tjena till förevändning, bestrida icke blott de nödvändiga statsutgifterna, utan äfven få medel öfriga till storartade anläggningar och en vidsträckt, kommuner och enskilde omfattande frikostighet [3]).

Till dessa reformer i rättsskipningen och finansförvaltningen ansluter sig äfven den, som Hadrianus företog af det **kejserliga kansliet**, hvilket han gaf en inrättning, som, vid alla delvisa förändringar, i hufvudsaken bibehöll sig under den följande tiden. De sekreterare, hvilka betjent de föregående kejsarne, hade först varit kejserlige trälar, sedermera, från och med Claudius, kejserlige frigifne, och som sådane intagit en mycket underordnad samhällsställning. Blott **Vitellius** hade upp-

---

[1]) **Hirschf.** a. st. s. 32 o. ff. Jfr **Friedländer**, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit vom August bis zum Ausgang der Antonine, I, 139 o. ff. (1:sta uppl.).

[2]) *Vita Hadriani* 20, 11: *Omnes publicas rationes ita complexus est, ut domum privatam quivis paterfamilias diligens non satius novit* (l. *norit?*) Jfr 11, 1.

[3]) Bland de förtjenster, som hos Hadrian uppvägde hans fel, räknar **Dio** a. st. 5 äfven *μήτε τινὸς χρήματα ἀδίκως ἀφελεῖσθαι, καὶ πολλοῖς πολλὰ, καὶ δήμοις καὶ ἰδιώταις καὶ βουλευταῖς τε καὶ ἱππεῦσι χαρίσασθαι.*

dragit dessa och möjligen andra hofsysslor åt riddare[1]), dock synes efter hans fall den gamla regeln i allmänhet åter hafva blifvit följd. Hadrianus gjorde ånyo sekreteraresysslorna, liksom kammarmästarebefattningen, till kejserliga riddareämbeten, och från hans tid blef detta regel, om ock äfven sedermera frigifne undantagsvis förekomma i dessa befattningar[2]). Huruvida Hadrians reformer inskränkte sig till de kejserliga hofsysslorna, eller om de, såsom Aurelius Victor uppgifver, äfven omfattade hela det civila och militära byråväsendet öfverhufvud och lade grunden till den inrättning af detsamma, som var rådande under den senare kejsartiden, är i brist på tillförlitliga underrättelser omöjligt att afgöra[3]).

Särskildt erkännande förtjenar den omvårdnad, som Hadrianus egnade provinserna. Också var det utan tvifvel i främsta rummet för att med egna ögon lära känna deras tillstånd, afskaffa inrotade missbruk i deras förvaltning samt genom ändamålsenliga anordningar och frikostiga understöd befordra deras bästa, som Hadrianus använde omkring hälften af sin regeringstid (åren 121—126, 128, 129—134) till vidsträckta resor genom det omfattande rikets flesta provinser[4]). Han färdades härun-

---

[1]) Tacit. *hist.* I, 58: *Vitellius ministeria principatûs per libertos agi solita in equites Romanos disponit.* Det säges dock ej hvilka dessa hofsysslor voro, men sannolikt var det både sekreterare- och kammarmästarebefattningarna, om ej flera. Redan Otho hade haft en riddare till sekreterare.

[2]) *Vita Hadriani* 22, 8: *Ab epistulis et a libellis primus (?) equites Romanos habuit.* Om betydelsen af denna förändring och om hofsysslorna öfverhufvud se Friedländer a. st. s. 51—54; 139—160. Jfr Hirschf. a. st. s. 201 o. ff.

[3]) Aurel. Victor *epit.* 14: *Officia sane publica et palatina nec non militiæ in eam formam statuit, quæ paucis per Constantinum immutatis, hodie perseverant.* I alla händelser innehåller väl denna uppgift någon öfverdrift.

[4]) Den grundligaste undersökningen rörande H:s resor finner man i Jul. Dürrs redan anf. afhandling: *Die Reisen des Kaisers Hadrian* (i *Abhandlungen des archäologisch-epigraphischen Seminars der Universität*

der med ringa hoffölje och stor enkelhet, mestadels till fots eller till häst, utan att akta hvarken på vinterkölden

---

Wien, herausgegeben von O. Benndorf *und* O. Hirschfeld, II), Wien 1881. Man finner där tillika en öfversigt af föregångarnes arbeten.

I det hela delande Dürrs åsigter meddelar jag här en kort kronologisk öfversigt af Hadrians resor, förbehållande mig att i en bilaga återkomma till denna fråga.

År 117 (hösten): *H.* i orienten, där han efter Trajans död i början af Augusti qvarstadnar några månader. Fred med Partherne.

„ 117—118: Vid underrättelsen om Roxolanernes infall (i Dacien och Moesien?) begifver sig H. (i slutet af Okt. eller början af Nov.) genom Mindre Asien till Moesien (och Dacien?), och efter m. Roxolanerne sluten fred till Rom, där han inträffar i Aug. 118.

„ 118—121: Vistelse i Rom och Italien. Matidia d. äldre död i Decemb. 119. *Ann(o) DCCCLXXIIII nat(ali) urb(is) P(arilibus?) cir(censes) cons(tituti)* = d. 21 April år 121.

„ 121—123: H. reser t. Gallien, (det. Rom.) Germanien och Britannien, och från Britannien genom Gallien t. Hispanien, där han 122—123 öfvervintrar i Tarraco.

„ 123—124: Maurernes fiendtligheter förmå H. att hastigt lemna Hispanien och begifva sig t. Mauretanien, hvarifrån han efter Maurernes kufvande begifver sig t. provinsen Africa; men efter en kort vistelse där, skyndar han till Asien, sannolikt vid underrättelsen om ett hotande krig m. Partherne, hvilket dock afböjes genom förlikning vid ett personligt möte (i Melitene?) mellan H. och Partherkonungen eller väl snarare hans sändebud. (Detta fr. Dürrs åsigt något afvikande antagande grundar jag på Spartians ord i *V. Hadriani,* 12, 7—8: *motus Maurorum compressit et a senatu supplicationes meruit. bellum Parthorum per idem tempus in motu tantum fuit, idque Hadriani conloquio repressum est.* 13. *Post hæc per Asiam et insulas ad Achaiam navigavit* etc. Dürr synes mig ej hafva giltigt skäl att förkasta detta vittnesbörd. Vidare härom i bilagan).

„ 124—125: Genom M. Asien, där H. redan nu synes hafva besökt en mängd städer, begifver han sig (sjöledes?) till Thracien, Macedonien och norra Grekland och anländer i slutet af Aug. eller början af Sept. 125 t. Athen.

„ 125—126: Vistelse i Athen (där H. utses till agonothet vid de Eleusinska spelen under Dionysosfesten) och utflygter därifrån t. Megara, Ägina och andra grannorter.

i de nordliga trakterna, eller på de sydligas brännande sommarsol (Dio LXIX, 10. Aurel. Victor, Epit. 14,

År 126: H. lemnar Athen efter medlet af året samt reser genom Peloponnesos och öfver Joniska hafvet t. Sicilien, där han bestiger Ätna, och återvänder omsider mot årets slut till Rom.

„ 126—129: Vistelse i Rom, där H. (d. 21 April?) 128 inviger Roma's och Venus' tempel och samtidigt antager titeln *pater patriæ*. — Resa t. Africa, där H. denna gång uppehåller sig längre tid (fr. våren t. hösten år 128), besökande en mängd orter äfvensom (i slutet af Juni) den tredje legionens ståndläger v. Lambæsis, där han håller tal t. densamma. (Se *C. I. L.* VIII, 2532 m. Mommsens inledn. a. st. 1, sid. 287). Återkomst t. Rom och vistelse där t. våren följ. år (129).

„ 129—134: Ny resa t. de östra provinserna i sällskap m. Sabina, L. Ceionius Commodus (Verus) och Antinous. Ankomst till Athen våren (April el. Maj) 129 och qvardröjande där öfver följ. vinter. Invigning af Olympieion och stiftande af Panhellenia (hösten 129 enl. Dürr s. 44, n. 202; först år 132 enl. Gregorovius a. st. sid. 183). Afresa våren (Mars el. April) 130 sjöledes fr. Athen t. M. Asien (Karien, Lycien o. s. v.), där flera städer besökas af H. Antagligen har H. nu äfven besökt Samosata, där, enl. Dürrs sannolika förmodan, den sammankomst m. inbjudna grannförstar och bland dem Partherkonungen egde rum, som omtalas i *V. Hadriani* 13, 8 o. ff. (*toparchas et reges ad amicitiam invitavit, invitato etiam Osdroe rege Parthorum remissâque illi filiâ, quam Traianus ceperat, ac promissâ sellâ, quæ itidem capta fuerat. cumque ad eum quidam reges venissent, ita cum his egit, ut eos poeniteret, qui venire noluerunt, causâ speciatim Farasmanis [regis Armeniæ], qui eius invitationem superbe neglexerit.* [Jfr 17, 12]). — I Juni 130 var H. i Antiochia, där han d. 23 Juni gaf en fest vid öppnandet af den af honom anlagda vattenledningen. Utflygt t. berget Casius, som H. bestiger, äfvensom t. Palmyra. Öfver Pelusium, i hvars grannskap H. besöker Pompeius' graf, begifver han sig t. Alexandria och derifrån t. medlersta och öfre Ägypten. (Antinous drunknar i Nilen d. 30 Okt. [?] 130). H. o. Sabina i Thebæ, där kejsarinnan d. 21 Nov. 130 hör Memnonsstodens klang. (Se inskr:n å Memnonsstoden *C. I. Gr.* 4727, m. *add.* och Puchstein, *Epigrammata græca in Aegypto reperta*. Denna

4. Eutrop. VIII, 7). Han tog härvid noggrann kännedom om allt och höll sträng räfst med de provinsståt-

inskr. finnes äfven hos Dürr a. st. s. 123, n:o 142). Återresa t. Alexandria, där kejsarparet inträffar i början af år 131, och hvarifr. H. företager ett jagtparti t. den Libyska öknen. H. lemnar Ägypten (månne först om hösten 131, ss. Dürr antager?) för att genom Syrien (och öfver Athen?) återvända till Rom. Men under vägen får H. underrättelse om Judarnes uppror under Bar-Kochba och återvänder därföre till Palästina eller dess grannskap. Upproret undertryckes år 134, med anledning hvaraf H. emottager tit. *Imp. II.* H. åter i Rom våren 134. Han qvarstadnar sedan där eller i dess grannskap t. sin död (i Baiæ) d. 10 Juli 138.

Om H:s resor vittna de talrika mynten från hans regering m. ADVENTVI AVG. AFRICÆ, ALEXANDRIÆ etc. Mynten m. ADVENTVS AVG., utan bifogadt ortsnamn, afse hans återkomst t. Rom, ss. man finner af bilderna å deras fråns. Detsamma gäller om mynten m. FORTVNÆ REDVCI och NEPTVNO REDVCI. Men det är, ss. Dürr anmärker, i flesta fall svårt eller omöjligt att afgöra, t. hvilka resor dessa mynt hänföra sig. (Vidare härom i bilagan).

Att H. till dessa resor äfven lockades af önskan att tillfredsställa sin vetgirighet, är naturligt *(V. Hadriani* 17, 8: *peregrinationis ita cupidus, ut omnia, quæ legerat de locis orbis terrarum præsens vellet addiscere);* men det vore utan tvifvel förhastadt att med Spartianus (eller väl snarare Marius Maximus) häri se hufvudmotivet till hans resor. Jfr Dürr a. st. Einl., där denna fråga synes mig vara väl besvarad. "Die psychologische Voraussetzung", anmärker Dürr, "war vor allem seine nervöse Unruhe, seine rastlose Beweglichkeit, die ihm überhaupt dauerndes Verbleiben an gleichem Ort, in den gleichen Verhältnissen unleidlich machte; der ewigen Veränderlichkeit seines eigenen Wesens entsprang das Bedürfniss nach stetem Wechsel der Eindrücke. Sodann aber wirkte als klar bewusstes Motiv wesentlich mit das vielseitige Interesse seines universalistisch angelegten Geistes, der Wunsch, Sehens- und Wissenswerthes, was und wo es immer sei, aus eigener Anschauung kennen zu lernen.
— — — — — — — — — — — — — — — — —
Alle diese verschiedenartigen Interessen und Liebhabereien Hadrians mussten nicht bloss bei Gestaltung des Reiseplanes im einzelnen, sondern auch überhaupt für den Entschluss, die grossen Wanderungen vorzunehmen, als ein nicht unwesentlicher Factor mitwirken. Aber das hauptsächlich bestimmende Motiv war gewiss ein anderes. Schon der Umstand, dass sein Leben vor der Thronbesteigung nichts Aehnliches aufweist, führt uns darauf, das eigentlich Treibende nicht in seinen persönlichen Interessen, sondern in den Maximen seines politischen Wirkens zu suchen".

hållare och kejserlige prokuratorer, som gjort sig skyldige till olaga utpressningar eller andra missbruk af sin ämbetsmyndighet [1]). Däremot sökte han höja de municipala myndigheternas sjunkna anseende och befriade städernas rådmän *(decuriones)* från lifsstraff utom vid föräldramord [2]). Åt många (provins-)städer gaf han Latinsk rätt *(Latium, ius Latii)*, åt andra efterskänkte han skatterna [3]); många städer fingo af honom Romersk medborgarerätt (gjordes till *municipier*), andra blefvo förvandlade till kolonier. Dessa af honom stiftade kolonier och municipier blefvo till stor del uppkallade efter honom [4]). Städer, som hemsökts af hungersnöd, pest eller jordbäfning, understödde han efter bästa förmåga [5]). I allmänhet hugnade han de provinser, han genomreste, de städer, han besökte, med

---

1) *V. Hadriani* 13, 10: *et circumiens quidem provincias procuratores et præsides pro factis supplicio adfecit, ita severe, ut accusatores per se crederetur immittere.*

2) *Dig.* XLVIII, 19, 15: *Divus Hadrianus eos, qui in numero decurionum essent, capite puniri prohibuit, nisi si qui parentem occidissent: verum poenâ legis Corneliæ puniendos mandatis plenissime cautum est.* Utan tvifvel menas här *l. Cornelia (Sullæ) de sicariis et veneficis*, hvarom det a. st. 8, 3, § 5 heter: *Legis Corneliæ de sicariis et veneficis poena insulæ deportatio est et omnium bonorum ademptio. Sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, ut poenam legis sustineant: humiliores enim solent [vel in crucem tolli] vel bestiis subiici, altiores vero deportantur in insulam.*

3) *V. Hadriani*, 21, 7: *Latium multis civitatibus dedit, tributa multis remisit.*

4) Se Dürr a. st. flerastädes och de där i "Anhang" meddelade inskrifterna. — Jfr Gregorovius a. st. vid redogörelsen för H:s resor, sid. 60 o. ff. De flesta af dessa kolonier och municipier betygade H. sin tacksamhet genom att å inskrifter å minnesvårdar kalla honom *conditor municipii, εὐεργέτης καὶ κτίστης, σωτὴρ καὶ κτίστης* el. *οἰκιστής.*

5) *V. Hadriani*, 21, 5: *Fuerunt eius temporibus fames, pestilentia, terræ motus, quæ omnia, quantum potuit, procuravit, multisque civitatibus vastatis per ista subvenit.* Jfr Euseb. *Chron.* (Armen. öfvers.) t. H:s 5:te reg. år: *Terræ motu facto Nicomida* (l. *Nicomedia*) *eversa est, et Niciæ* (l. *Nicææ*) *plurima loca: ad quarum instaurationem pecunias (Hadrianus) largitus est.* Till H:s 14:de reg. år: *Nicopolis et Cæsarea terræ motu eversæ sunt.* I Hieron. *Chron.* hänföres detta t. H:s 16:de reg. år).

frikostiga skänker och andra ynnestbevis; särskildt anmärkes detta om de Afrikanska provinserna vid kejsarens besök i dem år 128 [1]). Men isynnerhet voro de Grekiska städerna i Europa och Asien och bland dem företrädesvis Athen, den Grekiska bildningens berömda moderstad, ett föremål för den Grekiskt bildade kejsarens intresse och gunst. Redan före hans tronbestigning hade Atheniensarne utkorat honom till sin archont (för året 111—112), och åt honom i denna egenskap upprest en

---

[1]) *V. Hadr.* 13, 4: *inde (ex Sicilia) Romam venit atque ex ea in Africam transiit* (år 128) *ac multum beneficiorum provinciis Africanis adtribuit.* — I en inskr. (*C. I. L.* VIII, n:o 10570), funnen "*ad mansiones novas Aquilianas*" mellan städerna *Vaga* och *Bulla* och beträffande de i "*saltus Burunitanus*" bosatte landtböndernes klagomål hos kejs. Commodus öfver förpaktarnes olagliga öfvergrepp och våldsamheter samt innehållande nämde kejsares reskript å deras besvär (år 180—183), åberopas en *lex Hadriana*, som begränsade deras dagsverksskyldighet till 2 × 3 dagsverken om året: — Andra inskrifter (*C. I. L.* VIII, 7084—7090) beträffa en af H. anordnad gränsreglering mellan städerna *Cirta* (Constantineh) och *Milev.* (Jfr a. st. 8813 och 8814 vid Bordj-Medjana i det forna *Mauritania Sitifensis: Ex indulgenti[a] Imp. Cæs. Traia[ni] Hadriani Av[g.] fines adsignati genti Nvmidarvm per C. Pet[ro]nivm Celerem, Proc(vratorem) Avg. pro l[im(ite)] Mavretaniæ Cæ[sa]resis).* — Om väganläggningarna i Africa år 123 o. ff. vidare i det följ. — Vid H:s ankomst till Africa (år 128?) skall efter en långvarig (femårig!) torka regn hafva fallit, hvilket man tillskref kejsarens lyckobringande inflytande. *(V. Hadriani,* 22, 14: *quando in Africam venit (H.), ad adventum eius post quinquennium pluit, atque ideo ab Africanis dilectus est).* Månne icke detta afses i inskrifterna på tvenne altaren, funna på berget Arausius söder om Lambæsis i Numidien, näml. *C. I. L. VIII*, 2609: *I. O. M. tempestativm divinarvm potenti, leg. III Avg., dedicante Q. Fabio Catvllino, Leg. Avg. pr. Pr.* och 2610: *Ventis bonarvm tempestativm potentibvs leg. III Avg.* etc. Den i dessa båda inskrifter omnämde Q. Fabius Catullinus var *legatus Aug. pro Prætore* i Africa åren 126—129, således under H:s andra besök i Africa, hvartill dessa inskrifter utan tvifvel hänföra sig. Willmanns åsigt, att de äro af år 130, är bevisl. falsk, ty Q. Fabius Catullinus var (efter sin legation i Africa) *Cos. ordinarius* år 130. (Se Klein a. st. sid. 64). Dürr, a. st. sid. 89, sätter, i likhet med mig, dessa inskrifter i samband m. det regnväder, som inträffade vid H:s besök i Africa år 128; men hans åsigt om deras anledning synes mig sökt och otillfredsställande.

bildstod [1]). Då han som kejsare första gången besökte Athen (år 125—126), lät han inviga sig i de Eleusinska mysterierna och utsågs (våren 126) till prisdomare (*ἀγωνοϑέτης*) vid de täflingar, som åtföljde den stora Dionysosfesten. Därjämte fingo Atheniensarne röna många vedermälen af hans frikostighet [2]). Enligt en uppgift hos Eusebius (i dennes chronik) skall kejsaren på Atheniensarnes egen begäran äfven hafva företagit en revision af deras lagar [3]). Sin tacksamhet mot kejsaren betygade

---

[1]) *C. I. L.* III, n:o 550.

[2]) *V. Hadriani* 13, 1: *Post hæc* (efter mötet med Partherkonungen?) *per Asiam et insulas ad Achaiam navigavit et Eleusinia sacra exemplo Herculis Philippique suscepit, multa in Athenienses contulit et pro agonotheta resedit.* — Euseb. a. st. t. H:s 7:de (rättel. 8:de) reg. år: *Cephisus fluvius Eleusinam obruit, cuique pontem Adrianus fecit, et Athenis quidem hibernavit* (år 125 / 6); *Adrianus Atheniensibus, qui ipsum precati sunt, leges a Dracone et a Solone aliisque (latos) composuit (ordinavit).* A. st. t. H:s 8:de (rättel. 9:de) reg. år: *Adrianus Eleusinarum rerum gnarus fuit, multaque (dona) Atheniensium urbi largitus est.* (I Hieronymus' öfversättn. lyder motsvarande ställe: *Hadrianus sacris Eleusinæ initiatus, multa Atheniensibus dona largitur.* Att det här hänföres t. H:s 13:de reg. år [129—130 e. Kr.] bör icke missleda oss, då det här är fråga om H:s första invigning i nämda mysterier; den andra hänföres af Hieronymus t. H:s 16:de reg. år — båda utan tvifvel t. ett för sent år. Se Dürr, a. st. sid. 46, n. 210. Jfr Syncell. 659, 9.

[3]) Se det i föreg. not anf. stället ur Eusebius' chron. I Hieronymus' öfversättn. lyder det: *Hadrianus Atheniensibus leges petentibus ex Draconis et Solonis reliquorumque libris iura composuit.* Jfr Syncell. a. st. Detta innebär väl blott, att de äldre och nyare lagarne samlades och systematiskt ordnades (kodifierades), hvilket dock icke utesluter möjligheten af, att de härvid underkastades en revision, medförande ändringar och tillägg. Se för öfrigt Herzberg, Gesch. Griechenlands unter den Römern II, sid. 317, som i sammanhang härmed erinrar om den stadga, hvarigenom de Attiska olivodlarne ålades att (till visst pris?) till den Athen. staten afyttra 1/3 af den årliga oljeafkastningen (*C. I. Gr.* I, n:o 355). Svårligen har dock denna stadga utgjort en beståndsdel af den förutnämda lagrevisionen. Däremot synes mig icke osannolikt, att en revision af den Athen. författningen därmed sammanhängt, ehuru vi därom äro mycket ofullständigt underrättade. Vi veta dock, att en 13:de phyle m. namnet Hadrianis inrättades, och att i sammanhang därmed det förutvarande 600-mannarådet ersattes af ett råd af 500 eller nog-

de genom att i Dionysosteaterns gångar (*κερκίδες, cunei*) uppresa tolf honom föreställande bildstoder, en för hvarje af de tolf Attiska fylerna [1]). Detta Hadrians besök i Athen blef ock utgångspunkten för en ny Attisk årsräkning [2]). Vid sidan af det gamla Athen reste sig snart vid Ilissos' stränder ett nytt, grundlagdt af Hadrian och uppkalladt efter honom [3]). Vid kejsarens följande besök i Athen (år 129—130) fulländades hans förra gången började invigning i de Eleusinska mysterierna. Antagligen var det ock under denna hans vistelse i Athen som han invigde Zeus Olympios' och Zeus Panhellenios' tempel samt i samband därmed instiftade fester och en »alla Hellener» omfattande förbundsförsamling, hvars medlemmar årligen sammanträdde i Athen [4]). — Äfven många

---

grannare 539 medlemmar. Herzberg a. st. sid. 538 o. ff. Denna förändring är m. stor sannolikhet att hänföra t. år 127 och var väl en följd af H:s besök i Athen år 125 / 6. Se Dürr, a. st. sid. 46.

[1]) Äfven den åt H. såsom archont uppresta bildstoden synes nu eller senare hafva blifvit flyttad t. Dionysosteatern. Herzb. a. st. sid. 335. Af denna och några af de 12 andra bildstoderna finnas ännu de med inskrifter försedda fotställningarna i behåll. Se *C. I. L.* III, 550. *C. I. Gr.* III, 464, 466—469. Jfr Dürr, a. st. sid. 46, och Gregorovius, a. st. sid. 111.

[2]) Dürr a. st. sid. 42 o. ff. Att i denna nya æra året började m. månaden Boëdromion sätter Dürr (efter Corsini) väl med rätta i samband därmed, att det var i denna månad H. år 125 e. Kr. anlände t. Athen. Äfven erhöll en Attisk månad i den nya kalendern namnet Hadrianon. Herzberg a. st. II, sid. 338.

[3]) Herzberg a. st. sid. 329 o. f. *V. Hadriani*, 20, 4: *et cum titulos in operibus non amaret, multas civitates Hadrianopolis appellavit, ut ipsam Carthaginem et Athenarum partem.* Jfr *C. I. Gr.* I, 520. Under Antoninus Pius och sedermera blef *Νέαι Ἀθῆναι Ἀδριαναί, Athenæ novæ* den vanliga benämningen på denna stadsdel, väl t. åtskilnad från andra städer m. namnet Hadrianopel. Herzb. a. st. sid. 330, not. 69.

[4]) Dio a. st. 11, 1: *ἀφικόμενος δὲ ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐπώπτευσε τὰ μυστήρια. διὰ δὲ τῆς Ἰουδαίας μετὰ ταῦτα ἐς Αἴγυπτον παριὼν κ. τ. λ.* Af sammanhanget framgår, att här är fråga om kejsarens andra resa t. Grekland år 129—130. Euseb. a. st. (Arm. öfvers.) t. H:s 16:de reg. år (132 e. Kr.): *Adrianus Athenis hiemavit et Eleusinas res vidit; quibus* (ↄ: *Athenis*) *multa construxit et agonem edidit, bibliothecasque fecit.* Hiero-

andra Grekiska städer både i Europa och i Asien rönte prof på hans frikostighet och omvårdnad och täflade om

---

nym. t. samma år: *Hadrianus Athenis hiemem exigens Eleusinia invisit. — Hadrianus cum insignes et plurimas ædes Athenis fecisset, agonem edidit bibliothecamque miri operis instruxit.* — Syncell. 660, 12. — Dio (Xiphilinus' *epit.*) a. st. 16, 1—2: *Ἀδριανὸς δὲ τό τε Ὀλύμπιον τὸ ἐν ταῖς Ἀθήναις, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ἵδρυται, ἐξεποίησε, καὶ δράκοντα ἐς αὐτὸ ἀπὸ Ἰνδίας κομισθέντα ἀνέθηκε· τά τε Διονύσια, τὴν μεγίστην παρ' αὐτοῖς ἀρχὴν ἄρξας, ἐν τῇ ἐσθῆτι τῇ ἐπιχωρίῳ λαμπρῶς ἐπετέλεσε. τόν τε σηκὸν τὸν ἑαυτοῦ, τὸ Πανελλήνιον ὠνομασμένον, οἰκοδομήσασθαι τοῖς Ἕλλησιν ἐπέτρεψε, καὶ ἀγῶνα ἐπ' αὐτῷ κατεστήσατο, χρήματά τε πολλὰ καὶ σῖτον ἐτήσιον τήν τε Κεφαλληνίαν ὅλην τοῖς Ἀθηναίοις ἐχαρίσατο.* Då detta omtalas först efter H:s Ägypt. resa och det Judiska upproret, och i följ. § 3 efterföljes af orden *ἐς δὲ τὴν Ῥώμην ἐλθὼν κ. τ. λ.*, så skulle det väl vara att hänföra till tiden 132—134 e. Kr. För året 132 (H:s 16:de regeringsår) tala i sjelfva verket de ofvan anf. ställena hos Euseb. o. Hieronym. Åtskilliga nyare forskare, senast Gregorovius a. st. sid. 183, antaga ock, att H. år 132 för 3:dje gången besökt Athen och då därstädes invigt Olympieion. Jag är dock snarare böjd att biträda Dürrs åsigt, att Olympieion invigts och Panhellenia stiftats redan vid H:s 2:dra besök i Athen 129—130. Vidare härom i bilagan om H:s resor. — Om betydelsen af den panhelleniska festen och den panhelleniska förbundsförsamlingen (*τὸ κοινὸν συνέδριον τῶν Ἑλλήνων τῶν εἰς Πλατῆας συνιόντων; κοινὸν τῆς Ἑλλάδος, τὸ Πανελλήνιον*) se Th. Mommsen, Röm. Gesch. V, sid. 244: "Hadrian schuf wie ein neues Athen so auch ein neues Hellas. Unter ihm durften die Vertreter der sämtlichen autonomen oder nicht autonomen Städte der Provinz Achaia in Athen sich als das vereinigte Griechenland, als die Panhellenen constituiren. Die in besseren Zeiten oft geträumte und nie erreichte nationale Einigung war damit geschaffen, und was die Jugend gewünscht, das besass das Alter in kaiserlicher Fülle. Freilich politische Befugnisse erhielt das neue Panhellenion nicht; aber was Kaisergunst und Kaisergold gewähren konnte, daran war kein Mangel. Es erhob sich in Athen der Tempel des neuen Zeus Panhellenios, und glänzende Volksfeste und Spiele wurden mit dieser Stiftung verbunden, deren Ausrichtung dem Collegium der Panhellenen zustand und zwar zunächst dem Priester des Hadrian als des stiftenden lebendigen Gottes. Einen der Acte, welche dieselben alljährlich begingen, war das dem Zeus Befreier dargebrachte Opfer in Platææ zum Gedächtniss der hier im Kampf gegen die Perser gefallenen Hellenen am Jahrestag der Schlacht, dem 4 Boëdromion; dies zeichnet seine Tendenz". Äfven Grekiska städer i M. Asien sände ombud till detta Panhellenion. — Hadrian erhöll från denna tid namnen "Olympios" och "Panhellenios" och åtnjöt redan under sin lifstid gudomlig dyrkan i hela den Helleniska

att på sitt vanliga öfverdrifna sätt betyga honom sin tacksamhet och frambära sin hyllning.

På sina resor i provinserna skall Hadrianus hafva medfört en talrik militäriskt organiserad skara af byggmästare, murare och handtverkare af allehanda slag för uppförandet eller prydandet af byggnader[1]). Också omtala inskrifterna på talrika minnesvårdar en mängd anläggningar, härrörande från hans regeringstid och ofta utförda på hans befallning, utan tvifvel mången gång äfven på den kejserliga kassans bekostnad. En mängd vägar anlades, isynnerhet i de Afrikanska provinserna[2]).

---

verlden. En liknande ära bevisades äfven hans gemål Sabina. Hon dyrkades såsom Demeter i Eleusis och Megara. Se Herzberg a. st. sid. 319 o. ff. Gregorovius a. st. sid. 185.

[1]) Aurel. Victor, *Epit.* 14, 4—5: *Immensi laboris (Hadrianus), quippe qui provincias omnes passibus circumierit, agmen comitantium prævertens, cum oppida universa restitueret, augeret ordinibus. Namque ad specimen legionum militarium fabros, perpendiculatores, architectos genusque cunctum exstruendorum moenium seu decorandorum in cohortes centuriaverat.*

[2]) Dessa vägar anlades väl egentligen i militäriskt syfte af den i prov. Africa förlagda *legio III Augusta* under ledning af den kejserl. *legatus pro prætore*, s. var denna legions befälhafvare. Redan år 123 (efter H:s första besök i Afrika?) anlades vägen fr. *Carthago* t. *Theveste* i Numidien *(C. I. L.* VIII, 10048 [O. H. 3564] å en milsten funnen i Tunis: *Imp. Cæs.* etc. *Traianvs Hadrianvs Avg. P. M. Trib. pot. VII. Cos. III viam a Karthagine Thevesten stravit per leg. III Avg.* etc. Jfr a. st. 10048, 10065, 10067, 10080, 10081, 10091, 10092 och 10114, de flesta m. *Trib. pot. VII* (= d. 10 Dec. år 122—9 Dec. 123) och *cvrante P. Mitilio Secvndo Leg. Avg. pr. Pr.* Denne P. Mitilius var kejserl. legat därstädes åren 120 (?)—123. I 10114 kallas han *Cos. des.* (näml. *suffectus* år 123. Se Klein, a. st. sid. 61). Från *Theveste* gick denna väg till *Lambæsis*, där *legio III Aug.* fick sitt ståndläger (som besöktes af H. under hans andra vistelse i Afrika år 128), och därifr. vidare i nordvest t. *Sitifis*, som var en knutpunkt, där flera vägar sammanlöpte, och i hvars grannskap man funnit milstenar fr. H:s regering. (A. st. 10355 m. Hadrians namn och *Tr. p. VIII, Cos. III* [= år 124 e. Kr.], och 10363). Från *Sitifis* gick en väg öster ut till *Cirta* och därifr. vidare till Carthago, och en annan fr. *Cirta* t. det norr därom v. den Numid. viken belägna *Rusicadis;* denna sistnämda synes hafva blifvit anlagd under H:s regering, på staden Cirtas bekostnad. (A. st. n:o 10322: *Ex avctoritate Imp. Cæ-*

Därtill kommo vattenledningar, med hvilka flera städer försågos, och en mängd tempel och andra byggnader, som

---

saris Traiani Hadriani Avg. via nova a Cirta Rusicadem strata per possessores territorii Cirtensivm. Jfr a. st. 10296, vägsten 3 lieus fr. Cirta på vägen t. Rusicadis: *Ex auctoritate Imp. Cæsaris Traiani Hadriani Avg. pontes viæ novæ Rvsicadensis r(es) p(vblica) Cirtensivm sva pecvnia fecit, Sex. Ivlio Maiore, Leg. Avg. leg. III Avg. pr(o) Pr(œtore).* Denne Sex. Iulius Maior har antagligen varit *legatus Augusti pro Prætore* i Africa åren 129—132; han blef sedan *leg. Aug. pr. Pr. Moesiæ inferioris*, ss. man finner af *C. I. L.* III, n:o 6178 och mdpl. XXXIV [p. 877] af d. $^2/_4$ år 134 e. Kr. — En vid *Pont-du-Cheliff* [det forna *Quiza* i *Mauretania Cæsariensis?*] funnen vägsten, a. st. n:o 9697, m. *Imp. Cæs. divi [Traiani] Part(ici) fil. divi Ner[væ nep.] Traianvs Hadrianvs [Avg. Pont.] max. Trib. pot. XII, Cos. III,* afser utan tvifvel en då [år 128 e. Kr.] nyligen anlagd väg.

I Hispania blefvo redan år 121 flera *"viæ publicæ"* restituerade i *Lusitanien* (*C. I. L.* II, n:is 4656, 4658, 4659, 4661—4663, 4668, 4669, 4678, 4682); följ. år i *Bætica* (a. st. 4694); år 134 fr. *Bracara* t. *Olisipo, Asturica* etc. (a. st. 4735—4738, 4747, 4752, 4821, 4825, 4839, 4841, 4849, 4857, 4860 [där i st. f. *Trib. pot. XVII* väl bör läsas *XVIII*], 4867?, 4871, 4877 och 4906 [*"a Caris"* å vägen fr. Hispania t. Aquitania]; år 135: fr. *Bracara* t. *Olisipo* (?) (a. st. 4748, om ej här m. Hübner bör läsas *Trib. pot. XIIX* [år 134] i st. f. *XIX*), och i *södra Lusitanien* (a. st. 4633); år 136: fr. *Aquæ Flaviæ* t. *Asturica* (a. st. 4779, 4780, 4783). Likaledes synes vägen fr. *Carthago nova* t. *"högsta Pyrenäen"* hafva blifvit förbättrad, ovisst hvilket år (a. st. 4948).

En bland de mest storartade väganläggningar, som H. ombesörjde, var den, som fr. Megara t. Korinths östra hamn Kenchreä förde öfver de vilda Skironiska klipporna längs den Saroniska vikens kust. (Pausan. I, 44, 10. Jfr Herzb. a. st. II, s. 312). — Om väganläggn. vid *Hypata* i Thessalien år 125 vittnar inskr. å en milsten, meddelad af Dürr, "Anhang", n. 88. — Om den väg, H. i sin *trib. pot. VII* (år 123) lät anlägga på *Kreta,* vittnar en vid *Polyrrhenia* funnen milsten m. inskr. (*C. I. L.* III, 1—2, *add.* Jfr Dürr, a. st. s. 49 och "Anhang", n:o 16). — Om väganläggningar el. vägförbättringar i M. Asien under H:s reg. vittna milstenar i *Cappadocien* (*C. I. L.* III, 310) och v. *Ancyra* i *Galatien* (a. st. 313), båda af år 122, och den *"inter rudera Ilii novi"* funna stenen af år 123 (a. st. 466).

Äfven t. Ägyptens kommunikationsanstalter sträckte sig H:s omsorg. Från det t. Antinous' minne grundade *Antinoopolis* vid Nilen lät kejsaren anlägga en m. brunnar, hviloplatser och vaktposter väl försedd väg till *Berenice* vid Röda hafvet. Grek. inskr. hos Dürr, a. st. Anhang n:o 143 (efter *Revue Archéol, N. S,* XXI [1870] p. 314).

dels nybygdes, dels återstäldes [1]). — Naturligtvis sträckte

---

Utan tvifvel har H. äfven låtit anlägga militärvägar i rikets nordl. gränsprovinser, ehuru vi därom äro blott ofullständigt underrättade. (I Britannien: *C. I. L.* VII, 1169 v. *Thurmaston* nö. om *Leicester* af år 120, och 1175 v. *Lancaster* af år 119 el. följ.; i Noricum, a. st. III, 5733 (v. *Celeia*) och 5744.

I Italien lät H. redan i början af sin regering t. större delen på sin egen bekostnad återställa den å en lång sträcka (15,750 Rom. steg) förfallna *Appiska vägen* (*C. I. L.* IX, 6075 [O. H. 6659] vid *via Appia: Imp. Cæsar* etc. *Traianvs Hadrianvs Avg. P. M. Trib. pot. VII* (= år 123) *Cos. III viam Appiam per millia passvs XV, DCCL longa vetvstate amissam, adiectis HS.* |XI.| *XLVII ad HS. DLIX. C, quæ possessores agrorvm contvlervnt, fecit.* Jfr 6074 m. *Trib. pot. VI*, således af år 122. — Likaledes lät H. återställa den af Augustus anlagda *via Iulia Augusta* vid fl. Trebia. (*C. I. L.* V, 8102 = O. H. 5102: *Imp. Cæsar* etc. *Traianvs Hadrianvs Avg. Pont. max., Trib. pot. IX* [år 125 e. Kr.], *Cos. III, viam Ivliam Avg. a flvmine Trebbia, quæ vetvstate interciderat, sva pecvnia restitvit. DCV.* Jfr 8103 m. *DCVI* och 8106 m. DCVII, utmärkande milen). — Äfven *via Cassia* skall H. hafva återstält fr. *Clusium* t. *Florentia.* Gregorov. a. st. sid. 486. — En annan väganläggn. omtalas i en på *Faleriska* området funnen inskr. (O. H. 3314: *Imp. Cæsare Traiano Hadriano Avg. III Cos. via nova strata lapide per medivm forvm pecvar. a svmmo vico longo ad arcvm ivnctvm Capitolio ex conlatione manipretii possessorvm circa forvm et negotiantivm. item collegia, quæ attingvnt eidem foro: II viratv* — — — — —). Om kejs. med egna medel bidragit t. denna väganläggning, är dock ovisst. — Milstenar mell. *Neapel* och *Nuceria* m. H:s namn (a. st. X, 6939 och 6940) vittna om, att H. äfven här ombesörjt väganläggn. el. vägförbättr. — Enskilde följde kejsarens föredöme. (Inskr. a. st. IX, 1414 [O. H. 3312] v. *Trevicum, Reg. II* är egnad *Ti. Claudio Ti. fil. Con. Bithynico*, om hvilken tillägges: *Hic permissv Imp. Cæs. Traiani Hadriani Avg. viam per passvvm dvvm milivm [spativm] evntibvs in Apoliam [pecvnia sva stravit* el. *fecit]*; och a. st. X, 4756 v. *Suessa, Reg. I:* — — — *[ex avctoritate] Imp. Cæs.* etc. *Traiani Hadriani Avg. P. M. Trib. pot. VI* [år 122] *Cos. III viam Svessanis mvnicipibvs sva pec. fec.).* — Till kommunikationsanstalterna i Italien bör väl äfven räknas den af H. anlagda konstgjorda hamnen i *Lupiæ*, det forna *Sybaris*. (Paus. VI, 19, 6).

[1]) Pausan. I, 5, 5: *οἵδε μέν εἰσιν Ἀθηναίοις ἐπώνυμοι* (ɔ: *τῶν φυλῶν*) *τῶν ἀρχαίων· ὕστερον δὲ καὶ ἀπὸ τῶνδε φυλὰς ἔχουσιν, Ἀττάλου τοῦ Μυσοῦ καὶ Πτολεμαίου τοῦ Αἰγυπτίου καὶ κατ᾽ ἐμὲ ἤδη βασιλέως Ἀδριανοῦ, τῆς τε ἐς τὸ θεῖον τιμῆς ἐπὶ πλεῖστον ἐλθόντος καὶ τῶν ἀρχομένων ἐς εὐδαιμονίαν τὰ μέγιστα ἑκάστοις παρασχομένου. καὶ ἐς μὲν πόλεμον οὐδένα ἑκούσιος κατέστη, Ἑβραίους δὲ τοὺς ὑπὲρ Σύρων ἐχειρώσατο ἀπο-*

sig kejsarens omsorger i detta hänseende äfven till Italien, och särskildt i Rom har han förevigat sitt minne

---

στάντας· ὁπόσα δὲ θεῶν ἱερὰ τὰ μὲν ᾠκοδόμησεν ἐξ ἀρχῆς, τὰ δὲ καὶ ἐπεκόσμησεν ἀναθήμασι καὶ κατασκευαῖς, ἢ δωρεὰς πόλεσιν ἔδωκεν Ἑλληνίσι, τὰς δὲ καὶ τῶν βαρβάρων τοῖς δεηθεῖσιν, ἔστιν οἱ πάντα γεγραμμένα Ἀθήνῃσιν ἐν τῷ κοινῷ τῶν θεῶν ἱερῷ. Tyvärr finnes denna förteckning ej i behåll. Vi måste därföre åtnöja oss m. fragmentariska uppgifter, enl. följ. öfversigt:

I Athen: *Olympieion* (Paus. I, 18, 6); *Heras* och *Zeus Panhellenios'* tempel, *Pantheon* m. 120 pelare, ett praktfullt *bibliotek* och *Hadrians gymnasium* (a. st. § 9 och de ofvan sid. 302 not. 4 cit. ställena hos Dio och Euseb.). I "Nya Athen" *(Hadrianopolis)* anlade H. äfven en vattenledning, som först efter hans död fullbordades af Antonin. Pius. *(C. I. L.* III, 549 [O. H. 511], inskr. m. *Antoninus Pius'* namn åtföljdt af *P. M. Trib. pot. II* [l. *III?*], *Cos. III* [= år 140], *P. P.* samt *aquædvctvm Novis Athenis coeptvm a divo Hadriano, patre svo, consvmmavit dedicavitqve [Antoninvs Avg. Pius]).*

I Phocis: Det mindre *Apollotemplet* i *Abæ* (Paus. X, 35, 3) och en *portik* i *Hyampolis* (a. st. 35, 4).

I Megara: ett *Apollotempel* af hvit marmor, i st. f. det gamla af tegel. (a. st. I, 42, 5).

I Corinth: *Badhus* (a. st. II, 3, 5) och *vattenledning* (a. st. § 6).

I Mantinea: *Antinous' tempel* (a. st. VIII, 9, 4) utan tvifvel anlagdt af H., som tillika lät i stor skala ombygga *Poseidon Hippios' tempel* därstädes (a. st., 10, 2) samt på Epaminondas' graf uppresa en andra stod med en af kejsaren författad inskrift (a. st. 11, 5).

I Illyricum: *Vattenledning* t. *Dyrrhachium* (*C. I. L.* III, n:o 709. Jfr Dürr, Anh. n:o 85).

I Dacien: *Vattenledn.* t. *Sarmizegethusa* (*C. I. L.* III, 1446 = O. H. 812 c. *add.*).

Till de af jordbäfning hemsökta städerna Nicomedias och Nicæas återuppbyggande gaf H. rika penningmedel (Euseb. a. st. t. år 2137 Abrah. Jfr *Chron. Pasch.* t. år 123 [124?]: Ἀδριανὸς ἐν Νικομηδείᾳ καὶ Νικαίᾳ ἀγορὰς ἐποίησε καὶ τετραπλατείας, καὶ τὰ τείχεα τὰ πρὸς τῇ Βιθυνίᾳ. H:s k:mynt hos Cohen n:is 1081 och 1082 m. RESTITVTORI NICOMEDIÆ och H. afbildad uppresande den knäböjande stadsgudinnan. Jfr Dürr a. st. sid. 53 och 54).

I Apollonia v. Rhyndacus lät H. uppbygga en *pelargång* (στοά). (Dürr, a. st. Anh. n:o 66).

I Cyzicus lät H. bygga ett stort tempel, som (sedan?) invigdes åt honom sjelf. (*Chron. Pasch.* t. år 123. Jfr Dürr, sid. 54, not. 274).

I Mysien anlade H. äfven städerna *Hadrianotheræ* t. minne af ett

genom flera storartade bygnadsföretag. Till dessa höra fullbordandet af *forum Traiani*, där Hadrianus invigde det tempel, som enligt senatens beslut blifvit bygdt åt hans företrädare; vidare Venus' och Romas storartade tempel, hvartill Hadrianus sjelf skall hafva uppgjort planen, och slutligen hans egen kolossala grafvård *(Mausoleum Hadriani,* nu *S. Angelo)*, som dock fullbordades först efter hans död, samt den bro *(pons Aelius)*, som i dess grannskap förde öfver Tibern. Härtill sluter sig restaureringen eller förskönandet af en mängd äldre bygnader

---

sitt jagtäfventyr (*V. Hadriani*, 20, 13. Dio LXIX, 10, 2) och Hadriani. (Dürr a. st. sid. 54, not. 269 och 270).

Syriens hufvudstad Antiochia, mot hvilken han icke var vänligt stämd (se *vita H:i* 14, 1) försåg han dock m. en *vattenledning*, vid hvars öppnande en fest firades d. 23 Juni 130 (?). Malalas p. 278 och därtill Dürr a. st. sid. 62, not. 345).

Palmyra pryddes af H. m. bygnader och antog namnet *Ἀδϱιανή*. (Se Dürr a. st. not. 348 och de där cit. källställena).

I Ägypten anlade H. staden *Antinoopolis* t. minne och förhärligande af sin i Nilen drunknade älskling Antinous. (Jfr ofvan sid. 297, noten, r. 5 och 4 nedifr. och sid. 305, noten, r. 4 nedifr.).

(Om H:s bygnader i Athen och andra Grek. städer se för öfrigt Gregorov. a. st. Bok. II, kap. 23; om hans anläggningar i Ägypten och i Cyzicus, a. st. kap. 22).

I Nemausus (Nîmes) anlade han år 121—122 till Plotinas ära en basilika, som Spartian kallar ett beundransvärdt verk. (*V. Hadriani*, 12, 1).

Under sin vistelse i Tarraco i Hispan. om vintern 122/3 lät H. på sin bekostnad restaurera Augustus' tempel därstädes (a. st. 12, 3).

Om hans frikostighet mot sin födelsestad Italica (Sevilla) se Dio, 10, 1: *τὴν δὲ πατϱίδα καίπεϱ μεγάλα τιμήσας καὶ πολλὰ καὶ ὑπεϱήφανα αὐτῃ δούς, ὅμως οὐκ εἶδε.*

I Emerita i Lusitanien restituerade han en af eld ödelagd teater. *C. I. L.* II, 418: *Imp.* [*Cæsar* etc.] *Traia[nvs Hadrianvs Avg.]vst[vs], Pont[if. max. Trib. potest.] XVIII, [Imp. i]terv[m, Cos. I]II P. P. O[ptimvs] Prin[ceps] cvnev[m et p]ros[cenivm theatri in]cendio [consvmpta restitvit, editisqve ludis scenicis et] circen[sibvs d. d.].* (*Trib. potest. XVIII* = år 134).

Slutligen må här anföras *V. Hadriani*, 19, 2: *in omnibus pæne urbibus et aliquid ædificavit et ludos edidit.* Säkerligen känna vi blott en ringa del af dessa bygnader, helst H. icke ville, att hans namn inristades på dem.

i Rom, såsom *Pantheon, Agrippas bad, Septa Iulia, Neptuns basilica* och *forum Augusti*[1]).

[1]) *V. Hadriani,* 19, 9 o. ff.: *cum opera ubique infinita fecisset, numquam ipse nisi in Traiani patris templo nomen suum scripsit. Romæ instauravit Pantheum, sæpta (Iulia), basilicam Neptuni, sacras ædes plurimas, forum Augusti, lavacrum Agrippæ; eaque omnia propriis auctorum nominibus consecravit. fecit et sui nominis pontem (pons Aelius) et sepulchrum iuxta Tiberim, et ædem Bonæ deæ. transtulit et colossum stantem atque suspensum per Decrianum architectum de eo loco, in quo nunc templum urbis* (ɔ: *Veneris et Romæ*) *est, ingenti molimine, ita ut operi etiam elephantos viginti quattuor exhiberet.* (Missförstådt af Eckhel, a. st. sid. 511, kol. 1, som hänför orden *ingenti molimine* etc. t. templet i st. f. t. kolossens flyttning). *et cum hoc simulacrum post Neronis vultum, cui antea dicatum fuerat, Soli consecrasset, aliud tale Apollodoro architecto auctore facere Lunæ molitus est.* (Detta synes dock ej hafva gått i verkställighet). Kolossen flyttades utan tvifvel för att lemna plats åt *templum Veneris et Romæ,* som H. anlade. Dio LXIX, 4, 3 o. 4 (anekdoten om arkitekten Apollodors onåd på grund af hans skämtsamma kritik af den af H. uppgjorda bygnadsplanen t. nämda tempel). Hieronym. a. st. t. H:s 16:de reg. år (= 132 e. Kr.): *Templum Romæ et Veneris sub Hadriano in Urbe factum.* — På detta tempel syfta antagl. några H:s k.mynt (Cohen a. st. n:is 1146—1149) m. HADRIANVS AVG. COS. III P. P. kring kejsarens bild på åts., och S. P. Q. R. S. C. eller EX S. C., (= *ex senatvs consvlto,* hvilket, ss. vanligt, afser myntens prägling, icke, ss. Eckhel antager [a. st. VI, s. 509], templets byggande) och afbildn. af ett tempel m. 10 pelare (i fronten?) på fråns. P. P. på dessa mynt utvisar, att de blifvit präglade efter sedan H. antagit denna titel (år 128). Däremot hafva flere nyare forskare och bland dem Th. Mommsen (*C. I. L.* I, sid. 391) på grund af ett ställe hos Athenæus (VIII, 361, F., återgifvet hos Dürr, a. st. sid. 26, not. 95) antagit, att templets invigning skett redan d. 21 April år 121, samtidigt m. de nya circensiska täflingarnas införande. Men häremot åberopar Dürr (a. st. sid. 27), att man i templets substruktion funnit en tegelsten m. namnen å konsulerna för år 123, hvaraf han väl m. rätta drager den slutsatsen, att tempelbygnaden då ännu befunnit sig i sin början. "Die Nachricht des Athenæos ist somit nicht auf die Einweihung des Tempels, sondern auf die Grundsteinlegung zu beziehen; diese und im Zusammenhang damit die Neugestaltung des Festes (der *Parilia*) erfolgte am 21 April 874 d. St." (= 121 e. Kr.). Vidare antager Dürr (a. st. sid. 30) såsom högst sannolikt, att invigningen egt rum vid Pariliafesten d. 21 April 128, vid samma tid, som H. antog tit. *pater patriæ.* Detta synes äfven mig sannolikt och öfverensstämmer m. de anf. myntens vittnesbörd. Å Hieronymus' ofvan anf. härifrån afvikande tidsbestämning bör ej läggas synnerlig vigt, då

Denna mångsidiga verksamhet till rikets inre förkofran möjliggjordes till väsendtlig del genom det freds-

---

hans kronolog. uppgifter i allmänhet äro föga exakta. Enl. Cassiodor, *chron.* bygdes (invigdes?) templet år 136; men icke heller denna uppgift eger anspråk på tillförlitlighet.

Att *pons Aelius* (färdig)bygdes år 134, framgår af *C. I. L.* VI, 973 m. *Tr. pot. XVIII, Cos. III* efter H:s namn. Till denna brobygnad hänför sig väl äfven en under senare hälften af H:s regering präglad bronsmedalj (Coh. a. st. n:o 576) m. HADRIANVS AVG. COS. III P. P. kring kejs:s bild på åts., och på fråns. en bro m. 5 bågar.

H:s *mausoleum* fullbordades först mot slutet af år 139, ss. man finner af den första inskr:n å densamma (*C. I. L.* VI, 984 = O. H. 5459): *Imp. Cæs.* etc. *Traiano Hadriano Avgvsto, Pont. max., Trib. pot. XXII, Imp. II, Cos. III, P. P., et divæ Sabinæ, Imp. Cæs. T. Aelivs Hadrianvs Antoninvs Avg. Pivs, Pont. max., Tribvn. potest. II* (= år 139 e. Kr.), *Cos. II, design. III* (för år 140 e. Kr.), *P. P., Parentibvs svis.* — Här fann äfven H:s förste adoptivson *L. Ceionius Commodus Verus*, död d. 1 Jan. 138, sin sista hvilostad. (Se *C. I. L.* VI, n:o 985 = O. H. 830); likaså flera andra medlemmar af kejserl. huset.

En i grannskapet belägen *circus* anses ock hafva varit H:s verk.

Om *templum Bonæ Deæ* var en af H. företagen nybygnad, eller blott ombygnad af denna gudinnas gamla tempel på Aventinus, är ovisst; det senare sannolikare.

Till de af H. återstälda anläggningar i Rom höra utom de i *V. Hadriani* uppräknade:

Auguratorium, år 136 (*C. I. L.* VI, 976 = O. H. 2286: *Imp. Cæsar* etc. *Traianvs Hadrianvs Avg. Pontif. max. Trib. pot. XX, Imp. II, Cos. III, P. P. avgvrato[rivm] dilaps. a solo pe[c. sva restitv]it).*

Stationes urbis. (*C. I. L.* VI, 981: *[Imp. Cæs.] Traianvs [Hadrianvs Av]g. P. P. [corruptas stati]ones vrbis restitvit.* Af tit. *P. P.* följer, att inskr:n härrör fr. något af åren 128—138).

Denna "restitution" torde hafva sammanhängt m. en ny reglering af stadens 14 *regiones* och *vici,* som tyckes hafva föranledt *magistri vicorvm vrbis* att resa H. en minnesvård. (*C. I. L.* VI, 975 = O. H. 5. 813, af år 136: *Imp. Cæsari* etc. *Traiano Hadriano Avg. Pontif. maximo, Tribvnic. potestat. XX, Imp. II, Cos. III, P. P. Magistri vicorvm vrbis regionvm XIIII.* Därpå följer en lång förteckning öfver *Curatores regionum* och *Magistri vicorum* [de sistnämde 4 för hvarje *vicus*]).

Bland H:s första regeringsomsorger blef att reglera *Tiberstranden* och *Pomerium;* båda delarna fullbordades år 121, det senare först sedan kejs. redan anträdt sin första rundresa genom provinserna. (*C. I. L.* VI, 1233 = O. H. 811: *Collegivm Avgvrvm avctore Imp. Cæsare* etc. *Traiano Hadriano Avg. Pont. max. Trib. pot. V, Cos. III, Procos. terminos po-*

l u g n, som denne kejsares u t r i k e s p o l i t i k sökte förskaffa det af hans företrädares eröfringskrig utmattade

---

merii restitvendos cvravit. P(assvs) CCCCLXXX. Tit. *Procos.* utvisar, att kejs. då befann sig utom Italien, där ingen kejs. före Septim. Severs regering förde denna titel. *C. I. L.* VI, 1240 (Termination och reparation af Tiberstranden): *"Ex avctoritate Imp. Cæsaris* etc. *Traiani Hadriani Avg. Pontif. max. Trib. potest. V, Imp. IIII* [sic], *Cos. III"* etc.).

Om H:s bygnadsverksamhet i Rom vittnar äfven hans namn på de stenblock, som man funnit i upplag v. Roms hamnar v. Tibern. Se G r e g o r o v. a. st. sid. 496, not. 1, (efter B r u z z a, *Iscr. dei marmi grezzi. Annal. d. Inst.* 1870, sid. 137 o. ff.).

B y g n a d e r o c h a n l ä g g n i n g a r i d e t ö f r i g a I t a l i e n (utom de redan nämda vägarna), intygade af inskrifterna:

I *Ostia. (C. I. L.* VI, 972 af år 133: *Imp. Cæsa[ri]* etc. *Traiano Hadriano Avg. Pontifici [maximo], Trib. potest. XVII, Cos. III P. P. Colonia Ostia conservata et avcta omni indulgentia et liberalitate eivs).*

Capua (C. I. L. X, 3832 = O. H. 3292, inskr. funnen i amfiteatern i Capua: *[Colonia Iv]lia Felix Avg[vsta Capva] fecit, [divvs Hadr]ianvs Avg. [restitvit e]t colvmnas ad[iecit, Imp. Cæs. T. Ael]ivs Hadrianv[s Antoninvs Avg.] Pivs dedicavi[t].* Således fr. Antonin. Pius' reger.).

Nola (C. I. L. X, 1243 på fragm. af ett epistyl. i amfiteatern: *Hadriano Avg.* Jfr a. st. 5577 fr. *Fabrateria nova).*

Caiatia i *Regio I* (A. st. 4574 af år 121: *[ædem — — — — cvb]vlterinis [mar]moribvs exornavit pecvnia sva [Hadrianvs]).*

Fabrateria vetvs, Reg. I. (A. st. 5649: *[Hadrianvs]* — — — — *vetvstat[e d]ilapsas pecvnia [sva res]titvit).*

Signia, Reg. I. (A. st. 5963: *Divo Hadr*[*iano*] *maximæ mem*[*oriæ*] *Principi senatvs popvlusq(ve) S*[*igninvs*], *qvod opera reipubl*[*icæ vtilia*] *profvsa liberalita*[*te, antea*] *data pecvnia, t*[*est(amento) perfici*] *ivsser*[*it*]).

Antium, Reg. I. (A. st. 6652 af år 121: H. *aedem* [*ve*]*tvstate corrvptam restitvit).*

Aequiculi, Reg. IV. (A. st. IX, 4116: Ärestod åt H. fr. hans *trib. pot.* XIII [år 129], *qvod opera pvblica vetvstate dilapsa pecvnia sva restitvit).*

Cupra maritima, Reg. V, vid Adr. hafvet. (A. st. 5294 = O. H. 1852, af år 127: ärestod åt H., som *mvnificentia sva templvm deæ Cvpræ pecvnia sva restitvit).*

Cingulum, Reg. V (C. I. L. IX, 5681 af obekant år: Åt H., som *aqvædvctvm ve*[*tvs*]*tate conla*[*psvm*] *pecvnia sv*[*a*] *Cingvlanis restitvit).*

I *V. Hadriani,* 22, 12 heter det om H.: *Fucinum lacum emisit.* Jfr G r e g o r o v. a. st. sid. 486: "Einen solchen Plan hatte Cæsar gefasst, aber ebenso wenig ausgeführt als der Kaiser Claudius nach ihm; die

riket, och som icke är det minst ärofulla bladet i hans historia. Vid hans tronbestigning var riket inveckladt i ett krig med Partherne, hvilket under Trajans sista regeringsår börjat taga en för Romarne mindre gynsam vändning genom de underkufvade folkens affall och Judarnes ursinniga uppror i Mesopotamien, Ägypten, Cyrene och på Cypern [1]). Det senare hade det visserligen lyckats Trajans fältherrar att undertrycka; men från den tillernade nya härnaden mot Partherne bortrycktes Trajanus af döden. Hadrianus skyndade sig genast efter sin tronbestigning att sluta fred med Partherne, uppgifvande alla Trajans eröfringar bortom Eufrat, i hvilken flod han väl med rätta såg det Romerska rikets naturligaste gräns på den sidan [2]). Det var också i sanning hög tid på, att

---

Unternehmung Hadrians konnte nur eine Restauration des claudischen Emissars sein".

Hadrians mest storartade anläggning i Italien var dock hans *Tiburtinska villa,* hvarom yttras i *V. Hadriani,* 26, 5: *Tiburtinam villam mire ædificavit, ita ut in ea et provinciarum et locorum celeberrima nomina inscriberet, velut Lycium, Academian, Prytanium, Picilen (= Poecilen), Tempe vocaret, et, ut nihil prætermitteret, etiam inferos finxit.* Jfr Gregorov. a. st. sid. 486 o. ff., hvars beskrifning öfver H:s bygnader i Italien och Rom (II, kap. 24 och 25) förtjenar att läsas i sin helhet.

[1]) Se ofvan sid. 261. Att, om icke öppet uppror utbrutit äfven i Palästina, åtminstone stark jäsning var rådande där, kan man sluta till af Lusius Quietus' ditsändande såsom ståthållare, i förening m. hvad som omtalas i *V. Hadriani* c. 5. Se följ. not.

[2]) *V. Hadr.* 5: *Adeptus imperium (H.) ad priscum se statim morem instituit et tenendæ per orbem terrarum paci operam intendit. nam deficientibus his nationibus, quas Traianus subegerat, Mauri lacessebant, Sarmatæ bellum inferebant, Britanni teneri sub Romana dicione vix poterant, Aegyptus seditionibus urgebatur, Lycia denique ac Palæstina rebelles animos efferebant: Quare omnia trans Euphraten ac Tigrim reliquit exemplo, ut dicebat, Catonis, qui Macedonas liberos pronuntiavit, quia tueri non poterant. Partamosirin (Parthamaspatem), quem Traianus Parthis regem fecerat, quod eum non magni ponderis apud Parthos videret, proximis gentibus dedit regem.* Jfr c. 21. — Att freden m. Partherne var en af H:s första regeringshandlingar, framgår af myntens vitnesbörd. Ty ordet PAX förekommer på fråns. af mynt, som genom sin typ m. GER. DAC. PARTHIC. och COS. P. P. visa sig tillhöra de mynt, s. senaten, kejsaren

freden med Partherne kom till stånd, ty i flera Romerska provinser jäste upprorsanda eller rasade inre söndringar, och gränsländerna oroades i söder af Maurerne, i norr af Britannerne och Sarmaterne[1]). Mot Maurerne sände Hadrianus sin fältherre Marcius Turbo, som snart kufvade dem[2]); mot Sarmaterne drog kej-

---

oåtspord, lät prägla strax i början af hans regering, ss. redan är anmärkt (sid. 269, noten). Se Hadrians mynt hos Cohen n:o 338. Det är påtagligt, att ordet *pax* här afser freden m. Partherne. På samma fred syftar väl äfven n:o 337 m. PAX och COS. (således fr. år 117), men utan GER. DAC. PARTHIC. o. P. P. (således yngre än n:o 338). Jfr 339 (där PAT. utan tvifvel är missprägling i st. f. PAX) o. 340 m. PAX, båda m. COS. II och altså fr. år 118. (Möjl. hafva de sistnämda mynten afseende på den detta år slutna freden m. Sarmaterne).

[1]) Se i föreg. not citatet ur *V. Hadr.* c. 5.

[2]) *V. Hadr.* 5, 8: *Lusium Quietum, sublatis gentibus Mauris, quos regebat, quia suspectus imperio fuerat, exarmavit, Marcio Turbone, Iudæis compressis, ad deprimendum tumultum Mauretaniæ destinato.* Det vill häraf synas som om oroligheterna i Mauretanien blifvit anstiftade af Lusius Quietus, som därföre beröfvades befälet öfver de Mauriske hjelptropparne. (Om denne L. Quietus se de i ett fragment ur Dio LXVIII, 32, meddelade upplysningarna, och om hans afrättning se ofvan sid. 278). Marcius Turbo hade antagligen kufvat Judarnes uppror (på Cypern o. i Ägypten) under Trajans sista regeringsår, och sändes sedan af H. att kufva Maurerne. Att han snart lyckats härutinnan, följer väl däraf, att han redan år 118 sändes ss. kejserlig ståthållare eller befälhafvare till Pannonien och Dacien m. titel af *præfectus Aeyypti.* (*V. Hadr.* 6: *Marcium Turbonem post Mauretaniæ* [*præfecturam*] *præfecturæ* [sc. *Aegyptiacæ*] *infulis ornatum Pannoniæ Daciæque præfecit* [*Hadrianus*]. A. st. 7: *Hadrianus* [efter freden m. Sarmaterne och Roxolanerne] *Romam venit* (Augusti år 118), *Daciâ Turboni creditâ, titulo Aegyptiacæ præfecturæ, quo plus auctoritatis haberet, ornato).*

Omkring fem år senare (123) utbröto nya oroligheter i Mauretanien, hvilka tyckas hafva varit temligen allvarsamma, emedan de förmådde H. att sjelf skynda dit fr. Hispania, där han år 122—123 öfvervintrat i Tarraco (se sid. 296). Härom förmäler *V. Hadr.* 12: *motus Maurorum compressit et a senatu supplicationes meruit.* Jfr Dürr a. st. sid. 37, hvars förmodan, att Maurerne äfven infallit i Spanien, likväl synes mig stöda sig på allt för svag och osäker grund.

Året förut (122) vid sin återkomst fr. Britannien t. Gallien hade H. erhållit underrättelse om oroliga uppträden i Alexandria, föranledda af tvisten om, hvar en efter många års förlopp nyligen funnen Apistjur

saren sjelf i härnad och slöt fred med dem år 118 [1]). Svårare var kampen med Britannerne, som synas

---

borde få sin bostad. *(V. Hadr.* 12, 1: *Compositis in Britannia rebus, transgressus in Galliam [Hadrianus], Alexandrina seditione turbatus, quæ nata est ob Apidem, qui, cum repertus esset post multos annos, turbas inter populos creavit, apud quem deberet locari omnibus studiose certantibus).* Huru denna högvigtiga sak afgjordes, känna vi ej; men den är särdeles betecknande för den Ägyptiska befolkningens lättrörliga religiösa lidelser.

[1]) A. st. 6, 6: *audito dein tumultu Sarmatarum et Roxolanorum, præmissis exercitibus, Moesiam petiit.* A. st. 6, 8: *cum rege Roxolanorum, qui de imminutis stipendiis querebatur, cognito negotio, pacem composuit.* Att H. begaf sig till Moesien direkte från Asien, utan att förut hafva besökt Rom, synes mig Dürr (a. st.) på ett öfvertygande sätt hafva ådagalagt, ehuru det bestrides af Gregorovius. (Närmare härom i bilagan om H:s resor). Roxolanerne voro utan tvifvel en Sarmatisk folkstam (se Zeuss, Die Deutschen und ihre Nachbarstämme, s. 279 o. ff.). Att de *V. Hadr.* a. st. nämnas jämte Sarmaterne, förklaras väl däraf, att namnet Sarmater här betecknar en annan Sarmatisk stam, Jazygerne. De af H. "förutsända hårarna" (fr. Moesien, Pannonien och angränsande Rom. provinser?) synas redan före H:s ankomst t. Moesien hafva tillbakaslagit de i Dacien (och Moesien?) infallne Sarmaterne (= Jazygerne) och Roxolanerne, så att för H. blott återstod att sluta fred och vidtaga åtgärder t. dess betryggande för framtiden. Det ser t. o. m. ut, som om H. funnit Roxolankonungens klagomål öfver minskad sold berättigade och träffat en billig förlikning med honom. Ovisst är, om denna fred afslöts m. den Roxol. konung Publius Aelius Rasparaganus, s. omtalas i en i Pola funnen inskrift å en *"arca magna". (C. I. L.* V, 32': *P. Aelio Rasparagano [regi Roxolanorum] v. v. f.* [ɔ: *vivvs vivo fecit*]. Jfr 33 [å en annan *"arca Polæ reperta"*]: *P. Aelivs Peregrinvs, regis Sarmatarum Rasparagani [l.?] f. v. f. sibi et Attiæ Q. f. Procillæ lib[ertæ] libertabvsq[ve] posterisq[ve] eorum).* Namnen *P. Aelius* har kon. Rasparaganus utan tvifvel antagit efter kejsar Hadrians pronomen *(P.)* och nomen gentile *(Aelius);* men förmodan, att han affallit från kejsaren och därföre af denne blifvit afsatt och internerad i Pola, synes mig mycket vågad och föga sannolik. Snarare torde väl kunna antagas, att han blifvit förjagad af sitt eget folk och då funnit tillflykt i Pola. — (Huruvida den i den andra inskriften nämde *P. Aelius Peregrinus* varit kon. Rasparagans son och ej snarare hans frigifne (hvadan jag ock föreslagit att i luckan efter *Rasparagani* läsa *l.*, d. v. s. *libertvs*) synes mig äfven med skäl kunna sättas i fråga.

hafva nedgjort en Romersk legion, men omsider besegrades [1]).

Den sålunda på alla håll återstälda freden bemödade sig Hadrianus med berömvärd omsorg att bibehålla, dels genom en välberäknad utrikes politik, dels genom ändamålsenliga försvarsanstalter. Med Partherne lyckades han äfven bibehålla fred och vänskap under hela sin regering, och visste i godo bilägga uppkommande missförstånd [2]). — Armenien, som Traianus gjort till

[1]) *V. Hadr.* 5, 2: *Britanni teneri sub Romana dicione vix poterant;* (se sid. 312 not. 2). Fronto, *de bello Parthico,* ed. Naber, sid. 217: *Quid? avo vestro* (sc. *M. Antonini*) *Hadriano imperium optinente quantum militum a Iudæis, quantum a Britannis cæsum?* I detta krig har den 9:de legionen (*legio IX Hispana*), som ännu fanns på Trajans tid, men sedan Hadrians regering icke vidare omtalas, antagligen blifvit upprifven. Den ersattes af *legio VI Victrix*, som, förut stationerad vid *Castra vetera* (Xanten v. nedre Rhen) i *Germania inferior*, nu jämte andra troppar (t. ex. 3 rytterireg. fr. *leg. VII Gemina, VIII Augusta* och *XXII Primigenia* under präfekten *T. Pontius Sabinus* och väl äfven *cohors I Hispanorum equitata* under sin tribun *M. Menius Agrippa)* sändes t. Britannien. Se *C. I. L.* VII, n:o 241 o. Hübners anm. därtill. Jfr Borghesi IV, sid. 115. Om *T. Pontius Sabinus'* och *M. Mænius Agrippa's* sändning t. Britannien m. förstärkningar se Hübners afh. *Exercitus Britannicus* (*Hermes* XVI) s. 546 o. ff. — Efter erhållandet af dessa förstärkningar lyckades det den Rom. hären att besegra fienden (utan tvifvel de städse orolige Briganterne i norra Britannien), sannolikt redan före Hadrians ankomst till Britannien i (början af) år 122. Antagandet, att H. sjelf deltagit i detta krig, saknar näml., ss. Gregorov. (a. st. sid. 83) anmärker, hvarje bevis. I ingen händelse bevisas det af de af H. Schiller, Gesch. der röm. Kaiserzeit, sid. 607, åberopade ställena i V. Hadr. 5, 2; o. 16 (l. 11?), 3; ty det förra innehåller blott den ofvan i denna not meddelade notisen, och det senare säger blott: *ergo conversis regio more militibus* (sc. *in Germania*), *Britanniam petiit (Hadrianus), in qua multa correxit murumque per octoginta milia passuum primus duxit, qui barbaros Romanosque divideret.* Just den omständigheten att någon under H:s öfverbefäl vunnen seger öfver fienderne här icke m. ett enda ord omtalas, synes mig tvärtom vara ett talande bevis för, att kriget redan var utkämpadt, då H. anlände t. Britannien. Tiden för fälttåget är omtvistad. Hübner, *C. I. L.* VII, sid. 99 o. ff., förlägger det t. år 120/121. I så fall måste det hafva timat före H:s ankomst t. Britannien, s. Dürr väl m. rätta hänför t. början af år 122.

[2]) *V. Hadr.* 21, 10: *Parthos in amicitia semper habuit, quod inde*

Romersk provins under en kejserlig ståthållare, lät Hadrianus åter hafva sin egen konung, som inträdde i det gamla vasallförhållandet till Rom. Med Iberernes och Albanernes konungar stod han till inemot slutet af sin regering på särdeles vänskaplig fot och lät dem icke ens röna hans onåd, då de uteblefvo från det möte, hvartill han (i Samosata? år 130) inbjudit dem, i likhet med andra konungar och förstar. Till och med från konungarne af Baktrien infunno sig sändebud hos kejsaren för att å sina herrars vägnar utbedja sig hans vänskap [1].

regem retraxit, quem Traianus imposuerat. (Jfr det redan sid. 312, not. 2, cit. stället i *V. Hadr.* c. 5). A. st. 1: *bellum Parthorum per idem tempus* (vid tiden för de Mauriska oroligheternas undertryckande år 123 / 124; se noten, sid. 296) *in motu tantum fuit, idque Hadriani conloquio repressum est.* A. st. 13, 8: Under sin andra resa i Asien (år 130) *toparchas et reges ad amicitiam invitavit, invitato etiam Osdroë (Chosroë?), rege Parthorum, remissâque illi filiâ, quam Traianus ceperat, ac promissâ sellâ, quæ itidem capta fuerat (a Traiano).* Sistnämda löfte uppfyldes dock först af Hadrians efterträdare Antoninus Pius.

[1] *V. Hadr.* 21, 11 o. 12: *Armeniis regem habere permisit, cum sub Traiano legatum habuissent. Mesopotamenos* (l. *a Mesopotamenis*) *non exegit tributum, quod Traianus imposuit.* (Detta var en naturlig följd af uppgifvandet af alla anspråk på öfverhöghet öfver de af Trajan underkufvade länderna bortom Eufrat). *Albanos et Hiberos amicissimos habuit, quod reges eorum largitionibus prosecutus est, cum ad illum venire contempsissent.* Jfr 13, 8: *toparchas et reges ad amicitiam invitavit*, etc. (se föreg. not). *cumque ad eum quidam reges venissent, ita cum his egit, ut eos poeniteret, qui venire noluerunt, causâ speciatim Pharasmanis, qui eius invitationem superbe neglexerit.* Jfr äfven a. st. 17, 10—12: *regibus multis plurimum detulit, a plerisque vero etiam pacem redemit, a nonnullis contemptus est, multis ingentia dedit munera, sed nulli maiora quam Hiberorum, cui et elephantum et quingenariam cohortem post magnifica dedit dona. cum a Pharasmane ipse quoque ingentia munia accepisset atque inter hæc auratas quoque chlamydes, trecentos noxios cum auratis chlamydibus in harenam misit, ad eius munera deridenda.* Af Dio (i ett fragment, s. Sturzius bifogat LXIX c. 15) framgår, att denne Pharasmanes var kon. öfver Ibererne (*Φαρασμάνῃ δὲ τῷ Ἴβηρι κ. τ. λ.*), att han sjelf med sin gemål besökt Rom och då af H. fått tillökning af sitt rike, hvarjämte H. tillåtit honom offra på Capitolium, sjelf åsett hans, hans sons och andre förnäme Iberers vapenöfningar samt låtit åt honom uppresa en ryttarestod i Bellonas tempel. — *V. Hadr.* 21, 14: *reges Bactrianorum legatos ad eum amicitiæ petendæ causâ supplices miserunt.*

ROMERSKA RIKETS

FÖRFATTNINGSHISTORIA

FRÅN AUGUSTUS TILL VESTROMERSKA RIKETS FALL

AF

S. F. HAMMARSTRAND

FÖRRA AFDELNINGENS FÖRRA HÄFTE

UPSALA
ESAIAS EDQUIST

Populärt Historiskt Bibliotek.

I. **Perus Eröfring**, historisk skildring af *W. H. Prescott*, öfversättning af amanuensen i Witterhetsakademien doktor *Anton Blomberg*. Med porträtt af *Francisco Pizarro*, Perus upptäckare och eröfrare, samt *Pedro de la Gasca*, den vise och ädle ordnaren af Perus förhållanden efter Pizarros död. Tvänne delar i ett band. Pris 5 kr.

Wenersborgs Tidning den 12 dec. 1878: "Detta ganska digra arbete motsvarar alla de förväntningar, som naturligen fästas vid ett så intressant ämne och en så renommerad författare, och hvilka ytterligare stärkas af förläggarens namn. Uti förordet säger författaren det hafva varit hans afsigt att skildra Perus eröfring i alla dess romantiska detaljer, icke endast att afmåla de karaktäristiska dragen dervid, utan fylla upp konturerna med lifvets färg för att få en omständlig och trogen målning af tiderna. En historia, så skrifven, bör, isynnerhet om den har till föremål händelser och personer, som i sitt framträdande bilda en "romanens verklighet", få romanens hela intresse, på samma gång den lemnar en verklig och gedigen historisk kunskap, som icke så lätt bortdunstar."

II. **Rudolf af Habsburg.** Till 600 års minnesfesten den 26 augusti 1878 af *Wilhelm Edlen von Janko*, öfversatt af *Frithiof Hellberg*. Med porträtt af Rudolf af Habsburg. Pris 75 öre.

Gotlands Allehanda den 5 augusti 1879: »En med talang tecknad skildring af den mäktiga Habsburgska dynastiens grundläggare och det märkliga fältslag, som försäkrade den förut jämförelsevis obetydlige grefven af Habsburg en stor maktställning, hvars fasta grund han med tapperhet och klokhet bygde. Det lilla häftet är en god historisk folkbok, som borde finnas i alla våra sockenbibliotek. Öfversättningen är gjord med omsorg. Ett godt porträtt af den skildrade mannen medföljer.»

Carlshamn den 20 aug. 1879: »Författaren har på ett intresseväckande sätt skildrat den store mannens lif och verksamhet.»

III. **Fredrik den store, skildrad som menniska, regent och fältherre,** af doktor *Fr. Förster*. Öfversättning från fjärde tyska upplagan. Med porträtt af Fredrik den store. Pris 3 kr.

Försters skildring af *Fredrik den store* har i författarens hemland till följd just af sin i bästa bemärkelse *populära* karaktär upplefvat flerfaldiga stora upplagor och funnit läsare inom alla stånd och klasser.

Åboposten den 17 juli 1879: »Det värderika innehållet af alla de i *Populärt Historiskt Bibliotek* intagna arbeten erkännes med nöje. I val af ämne för bibliotekets tredje häfte har utgifvaren

icke varit minst lycklig, då han dertill användt d:r Fr. Försters bekanta, populärt hållna skildring af Fredrik den store såsom menniska, regent och fältherre. Öfversättningen har ombesörjts af en lika skicklig som samvetsgrann hand, hvarför det ledigt hållna framställningssättet hos originalet i all sin friskhet framträder.»

IV. Förenta Staternas folkskolor och högre lärosäten, af doktor *Hjalmar Edgren.* Pris 1 kr.

Stockholms Dagblad den 5 Sept. 1879: »En liten, men ganska lärorik och underhållande skrift, som eger förtjensterna af sakkännedom, nyhet och pålitlighet i uppgifter samt en, i all sin enkelhet, fängslande framställning.

Efter att hafva framhållit vigten och betydelsen af »folkuppfostran», särskildt i en statskomplex, der »folket» är af så öfvervägande inflytande som i unionen, öfvergår författaren till sitt ämne, skildrar grunddragen af det amerikanska skolsystemet, hvilket öfvervägande lägger vigt vid den lägre undervisningen, samt genomgår ordnandet af primärskolan och de högre folkskolorna. Författarens sakrika framställning häraf innebär emellertid så mycket nytt och så många väckelser, att den väl förtjenar tagas i öfvervägande af alla bildade hos oss.

I än högre grad är hans teckning af de amerikanska högskolorna förtjent af allmän uppmärksamhet. Här innebära hans meddelanden alldeles nya uppdaganden för det stora flertalet. Vi lära känna ej blott kurserna, organisationen och lärarekrafternas fördelning, utan äfven studenternas lif och seder. Det är, för en hvar som känner universiteten i Europa, en bild af så egendomlig färg, att vi ej tveka att på det högsta anbefalla den hos alla bildade läsare.

Arbetet är vårdadt tryckt och försedt med löpande kolumnrubriker, en åtgärd som förtjenar all efterföljd i dylika arbeten.»

V. Kejsar Wilhelm och Furst Bismarck, deras lif och deras politik, af d:r *N. Hocker.*

Göteborgs Handelstidning: »Från den aktade bokförläggaren d:r Edquist i Upsala har red. mottagit ett nytt arbete i den vackra serien: *Populärt historiskt bibliotek*, nämligen första häftet af doktor *N. Hockers* arbete om **kejsar Wilhelm och furst Bismarck,** deras lif och deras politik. I betraktande af den ingripande betydelse, som desse både män utöfvat på *våra* dagars historia, torde denna skrift, som är grundad på verkligt historisk forskning, förtjena uppmärksamhet hos dem, som önska en historisk framställning af vår tids politiska lif.

Helsingfors Morgonblad: «Författarens språk är precist och genomskinligt, och den oväld, han ådagalägger, i hög grad prisvärd. Öfversättningen är gjord med mycken omsorg och skall sannolikt tillvinna sig en talrik läsarekrets.»

VI. Andrew Johnson, Förenta staternas president, och striderna på hans tid. Bidrag till Nordamerikas nyaste historia af *J. Schucht.* Med förord af *W. E. Svedelius.* Jemte porträtt af *Johnson, Lincoln, Grant, Sherman, Jefferson Davis* och *Booth.* 2 kr. 50 öre.

Det arbete, som härmed utgår bland allmänheten, har professor *W. E. Svedelius* funnit förtjänt af sin rekommendation, såsom läsaren finner af det förord, hvarmed han hedrat boken.

Rättelser.

Sid.	13	rad.	12 uppifr.	står	kom	läs	kommo.
„	17	„	10 nedifr.	„	gåfvo	„	gaf.
„	26	„	6 „	„	Antonius	„	Antoninus.
„	35	„	15 „	„	*præces*	„	*preces.*
„	37	„	5—6 uppifr.	„	*mandatis [sibi provinciis] et exercitibus*		
				läs	*mandatis [sibi provinciis et] exercitibus.*		
„	57	„	19 „	står	*sensus*	läs	*census.*
„	61	„	12 nedifr.	„	25-procentstullen	„	2,5-procentstullen.
„	63	„	15 uppifr.	„	*νόμον*	„	*νόμων.*
„	65	„	17 nedifr.	„	*L. Veteri*	„	*L. Veterem.*
„	80	„	7 uppifr.	„	*diktatur*	„	*ädilität.*
„	85	„	18 nedifr.	„	*χρόνικον*	„	*χρονικόν.*
„	88	„	3 „	„	*Onelli*	„	*Orelli.*
„	90	„	17 „	„	*Bossier*	„	*Boissier.*
		(Likaså s. 11, r. 3 nedifr. och s. 100, r. 10 nedifr.)					
„	97	rad.	2 uppifr.	står	kom	läs	kommo.
„	—	„	11 „	„	kejsare sådane som	„	kejsare, sådane som
„	98	„	7 nedifr.	„	*licor pronibus auris*	„	*livor pronis auribus.*
„	102	„	2 uppifr.	„	en Romersk riddare.	„	Romerske riddare.
„	—	„	2 nedifr.	„	(sc. *præfecto prætorio)*	„	(sc. *ordini equestri)*
„	104	„	11 „	„	*sententium*	„	*sentientium.*

OBS.!

Som författaren af tjensteåliggganden är förhindrad att under pågående läsetermin afsluta förra afdelningen af detta arbete, anser sig förläggaren böra dela denna afdelning i tvänne häften, af hvilka det förra, innehållande 10 ark, nu framlägges för allmänheten, det senare af ungefär samma arkantal utkommer i början af nästa år.

Pris å detta häfte: för subskribenter inom utfäst tid 1 kr., för andre köpare 1 kr. 50 öre.

ROMERSKA RIKETS FÖRFATTNINGSHISTORIA

FRÅN AUGUSTUS TILL VESTROMERSKA RIKETS FALL.

AF

S. F. HAMMARSTRAND.

FÖRRA AFDELNINGENS ANDRA HÄFTE.

UPSALA.
R. ALMQVIST & J. WIKSELL.

Pris: 2 kr.

Rättelser och tillägg till detta häfte.

Sid. 198, r. 19 efter IMP. X, *Tr. Pot. IIII* — — — *Cos. IIII, des. V.* — — — *C. I. L. II*, n:o 185, tillägg: jfr *Ephemeris epigraph.* (supplem. *C. I. L.*) IV, a. n:o.

" " r. 20 efter V, 4312; tillägg: VI, 1238.

" " mell. r. 25 o. 26 inskjut: IMP. XIV, *Trib. Pot. VI, Cos. V, design. VI.* (*Ephem. epigr.* IV, sid. 281, n:o 807).

" 200, not. 1, r. 11, efter V, n:o 4312 af år 73; tillägg: VI, *add.* i *Ephem. epigr.* IV, n:o 807 af år 74.

" 208, noten. Till de där uppräknade inskrifter, i hvilka Titus tituleras Censor, bör läggas *Ephem. epigr.* IV, n:o 123 (tillägg t. *C. I. L.* III) af år 79.

" 220, not. efter r. 6 tillägg: *Tr. P. II.* — *Cos. VIII, design. VIIII:* Mdpl. LXVIII af d. 19/9 82 (*Ephem. epigr.* IV, sid. 495 o. ff.).

" " samma not r. 5 nedifr. tillägg: Mdpl. LXIII af år 88 m. *[Tribvnic. pot]estat, VII. Imp. XIIII* — — — — *Cos. XIIII. P. P.* (*Ephem. epigr.* IV, sid. 183 o. ff.).

" 228 har jag hänfört Saturnins uppror till Domitians 12:te regeringsår (92). Detta grundar sig på det sid. 229, not. 2 anf. stället hos Tacit. *Agric.* 45, hvari den år 93 döde Agricola prisas lycklig för det han ej fick upplefva skräckscenerna af Domitians tyranni. Detta tyranni synes näml. hafva blifvit framkalladt just af Saturnins uppror och de förföljelser, till hvilka det gaf anledning. (Plin. *Panegyr.* 95. Jfr Aurel. Victor, *Epit.* 11: *quo (Antonino Saturnino) per Norbanum Appium acie strato, Domitianus longe tetrior in omne hominum genus, etiam in suos, ferarum more grassabatur).* — Däremot anmärker Mommsen (*Zur Lebensgesch. des jüngeren Plinius*, i tidskr. *Hermes* III, sid. 120): "Der Zeit nach ist der Aufstand des Saturninus nach dem Chattenkrieg und vor dem Beginn der Kriege an der Donau, so wie auch vor dem Jahre 91 anzusetzen, vermuthlich mit Tillemont um das Jahr 88, da Martial in demselben Buch, das dieses Krieges erwähnt, der Säcularspiele gedenkt". Till stöd härför åberopar H. Schiller, Gesch. der röm. Kaiserzeit, I, 2 (Gotha 1883), sid. 524, n. 1 äfven Statius, I, 1, 79—81 (— — — *tu bella Iovis, tu proelia Rheni, Tu civile nefas, tu tardum in foedera montem* [= *Daciam*] *Longo Marte domas:* etc.) samt *C. I. L.* VIII, 1027 (läs: 1026), af en "*Q. Vilanivs Q. f. Vol. nepos Philippis,* ⁊ *Coh. XIII Vrb.* — — — *donis donatvs a Domitiano ob bellvm Dacicvm, item ab eodem ob bellum Germanicvm, item torqvibvs armillis ob bellum Dacicvm*", etc. Häraf sluter Schiller, att Saturnins uppror, s. i en inskr. *C. I. L.* VI, 1347 (icke 1397 ss. Sch. felskrifvit) kallas "*bellvm*

Germanicum", egt rum mellan de båda (?) Daciska krigen. Jfr dock Willmanns anm. t. den förra inskr:n: "*Duplex bellum Dacicum non intellego, vix enim de Traiani imperio vv. 7. 8, cogitandum; fortasse in triumpho de Germanis Dacisque pariter coronis ornatus est, in triumpho Dacico autem præterea torquibus et armillis*". Denna tolkning synes mig dock sökt; snarare kan väl antagas, att Vilanius först utmärkt sig i Daciska kriget, därifr. m. sin *cohors Urbana* blifvit bortkommenderad mot Saturninus, men efter dennes kufvande (år 88) återkallats t. det Daciska kriget, där ånyo utmärkt sig o. då blifvit belönad m. (guld-)kedjor och armband. — Onekl. har Mommsens åsigt starka skäl för sig, ehuru jag ej rätt kan inse, huru den skall kunna förenas m. de af mig anf. uppgifter hos Tacit. m. fl., hvilka föranledt mig att hänföra Saturnins uppror t. år 92. Ty Tillemonts uppgift (*Hist. des Empereurs*, II[2], p. 94 o. ff.), att det först varit någon tid efter Saturnins uppror s. D. börjat rasa m. blodsdomar och afrättningar, torde väl blott bero på ett missförstånd af Svetonius' ord (*Domit.* c. 10): *Verum aliquanto post civilis belli victoriam sævior* (ↄ: *Domitianus*) etc. Ordet *aliquanto*, s. hör t. *sævior*, tyckes näml. Tillem. förhastadt hafva förbundit m. *post civilis belli victoriam*.

Sid. 242, noten. I beräkningen af Trajans tribunsår råkade jag förbise den utredning, s. Mommsen däraf gifvit *R. St. R.*, II, sid. 756, not. 2. M. har näml. m. ledn. af inskrifternas vittnesbörd där visat, att Trajan mellan åren 98—103 flyttat begynnelsedagen för sitt tribunsår t. d. 10 Dec., s. sedan bibehölls i denna egenskap äfven af de följ. kejsarne. Jag är t. o. m. böjd att hänföra denna förändring t. d. 10 Dec. år 102. Därigenom löses på ett tillfredsställande sätt den af mig sid. 251, noten, första stycket, anmärkta svårigheten m. hänsyn t. mynten, utan att man behöfver antaga någon missprägling, s. i o. f. sig är högst osannolik. Då näml. på två af Trajans mynt (Coh. 352 o. 353) läses: *Tr. p. VI. Imp. IIII. Cos. IIII. des. V*, så utvisar detta, att de äro präglade efter Tr:s design. t. konsul f. år 103, o. att hans *Tr. p. VI* (s. antagl. ingått hösten 102) då ännu fortfor; men då på tvenne andra hans mynt (Coh. 354 o. 539) läses: *Tr. p. VII. Imp. IIII. Cos. IIII. des. V*, så följer åter däraf, att hans 7:de tribunsår ingått innan slutet af år 102; o. samma slutsats kan väl äfven dragas af n:o 355 m. *Dacicvs P. — — — — VII* o. bilden af den knäböjande Dacia, som räcker Trajan en sköld. Att Trajans *trib. potest. VI* blott varat mycket kort tid, antagl. blott ett par månader, torde man kunna sluta däraf, att hos Coh., utom de båda redan nämda mynten 352 o. 353, blott ännu ett, n:o 181, förefinnes m. *Trib. potest.*

VI. Det har visserl. blott *Cos. IIII,* utan *des. V;* men *Dac.* i kejsartiteln talar för, att äfven detta mynt är prägladt mot årets slut och antagligen senare än de båda andra mynten m. *Tr. p. VI,* på hvilka titeln *Daci(cvs)* felas. Därföre torde ock tit. *Imp.* — — — — på detta mynt böra fullständigas t. *Imp. IIII.* (Jfr sid. 250, noten, där jag tvekat mellan *Imp. II, III* o. *IIII.*) — I öfverensstämmelse m. det ofvan sagda böra äfven uppgifterna i not. 1 o. 2 t. sid. 246 o. annorstädes rättas.

Sid. 246, not. 1, r. 7 nedifr. böra de uppräkn. inskrifterna i *C. I. L.* m. *Tr. p. II. Cos. II. P. P.* kompletteras m. VI, 568. Den i samma not förekommande anmärkn. om Trajans tribunsår bör naturligtvis utgå.

„ 250, not., r. 20 o. ff. ofvanfr. Af rättelsen i *Ephem epigr.* III, n:o 19 framgår, att PARTHICO verkl. stått i inskr. *C. I. L.* II, 1028.

„ 251, not., r. 19 ofvanfr. står: (År 108), läs: (År 107), enl. den rättelse Momms. sjelf gjort i *Ephem. epigr. II,* sid. 452, att mdpl. XXIV är af 30/6 år 107. *Tr. P. XI* behöfver följaktligen ej ändras.

„ „ noten, r. 11 nedifr. läs: III, 777; VI, 959; VIII etc.

„ „ samma not mellan r. 8 o. 9 nedifr. inskjut: (År 113): *Tr. P. XVII, Cos. VI: C. I. L.* VI, 960.

„ 267, sista raden står: 1869, läs: 1870.

„ 275, r. 3 nedifr. (f. år 129) tillägg: *Ephem. epigr.* II, n:o 349 (inskr. i *Apamea,* egnad *Hadrianus, Sabina "Avg."* samt *Rom. senaten o. folket*).

„ 305, noten, rör. de år 121 återstälda *viæ publicæ* i Hispania, tillägg *Ephem. epigr.* II, n:o 50, def. inskr. fr. *Emerita* m. *Trib. [potest. V]* och *[C]os. III.*

„ „ samma not: *Ephem. epigr.* IV, n:o 220, inskr. å en milsten, infog. i ett privathus i *Skopi (Scupi* i *Moesia super.).*

Upsala 1887. R. Almqvist & J. Wiksell's boktryckeri.

